

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการ การจัดการฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาเฉพาะพื้นที่
อำเภอเชียงแสน

โดยนางสาวศิริพร โคตะวินนธ์

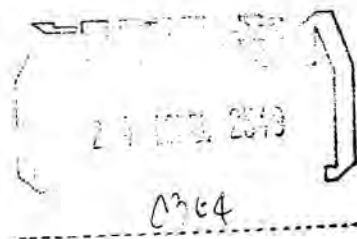
เมษายน 2549

สัญญาเลขที่ RDG48N0007

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการ การจัดการฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาเฉพาะพื้นที่
อำเภอเชียงแสน

โดยนางสาวศิริพร โคตะวินนธ์

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป" กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ "คน" ในชุมชนเข้าร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ในท้องถิ่นโดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงอยู่ที่ "กระบวนการ" มากกว่า "ผลลัพธ์" เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย "เวที" (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสภามหาวิทยาลัย ราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ "ปัญญา" ในกระบวนการวิจัย

"กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น" หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ "คำถาม" หรือ "ความสงสัย" บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น "คำถาม" ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา "ข้อมูล" ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ "วางแผน" การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ "บันทึก" มีการ "ทบทวน" ความก้าวหน้า "วิเคราะห์" ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ "ถอด" กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ "สรุปบทเรียน" ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย "ผู้ที่สงสัย" ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่าชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่ากระบวนการเขียนรายงานเป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัยให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนอออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ซึ่งทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาททบทวนวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัย สู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

บทคัดย่อ

โครงการ การจัดการฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาพาหะพื้นที่อำเภอเชียงแสน มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 3 ประการคือ 1) เพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านต่างๆ เช่น ภูมิศาสตร์ การใช้ทรัพยากร ระบบเศรษฐกิจ สภาพทางสังคมวัฒนธรรมและความเชื่อของอำเภอเชียงแสน 2) เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์สถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่เขตเศรษฐกิจชายแดน เรื่องการตั้งนิคมอุตสาหกรรม การสร้างท่าเรือ สถานการณ์แม่น้ำโขง การพัฒนาโครงข่ายการคมนาคม การค้าชายแดนไทย-จีน (FTA) การท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง และการพัฒนาเชียงแสนเป็นมรดกโลก ฯลฯ 3) เพื่อศึกษาภาพรวมเศรษฐกิจท้องถิ่นท้องถิ่นอำเภอเชียงแสน หลังจากมีนโยบายยกระดับเป็นเขตเศรษฐกิจชายแดน

การศึกษานี้ใช้ระยะเวลาในการศึกษาปีเศษ ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ใช้กระบวนการเก็บข้อมูลหลากหลายรูปแบบ ทั้งผู้วิจัยเก็บศึกษาข้อมูลโดยตรง สร้างทีมวิจัยศึกษาโครงการย่อยในพื้นที่ (2 โครงการ คือ ศึกษาภาพรวมเศรษฐกิจอำเภอเชียงแสน กรณีพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนและพื้นที่ใกล้เคียง โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ กรณีตำบลศรีดอนมูล) และ ร่วมเก็บข้อมูลกับทีมวิจัยในพื้นที่ โดยศึกษาในพื้นที่ 3 ตำบล ของอำเภอเชียงแสนได้แก่ ตำบลเวียง ตำบลศรีดอนมูล และตำบลบ้านแซว

จากการศึกษาพบว่าทางด้านภูมิศาสตร์อำเภอเชียงแสนตั้งอยู่ในชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การตั้งเมืองเพราะมี แม่น้ำ ป่าไม้ ภูเขา สภาพพื้นที่อุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะเป็นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำ จึงปรากฏหลักฐานการตั้งเมืองมาหลายยุคหลายสมัย ทางด้านเศรษฐกิจ คนในเชียงแสนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมพบว่ามีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมสูง ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของเมืองชายแดน แต่ไม่มีปัญหาเรื่องการอยู่ร่วมกัน

สำหรับเรื่องสถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่ ภายใต้บริบทการเป็นเมืองยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชายแดน อำเภอเชียงแสนยังเป็นเมืองที่อยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง ทั้งกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและกระแสการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ ที่กำลังดำเนินการในพื้นที่ ความคืบหน้าหรือล่าช้าของโครงการตามแผนพัฒนาในพื้นที่ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยภายในและนอกประเทศ

เมื่อศึกษาถึงถึงเศรษฐกิจท้องถิ่นอำเภอเชียงแสน หลังจากมีนโยบายยกระดับให้เป็นเขตเศรษฐกิจชายแดน พบว่าภายใต้การเปิดเขตการค้าเสรี (FTA) คนในท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์น้อยมากจากการเปิดเขตการค้าเสรี

สารบัญ

หน้า

บทที่

1. บทนำ	
หลักการและเหตุผล.....	1
คำถามงานวิจัย.....	2
วัตถุประสงค์.....	2
พื้นที่ในการศึกษา.....	3
ประเด็นในการศึกษา.....	3
วิธีการดำเนินการวิจัย.....	4
ระยะเวลาในการศึกษา.....	4
แผนการดำเนินงาน.....	4
ผลที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
2. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
3. สภาพทั่วไปของอำเภอเชียงแสน.....	12
4. ประมวลสรุปสถานการณ์และความเคลื่อนไหวในพื้นที่อำเภอเชียงแสน และพื้นที่ใกล้เคียงใน 1 ปี.....	22
บทสรุปและวิเคราะห์สถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่.....	28
5. กรณีศึกษาในพื้นที่.....	31
ข้อมูลพื้นฐานตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.....	32
การศึกษาภาพรวมเศรษฐกิจอำเภอเชียงแสน : กรณีศึกษาเทศบาลตำบลเวียง เชียงแสนและพื้นที่ใกล้เคียง.....	39
ข้อมูลพื้นฐานชุมชน ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.....	62
การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ : กรณีศึกษาตำบลศรีดอนมูล.....	69
การศึกษาชุมชนอาชาตอยสะโงะ หมู่ที่ 7 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.....	104
ข้อมูลพื้นฐานตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.....	136
การศึกษาประวัติศาสตร์และความหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ บ้านแม่แอบ ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.....	143
6. สรุปและวิเคราะห์ข้อมูล.....	159
บรรณานุกรม	

ภาคผนวก

- เส้นทางคมนาคมในโครงการ GMS
- เส้นทางคมนาคมทางน้ำและทางบกเชื่อมจังหวัดเชียงรายกับเมืองเชียงรุ่ง
- เส้นทางคมนาคมทางบกและทางน้ำเชื่อมเชียงราย - คูหนิง
- โครงการสร้างท่าเรือเชียงแสนแห่งที่ 2
- ด้านการเงินการลงทุนนิคมอุตสาหกรรม

สารบัญแผนที่

	หน้า
แผนที่ อ. เชียงแสน จ. เชียงราย	13
แผนที่ ระดับความสูงของภูมิประเทศ อ. เชียงแสน จ. เชียงราย	15
แผนที่ การวางแผนการใช้ที่ดินในเขตป่า ต. เวียง อ. เชียงแสน	34
แผนที่ การใช้ที่ดิน ต. เวียง อ. เชียงแสน	36
แผนที่ การกระจายของกลุ่มชาติพันธุ์ ต. เวียง อ. เชียงแสน	38
แผนที่ การวางแผนการใช้ที่ดินในเขตป่า ต. ศรีดอนมูล อ. เชียงแสน	64
แผนที่ การใช้ที่ดิน ต. ศรีดอนมูล อ. เชียงแสน	66
แผนที่ การกระจายของกลุ่มชาติพันธุ์ ต. ศรีดอนมูล อ. เชียงแสน	68
แผนที่ การกระจายตัวชุมชนโบราณในเขตอำเภอเชียงแสน	71
แผนที่ การวางแผนการใช้ที่ดินในเขตป่า ต. บ้านแซว อ. เชียงแสน	138
แผนที่ การใช้ที่ดิน ต. บ้านแซว อ. เชียงแสน	140
แผนที่ การกระจายของกลุ่มชาติพันธุ์ ต. บ้านแซว อ. เชียงแสน	142

บทที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผล

ภายใต้นโยบายของรัฐบาลกับการพัฒนาพื้นที่ภาคเหนือ มีนโยบายและยุทธศาสตร์ที่สำคัญ อาทิเช่น นโยบายความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 6 ประเทศ (GMS- The Greater Mekong Sub-region) ยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน (กลุ่มล้านนา) โครงการพัฒนาเมืองชายแดน โดยแนวทางของการพัฒนานั้นมุ่งที่จะเป็นศูนย์กลางทางการค้าและเป็นประตูเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งในขณะนี้กำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองชายแดน

จังหวัดเชียงราย ได้ตอบรับนโยบายของการพัฒนา โดยได้กำหนดวิสัยทัศน์ของจังหวัด ไว้ว่า "เชียงราย ประตูทองของวัฒนธรรมล้านนา และการค้าสู่สากล" โดยมี 7 ยุทธศาสตร์หลักในการพัฒนาจังหวัด ได้แก่ (1) ยุทธศาสตร์ประตูการค้าสู่อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน (2) ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเกษตรปลอดภัยเพื่อเพิ่มมูลค่า (3) ยุทธศาสตร์การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย (4) ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมและทรัพยากรมนุษย์ (5) ยุทธศาสตร์การสร้างเศรษฐกิจพื้นบ้าน สืบสานสู่สากล (6) ยุทธศาสตร์เชียงรายแผ่นดินถิ่นไทยงาม (7) ยุทธศาสตร์ความมั่นคงปลอดภัยในพื้นที่ปกติและชายแดน

อำเภอเชียงแสนได้ถูกวางให้เป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจชายแดน เพื่อตอบสนองยุทธศาสตร์จังหวัด ในฐานะอำเภอชายแดนที่ได้เปรียบเชิงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ที่มีศักยภาพในการเชื่อมโยงประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน ซึ่งปัจจุบันกำลังอยู่ในท่ามกลางกระแสของการพัฒนาซึ่งมีภาพความเคลื่อนไหวอยู่ 2 กระแส คือ

1. กระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีโครงการต่างๆ ได้เกิดขึ้นและดำเนินการอย่างต่อเนื่องตามนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจเมืองชายแดน เช่น การก่อตั้งนิคมอุตสาหกรรม ที่ได้ขออนุญาตที่จะก่อสร้างที่ตำบลศรีดอนมูล ท่ามกลางกระแสความห่วงวนวิตกเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม และลดทอนคุณค่าเมืองประวัติศาสตร์ของล้านนาที่กำลังจะยกระดับเป็นเมืองมรดกโลก การพัฒนาโครงข่ายการคมนาคม การก่อสร้างท่าเรือแห่งที่ 2 ที่บ้านสบกกเพื่อรองรับการค้าที่จะเติบโตในอนาคต และมีแผนการพัฒนาท่าเรือเดิมในเขตเมืองเก่าให้เป็นท่าเรือท่องเที่ยว ในขณะที่จีนยังเดินหน้าเรื่องการระเบิดแก่งเพื่อปรับปรุงร่องน้ำในการเดินเรือในเขตแก่งคอนผีหลง ซึ่งถูกต่อต้านจากกลุ่มอนุรักษ์ในท้องถิ่นที่มีความห่วงใยเรื่องผลกระทบเชิงระบบนิเวศในแม่น้ำโขงที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในเขตลุ่มน้ำโขง การค้าชายแดนที่ไทย-จีน ร่วมกันทำข้อตกลงเขตการค้าเสรี (FTA) ที่ผ่านมาแล้ว 1 ปี ที่มีตัวเลขไทยได้ดุลการค้าจีน ประมาณ 5,000 ล้านบาท แต่เป็นภาพที่ขัดกันในขณะที่ตัวเลขรายได้ที่สูงขึ้นนั้น เกษตรกรในพื้นที่ภาคเหนือกับได้ผลกระทบเมื่อสินค้าที่มาจากจีนมาตีตลาดทำให้สินค้าเกษตรของท้องถิ่น อาทิเช่น หอมหัวใหญ่ กระเทียม และพืชผักเมืองหนาว ราคาตกต่ำ ทำให้รายได้เกษตรกรลดน้อยลง

2. กระแสการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์จังหวัด "เชียงรายแผ่นดินถิ่นไทยงาม" ที่มีแผนการที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบและยั่งยืนเป็นเลิศในระดับนานาชาติ โดยจังหวัดเชียงรายมีแนวความคิดที่จะเสนอเชียงแสนเป็น "เมืองมรดกโลก" ซึ่งจะเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การพัฒนาการ

ท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงอีกด้วย กระแสเรื่องการอนุรักษ์ การพัฒนาเชียงแสนเป็นมรดกโลก ได้รับการตอบรับจากกลุ่มข้าราชการประชาชนและองค์กรต่างๆ ที่ไม่เห็นด้วยกับแนวทางการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โครงการใหญ่ๆ ที่คนท้องถิ่นจะได้รับผลประโยชน์น้อย และประเด็นเรื่องมรดกโลกได้ถูกหยิบยกมากล่าวถึงเสมอๆ เพื่อคัดค้านหรือขัดทานกับโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่จะพัฒนาอำเภอเชียงแสนให้เป็นฐานการผลิตด้านอุตสาหกรรมของจังหวัด ที่จะทำลายคุณค่าเมืองโบราณที่มีอายุนับ 1,000 ปี ที่กำลังจะเสนอเป็นแหล่งมรดกโลก และทำลายศักยภาพเมืองท่องเที่ยวระดับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ให้เสียไป ซึ่งประเด็นนี้ก็มีน้ำหนักระดับหนึ่ง ที่โครงการพัฒนาต่างๆ ให้ความสำคัญและหาทางแก้ไขที่จะไม่ให้เมืองได้รับผลกระทบ

จากสถานการณ์ดังกล่าว พื้นที่อำเภอเชียงแสน จึงเป็นพื้นที่ที่น่าสนใจเป็นพื้นที่มีลักษณะพิเศษในแง่ที่อยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทั้งกระแสการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจกำลังรุกเข้ามาและปัญหาต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น และกระแสการอนุรักษ์เมืองโบราณที่ต้องหาจุดร่วมว่าทั้งสองกระแสนี้จะเดินไปด้วยกันอย่างไร หรืออีกในแง่หนึ่ง อำเภอเชียงแสนต้องหาความชัดเจนบนฐานข้อมูลในการกำหนดหรือจัดวางตำแหน่ง (Positioning) ของเมืองว่าจะพัฒนาไปในทางใด จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของเมืองในด้านต่างๆ และติดตามสถานการณ์การพัฒนาที่กำลังปฏิบัติการในพื้นที่ รวมทั้งการศึกษาค้นคว้าเชิงลึกในบางประเด็น เพื่อเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในพื้นที่ เพื่อทำความเข้าใจเมืองในด้านต่างๆ และเพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการกำหนดและวางแผนการพัฒนาในพื้นที่ต่อไป

คำถามงานวิจัย

1. ข้อมูลพื้นฐานด้าน ภูมิสังคมฐาน เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของอำเภอเชียงแสนเป็นอย่างไร
2. สถานการณ์ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจชายแดน อำเภอเชียงแสนและพื้นที่ใกล้เคียงเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างไร
3. สภาพทางเศรษฐกิจท้องถิ่น อำเภอเชียงแสน ดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงอย่างไร จากการพัฒนาให้เป็นเมืองเศรษฐกิจชายแดน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านต่างๆ เช่น ภูมิสังคมฐาน การใช้ทรัพยากร โครงสร้างสังคม ระบบเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมความเชื่อของอำเภอเชียงแสน
2. เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์สถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่เขตเศรษฐกิจชายแดน เรื่องการตั้งนิคมอุตสาหกรรม การสร้างท่าเรือ สถานการณ์แม่น้ำโขง การพัฒนาโครงข่ายการคมนาคม การค้าชายแดน ไทย-จีน (FTA) การท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและการพัฒนาเชียงแสนเป็นมรดกโลก ฯลฯ
3. เพื่อศึกษาภาพรวมเศรษฐกิจท้องถิ่นท้องถิ่นอำเภอเชียงแสน หลังจากมีนโยบายยกระดับเป็นเขตเศรษฐกิจชายแดน

พื้นที่ในการศึกษา

โครงการวิจัยนี้ศึกษาในพื้นที่ 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลเวียง ตำบลศรีดอนมูล ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เน้นพื้นที่ที่จะมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากโครงการพัฒนาพื้นที่ของรัฐ เช่น พื้นที่ที่จะก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมที่ตำบลศรีดอนมูล พื้นที่ที่จะก่อสร้างท่าเรือแห่งที่ 2 ที่ตำบลบ้านแซว และพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจของอำเภอในตำบลเวียง (พื้นที่ในเขตเทศบาล)

แนวทางในการศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยพื้นฐาน (Basis Research) ที่ศึกษาข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นด้านต่างๆ ของชุมชน โดยใช้กระบวนการที่คนในท้องถิ่นเข้ามาเป็นส่วนร่วมในการวิจัย เพื่อให้ชุมชน "รู้จักตนเอง" สามารถ "จัดรับ" "จัดการตนเอง" ในสถานการณ์ที่พื้นที่อำเภอเชียงแสนอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง

ประเด็นในการศึกษา

1. ข้อมูลพื้นฐานอำเภอเชียงแสน ในประเด็นต่างๆ ดังนี้
 - 1.1 ภูมิสังฐาน เช่น ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ มีความสำคัญอย่างไร
 - 1.2 การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่
 - 1.3 ระบบเศรษฐกิจ การทำมาหากินในท้องถิ่น
 - 1.4 ระบบโครงสร้างทางสังคม (ผู้นำทางการ ,ผู้นำทางธรรมชาติ)
 - 1.5 วัฒนธรรมความเชื่อและอัตลักษณ์ร่วมของท้องถิ่น
2. สถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่ อำเภอเชียงแสน และพื้นที่ใกล้เคียง
 - 2.1 การตั้งนิคมอุตสาหกรรม ต.ศรีดอนมูล
 - 2.2 การก่อสร้างท่าเรือเชียงแสนแห่งใหม่และสถานการณ์ในแม่น้ำโขง
 - 2.3 การระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง
 - 2.4 การค้าชายแดน FTA (Free Trade Area)ไทย-จีน
 - 2.5 การพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมระหว่างประเทศ
 - 2.6 การท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง
 - 2.7 การพัฒนาเชียงแสนเป็นมรดกโลก
3. ภาพรวมเศรษฐกิจท้องถิ่นหลังจากมีนโยบายยกระดับเป็นเขตเศรษฐกิจชายแดน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ผู้ค้ารายใหญ่ และผู้ค้ารายย่อย (เศรษฐกิจรากหญ้า)
 - 3.1 กลุ่มผู้ค้ารายใหญ่ประกอบด้วย ธุรกิจโรงแรม ร้านอาหาร บ้านเช่า-อาคารให้เช่า เกสเฮ้าส์ เรือท่องเที่ยวในแม่น้ำโขง ฯลฯ
 - 3.2 กลุ่มผู้ค้ารายย่อย แม่ค้าขายอาหารริมฟุตบาท แม่ค้าตลาดนัด แม่ค้าขายแอปเปิล-สาลี่ เรือเล็กบริการนักท่องเที่ยว รถรับจ้าง ฯลฯ

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยคนในท้องถิ่นเป็นนักวิจัยร่วม และการวิจัยเชิงปริมาณ ประกอบกันในการเก็บข้อมูล โดยการแปรผลแบบพรรณนา และแบบร้อยละ โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. การศึกษาจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ,Internet ,clipping ข่าว
2. การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ศึกษากรณีศึกษา (cause study)
3. การจัดเสวนากลุ่ม (Focus Group)
4. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่
5. การเก็บแบบสอบถามในประเด็นภาพรวมเศรษฐกิจท้องถิ่น อ.เชียงแสน
6. การทำ Social Mapping ในประเด็นต่างๆ ของอำเภอ
7. การบันทึกภาพเพื่อเล่าเรื่อง

ระยะเวลาในการศึกษา 1 ปี (พ.ย. 47- ต.ค.48)

แผนการดำเนินงาน

ระยะที่ 1 ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2547 -เมษายน 2548

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ,แผนที่ ,ภาพถ่ายทางอากาศ และสำรวจพื้นที่
2. ประชุมในพื้นที่เพื่อวางแผนทางในการศึกษาแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่น
3. ประชุมวางแผนติดตามการทำงานกับนักวิจัยท้องถิ่น
4. อบรมนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น
5. เก็บข้อมูลภาคสนาม
6. จัดส่งรายงานความก้าวหน้างานวิจัยและรายงานการเงินครั้งที่ 1

ระยะที่ 2 ตั้งแต่เดือน พฤษภาคม 2548-ตุลาคม 2548

1. เก็บข้อมูลภาคสนาม
2. จัดประชุมทีมวิจัย สรุปข้อมูลเป็นระยะ (เดือนละครึ่ง)
3. ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้องและเก็บข้อมูลเพิ่มเติม/จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์
4. นำเสนอร่างรายงานวิจัยต่อทีมวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง
5. ปรับปรุงแก้ไขและจัดส่งรายงานฉบับสมบูรณ์

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ฐานข้อมูลพื้นฐานของอำเภอเชียงแสน เรื่องภูมิศาสตร์ การใช้ทรัพยากร โครงสร้างสังคม ระบบเศรษฐกิจ และประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ของท้องถิ่น
2. ฐานข้อมูลเรื่องสถานการณ์และความเคลื่อนไหวในพื้นที่
3. ฐานข้อมูลเรื่องภาพรวมเศรษฐกิจ ตำบลเวียงเชียงแสน

ที่ปรึกษา

1. ดร.สินธุ์ สโรบล	ผู้ประสานงาน สกว.สำนักงานภาค
2. ดร.สมคิด แก้วทิพย์	ผู้ประสานงาน สกว.สำนักงานภาค
3. นายบุญส่ง เชื้อเจ็ดตน	นายกเทศมนตรีตำบลเวียงเชียงแสน

บทที่ 2

บททวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอำเภอเชียงแสน โดยใช้แหล่งข้อมูลหลักจากห้องสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พบงานวิจัยในประเด็นที่สำคัญๆ เกี่ยวกับอำเภอเชียงแสน ที่สามารถแบ่งได้ 4 ประเด็น คือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการค้าชายแดน (อำเภอเชียงแสน) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเชียงแสน งานวิจัยเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติ และงานวิจัยเรื่องการท่องเที่ยว โดยเนื้อหาในบทนี้เป็นการรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและนำเสนอข้อค้นพบที่สำคัญๆ ในแต่ละเรื่องเพื่ออธิบายปรากฏการณ์หรือสถานการณ์ในพื้นที่เพื่อเป็นฐานข้อมูลเพื่อศึกษาหรือค้นคว้าในประเด็นอื่นๆ อีกต่อไปที่ยังไม่มีผู้ศึกษา

งานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการค้าชายแดน

องอาจ สุขุมมาลวรรณ (2546) ศึกษาเรื่องการค้าชายแดนไทย - จีนตอนใต้ กรณีอำเภอแม่สาย และเชียงแสน จังหวัดเชียงราย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการค้า การชำระเงิน บทบาทเงินสกุลบาท ตลอดจนปัญหาอุปสรรค รวมถึงข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาการค้าชายแดน ระหว่างไทย-จีนตอนใต้

โดยผลการศึกษาพบว่าระบบการค้าชายแดนไทย-จีนตอนใต้ ในเขตอำเภอแม่สาย และอำเภอเชียงแสน โดยแยกผู้ประกอบการเป็นฝ่ายไทยและฝ่ายจีน ในกรณีผู้ประกอบการฝ่ายไทย การส่งออกสินค้าส่วนใหญ่เป็นการค้า “ในระบบ” คือ ผ่านพิธีทางศุลกากร เนื่องจากผู้ประกอบการต้องการสิทธิประโยชน์ทางด้านภาษี ส่วนการนำเข้าเป็นการค้า “นอกระบบ” คือ ไม่ผ่านพิธีทางศุลกากร เนื่องจากผู้นำเข้าสินค้านำเข้ามาก่อนลักลอบเข้าไทยเพื่อเลี่ยงภาษี

ส่วนผู้ประกอบการฝ่ายจีน การส่งออกส่วนใหญ่ผ่านพิธีการทางศุลกากร “ในระบบ” เนื่องจากทางการจีนส่งเสริมการส่งออก ส่วนการนำเข้าสินค้าจากไทย ผู้นำเข้าสินค้าแจ้งว่าสินค้าที่นำเข้าจากไทย เป็นสินค้าจากประเทศพม่าและลาว เนื่องจากจะได้รับสิทธิพิเศษลดอัตราภาษีลงกึ่งหนึ่งจากอัตราปกติเนื่องจากเป็นประเทศที่มีแนวชายแดนติดต่อกับจีน การค้าชายแดนไทย-จีนตอนใต้ส่วนใหญ่กระทำกันตามแนวชายแดนส่วนที่เหลือเป็นการค้าผ่านตัวแทน การชำระเงินส่วนใหญ่ใช้เงินสด ทั้งเงินสกุลหยวนและเงินบาทเนื่องจากยังไม่มีความเชื่อถือกัน รวมทั้งการชำระเงินผ่านสถาบันการเงินยังไม่มีความสะดวกเพียงพอ และทั้งนี้เงินควบคุมการปริวรรตเงินตรา เป็นสื่อการในการแลกเปลี่ยนเงินทั้งสองสกุลที่ อำเภอแม่สายและจังหวัดเชียงราย

ส่วนการค้าชายข้ามประเทศ ใช้ระบบตัวแทนในการหักค่าสินค้าระหว่างกัน หรือใช้ตัวแทนหักบัญชี (โพยก๊วน) ซึ่งตัวแทนเหล่านี้มีการติดต่อกันมานาน แล้วพัฒนาการชำระค่าสินค้าในเครือข่ายของตนเป็นรับชำระค่าสินค้าของกลุ่มที่อยู่นอกเครือข่าย สำหรับการชำระค่าสินค้าโดยใช้ letter of credit (L/C) มีธุรกรรมน้อยมาก เนื่องจากสถาบันการเงินของจีนยังไม่มีความพร้อม ส่วนเงินบาทจะมีบทบาทเฉพาะตามแนวชายแดนไทย

ปัญหาอุปสรรค ยังคงมีปัญหาเรื่องการขนส่งทางน้ำโขง โดยเฉพาะเรื่องระดับน้ำในช่วงหน้าแล้ง นอกจากนั้นเกี่ยวกับเรื่องความพร้อมของบุคคลากรของทั้งฝ่ายจีนและไทย และเรื่องสิทธิพิเศษหากมีการเข้มงวดตามแนวชายแดนจะทำให้ไทยเสียผลประโยชน์ทางการค้า นอกจากนั้นยังมีเรื่องกฎหมาย กฎระเบียบต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงบ่อยครั้ง และนักลงทุนไทยขาดข้อมูลความรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบทางการค้า และมาตรฐาน

วัฒนธรรมจีน และข้อมูลการตลาดของจีน ทำให้การวางแผนทางการตลาดเป็นไปได้ยากและมีความเสี่ยงสูง และความไม่ซื่อสัตย์ทางการค้าต่อกัน

กรรณิการ์ เพชรแก้ว (2547) ศึกษาเรื่องการค้าและการขนส่งทางเรือในแม่น้ำโขง : ผลกระทบต่อผู้ประกอบการไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาสถานการณ์ ผลประโยชน์ ปัญหาและอุปสรรคของการค้าทางเรือในแม่น้ำโขง 2. ศึกษาสภาพการค้าที่ดำเนินในแม่น้ำโขงระหว่างท่าเรือเชียงรุ่งของจีน จนถึงท่าเรือเชียงแสนของไทย 3. เพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหา และแนวทางการพัฒนาการค้าในแม่น้ำโขง และส่วนที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่า การนำเข้าหรือส่งออกสินค้าทั้งมาจากจีนและไทยไปจีนอยู่ในมือผู้นำเข้า และเจ้าของเรือชาวจีนเกือบทั้งหมด ผู้ประกอบการที่มีอยู่ในไทยที่มีอยู่ประมาณ 40 รายจะทำหน้าที่เป็นเพียงตัวขนานสินค้าลงเรือ หรือนำสินค้าผ่านพิธีการศุลกากรที่เรียกว่า "ชิปปิง" เท่านั้น

ส่วนเรื่องปัญหาอุปสรรคที่มีผลต่อการค้าในแม่น้ำโขงประเด็นใหญ่ๆ 1. ลักษณะกายภาพของแม่น้ำโขง ที่จะมีระดับน้ำที่แตกต่างกัน ในฤดูน้ำหลาก และในหน้าแล้ง ที่ทำให้การขนส่งเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก 2. ด้านนโยบายของจีน ที่ผู้ประกอบการในไทยต้องเผชิญการกีดกันทางการค้า ทั้งในรูปภาษีนำเข้า โควตา และกฎระเบียบอื่นๆ แม้จีนพยายามปรับลดภาษีนำเข้า ผ่อนคลายกฎระเบียบการนำเข้า เพื่อเข้าเป็นสมาชิก WTO หรือ องค์การการค้าโลก แต่จีนยังคงใช้มาตรการที่ไม่ใช่ภาษีเพื่อสกัดกั้นการนำเข้าสินค้าจำนวนมาก รวมทั้งผักผลไม้จากไทย ที่เป็นสินค้าหลักของการค้าในแม่น้ำโขง 3. ลักษณะของท่าเรือเชียงแสน ที่อยู่ในย่านชุมชน ทำให้ไม่สามารถขยายตัวได้ในอนาคต 4. กฎระเบียบไม่ชัดเจน ในการใช้แม่น้ำสัญจรและขนส่ง ที่กำลังอยู่ในระหว่างการจัดทำของทั้ง 4 ประเทศ ตามข้อตกลงว่าด้วยการเดินเรือเชิงพาณิชย์ในแม่น้ำโขง ทำให้แต่ละประเทศใช้กฎระเบียบของน่านน้ำของตน 5. ปัญหาความไม่พร้อมของบุคลากร เนื่องจากผู้ประกอบการในไทยส่วนใหญ่ไม่มีประสบการณ์การค้าระหว่างประเทศ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไม่สามารถพูด อ่าน เขียน ภาษาจีนได้ นอกจากนี้ยังไม่ได้เป็นเจ้าของเรือทำให้ขาดอำนาจการต่อรอง

ดังนั้นกล่าวโดยสรุป ผู้ประกอบการไทย ไม่ได้อยู่ในสถานะที่จะควบคุมหรือแม้แต่เป็นส่วนสำคัญกับการค้าบนเส้นทางนี้ เนื่องจากปัญหาเรื่องทุน ประสิทธิภาพ และการสนับสนุนจากภาครัฐ เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศคู่ค้ารายใหญ่ที่สุดอย่างจีน และแนวโน้มการค้าในแม่น้ำโขงในอนาคต เนื่องจากปัญหาใหญ่คือลักษณะทางกายภาพของแม่น้ำโขง และมีเส้นทางคมนาคมทางเลือกเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะเส้นทางถนนที่กำลังก่อสร้าง ทั้งจากจีน ลาว ไทย เข้าทางเชียงของ เส้นทาง R3e จะทำให้เส้นทางการค้านี้ลดความสำคัญลงหรืออาจเปลี่ยนเส้นทางท่องเที่ยว

กรวรรณ สังขกร สุพัฒน์ ไชยกุล และคณะ (2547) ศึกษาเรื่องผลกระทบทางด้านสังคมจากการเป็นเมืองท่าของอำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยว และเพื่อหาแนวทางและมาตรการสนับสนุนแผนงานกิจกรรมเพื่อรองรับการเป็นเมืองท่าของรัฐ ตลอดจนกำหนดรูปแบบเพื่อเสนอแนะบทบาทต่อภาคเอกชน

ผลการศึกษาในแต่ละด้านพบว่า ผลกระทบทางด้านสังคม มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวเชียงแสน จากเดิมที่อยู่อย่างสงบสุข เปลี่ยนเป็นวุ่นวายขึ้น มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินน้อยลง มีคนแปลกหน้าเข้ามาในชุมชนมากขึ้น วิถีชีวิตชาวบ้านริมโขงหมดไป เมื่อมีเรือใหญ่วิ่งในแม่น้ำ นอกจากนี้ สถานที่ตั้งของ

ท่าเรืออยู่ในเขตเวียงเก่า รถบรรทุกวิ่งผ่านโบราณสถานอาจจะได้รับผลกระทบ แต่มีแนวทางแก้ไขสร้างถนนเลียบเมือง และสร้างท่าเรือแห่งที่สอง ที่สบกก การจราจรในพื้นที่ ที่มีรถบรรทุกวิ่งมาขนถ่ายสินค้าในเวียง กรมกรที่มาขนสินค้ามีจำนวนมากขึ้น ไม่มีสถานที่รองรับ เรื่องที่หักห้องน้ำ ห้องส้วม น้ำดื่ม น้ำใช้ แต่มีผลในทางบวกในแง่จ้างแรงงานในท้องถิ่น และแม่ค้าได้ขายอาหาร เป็นการกระจายรายได้ให้กับชุมชน

จากการที่เชียงแสนเป็นเมืองชายแดนมีความยาว 45 กิโลเมตร การเคลื่อนย้ายประชากรและการลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมายมีไม่มากเมื่อเปรียบเทียบกับเมืองชายแดนอื่น เพราะไม่ใช่เมืองอุตสาหกรรม จะมีแรงงานเข้ามามากช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิต ปัญหาเรื่องที่ดินทำกินบริเวณแม่น้ำโขง ปัญหาการพังทลายของที่ดิน ในช่วง 2 ปีที่ผ่านมามีมากขึ้น สาเหตุเนื่องจากการระเบิดแก่งทำให้กระแสน้ำไหลแรงขึ้น และการเดินเรือสินค้าของจีนทำให้เกิดคลื่นซัดพังตลิ่ง

ผลกระทบทางด้านวัฒนธรรม การล่องล้าโบราณสถาน เนื่องจากการสร้างท่าเรือทำให้เกิดกิจการประเภทอื่นตามมา เช่น การก่อสร้างโรงแรม บ้านพัก การสร้างคลังสินค้า อาคารพาณิชย์ และร้านค้า หลายแห่งสร้างขึ้นในเขตโบราณสถาน หรือสร้างติดกับพระธาตุดองค์เก่า สร้างชิดกำแพงเมือง บดบังความสวยงาม ส่วนเรื่องวัฒนธรรมประเพณี ได้รับผลกระทบจากสื่อต่างๆ ตามสมัยนิยมมากกว่า

ผลกระทบทางเศรษฐกิจ การเปิดเขตการค้าเสรี ไทยเสียเปรียบทางการค้ากับจีน เมื่อสินค้าจากจีนมาตีตลาดไทย โดยเฉพาะสินค้าจากจีนมีต้นทุนการผลิตที่ต่ำกว่า จึงส่งผลให้สินค้าทางการเกษตรของไทยถูกแย่งตลาด เช่น กระเทียม ส้ม และ เลือ่นผ้า รวมถึงเสรีภาพทางการค้าที่ไทยให้กับจีนมากเกินไป ในขณะที่สินค้าจากไทยถูกจีนตรวจสอบคุณภาพอย่างเคร่งครัด และปัญหาขั้นตอนต่างๆ ในการส่งสินค้าออกที่ยังไม่สะดวก นักลงทุนที่เข้ามาประกอบการในเชียงแสนเพื่อทำการค้ากับจีน โดยส่วนใหญ่ยังไม่ประสบความสำเร็จ หรือขาดทุนแล้วถอนตัว ซึ่งผู้ประกอบการธุรกิจที่พ่ายแพ้หนึ่งกล่าวว่า นักลงทุน ถอนตัวออกไปแล้วกว่า 30% เนื่องจากไม่ได้ประโยชน์จากการลงทุน เพราะการทำการค้ากับจีนเป็นเรื่องค่อนข้างยาก ได้กำไรน้อย การเจาะตลาดแต่ละชนิดทำได้ยาก ดังนั้นโดยรวมแล้วการเปิดเขตการค้าเสรีกับจีนประเทศไทยเสียประโยชน์มากกว่าได้ประโยชน์

นอกจากนี้ การลักลอบทำการค้านอกระบบ เป็นการค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ของชาวบ้านฝั่งไทยและฝั่งที่อยู่ฝั่งตรงข้ามกันเป็นการค้าที่มีมานาน ซึ่งทางการมีการอนุโลมเพราะไม่สามารถบังคับให้มีระบบตรวจสอบสินค้าและเรียกเก็บค่าธรรมเนียมได้

ส่วนแบ่งทางตลาดการค้าใน สปป.ลาว ที่ผ่านมา สปป.ลาว นิยมซื้อสินค้าจากไทยมากที่สุด ปัจจุบันประเทศจีนกำลังจะเข้ามาแย่งส่วนแบ่งทางการตลาดจากไทย เนื่องจากจีนได้สร้างถนนเข้าไปทางตอนเหนือของ สปป.ลาว ทำให้สามารถบรรทุกสินค้าได้โดยสะดวก ซึ่งสินค้าของจีนถูกกว่าของไทย อย่างเช่นในปัจจุบันมีคนจีนอพยพเข้ามาอยู่ที่เมืองห้วยทรายเป็นจำนวนมาก และทางการลาวได้จัดสรรพื้นที่ให้คนจีนเหล่านี้อยู่รวมกันเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เรียกกันว่า "ตลาดจีน" ซึ่งมีสินค้าหลากหลายชนิดเข้ามาขาย ดังนั้นในอนาคตไทยอาจจะเสียตลาดการค้าที่สำคัญอย่าง สปป.ลาว ให้กับจีนก็เป็นได้

การกว้นซื้อที่ดินของนายทุน ที่ดินในอำเภอเชียงแสนถูกนักลงทุนกว้นซื้อไปตั้งแต่ปี 2533-2534 สมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ส่วนใหญ่เป็นการซื้อเพื่อการเก็งกำไรระหว่างนายทุน จึงอยู่ในสภาพกร้างว่างเปล่า ปัจจุบันเริ่มมีการก่อสร้างเป็นที่พักและคลังสินค้า เพื่อรองรับความเจริญเติบโตของเชียงแสน ซึ่งผู้ประกอบการมองว่าท่าเรือเชียงแสนส่งผลให้เศรษฐกิจอำเภอเชียงแสนดีขึ้น มีการกระจายรายได้ให้กับคนท้องถิ่น โดยทางตรงคือสามารถรับจ้างเป็นกรรมกรหรือลูกเรือ ในทางอ้อมคือพ่อค้าแม่ค้าสามารถ

ค้าขายได้มากขึ้น ในทางธุรกิจชาวเชียงแสนเป็นกลุ่มที่ได้รับประโยชน์จากท่าเรือเชียงแสนน้อยที่สุด ส่วนกลุ่มที่ได้รับประโยชน์มากที่สุดคือ พ่อค้าและนักลงทุน

ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม การระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศในลำน้ำโขง นอกจากนี้ยังทำให้เกิดตะกอนทรายจากการระเบิดแก่งที่พัดพามาตามน้ำ ในหน้าแล้งเกิดหาดทรายขึ้นหลายแห่ง การสร้างเขื่อนในจีน ซึ่งจะส่งผลต่อการเดินเรือในแม่น้ำโขง ทำให้ผู้ประกอบการได้รับความเดือดร้อนด้านสินค้ามาถึงล่าช้าโดยเฉพาะสินค้าทางการเกษตรจะทำให้ได้รับความเสียหายมาก การพังทลายของตลิ่ง เนื่องจากกระแสน้ำและการแล่นไปของเรือยนต์ เรือสินค้าจากจีนทำให้ตลิ่งพังทุกปี การปล่อยของเสียของเรือสินค้าลงสู่แม่น้ำ แต่ยังไม่ถึงก่อให้เกิดปัญหามลภาวะ มลภาวะจากรถบรรทุก ทำให้เกิดปัญหาราจร้าย ปัญหามลพิษฝุ่นและควัน และการวิ่งรถบรรทุกผ่านโบราณสถานทำให้โบราณสถานสันตะเขื่อน

ผลกระทบด้านการท่องเที่ยว การเปิดเส้นทางท่องเที่ยว เชียงแสน-สิบสองปันนา การเป็นเมืองท่าสากลทำให้เกิดการขยายตัวทางการท่องเที่ยว มีการก่อสร้างธุรกิจที่พัก ธุรกิจร้านอาหารมากขึ้นกว่าเดิม

กล่าวโดยสรุป ท่าเรือที่เกิดขึ้นไม่ได้ส่งผลกระทบทางสังคมมากนัก ในด้านวัฒนธรรมมีการหลงใหลและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมต่างถิ่นระหว่างประเทศเพื่อนบ้านและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยือนพื้นที่ ส่วนในด้านเศรษฐกิจมีแนวโน้มในการดำเนินธุรกิจและการลงทุนสูงขึ้นเรื่อยๆ แต่ผลประโยชน์จะตกอยู่กับพ่อค้าและนายทุนรายใหญ่มากกว่าคนในท้องถิ่น และการส่งเสริมการท่องเที่ยวทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมอำเภอเชียงแสนมากขึ้นกว่าเดิม ผลในทางลบจากการเป็นเมืองท่า มีปัญหาด้านอาชญากรรม ปัญหาเรื่องยาเสพติด และการลักลอบเข้าเมือง และทางเศรษฐกิจสินค้าการเกษตรของจีนทะลักเข้ามาทางท่าเรือเชียงแสนมากขึ้น ทางด้านสิ่งแวดล้อมการระเบิดแก่งเพื่อการเดินเรือ จะมีผลต่อระบบนิเวศในแม่น้ำโขงเปลี่ยนแปลงไป

งานวิจัยขององอาจ กุสมาวรรณ (2546) กรรณิกา เพชรแก้ว (2547) กรวรรณ สังขกร สุพัฒน์ ไชยเกษัยกุล และคณะ (2547) นำเสนอให้เห็นภาพการค้าขายระหว่างไทย-จีน ว่าอยู่ในสภาพที่ฝ่ายไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เพราะจีนเป็นฝ่ายควบคุมการค้า และงานวิจัยทั้ง 3 เล่มยังสอดคล้องกันในเรื่องปัญหาและอุปสรรค ในการทำการค้ากับจีน ในประเด็น สภาพกายภาพในแม่น้ำโขงที่เป็นอุปสรรคในการเดินเรือทำให้การค้าขายไม่สามารถทำได้สะดวกตลอดทั้งปี นอกจากนี้ยังพบอุปสรรคเกี่ยวกับเรื่อง กฎระเบียบต่างๆ ของจีนที่ยังกีดกันการค้า รวมทั้งปัญหาความไม่พร้อมของบุคคลากรในการทำการค้าขายกับจีนทั้งเรื่องภาษา และข้อมูลต่างๆ เพื่อการวางแผนค้าขายกับจีนของผู้ประกอบการฝ่ายไทยยังมีน้อย

นอกจากนี้งานของกรรณิกา เพชรแก้ว ยังสอดคล้องกับงานของกรวรรณ สังขกร สุพัฒน์ ไชยเกษัยกุล และคณะ ในเรื่องผลกระทบทางเศรษฐกิจที่ไทยเสียเปรียบการค้ากับจีน เพราะจีนควบคุมทุกเรื่อง และส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการทั้งนำเข้าและส่งออก ส่วนผู้ประกอบการไทยเป็นเพียง “ชิปปิง” ในทางธุรกิจชาวเชียงแสนได้รับผลประโยชน์จากท่าเรือเชียงแสนน้อยที่สุด คือได้รับผลประโยชน์ในการเป็นแรงงานรับจ้างและค้าขายเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเชียงใหม่

อวัช มณีผ่อง (2546) ศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรสาธารณะของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยที่ร่วมงานกับนักวิจัยในท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายเพื่อหาคำอธิบายความสัมพันธ์เกี่ยวกับสำนักทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และใช้สำนักในการต่อสู้หรือปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องของชุมชนและสังคมในวงกว้าง ผ่านรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรสาธารณะ โดยพื้นที่ในการศึกษา 3 ชุมชน คือ ชุมชนเวียงเก่า (คนยวน) ชุมชนสบรวก (คนไทใหญ่) และชุมชนสบคำ (คนลาว ไชยบุรี)

โดยงานวิจัยพยายามนำเสนอประวัติศาสตร์ในมุมมองของคนท้องถิ่นว่ารับรู้และปฏิบัติการผ่านความรู้ทางประวัติศาสตร์อย่างไร เลือกใช้ในแต่ละเรื่องในบริบทความสัมพันธ์ใด จากการศึกษาสามารถสรุปพัฒนาการของชุมชน ไว้ 5 ช่วงเวลา คือ (1) ช่วงการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 - สงครามโลกครั้งที่ 2 (2) ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 - พ.ศ. 2500 (3) ช่วงหลัง พ.ศ. 2500 - พ.ศ. 2520 (4) ช่วงหลัง พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2530 และ (5) ช่วงหลัง พ.ศ. 2530 - ปัจจุบัน โดยจุดเปลี่ยนสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจ การเมือง และวิถีการผลิตเป็นหลัก เมื่อศึกษาลงลึกในแต่ละเหตุการณ์พบความลักลั่นในหลายมิติในการกำหนดช่วงเวลา ที่ผู้วิจัยพบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นเศษ ที่ปรากฏเป็น "สำนึกร่วมของแต่ละท้องถิ่น โดยแต่ละชุมชนมีความแตกต่างและเกี่ยวข้องกัน เพราะมีความแตกต่างกันในเรื่องประวัติศาสตร์การอพยพ ประวัติศาสตร์เรื่องชาติพันธุ์ และประวัติศาสตร์ในรูปจารีตประเพณีของแต่ละชุมชน ไม่สามารถสรุปเป็นภาพประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน แต่มีบางอย่างที่ตัวร้อยข้ามพรมแดน คือ "เรื่องระบบความเชื่อและศาสนา" เช่น งานไหว้พระธาตุเจดีย์หลวง และพระธาตุจอมกิติ ในเวียงเชียงแสน

นอกจากนี้งานวิจัยยังพบว่าแต่ละชุมชนยังมีความลักลั่นในการนำเสนอตัวตนของตนเอง ในแต่ละบริบทและสามารถหยิบใช้ประวัติศาสตร์หลายๆ ชุดให้สามารถดำเนินไปร่วมกัน เช่น คนลาวสบคำ ในพื้นที่ของการท่องเที่ยวเมืองเชียงแสน พยายามเชื่อมโยงตัวเองกับอาณาจักรเชียงแสน โดยการสร้างพิพิธภัณฑ์ผ้าทอเชียงแสน หรือพยายามนำเสนอตัวเองว่าเป็น คนไทย โดยอ้างประวัติศาสตร์ชาติเรื่องการเสียดินแดนให้กับฝรั่งเศส ใน ร.ศ. 112 ทำให้ต้องกลายเป็นคนลาว หรือในกระแสที่หลวงพระบางนิยมสนสังคมไทย มีการสร้างวิหารในแบบที่ใกล้เคียงกับวัดเชียงทอง ที่เมืองหลวงพระบาง ซึ่งให้เห็นความชาญฉลาดของท้องถิ่นที่สามารถสร้างความ คลุมเครือให้กับรัฐชาติและชาติพันธุ์

โดยงานศึกษาชิ้นนี้เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์แนวใหม่ ที่แตกต่างจากเดิมที่มีการศึกษาโดยเอาประวัติศาสตร์รัฐชาติเป็นศูนย์กลาง งานวิจัยชิ้นนี้ได้กำหนดกรอบการตีความประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น โดยเป็นประวัติศาสตร์ที่ผสมผสานกันระหว่างประวัติศาสตร์ต่างๆ ทั้งประวัติศาสตร์หลักฐาน ประวัติศาสตร์สถานที่ ประวัติศาสตร์ที่อยู่ในรูปประสบการณ์ร่วมของชุมชน และประวัติศาสตร์ประสบการณ์ชีวิตของปัจเจกบุคคล ซึ่งได้หล่อหลอมถ่ายทอดออกมาผ่านความทรงจำและสำนึกร่วมของท้องถิ่น โดยคนในท้องถิ่นร่วมกันในการกำหนดคุณค่า เลือกตีความ ตามตรรกะของตนเอง และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของการจัดการความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น

งานวิจัยเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติ

วาสนา ละอองปลิว (2548) ศึกษา “ปฏิสัมพันธ์ของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่ท่าเรือเชียงแสนในบริบทสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ” งานวิจัยมุ่งเน้นศึกษาทำความเข้าใจเงื่อนไขและเส้นทางของแรงงานข้ามชาติ รวมทั้งพิจารณาความสัมพันธ์ของแรงงานเหล่านี้กับกลุ่มอำนาจต่างๆ ในสถานการณ์ของการเป็นแรงงานพลัดถิ่น ในพื้นที่ท่าเรือเชียงแสน โดยแรงงานข้ามชาติที่ศึกษาคือ แรงงานชาวไทยใหญ่ จากรัฐฉาน ประเทศสหภาพพม่า

ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการทางเศรษฐกิจในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ทำให้เชียงแสนกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจระหว่างไทย-จีน แห่งใหม่ทำให้พื้นที่ชายแดนเป็นโอกาสของคนกลุ่มต่างๆ เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในตลาดแรงงานในพื้นที่ท่าเรือเชียงแสน เงื่อนไขที่ทำให้แรงงานชาวไทยใหญ่ จากรัฐฉาน เข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติ คือ สถานการณ์ความรุนแรงและความอดอยากแร้นแค้นทางเศรษฐกิจ ที่บ้านเกิดเป็นแรงผลักดันที่สำคัญของการละทิ้งบ้านเกิดเข้าสู่ประเทศไทย

โดยเส้นทางการเข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติที่ท่าเรือเชียงแสนนั้น โดยผ่านสายสัมพันธ์ของการเป็นเครือญาติและการเป็น “คนบ้านเดียวกัน” อย่างไรก็ตามโอกาสสำหรับสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการปรับเปลี่ยนสถานะภาพของชาวไทยใหญ่ก็เป็นโอกาสที่จำกัดและไม่แน่นอนสูง เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐต่อแรงงานข้ามชาติเมื่อต้นทศวรรษที่ 2540 ซึ่งแรงงานต่างชาตินี้พยายามใช้ยุทธวิธีในการต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจอันเลื่อมล้ำ ผ่านความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับกลุ่มคนในท้องถิ่น เพื่อให้อยู่รอดในสถานการณ์ที่กำลังเผชิญ

ในงานวิจัยนี้พยายามชี้ให้เห็นเรื่อง “การเลื่อนไหลและการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์” ตามสถานการณ์ที่เผชิญและต้องการการต่อรอง เช่นเดียวกันกับงานของธวัช มณีผ่อง เช่น ในงานชิ้นนี้อธิบาย กระบวนการสร้าง “บ้าน” ในพื้นที่แห่งใหม่ที่ถูกกีดกันจากรัฐ และคนท้องถิ่น โดยผ่านพรมแดนวัฒนธรรมที่ก้าวพ้นพรมแดนของรัฐชาติ ผ่านการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ ในพื้นที่ใหม่ร่วมกับคนท้องถิ่น และยังพยายามขยายพรมแดนวัฒนธรรมของตนให้กว้างขวางขึ้นและเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีสถานะภาพสูงในเมืองไทยผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นพี่น้องของไทยใหญ่และไทน้อย เพื่อสร้างที่ทางให้กับตนเองในพื้นที่ใหม่

การวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเมืองเชียงแสน

นาถพิมล วาดสันหัต (2545) ศึกษาเรื่องกลยุทธ์ทางการตลาดแหล่งท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน จังหวัดเชียงราย เพื่อศึกษาวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของแหล่งการตลาดท่องเที่ยวเมืองเชียงแสน. (SWOT Analysis) และพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาด

ผลการศึกษาพบว่าเชียงแสนมีจุดแข็งด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวคือมีเอกลักษณ์ มีประวัติศาสตร์และโบราณสถานที่น่าสนใจ แต่มีจุดอ่อน คือ สิ่งอำนวยความสะดวก สาธารณูปโภค การบริการจัดการ การสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยว และประชาสัมพันธ์ สำหรับโอกาสในการพัฒนา คือ นโยบาย แผนงานของหน่วยงานราชการ ให้การสนับสนุนการท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน ทางด้านอุปสรรค คือ ขาดงบประมาณ ประชาชนขาดจิตสำนึกหวงแหนมรดกแห่งการท่องเที่ยว บุคคลากรไม่มีความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ส่วนการพัฒนาด้านกลยุทธ์พบว่า ต้องมีการปรับปรุงผลิตภัณฑ์ที่มีจุดเด่น ให้มีเอกลักษณ์ ตลอดจนปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวก และมีการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้น

บทที่ 3

สภาพทั่วไปของอำเภอเชียงแสน

เมืองเชียงแสนเดิม ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า เป็นอาณาจักรแรกของล้านนาและได้ร้างไป จนถึงสมัยพระเจ้าแสนภูได้เป็นผู้บูรณะเมื่อ ปี พ.ศ.1871 และต่อมาได้มีกษัตริย์ปกครองหลายพระองค์ จนกระทั่งตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า เมื่อ ปี พ.ศ. 2101 และในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อ ปี พ.ศ. 2347 นำโดยพระเจ้ากาวิละ ได้นำทัพตีเมืองคืนจากพม่าได้และเผาทำลายเพื่อมิให้เป็นฐานซ่องสุมของพม่าต่อไป และอพยพผู้คนในเชียงแสน ไปอยู่เชียงใหม่ ลำปาง บางส่วนลงไปอยู่ สระบุรี ราชบุรี เมืองถูกทิ้งร้างไประยะหนึ่ง จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 จึงได้ทรงโปรดให้อพยพราษฎร เข้ามาอยู่อีกครั้ง

เมื่อปี พ.ศ. 2442 ทรงโปรดให้พระยาเดชดำรง ย้ายที่ทำการเมืองเชียงแสนมาตั้งที่เมืองกาสา (อำเภอแม่จัน) ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอแม่จันเนื่องจากที่ตั้งอำเภอติดกับลำน้ำจัน ในปี พ.ศ. 2470 ได้ยกเมืองเชียงแสนเดิมตั้งเป็น กิ่งอำเภอเชียงแสน และได้ยกฐานะเป็นอำเภอเชียงแสนเมื่อ ปี พ.ศ. 2501 (ข้อมูลอำเภอเชียงแสน 2547)

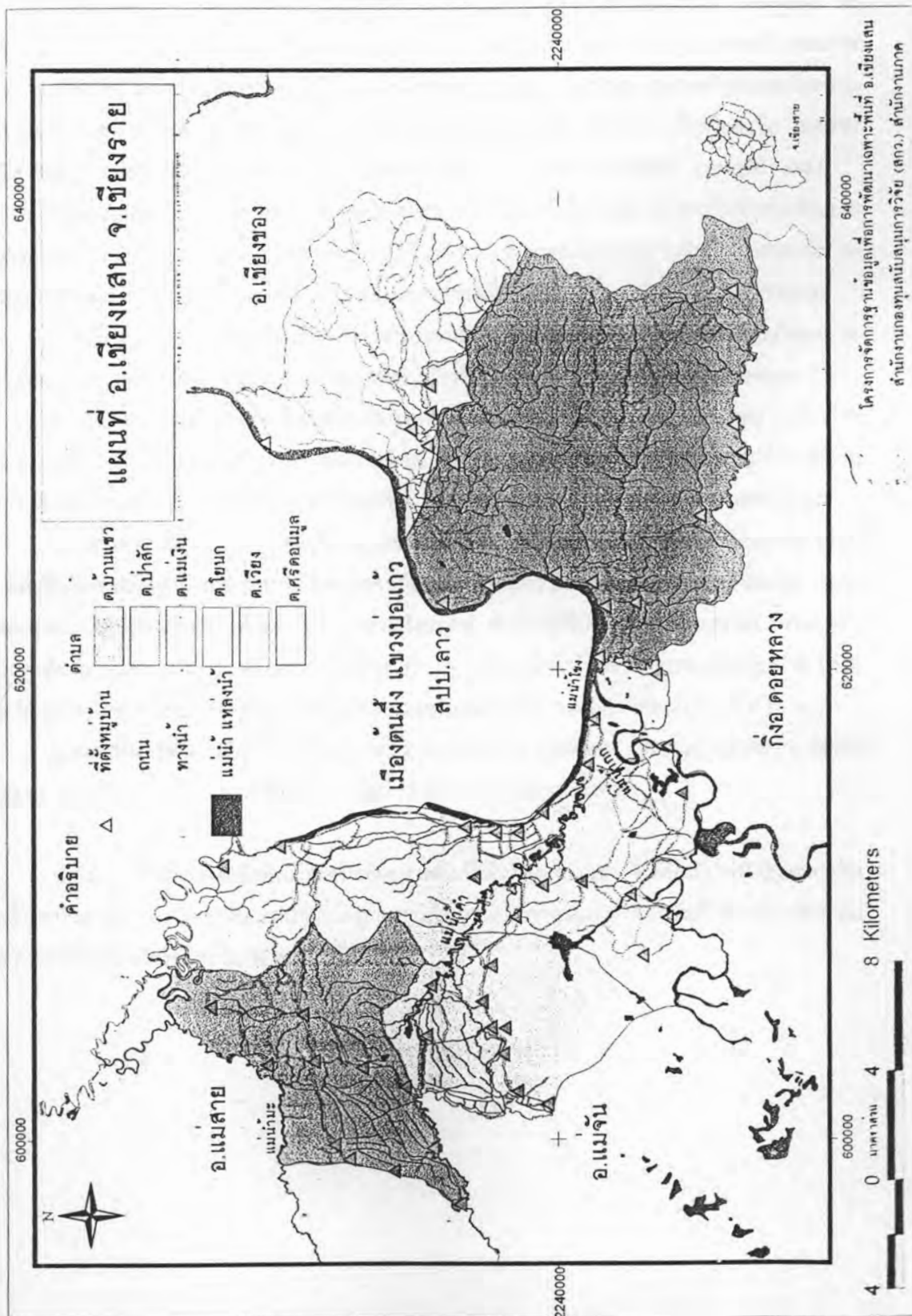
สภาพทางภูมิศาสตร์

อำเภอเชียงแสนตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง มีพื้นที่ประมาณ 442 ตารางกิโลเมตร หรือ 276,250 ไร่ อยู่ห่างจากจังหวัดเชียงรายไปทางทิศตะวันออก 62 กิโลเมตร ตามเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 110 เชื่อมกับทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1060 ลักษณะภูมิประเทศ ประกอบด้วยพื้นที่ราบลุ่มตอนกลางและตะวันตกของอำเภอ อยู่สูงกว่าระดับทะเลปานกลาง 0-400 เมตร บริเวณเนินเขาอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอ ลักษณะของพื้นที่จึงเป็นลักษณะที่ราบสลับภูเขา โดยมีที่ราบประมาณ 55 % พื้นที่ภูเขาประมาณ 33 % พื้นที่น้ำประมาณ 12 % โดยมีแม่น้ำโขงและแม่น้ำรวกไหลผ่านตอนบน มีแม่น้ำจัน แม่น้ำกก และแม่น้ำคำ ไหลผ่านตอนกลางของพื้นที่

อาณาเขตติดต่ออำเภอเชียงแสน

ทิศเหนือ	ติดกับจังหวัดท่าขี้เหล็ก รัฐฉาน สหภาพพม่า มีแม่น้ำรวกเป็นเส้นกั้นพรมแดน ระยะทาง 17 กิโลเมตร และมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นพรมแดน กับเมืองดั้นผั้น แขวงบ่อแก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ระยะทาง 40 กิโลเมตร
ทิศใต้	ติดกับอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย
ทิศตะวันออก	ติดกับอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
ทิศตะวันตก	ติดกับอำเภอแม่จัน และอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

สภาพภูมิอากาศ โดยทั่วไปอากาศจะหนาวจัดในช่วงเดือนธันวาคม-มกราคม อุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปี 21.9 องศาเซลเซียส ฝนตกเฉลี่ยทั้งปี 55.25 มิลลิเมตร

ทรัพยากรธรรมชาติ

แม่น้ำ ในอำเภอเชียงแสน มีแม่น้ำสายสำคัญในพื้นที่ 5 สาย ประกอบด้วย

1. แม่น้ำโขง เป็นแม่น้ำนานาชาติมีต้นน้ำในหุบเขาจีฟู ในเขตปกครองตนเองยูนนาน ของทิเบต อยู่ระดับน้ำทะเล 5,200 เมตร ไหลผ่านประเทศต่างๆ หลายประเทศโดยเฉพาะสาธารณรัฐประชาชนจีน สหภาพพม่า ประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กัมพูชา และไหลลงสู่ทะเลที่ประเทศเวียดนาม มีความยาว 4,909 กิโลเมตร มีอันดับความยาวเป็นที่ 10 ของโลก และเป็นแม่น้ำที่ยาวที่สุดในเอเชีย ไหลผ่านจีนมีความยาว 2,198 กิโลเมตร และไหลผ่านอีก 5 ประเทศ 2,711 กิโลเมตร (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ : 2547)

แม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับ สปป.ลาว มีความยาวที่ไหลผ่านจังหวัดเชียงราย 94 กิโลเมตร แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายเศรษฐกิจที่สำคัญที่คุณค่าของเอเชีย ในด้านการเดินเรือ การชลประทาน การผลิตกระแสไฟฟ้า ป่าไม้ การเกษตร การประมงและการท่องเที่ยวตามเส้นทางน้ำโขงที่มีทัศนียภาพที่สวยงาม

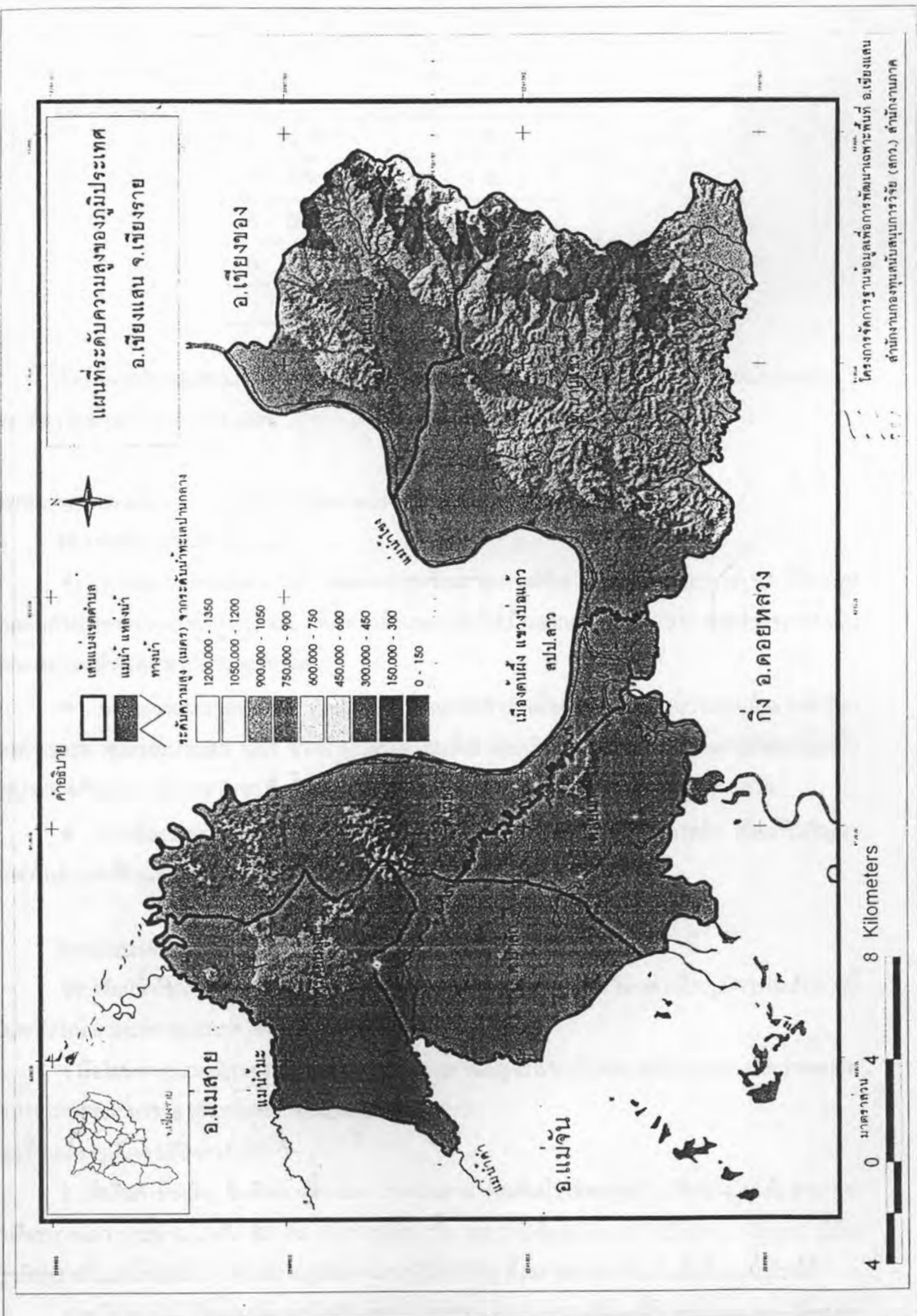
2. แม่น้ำรวก มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาในสหภาพพม่า เป็นพรมแดนธรรมชาติ ระหว่างไทยกับสหภาพพม่า มีความยาวประมาณ 26.75 กิโลเมตร ไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่บ้านสบรวก ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน

3. แม่น้ำกก มีต้นน้ำจากเทือกเขาในสหภาพพม่า ไหลผ่าน อำเภอท่าตอน อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอเวียงชัย อำเภอแม่จัน มีความยาวไหลผ่านจังหวัดเชียงราย 114.5 กิโลเมตร ไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่บ้านสบกก ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการประมง การเกษตรและการท่องเที่ยว

4. แม่น้ำคำ มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาตามชายแดนไทย -พม่าในอำเภอแม่ฟ้าหลวง ไหลผ่านอำเภอแม่จัน และพื้นที่บางส่วนของอำเภอแม่สาย ไหลบรรจบกับแม่น้ำคำ มีความยาวประมาณ 180 กิโลเมตร และไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่บ้านสบคำ ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการเกษตร ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง โดยเฉพาะการทำนาปรังและปลูกพืชฤดูแล้ง เพราะในลำน้ำคำมีการจัดการระบบเหมืองฝาย ถึง 6 ฝาย โดยฝายลูกสุดท้ายอยู่ในเขตตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน (มีรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 5)

5. แม่น้ำจัน มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาตามแนวชายแดนในอำเภอแม่จัน มีความยาวประมาณ 58.75 กิโลเมตร ไหลลงบรรจบแม่น้ำคำ แล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขงเช่นเดียวกันกับแม่น้ำคำ

ป่าไม้ อันเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศบางส่วนที่เป็นที่สูงและภูเขา จึงมีพื้นที่ป่าไม้ โดยเฉพาะในเขตตำบลบ้านแซว ตำบลแม่เงิน แต่ปัจจุบันได้ถูกบุกรุกเพื่อทำไร่เป็นจำนวนมาก จึงเหลือพื้นที่ป่าไม้ ประมาณ 166 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 30 % ของพื้นที่

การเมืองการปกครอง อำเภอเชียงแสนแบ่งเขตการปกครองเป็น 6 ตำบล 70 หมู่บ้าน

ตำบล	จำนวนหมู่บ้าน
1. เวียง	9
2. โยนก	8
3. ป่าสัก	13
4. ศรีดอนมูล	13
5. บ้านแซว	15
6. แม่เงิน	12
รวม	70

มืองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น คือองค์การบริหารส่วนตำบล 6 แห่ง และมีการปกครองแบบเทศบาล 1 แห่ง คือ เทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน

ระบบการคมนาคมขนส่ง เส้นทางคมนาคมสามารถไปได้หลายเส้นทาง คือ

การคมนาคมขนส่งทางบก

- ทางหลวงหมายเลข 1106 เส้นทางสายเชียงราย – แม่จัน- เชียงแสน ระยะทาง 62 กิโลเมตร เป็นเส้นทางสี่ช่องจราจรถึงอำเภอแม่จัน และจากอำเภอแม่จันไปเป็นแยกหมายเลข 1016 สองช่องจราจร เป็นเส้นทางหลักที่เดินทางไปอำเภอเชียงแสน

- ทางหลวงหมายเลข 1290 เป็นเส้นทางที่ตัดผ่านเข้าตัวเมือง และเลียบริมน้ำโขงจนถึงสามเหลี่ยมทองคำ และทางหลวงหมายเลข 1291 จากอำเภอเชียงแสนถึงอำเภอเชียงของ เป็นเส้นทางที่เลาะเลียบริมแม่น้ำโขงบางช่วงต้องผ่านหมู่บ้านชาวเขา ซึ่งทั้งสองสายเป็นแบบสองช่องจราจร สามารถเดินทางได้สะดวก

- ทางเลียบเมือง เกิดขึ้นจากการขยายตัวของเมือง และการขยายตัวทางการค้า เพื่อแก้ไขปัญหาจราจรในอำเภอเชียงแสน

การคมนาคมขนส่งทางน้ำ

โดยใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นทางหลักเพื่อเดินทางเข้ามายังอำเภอเชียงแสน โดยส่วนใหญ่มีการใช้เส้นทางนี้เป็นทางคมนาคมระหว่างประเทศ ซึ่งจะมี 2 ลักษณะ คือ

- 1.เรือโดยสารขนาดเล็กของ สปป.ลาว ที่นำชาวลาวสัญจรไปมากับอำเภอเชียงแสน เพื่อนำมาผลิตทางการเกษตรเข้ามาขาย หรือบางครั้งเพื่อเข้ามารักษายาบาล

และซื้อเครื่องอุปโภค บริโภคกลับไป

2. เรือสินค้าของจีน ซึ่งเดินทางขึ้น-ลง ปัจจุบันสามารถเดินเรือได้ตลอดปี แต่ในช่วงฤดูแล้ง สามารถนำเรือขนาดเล็ก ประมาณไม่เกิน 80 ตัน เดินทางได้เท่านั้น เพราะน้ำโขงแห้งมากถ้าใช้เรือขนาดใหญ่กว่านี้เรืออาจติดทรายในแม่น้ำโขงได้ แต่ในช่วงฤดูฝน สามารถใช้เรือใหญ่ ตั้งแต่ 80-250 ตันเดินเรือในแม่น้ำโขงได้

การเดินทางจากเชียงแสนไป ท่าเรือซือเหมา ในสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้น ระยะทาง 429 กิโลเมตร ใช้เวลาประมาณ 2 วัน เนื่องจากไม่สามารถเดินเรือในช่วงเวลากลางคืนได้ ต้องหยุดพักค้างคืนระหว่างทาง 1 คืน

ส่วนชาลงจากจีน มาเชียงแสน ใช้ระยะเวลา 1 วัน เพื่อไปรักษาพยาบาล

สภาพทางเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจที่มีความสำคัญของอำเภอเชียงแสน คือการผลิตภาคการเกษตร ประชากรส่วนใหญ่ คือ ประมาณ 8,097 ครัวเรือน ร้อยละ 63 มีอาชีพด้านเกษตรกรรม โดยมีพื้นที่การเกษตรประมาณ 13,837 ไร่ คิดเป็นพื้นที่ร้อยละ 40.34 ของพื้นที่ทั้งหมดของอำเภอ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจและความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน, 2544) พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของอำเภอเชียงแสน คือ ข้าว (นาปี และมีการทำนาปรังในบางพื้นที่เช่น ตำบลลือต๋อนมูล) รองลงมาได้แก่ ยาสูบ ข้าวโพด รายได้เฉลี่ยของประชาชนในอำเภอเชียงแสน คิดเฉลี่ยเป็น 28,523 บาทต่อปี (เอกสารข้อมูลอำเภอเชียงแสน ,2547)

ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาเนื่องจากเชียงแสนถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาเมืองชายแดน และเชื่อมโยงกับโครงการพัฒนาเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง (GMS) ที่มีแผนเตรียมก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เพื่อรองรับการพัฒนา เช่น ถนนเชื่อมโยงระดับอนุภาค ท่าเรือสากล เป็นต้น ส่งผลให้ภาพการณ์ซื้อขายที่ดินขยายตัว มีนักลงทุนจากส่วนกลางเข้ามาซื้อที่ดินจำนวนมากทั้งเพื่อเก็งกำไร และเพื่อการลงทุน โดยเฉพาะธุรกิจโรงแรมที่พักเพื่อการท่องเที่ยว ได้แก่ โรงแรมอนันตรา รีสอร์ท โรงแรมดิอิมพีเรียล โกลเด้น ไทแองเกิ้ล ซึ่งโรงแรมส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณสามเหลี่ยมทองคำ ส่วนพื้นที่อำเภอเชียงแสน มีโรงแรมเชียงแสนริเวอร์ไซด์ โรงแรมเชียงแสนโกลเด้นแลนด์รีสอร์ท แต่การขยายตัวทางการท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำ ซึ่งเป็นเส้นทางเชื่อมกับอำเภอแม่สายที่นักท่องเที่ยวนิยมไปท่องเที่ยว ส่วนเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน ลักษณะการท่องเที่ยวยังเป็นลักษณะแบบเมืองผ่านโดยจะแวะเยี่ยมชมโบราณสถานเพียงจุด สองจุด เช่น วัดเจดีย์หลวง วัดป่าสัก และวัดพระธาตุผาเงา เป็นต้น และในช่วงระยะเวลาประมาณ 2-3 ปี ที่ผ่านมาธุรกิจการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ในอำเภอเชียงแสนขยายตัวจำนวนมาก

การค้าชายแดน

อำเภอเชียงแสนสามารถทำการค้าชายแดนได้ทั้งสหภาพพม่า และสปป.ลาว เนื่องจากมีพรมแดนติดต่อกันนอกจากนั้นยังสามารถทำการค้าชายแดนกับจีนตอนใต้ โดยใช้เส้นทางเรือในแม่น้ำโขงไปยังสิบสองปันนา ด้านพรมแดนและด่านตรวจคนเข้าเมืองเชียงแสน ตั้งอยู่เลขที่ 119 หมู่3 ถนนพหลโยธิน ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

การค้าชายแดนอำเภอเชียงแสน สามารถทำได้หลายช่องทางดังนี้

➤ ช่องทางอนุญาตของด่านตรวจคนเข้าเมืองเชียงแสน นั้นมีจุดผ่านแดน 3 จุดดังนี้

1. จุดผ่านแดนถาวรไทย-ลาว (ด่านสากล) อยู่บริเวณริมแม่น้ำโขง ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน ตรงข้ามเมืองคันทัน แขวงบ่อแก้ว เปิดเวลาทำการตั้งแต่เวลา 06.0-18.00 น. โดยใช้บัตรผ่านแดนชั่วคราว บัตรผ่านแดนถาวร หนังสือเดินทาง และเอกสารใช้แทนหนังสือเดินทาง ช่องทางนี้ส่วนใหญ่ จากข้อมูลของด่านตรวจคนเข้าเมือง พบว่าคนลาวเดินทางเข้าอำเภอเชียงแสน เฉลี่ยเดือนละ 2,000-3,000 คน โดยเฉพาะในทุกตลาดนัดวันอาทิตย์ จะมีคนลาวเดินทางเข้ามาจับจ่ายซื้อสินค้าจำนวนมาก ซึ่งเป็นการค้าชายแดนที่ไม่มีการเก็บภาษี

2. จุดผ่านแดนบ้านสบรวก ตำบลเวียง อยู่บริเวณสามเหลี่ยมทองคำ เปิดเวลาทำการตั้งแต่เวลา 06.0-18.00 น. โดยใช้บัตรผ่านแดนชั่วคราว หรือหนังสือเดินทาง จุดผ่านแดนจุดนี้สามารถผ่านเข้าไปโรงแรมพาราไดซ์เพื่อพักผ่อนหรือเพื่อเล่นกาสิโน ที่ฝั่งพม่าได้ นอกจากนี้ที่บ้านสบรวกยังมีจุดผ่อนปรนชั่วคราวหรือด่านประเพณี ที่คนไทย คนลาว และคนพม่าสามารถข้ามแดนไปมาหาสู่กันได้ เพื่อเข้ามาจับจ่ายซื้อสินค้าในอำเภอเชียงแสน หรือคนไทยสามารถข้ามไปร่วมบุญประเพณีกับญาติทางฝั่งลาวได้โดยสะดวก

3. จุดผ่อนปรนบ้านสวนดอก ตำบลบ้านแซว อยู่ตรงข้ามเมืองงาม แขวงบ่อแก้ว เปิดเวลา 08.00-18.00 น. เป็นจุดผ่านแดนเพื่อให้คนลาว ข้ามมาจับจ่ายซื้อเครื่องอุปโภคบริโภค หรือนำผลผลิตเข้ามาขาย โดยเฉพาะข้าวโพด ซึ่งจะมีโรงงานรับซื้ออยู่ในฝั่งไทย บริเวณจุดผ่อนปรน ปัจจุบันด่านตรวจคนเข้าเมืองอนุญาตให้คนลาวข้ามเข้ามาได้เฉพาะบริเวณบ้านสวนดอก หากจะเข้ามาซื้อของที่อำเภอเชียงแสนต้องเข้ามาที่จุดผ่านแดนถาวรไทย-ลาว ในเขต ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน

➤ ช่องทางที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย เนื่องจากอำเภอเชียงแสนมีแม่น้ำโขงกั้นระหว่างไทย-ลาว และมีแม่น้ำรวกกั้นระหว่างไทย-พม่า เป็นระยะทางยาวตามแนวชายแดน จึงเกิดช่องทางตามธรรมชาติ ซึ่งคนต่างด้าวใช้ลักลอบเข้ามาหลายช่องทาง เช่น ช่องทางที่บ้านวังลาว เป็นต้น

สถิติสินค้านำเข้า-ส่งออก ณ ด่านศุลกากรเชียงแสน ปี พ.ศ. 2546-2548

หน่วย : ล้านบาท

นำเข้าสินค้า							
ปีงบประมาณ	ประเทศจีน		สปป.ลาว		ประเทศพม่า		รวม
	มูลค่า	%	มูลค่า	%	มูลค่า	%	
2546	596.43	84.21	111.10	15.79	0	0.00	703.53
2547	1,272.35	95.31	59.82	4.48	2.8	0.21	13,334.97
2548	1,222.71	95.68	53.81	4.21	1.34	0.10	1,277.86

ที่มา: ด่านศุลกากรเชียงแสน 2548

จากสถิติสินค้านำเข้าและส่งออกนั้น แสดงให้เห็นมูลค่าการค้าชายแดนด้านอำเภอที่มากขึ้นทุกปี

สภาพทางด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ

ประชากรอำเภอเชียงแสน จากสมุดสถิติจังหวัดเชียงราย (2546) มีประชากรจำนวนทั้งสิ้น 54,609 คน แยกเป็นชาย 27,072 คน และหญิง 27,537 ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมือง (คนยวน) และมีประชากรที่เป็นชาวภาคอีสานย้ายถิ่นมา 3 หมู่บ้าน คือ บ้านท่าขันทอง ตำบลบ้านแซว และบ้านทุ่งฟ้าฮ่าม บ้านสันธาตุ ตำบลโยนก นอกจากนี้ยังมีชนกลุ่มน้อยที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อพยพเข้ามาตามแนวชายแดน เช่น เผ่าอาข่า เย้า ม้ง จีนฮ่อ ไทใหญ่ และไทลื้อ จำนวนประมาณ 5,430 คน

ประชากรอำเภอเชียงแสนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 99 ศาสนาส่วนใหญ่นี้เป็นของศาสนาพุทธ มีวัด 57 แห่ง วัดร้าง 112 แห่ง ประเพณีและวัฒนธรรมของอำเภอเชียงแสน โดยเฉพาะคนเมือง (คนยวน) เป็นเช่นเดียวกันกับประเพณีทางภาคเหนือ โดยทั่วไป แต่ที่เป็นลักษณะ พิเศษ ของอำเภอคือประเพณีการแข่งขันเรือในแม่น้ำโขง ซึ่งจะจัดทุกปี ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เดือนเมษายน (ปีใหม่เมือง) ซึ่งจะมีเรือจากชุมชนอื่นๆ หรือประเทศเพื่อนบ้านมาร่วมแข่งขันในบ้านปี สร้างความสนุกสนานและเชื่อมสัมพันธ์สองฝั่งโขงได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรม แตกต่างกันไป แยกย่อยของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มีในอำเภอเชียงแสน เช่น ประเพณีตรุษจีนของจีนฮ่อ บ้านแม่แอบ ตำบลบ้านแซว ประเพณีปีใหม่ม้ง บ้านธารทอง ตำบลแม่เงิน ประเพณีชนโซ่แดงของชาวอาข่า โดยเฉพาะอาข่าดอยสะโง๊ะ ตำบลศรีดอนมูล (รายละเอียดในบทที่ 5) ประเพณีการเลี้ยงเสื่อบ้านของชาวไทยใหญ่ บ้านสบรวก และประเพณีไหลเรือไฟของชาวลาว บ้านสบคำ ตำบลเวียง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และความหลากหลายของวัฒนธรรมประเพณีของผู้คนในพื้นที่ชายแดน

สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญในอำเภอเชียงแสน

1. **พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอำเภอเชียงแสน** ตั้งอยู่ริมถนนพหลโยธิน ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน เป็นสถานที่เก็บรวบรวมโบราณวัตถุที่ขุดค้นได้จากการบูรณะในเมืองเชียงแสนและพื้นที่ใกล้เคียง โบราณวัตถุที่น่าสนใจ เช่น พระพุทธรูปศิลปะเชียงแสนอันลือชื่อ พระพิมพ์ เครื่องมือหิน ลวดลายปูนปั้น และเป็นแหล่งศึกษาเครื่องถ้วยล้านนา ความรู้เรื่องการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในบริเวณพื้นที่เมืองเชียงแสน ตลอดจนเป็นศูนย์รวมเครื่องเงินแบบพม่า รวมทั้งศิลปะพื้นบ้าน เครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ของชนเผ่าต่างๆ ในจังหวัดเชียงราย
2. **พิพิธภัณฑ์ผ้าทอล้านนาเชียงแสน** ตั้งอยู่ในบริเวณวัดผาเงา บ้านสบคำ ห่างจากอำเภอเชียงแสน 4 กิโลเมตร จัดแสดงลวดลายผ้าทอสมัยอดีต ที่มีการทอลวดลายเชียงแสนดั้งเดิม ได้แก่ ลายน้ำไหล ลายก่ตะกอก ลายตาราง โดยนำลวดลายจากจังหวัดราชบุรี และแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ และยังใช้สถานที่ที่เป็นที่สร้างผลิตภัณฑ์ ผ้าทอต่าง ๆ ทั้งลายดั้งเดิม และลายประยุกต์
3. **กลุ่มหัตถกรรมทอตุ่งล้านนา (เขื่อนตุ่ง)** ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 465 หมู่ 9 ตำบลศรีดอนมูล ห่างจากอำเภอเชียงแสน 15 กิโลเมตร ประธานกลุ่มคือ นางบัวคลี พูวัน ซึ่งถือเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ที่รื้อฟื้นและพัฒนาการทอตุ่ง โดยคิดค้นวัสดุสมัยใหม่มาแทนของเดิมจากไผ่ฝ้าย มาเป็นไหมพรม กระดาษเงิน กระดาษทอง และคิดค้นลวดลายใหม่ๆ ได้อย่างสวยงาม ซึ่งเป็นงานฝีมือที่โดดเด่นสร้างชื่อเสียงให้จังหวัด และประเทศ
4. **หอผืน (อุทยานสามเหลี่ยมทองคำ)** ตั้งอยู่บ้านสบรวก ดำเนินงานโดยมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ภายในตัวอาคาร จัดแสดงประวัติความเป็นมาเรื่องผืน ขั้นตอนการทำผืน แสดงอุปกรณ์สูบผืน การขายผืน และผลกระทบของปัญหายาเสพติดที่มีต่อ เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนสุขภาพร่างกายและจิตใจ เพื่อ

สร้างแรงบันดาลใจในความร่วมมือของมวลมนุษยชาติในการต่อสู้กับปัญหายาเสพติด อีกทั้งให้ทราบถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นของผืนกับพื้นที่ชายแดนของภาคเหนือ อันได้แก่พื้นที่ติดต่อแดน ไทย-ลาว-พม่า ที่รู้จักกันดี ในนาม “สามเหลี่ยมทองคำ”

5. **สามเหลี่ยมทองคำ** เป็นพื้นที่เกาะกลางแม่น้ำโขง ที่ปากแม่น้ำรวก ที่ปัจจุบันสิ้นเงินไม่เหลือสภาพเดิมที่ใช้ปลูกฝิ่น และผลิตยาเสพติดแหล่งใหญ่แห่งหนึ่งของโลก เพราะเป็นดินแดนรอยต่อ 3 ประเทศ ปัจจุบันเป็นจุดชมวิวที่สวยงามของสามประเทศ นอกจากนั้นยังมีพิพิธภัณฑ์บ้านฝิ่น ที่ให้ความรู้การผลิตยาเสพติดจากดอกฝิ่น และเส้นทางการขนยาเสพติด และจัดแสดงหุ่นจำลอง ภาพถ่าย และอุปกรณ์การสูบฝิ่นอย่างละเอียด
6. **ทะเลสาบเชียงแสน (หนองบงกาย)** เป็นแอ่งกักเก็บน้ำขนาดใหญ่ เนื้อที่กว่า 1 ตร.กม. ในท้องที่ตำบลโยนก ก่อนเข้าเมืองเชียงแสนประมาณ 5 กิโลเมตร เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำซึ่งชาวบ้านหาเลี้ยงชีพมาตั้งแต่โบราณและในฤดูหนาวจะมีฝูงนกเป็ดน้ำอพยพหนีอากาศหนาวมาจากไซบีเรีย มาหากินแถบนี้ ในตำบลโยนกจะจัด “พิธีชงขวัญนกเป็ดน้ำ” ขึ้นทุกปีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว
7. **วัดป่าสัก** ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองเชียงแสนทางทิศตะวันตก ตามตำนานกล่าวว่าพระแสนมหาราชสร้างเจดีย์ที่วัดป่าสักขึ้นเพื่อบรรจุพระโคตะปะธาตุ (พระบรมสารีริกธาตุที่กล่าว กระดูกดาตุ่มช้างขวา) ที่นำมาจากเมืองปาฏลีบุตร ประเทศอินเดีย แล้วให้ปลูกต้นสัก 300 ต้นรอบพระอาราม ในปัจจุบัน วัดป่าสักเป็นโบราณสถานร้าง ปรากฏร่องรอยอาคารในพื้นที่รวม 7 แห่ง โดยมีโบราณสถานที่สำคัญคือ เจดีย์ประธานทรงปราสาทยอดระฆังที่มีเจดีย์ขนาดเล็กตรงมุมบัลลังก์สี่ด้าน ส่วนกลางองค์เจดีย์ เป็นเรือนธาตุ มีฐานประดิษฐานพระพุทธรูปทั้งสี่ทิศ ขึ้นฐานทำเป็นฐานประดิษฐานพระพุทธรูปกับเทวดา การตกแต่งลวดลายปูนปั้นที่เจดีย์ประธานของวัดป่าสักมีความงดงามอ่อนช้อยวิจิตรบรรจงอย่างยิ่ง ทำเป็นลายพรรณพฤกษา รูปสัตว์ตามตำนานเช่น นาค ครุฑ หน้ากาลหรือเกียรติมุข ลายรูปบุคคลทั้งคนและเทวดา สะท้อนให้เห็นพัฒนาการรูปแบบทางศิลปสถาปัตยกรรมล้านนา อันเป็นผลมาจากการผสมผสานอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย ศิลปะศรีวิชัย ศิลปะจีน เข้าด้วยกันอย่างกลมกลืนจนเกิดอัตลักษณ์เฉพาะตน
8. **วัดเจดีย์หลวง** ตั้งอยู่ในเมืองโบราณเชียงแสน ติดกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน สิ่งสำคัญภายในวัดได้แก่ เจดีย์ทรงระฆังกลมฐานสูงทรงแปดเหลี่ยม เป็นเจดีย์ที่ใหญ่ที่สุดในเมืองเชียงแสน ที่ปรากฏในตำนานว่า พระเจ้าแสนมหาราชสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 1887 ต่อมาพระเมืองแก้ว ทรงให้บูรณะเจดีย์องค์เดิมแล้วก่อองค์พระเจดีย์องค์ปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. 2058
9. **วัดพระธาตุจอมกิตติ** ตั้งอยู่บนดอยจอมกิตติ นอกเมืองเชียงแสนไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 1.7 กิโลเมตร สิ่งที่สำคัญภายในวัดได้แก่ เจดีย์จอมกิตติที่ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสเตี้ยๆ ถัดขึ้นไปเป็นฐานบาตรคว่ำย่อมุมซ้อนกันสี่ชั้นรองรับเรือนธาตุย่อมุมเช่นกัน ซึ่งมีฐานประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืนปูนปั้นทั้งสี่ด้าน ส่วนยอดเป็นองค์ระฆังกลมสูง มีลายดอกกลมระหว่างชั้น

ขนานรัศตรงกลาง ส่วนยอดทำเป็นกลีบบมเพียง รองรับป้อมโจนและปลียอด ส่วนเจดีย์จอมแจ้งและจอมสนุกนั้นอยู่บริเวณข้างเคียง ตามตำนานกล่าวว่าการสร้างพระธาตุจอมกิตตินั้นมี 2 ครั้ง ครั้งแรกพระเจ้าพังคราช และพระเจ้าพรหมมหาราช พระราชโอรสโปรดให้ก่อสร้างในปี พ.ศ. 1483 เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ กระดุกหน้าผาก กระดุกอก และกระดุกแขนของพระองค์ สมัยเดียวกับการสร้างพระธาตุจอมทองของเมืองเชียงรายได้ ครั้งที่ 2 พระเจ้าสุวรินคำล้าน เจ้าเมืองเชียงแสน ให้หมื่นเชียงสง สร้างขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2030 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระเจ้ายอดเชียงรายได้ ก่อสร้างเจดีย์ครอบองค์เดิม ต่อมาพระธาตุชำรุดทรุดโทรมมาก เจ้าฟ้าเฉลิมเมืองพร้อมด้วยคณะศรัทธาได้บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นอีกในปี พ.ศ. 2227 ปัจจุบันเจดีย์องค์นี้ได้รับการบูรณะเสริมความมั่นคงและปิดทองแผ่นจังโกใหม่

10. **วัดพระธาตุผาเงา** ตั้งอยู่ที่บ้านสบคำ แต่เดิมชื่อวัดสบคำ ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงจึงง่ายต่อการถูกกัดเซาะฝั่งตลิ่งพังอยู่ทุกปี คณะศรัทธาจึงย้ายวัดมาสร้างที่วัดร้างบริเวณเชิงดอยคำปัจจุบัน ซึ่งบริเวณดังกล่าวคณะศรัทธาได้ทำการบุกเบิกพื้นที่เพื่อสร้างวัด นอกจากนี้ในบริเวณใกล้เคียงและบริเวณดอยเหนือขึ้นไป พบบริเวณดังกล่าวมีโบราณสถานที่สำคัญ ที่ปรากฏในตำนานสิงหนวัติ ในสมัยขุนลัง ผู้ตั้งเวียงเป็กษา (เวียงปึกษา) ในพุทธศตวรรษที่ 17 ได้แก่พระธาตุผาเงา พระธาตุจอมจัน พระธาตุเจดียอด และพระอุโบสถ ในปี พ.ศ. 2519 ได้สร้างวิหารครอบวิหารเดิม ภายในวิหารแห่งนี้ได้พบพระพุทธรูปปูนปั้น บริเวณหน้าตักพระประธาน เรียกกันว่าหลวงพ่อดาเงา พระพุทธรูปองค์นี้ประทับนั่งขัดสมาธิราบปางมารวิชัย พระพักตร์รูปไข่ พระหนุเป็นปม พระรัศมีเป็นเปลว แสดงให้เห็นอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย บนเขาด้านหลังของวัดมีพระบรมพุทธรูปมิตเจดีย์ที่ถูกสร้างเพื่อร่วมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี และเกิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ไทยนอกจากนี้บนยอดเขายังสามารถมองเห็นทัศนียภาพอันสวยงามของเมืองเชียงแสนได้โดยรอบ
11. **เวียงหนองล่อง** ปรัชญาแหล่งโบราณคดีใต้แม่น้ำ ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอแม่จันที่ติดต่อกับเมืองเชียงแสน ที่วัดหนองหมากเป้ง โดยรอบพบเครื่องมือประเภทเครื่องมือหินและกลองมโหระทึกสำริด อาจจะเป็นแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ ขณะนี้มีความพยายามในการสำรวจโบราณคดีใต้ท้องน้ำ ตามตำนานกล่าวว่าเจ้าชายสิงหนวัติกุมาร นำผู้คนอพยพมาสร้างเมืองโดยการขึ้นน้ำของนาคจำแลง เมื่อสร้างเมืองจึงเอาชื่อของเจ้าชายสิงหนวัติกุมารมาบวกกับนาค เรียกว่าเมือง “โยนกนาคพันธุ์สิงหนวัติ” หรือในตำนาน พงศาวดาร เรียกชื่อต่างออกไปว่า “โยนกนาคพันธุ์” การล่มสลายของเมืองเกิดขึ้นหลังจากชาวเมืองกินปลาไหลเผือก ปลาไหลเผือกที่จับได้ในแม่น้ำกก คือนั้นเมืองทั้งเมืองล่มเป็นหนองน้ำ เรียกหนองล่อง เหลือแต่เพียงดอนหนึ่งที่เป็นที่ตั้งของหนองมาย ที่ไม่ได้กินเนื้อปลาไหลเผือก ต่อมาขุนนางของเมืองโยนกนาคพันธุ์ที่รอดชีวิตได้ตั้งเวียงปึกษา
12. **เวียงเป็กษา (เวียงเชียงแสนน้อย)** ที่ตั้งอยู่บ้านเชียงแสนน้อย อำเภอเชียงแสน เป็นเมืองโบราณปากแม่น้ำกกบรรจบกับแม่น้ำโขง ตำนานหลายฉบับกล่าวตรงกันว่าเป็นเมืองที่มีความต่อเนื่องมาจากเมืองโยนกนาคพันธุ์ที่ล่มจนกลายเป็นทะเลสาบเชียงแสน เป็นเมืองที่ปกครองโดยขุนนาง เมื่อพระเจ้าแสนภูมาสร้างเมืองเชียงแสน พระองค์ได้ประทับที่เวียงนี้ก่อน ในบริเวณเวียงเป็กษามีโบราณสถานที่เรียกว่าพระธาตุสองพี่น้อง สันนิษฐานว่ามีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19

บทที่ 4

ประมวลสรุปสถานการณ์และความเคลื่อนไหวในพื้นที่อำเภอเชียงแสน และพื้นที่ใกล้เคียงในรอบ 1 ปี

ในประมวลสรุปสถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่อำเภอเชียงแสนและพื้นที่อำเภอใกล้เคียงนี้ จะนำเสนอเนื้อหา 7 เรื่อง ประกอบด้วย 1) เรื่องการค้าชายแดน ไทย-จีน (FTA) 2) เรื่องการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานตามกรอบการพัฒนากลุ่มประเทศ GMS (เชื่อมโยงไทย-พม่า-ลาว-จีน) 3) เรื่องการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมเชียงของ 4) เรื่องการก่อสร้างท่าเรือแห่งที่ 2 ที่อำเภอเชียงแสน 5) เรื่อง ร่าง พ.ร.บ. เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน และอำเภอต้นแบบพื้นที่ชายแดนและการค้าชาย 6) เรื่องการท่องเที่ยวแม่น้ำโขง 7) เรื่องเชียงแสน : ความคาดหวังสู่เมืองมรดกโลก

โดยเนื้อหาที่นำมาสรุปนั้นเป็นการติดตามความเคลื่อนไหวจากสื่อหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น หนังสือพิมพ์ส่วนกลาง เป็นแหล่งข้อมูลหลัก รวมทั้งข้อมูลจากเว็บไซต์ทางอินเทอร์เน็ต และการเข้าร่วมประชุมสัมมนาในเรื่องที่เกี่ยวข้อง เพื่อประมวลสรุปความเคลื่อนไหวสถานการณ์ในพื้นที่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. เรื่องการค้าชายแดน ไทย-จีน (FTA)

จากการเปิดเผยข้อมูลส่วนวิชาการธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือ สรุปมูลค่าการค้าไทย-จีนตอนใต้ หลังจากทำ FTA ในช่วง 6 เดือนแรก ปี 2548 พบว่าการค้าไทย-จีน ในพื้นที่ภาคเหนือ ไทยมีการส่งออกทั้งสิ้นประมาณ 43 ล้านบาท และมีการนำเข้าสินค้าจากจีน 149.2 ล้านบาท สรุปว่าไทยขาดดุลการค้าจีน ในช่วง 6 เดือนแรก 106.2 ล้านบาท เนื่องจากสินค้าหลักที่ส่งออกคือลำไยอบแห้ง พืชจำพวกนี้มาส่งทางด่านท่าเรือกรุงเทพฯ เพราะสะดวกและใกล้กับตลาดใหญ่ในมณฑลด้านตะวันออกของจีน

ส่วนการค้าไทย-จีนในช่วง 6 เดือนหลัง สถิติการนำเข้า-ส่งออกของสินค้า FTA ณ ด่านศุลกากรเชียงแสนล่าสุด ในปีงบประมาณ 2548 (ตุลาคม 2547-กันยายน 2548) การเปิดเผยของด่านศุลกากรเชียงแสน สินค้าส่งออกในสินค้า FTA ที่สำคัญเพียงอย่างเดียว คือ ลำไยอบแห้ง ปริมาณ 53,321 ตัน มูลค่า 1,256 ล้านบาท ส่วนสินค้านำเข้า โดยรวมมีปริมาณการนำเข้า 50,164 ตัน มูลค่า 617.04 ล้านบาท ประเทศไทยได้ดุลการค้า จำนวน 638.96 ล้านบาท เมื่อเทียบกับปริมาณการนำเข้า / ส่งออกในปี 2548 มูลค่าการนำเข้า ในปี 2548 ลดลงจาก ปี 2547 จำนวน 53.3 ล้านบาท ส่งออกในปี 2548 มีมูลค่า เพิ่มขึ้น จาก ปี 2547 จำนวน 25 ล้านบาท

กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศร่วมกับสำนักงานยุทธศาสตร์การค้าระหว่างประเทศ ได้จัดสัมมนา “ประเมินผล FTA 1 ปี ใครได้ ใครเสีย” มีการสรุปภาพการณ์ค้าของประเทศไทยที่มีข้อตกลงจัดทำเขตการค้าเสรี ได้แก่ ประเทศจีน ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และอินเดีย ภาพการณ์ค้าของประเทศไทยคู่กับประเทศที่ทำ FTA ในช่วง 10 เดือนแรกของปี 2548 (ม.ค. - ต.ค.) พบว่า การค้ารวมของไทยคู่กับประเทศอีก 4 ประเทศ ดังที่กล่าวมา ไทยเป็นฝ่ายขาดดุลการค้ารวม 64,134 ล้านบาท โดยขาดดุลการค้าจีนมากที่สุดถึง 71,333 ล้านบาท และเป็นการขาดดุลต่อเนื่องและเริ่มมากขึ้นตั้งแต่ปี 2546 กับประเทศออสเตรเลีย ไทยขาดดุลการค้า 7,524 ล้านบาท สาเหตุเนื่องจากมีการนำเข้าวัตถุดิบและสินค้าทุนที่จำเป็นต่อการผลิตเพื่อส่งออก เช่น น้ำมัน สินแร่ และทองคำ ซึ่งมีสัดส่วนการนำเข้าเกือบ 60% ส่วนนิวซีแลนด์และอินเดีย ไทยได้ดุล 8,812 ล้านบาท และ 5,911.3 ล้านบาท (นสพ.ผู้จัดการ 1 ธันวาคม 2548 หน้า 1,2)

สรุปสถานการณ์การค้าไทย-จีน (FTA) ในรอบ 1 ปี ผ่านท่าเรือเชียงแสน ไทยยังได้ดุลการค้า โดยสินค้าที่ส่งออกเป็นหลัก คือ ลำไยอบแห้ง และสินค้าที่นำเข้าที่สำคัญคือ แอปเปิล-สาลี่ แต่โดยภาพรวมระดับประเทศของการเปิดเขตการค้าเสรีกับจีน (FTA) ไทยขาดดุลการค้ารวมตั้งแต่เปิดเขตการค้าเสรีกับจีนถึง 71,333 ล้านบาท และเกิดผลกระทบกับเกษตรกรในประเทศไทย ผู้ปลูกหอมใหญ่ กระเทียม และลำสุดหากการเปิดการค้าเสรี "ชา" กับประเทศจีนและอาเซียน คาดว่าผู้ปลูกชาในภาคเหนือโดยเฉพาะจังหวัดเชียงรายจะได้รับผลกระทบเช่นกัน

2. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานตามกรอบการพัฒนากลุ่มประเทศGMS(เชื่อมโยงไทย-พม่า/ลาว-จีน)

ภายใต้กรอบการพัฒนาหลุ่มแม่น้ำโขง ตามข้อตกลงในกลุ่มประเทศ GMS ทั้ง 6 ประเทศ จากการสนับสนุนเงินกู้ของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) มีการผลักดันการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การก่อสร้างถนน ใน 3 เส้นทางซึ่งมีความคืบหน้าดังนี้

1) เส้นทางเชียงของ-ห้วยทราย-หลวงน้ำทา-บ่อเต็น-เชียงรุ่ง-คุนหมิง R3e (ผ่านลาว)

เส้นทางนี้มีระยะทางรวมประมาณ 1,800 กิโลเมตร แบ่งเป็น 3 ช่วง ในจีนระยะทาง 687 กิโลเมตร ในลาวระยะทาง 247 กิโลเมตร และในไทย 813 กิโลเมตร เป็นข้อตกลงร่วมกันในการสร้างเส้นทางคมนาคมเมื่อปี พ.ศ.2543 โดยไทย จีน และ ADB ได้ร่วมกันให้ความช่วยเหลือสปป.ลาว เป็นเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ ฝ่ายละประมาณ 30 ล้านดอลลาร์ สรอ. (ส่วนของไทย 1,385 ล้านบาท) เพื่อก่อสร้างถนนช่วงห้วยทราย-หลวงน้ำทา-บ่อเต็น ระยะ 247 กม. เริ่มดำเนินการก่อสร้างในปี 2547 โดยกำหนดแล้วเสร็จในปี 2550

ส่วนสะพานข้ามแม่น้ำโขงบริเวณเชียงของ-ห้วยทราย นั้น ADB ได้บรรจุไว้ในแผนปี 2547-2549 การให้เงินให้เปล่าในการศึกษาความเหมาะสมที่ตั้ง และให้กู้เงินบางส่วนสำหรับก่อสร้าง โดยชักชวนให้ไทยและจีนร่วมให้ความช่วยเหลือก่อสร้างสะพานในรูปแบบเดียวกับถนน สถานการณ์การก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงนั้น ขณะนี้ มีการประชุมร่วมกันของฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการชายแดนไทย-ลาว (เชียงราย-แขวงบ่อแก้ว) หรือในประเด็นเรื่องของจุดที่จะก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาวข้ามแม่น้ำโขง ซึ่งพื้นที่พิจารณา 3 จุด คือ บ้านห้วยกอก หมู่ที่ 14 ตำบลเวียง บ้านดอนมหาวัน หมู่ที่ 9 ตำบลเวียง อำเภอยางของ และบ้านปากอิงใต้ หมู่ที่ 16 ตำบลศรีดอนชัย อำเภอยางของเช่นเดียวกัน และจากการพิจารณาของฝ่ายเลขานุการ เห็นพ้องกันว่า จุดที่จะสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงในพื้นที่บริเวณบ้านดอนมหาวัน (ท่าลิกไนท์) ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงของไปทางทิศใต้ราว 5 กิโลเมตร ซึ่งทั้งไทยและลาวเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมมากที่สุด และคาดการณ์กันว่าอาจจะมีการจัดตั้งสถานกงสุลไทยที่แขวงบ่อแก้วต่อไปอีกด้วย

แต่ในขณะนี้ยังไม่สามารถดำเนินการก่อสร้างได้เพราะยังติดขัดในเรื่องงบประมาณในฝ่ายของรัฐบาลลาว ที่จีนรับปากว่าจะเป็นฝ่ายออกให้เนื่องจากลาวไม่มีงบประมาณ โดยในเดือนธันวาคม 2548 จะเชิญคณะจากจีนมาเจรจาอีกครั้งหนึ่งว่าจะจัดหาให้ได้เมื่อไหร่ หากได้ข้อสรุปตรงนี้ก็จะมีเริ่มการก่อสร้างได้ทันทีซึ่งเป็นเรื่องในระดับรัฐบาลจะเป็นผู้เจรจา (นสพ.เมืองราย 16-30 พฤศจิกายน 2548)

และนอกจากนี้ยังมีการผลักดันแผนตามยุทธศาสตร์พัฒนาจังหวัดภาคเหนือ ในการก่อสร้างเส้นทางรถไฟสายเด่นชัย จ.แพร่ - จ.เชียงราย เพื่อสอดคล้องการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวชายแดน โดยเป็นแผนในระยะ 20 ปี กล่าวคือ 3 ปีแรกปี พ.ศ. 2548-2552 ใช้งบประมาณราว 7,000 ล้านบาท และ ปีพ.ศ.2553-2557 ใ้

งบประมาณราว 40,000 ล้านบาท และในปี พ.ศ.2258-2567 ใช้งบประมาณอีกราว 80,000 ล้านบาท โดยมีถนนมอเตอร์เวย์สายเชียงใหม่-ลำพูน-ลำปาง มีการขยายถนนสาย เชียงราย-เชียงใหม่ และไปถึงชายแดนไทย-พม่า และไทย-ลาว ซึ่งจะกลายเป็นประตูการค้า การท่องเที่ยวสู่ประเทศเพื่อนบ้าน (นสพ.ฟ้าลั่นนา ปักษ์แรก ตุลาคม 2548)

2) เส้นทางแม่สาย-ท่าขี้เหล็ก-เชียงตุง-คำหลัว-ขุนหมิง (ผ่านพม่า)

กรมมีมติเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2540 จัดสรรเงินกู้แก่พม่าจำนวน 300 ล้านบาท เพื่อก่อสร้างเส้นทางท่าขี้เหล็ก-เชียงตุง ระยะ 164 กิโลเมตร แต่มีปัญหาสัมปทานระหว่างรัฐบาลพม่ากับเอกชนไทย พม่าจึงขอยกเลิกสัญญา และให้พม่าดำเนินการก่อสร้างเส้นทางดังกล่าว โดยใช้งบประมาณของพม่าเองแล้วเสร็จปลายปี 2545 ใน

ส่วนของไทยได้ให้ความช่วยเหลือเป็นเงินให้เปล่า วงเงิน 11 ล้านบาท จากกระทรวงต่างประเทศ ในการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำสายแห่งที่ 2 ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2548 และดำเนินการก่อสร้างเสร็จแล้ว แต่ยังไม่สามารถเปิดดำเนินการได้เนื่องจากมีปัญหาการเมืองภายในพม่า แต่ในที่สุดก็สามารถเปิดใช้ได้ในปีปลายเดือนมกราคม 2549 การเปิดสะพานข้ามแม่น้ำสายแห่งที่ 2 เพื่อขยับขยายการนำเข้าและส่งออกระหว่างไทยกับพม่าซึ่งจะย้ายไปดำเนินการผ่านทางสะพานข้ามแม่น้ำสายแห่งนี้ ซึ่งจะทำให้การจัดระเบียบการค้าชายแดนระหว่างไทยกับพม่าให้เข้าสู่ระบบสากลมากยิ่งขึ้น ส่วนสะพานเดิมจะยังคงเป็นสะพานพรมแดนเพื่อการท่องเที่ยวรวมทั้งการบริการเช่นเดิม (นสพ.นครเชียงใหม่ 1-10 กันยายน 2548)

3) เส้นทางห้วยโก๋น-ปากแบ่ง-เมืองเงิน-ไชยะบูลี-บ่อเต็น-ขุนหมิง (ผ่านลาว) ไทยให้ความ

ช่วยเหลือเป็นเงินให้เปล่า วงเงินประมาณ 12 ล้านบาท เพื่อศึกษาความเหมาะสม และสำรวจออกแบบเส้นทางห้วยโก๋น-ปากแบ่ง ระยะ 50 กม.แล้วเสร็จเดือนพฤษภาคม 2546 ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2546 อนุมัติความช่วยเหลือต่อเนื่องในการก่อสร้างตามแบบเป็นถนนมาตรฐานถนนลาดยางแอสฟัลติกคอนกรีต กว้าง 7 เมตร ไหลทางข้างละ 1 เมตร วงเงิน 840 ล้านบาท โดยเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำและเงินให้เปล่าในอัตราส่วน 70:30 ปัจจุบันกำหนดลงนามสัญญาเงินกู้แล้วเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2547 คาดว่าจะเริ่มก่อสร้างได้ ในกลางปี 2547 กำหนดแล้วเสร็จในปี 2549 เส้นทางนั้นนอกจากจะเป็นเส้นทางเชื่อมโยงไปยังจีนแล้ว ยังสามารถเชื่อมโยงไปยังเมืองหลวงพระบาง ซึ่งเป็นเมืองท่องเที่ยวหลักของลาวได้อีกทางหนึ่ง

จากการประชุมผู้ประกอบการเรื่องการค้าการลงทุนและการขนส่งที่จังหวัดเชียงราย มีผู้ประกอบการจากประเทศจีนและ สปป.ลาว โดยส่งตัวแทนเข้าร่วม ตัวแทนจาก สปป.ลาว ซึ่งมาจากแขวงหลวงพระบาง ได้รายงานความก้าวหน้าในด้านการเตรียมความพร้อมในการสร้างเส้นทาง 2 สาย คือ สายตะวันออก (ตั้งแต่หลวงพระบางถึงเดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม) และสายทิศตะวันตก เชื่อมต่อหลวงพระบางจนถึงจังหวัดน่าน ซึ่งขณะนี้เหลือเพียงอีก 12 กิโลเมตร และทั้งสองเส้นทางได้เชื่อมต่อกับเส้นทางสาย R3E แล้ว

สรุปสถานการณ์การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานเรื่องโครงข่ายการคมนาคมทางถนนเชื่อมโยงระหว่างประเทศ จีน-ลาว-ไทย มีความคืบหน้า ขณะที่ทางฝ่ายรัฐบาลไทยเตรียมโครงการรองรับเพื่อเชื่อมโยงการคมนาคมระหว่างประเทศ

3. การก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมเชียงของ

ข้อสรุปของการเลือกสถานที่ก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมได้มีข้อสรุปแล้ว โดยคณะรัฐมนตรีได้ลงนามเมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2549 ที่จะให้มีการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรม ที่ตำบลสถาน ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จ.เชียงราย ในเนื้อที่ราว 16,000 ไร่ และมีการทำบันทึกข้อตกลงร่วมกันระหว่างไทยกับจีน โดยนายนาปฎคุณวิบูลย์ อธิบดีกรมเอเชียตะวันออก และนางโจวหง อธิบดีสำนักงานการต่างประเทศมณฑลยูนหนาน ขณะที่รัฐบาลลาวและไทยหารือกันเรื่องการก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว ข้ามแม่น้ำโขง เบื้องต้นตกลงจุดที่จะสร้างที่บ้านดอนมหาวัน (ท่าลึกในด) อำเภอเชียงของ ทั้งนี้ยังมีการเตรียมแผนระยะยาวเรื่องการก่อสร้างเส้นทางรถไฟเด่นชัย - เชียงราย ที่จะพร้อมต่อถึงอินโดจีนในอนาคต ผ่าน อำเภอป่าแดด-อำเภอเทิง ถึงชายแดนไทยลาวที่ อำเภอเชียงของ ดังที่ได้กล่าวรายละเอียดในหัวข้อก่อนหน้านี้ เพื่อรับกับถนนสายไทย-ลาว-จีน

4) การก่อสร้างท่าเรือแห่งที่ 2 ที่อำเภอเชียงแสน

ในส่วนของการก่อสร้างท่าเรือแห่งที่ 2 ที่บ้านสบกก ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน ซึ่งเป็นสามเหลี่ยมปากแม่น้ำกก บรรจบกับแม่น้ำโขง ในเบื้องต้น ส.ส.เชียงรายมีมติให้ชะลอการก่อสร้างเนื่องจากเกรงจะไม่คุ้มทุน การก่อสร้าง เพราะมีการพัฒนาเส้นทางถนนซึ่งจะเป็นทางเลือกใหม่ในการค้าขายระหว่างประเทศแล้ว แม้ว่าจะมีเสียงของส.ส.ที่เป็นผู้ช่วยเลขานุการกระทรวงคมนาคมว่าไม่ล้มโครงการแน่นอน และเตรียมงบประมาณไว้แล้ว แต่หลังจากที่นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์ รองนายกรัฐมนตรี และรมว.คลัง (ขณะนั้น) ได้เดินทางมา จ.เชียงราย และได้รับข้อมูลพร้อมเห็นด้วยกับการให้ชะลอการก่อสร้างท่าเรือเชียงแสนแห่งที่ 2 ออกไปก่อนอย่างน้อย 2 ปี

5) ร่าง พ.ร.บ. เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน และอำเภอต้นแบบ "พื้นที่ชายแดนและการค้าชาย"

ในช่วงต้นปีมีกระแสเรื่องการออก ร่าง พ.ร.บ. เขตเศรษฐกิจชายแดนมีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ชายแดนจังหวัดเชียงราย 3 อำเภอ ได้แก่ แม่สาย เชียงแสน และเชียงของ เนื่องจากถูกกำหนดให้เป็นหนึ่งพื้นที่เป้าหมาย รวมทั้งอำเภอแม่สอด พบพระ แม่ระมาด จังหวัดตาก เมืองใหม่นครนายก เมืองใหม่รอบสนามบินสุวรรณภูมิ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มศักยภาพพื้นที่ให้สามารถแข่งขันได้ โดยมีสาระบัญญัติกรอบรับมีประสิทธิภาพการบริหารของภาครัฐที่รวดเร็ว มีการบริหารจัดการที่ดีและขจัดกฎหมายที่ไม่เอื้ออำนวย

สำหรับอำเภอเชียงแสนมีการจัดเวทีเรื่อง ร่าง พ.ร.บ.เขตเศรษฐกิจพิเศษ เมื่อกลางปีที่ผ่านมา โดยกรรมการสิทธิมนุษยชนและสมาชิกวุฒิสภา ได้นำเสนอให้เห็นว่าร่าง พ.ร.บ. นี้จะเป็นเครื่องมือรวมอำนาจรัฐที่ขัดรัฐธรรมนูญและรัฐบาลไม่ค่อยสนใจผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ในอนาคตอาจจะส่งผลกระทบต่อโครงการพัฒนาต่างๆ ที่ชุมชนต่อต้านจนถูกยกเลิกอาจถูกนำมาดำเนินการใหม่ รวมทั้งเสียงสะท้อนว่า ร่าง พ.ร.บ. ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่เห็นได้ชัดเจนคือคนในเชียงแสนรับรู้เรื่องนี้้น้อยมาก ส่วนใหญ่ยังไม่รู้ถึงผลประโยชน์และผลเสีย อย่างไรก็ตาม ร่าง พ.ร.บ. ฉบับนี้ยังอยู่ในระหว่างการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน ซึ่งวุฒิสมาชิกและกรรมาธิการ กำลังระดมกำลังเพื่อหยุดกฎหมายนี้ก่อนเข้าสู่รัฐสภา

นอกจากนี้กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย มี "แนวคิดเรื่องอำเภอต้นแบบ" ส่วนหนึ่งเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาล ทั้งนี้หลังจากที่จังหวัดเชียงรายได้ประกาศเขตเศรษฐกิจชายแดนไป 3 อำเภอ คือ อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน และ อำเภอเชียงของ ไปเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2546 รัฐบาลก็เตรียมความพร้อมต้นพื้นที่เหล่านี้ให้เป็นเขตเศรษฐกิจชายแดนอย่างเต็มรูปแบบในระดับต่อไป โดยมุ่งไปที่อำเภอแม่สายและ

อำเภอเชียงแสน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารงานอำเภอแบบบูรณาการ ซึ่งโครงสร้างของอำเภอปัจจุบัน แบ่งเป็นฝ่ายต่างๆ ไม่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมปัจจุบันของแต่ละพื้นที่ การปรับเปลี่ยนโครงสร้าง อำนาจหน้าที่ของอำเภอ 3 ลักษณะ คือ 1. ข้ามพรมแดนอำเภอ (ทำงานเป็นกลุ่มอำเภอได้) 2. ข้ามหน่วย (ทำงานโดยไม่คำนึงถึงสังกัด) 3. ข้ามงาน (ทำงานในภาพรวมของรัฐบาล) โดยอธิบดีกรมการปกครองได้ กำหนดให้ดำเนินการ เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2548 ทดลองการใช้รูปแบบการบริหารงานอำเภอแบบบูรณาการใน อำเภอต้นแบบนำร่อง 18 อำเภอ 14 จังหวัด โดยอำเภอเชียงแสน และอำเภอแม่สาย ได้รับการคัดเลือกให้เป็น อำเภอต้นแบบ "เรื่องพื้นที่ชายแดนและการค้าชาย"

ซึ่งขณะนี้ ทางด้านอำเภอแม่สายก็ได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างการทำงานรับกับนโยบายอำเภอต้นแบบ แล้ว และทางอำเภอเชียงแสน ก็กำลังดำเนินงานอำเภอต้นแบบบูรณาการเช่นกัน โดยเริ่มจากการจัดงาน ประเพณีลอยกระทง ไปเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2548 ที่ผ่านมา ซึ่งเกิดความร่วมมือของหลายฝ่ายในการทำงาน แต่อย่างไรก็ตามยังมีเสียงสะท้อนว่ายังไม่เกิดการบูรณาการการทำงานที่แท้จริงเพราะที่ผ่านมา เช่น การพัฒนา เรื่องการท่องเที่ยวในเชียงแสนมีการประชุมเพื่อผลักดันเรื่องนี้ให้เป็นรูปธรรมน้อยมาก

6) การท่องเที่ยวแม่น้ำโขง

การท่องเที่ยวลุ่มน้ำโขงในระยะหลังมานี้ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งจากชาวไทยและ ชาวต่างชาติมากขึ้น โดยเฉพาะช่วงฤดูหนาวที่นักท่องเที่ยวลุ่มน้ำโขงค่อนข้างสวยงาม นอกจากนั้นบริษัททัวร์ใน จังหวัดเชียงราย และอำเภอเชียงแสนจัดรายการท่องเที่ยวจากเชียงแสนถึงหลวงพระบาง รวมทั้งบริษัททัวร์จาก จีนก็จัดทัวร์ล่องน้ำโขงจากสิบสองปันนามาเชียงแสนทุกเดือน

ในขณะที่ทางสภาพพัฒนาก็มีนโยบายหนุนการท่องเที่ยวลุ่มน้ำโขง มีความพยายามผลักดันในเวที ประชุมระดับผู้นำสูงสุดแล้วว่าจะให้เกิดวีซ่าจีเอ็มเอส (GMS) เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับการเดินทางไป มายังประเทศสมาชิก 6 ประเทศลุ่มน้ำโขง ได้แก่ ไทย ลาว พม่า กัมพูชา เวียดนาม และจีน ให้เดินทางได้อย่าง สะดวกมากขึ้น แต่ยังคงติดปัญหาความไม่พร้อมของบางประเทศ ปัญหาด้านความปลอดภัยการคมนาคม ระหว่างประเทศ ซึ่งประเทศต่างๆ ก็กำลังหารือกันต่อไป (นสพ.ดอยตุง ปีกษ์แรก กันยายน 2548)

อย่างไรก็ตามสถานการณ์เรื่องโรคระบาด เช่น ไข้หวัดนกที่เกิดขึ้นในหลายประเทศในภูมิภาคเอเชียนี้ ค่อนข้างเป็นตัวแปรสำคัญในการที่นักท่องเที่ยวจากต่างชาติ เช่น ยุโรป มีแนวโน้มเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวที่ ลดลง แต่ทางนักท่องเที่ยวที่เป็นคนในภูมิภาคนี้เอง เช่น ชาวจีนกลับนิยมท่องเที่ยวตามแม่น้ำโขง จากมณฑล หยุนหนาน จีนตอนใต้มายังอำเภอเชียงแสนอย่างต่อเนื่อง ผู้ประกอบการบริษัททัวร์จีนได้ปรับปรุงรูปแบบเรือให้ ทันสมัยและสะดวกสบาย แต่ยังคงติดปัญหาเรื่องการเข้าออกของนักท่องเที่ยวสัญชาติจีนที่ยังทำเอกสารเข้าสู่ ประเทศไทยได้ยาก

7) เชียงแสน : ความคาดหวังสู่เมืองมรดกโลก

สถานการณ์เรื่องการพัฒนาเมืองเชียงแสนเป็นมรดกโลกนั้นเริ่มมีความคืบหน้า เมื่อสำนักงาน ศิลปากรที่ 8 ดำเนินงานเรื่องการขุดแต่งบูรณะโบราณสถานในเขตตัวอำเภอเมืองและรอบนอก โดยว่าจ้าง บริษัทเอกชนเข้ามาขุดแต่งและปรับปรุงจัดสภาพแวดล้อมของโบราณสถาน หลังจากที่ได้รับอนุมัติงบประมาณ เพื่อการดำเนินการประมาณ 54.7 ล้านบาท ในโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสนระยะที่

1 และมีแผนในระยะที่ 2 ใน “โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์ เชียงแสน น่าน หริภุญไชย สุการ เป็นมรดกโลก” มีงบประมาณกว่า 56 ล้านบาท

การขุดค้นโบราณสถานในเขตตัวเมืองเชียงแสน จากการขุดค้นครั้งล่าสุดทางเจ้าหน้าที่ขุดค้นได้พบฐานและอาคารที่ยังคงเหลือซากปรักหักพังดั้งเดิมอยู่ บริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกำแพงเมืองแต่ยังไม่ทราบชื่อและที่มาของวัด และยังมีอีกหลายแห่งที่ขุดค้นพบ นอกจากนี้ยังได้ขุดพบเศียรพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสนโบราณขนาดความยาวประมาณ 2 ฟุต และภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่ฝังอยู่ใต้ดินอีกเป็นจำนวนมาก จากเนื้อที่ภายในกำแพงเมืองเก่าประมาณ 2.26 ตารางกิโลเมตร มีวัดที่ถูกค้นพบแล้วจำนวน 146 แห่ง อยู่ภายในกำแพงเมือง 76 แห่ง และนอกเขต 65 แห่ง (นสพ.ดอยตุง ปักษ์แรก กันยายน 2548)

ในขณะที่ ทางกองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมสำนักงานนโยบาย และแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดำเนินงาน “โครงการฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมสร้างสรรค์ความเป็นเมืองประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเชียงแสน” โดยให้ทางเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนเป็นผู้รับผิดชอบ โดยมีงบประมาณจำนวน 2 ล้านบาท ในปีงบประมาณ 2549 เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม และยกระดับความเป็นเมืองประวัติศาสตร์สู่ความคาดหวังเป็นเมืองมรดกโลก

นอกจากนั้นยังมีความคืบหน้าเรื่อง “การก่อสร้างราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์” คือ พระเจ้าพรหมมหาราช พระเจ้าสิงหนวัติ และพระเจ้าแสนพู ที่ทางสภาวัฒนธรรมอำเภอเชียงแสน กำหนดตำบลเวียง และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอเชียงแสนได้จัดทำโครงการขึ้น ซึ่งจะก่อสร้างขึ้นบริเวณสามแยกถนนพหลโยธินทางไปสามเหลี่ยมทองคำ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมือง (นสพ.เชียงราย 9-23 พฤศจิกายน 2548)

นอกจากการเสนอเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสนให้เป็นเมืองมรดกโลกแล้ว ยังมีการผลักดัน “ทะเลสาบเชียงแสน” ให้เป็นมรดกโลกด้านสิ่งแวดล้อม โดย “หนองบงกาย” เป็นส่วนหนึ่งของทะเลสาบเชียงแสน ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำโลก ตามอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำหรืออนุสัญญาแรมซาร์ อันดับที่ 1,101 มีเนื้อที่ราว 62,700 ไร่เศษ ครอบคลุมพื้นที่ อำเภอเชียงแสน อำเภอแม่จัน ถือเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ ใน 214 แห่งของประเทศไทย มีประชาชนอาศัยอยู่โดยรอบและมีการใช้น้ำที่มตตลอดทั้งปีในการทำเกษตร ซึ่งได้ผลผลิตที่มีคุณภาพค่อนข้างดีมาก เพราะบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก

บทสรุปและวิเคราะห์สถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่

ในประมวลสถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่ชายแดน จะเห็นภาคปฏิบัติการของนโยบายรัฐบาล อยู่ 2 กระแสใหญ่ๆ ที่กำลังดำเนินควบคู่กันไป คือกระแสการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจชายแดน และกระแสการอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อมกล่าวคือ

1) ด้านกระแสการพัฒนาด้านเศรษฐกิจชายแดน ส่วนใหญ่เป็นการเตรียมความพร้อมของพื้นที่ด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านต่างๆ เรื่องกฎหมาย และการบริหารงานส่วนท้องถิ่น เพื่อรองรับการพัฒนาในพื้นที่อำเภอชายแดน ได้แก่ อำเภอเชียงแสน อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ซึ่งขณะนี้มีความคึกคักที่อำเภอเชียงของ

โดยเฉพาะความคืบหน้าโครงการก่อสร้างถนนเชื่อมโยงจีน-ลาว-ไทย หรือถนน เส้น R3e มีความคืบหน้าสูงโดยการก่อสร้างถนนจากจีนเกือบเสร็จเรียบร้อยแล้ว และการก่อสร้างถนนในลาวกำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง และมีความคืบหน้าในการหาจุดสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาวที่อำเภอเชียงของ ที่ตกลงจะก่อสร้างที่บ้านดอนมหาวัน (ท่าลึกในห้) เพื่อเชื่อมโยงถนนที่จะมาจากลาวเข้าสู่ประเทศไทย ฝ่ายรัฐบาลไทยเตรียมแผนที่จะก่อสร้างทางรถไฟสายเด่นชัย-เชียงราย เพื่อเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมเส้นทางนี้ รวมทั้งมีข้อตกลงจุดที่จะก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมไทยจีน อำเภอเชียงของ ที่บริเวณตำบลสถานและตำบลศรีดอนชัย โดยมีการทำข้อตกลงร่วมกันแล้ว (MOU) เป็นความพยายามในการเชื่อมโยงโครงข่ายคมนาคม และสถานประกอบการจุดต่างๆ เพื่อรองรับกัน

ส่วนการก่อสร้างท่าเรือแห่งที่ 2 ที่อำเภอเชียงแสน หลังจากตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน ถูกยกเลิกเป็นพื้นที่ก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรม การก่อสร้างท่าเรือแห่งใหม่ถูกชะลอโครงการออกไป เพราะไม่มั่นใจเรื่องความคุ้มทุน เนื่องสภาพปัญหาเรื่องระดับน้ำในแม่น้ำโขงและเส้นทางคมนาคมทางเลือกที่จะเกิดขึ้นใหม่ ดังนั้นแนวโน้มของการก่อสร้างมีโอกาสน้อยลง

นอกจากเรื่องการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ยังมีเรื่องกฎหมาย และการบริหารงานท้องถิ่น ที่รัฐบาลพยายามผลักดันเพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการบริหารงานและอำนวยความสะดวกต่อการลงทุน เช่น การพยายามออก ร่าง พ.ร.บ. เขตเศรษฐกิจพิเศษ เพื่อปลดล็อก กฎหมาย ข้อระเบียบต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคในการลงทุน ที่มีกระแสการคัดค้านอยู่ หรือในบางเรื่องกำลังพยายามดำเนินการ เช่น อำเภอต้นแบบ และเป็นข้อนำสังเกตว่า นโยบายต่างๆ ที่ลงมาในพื้นที่ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนในการรับรู้บ้าง และโครงการที่จะเกิดขึ้นจะเกิดประโยชน์ต่อคนท้องถิ่นหรือไม่ก็ยังไม่มีหลักประกันที่แน่นอน เพราะจากเรื่องการค้าชายแดน ปริมาณการค้าขายที่สูงนั้นผลประโยชน์กับคนท้องถิ่นน้อยมาก (รายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 5 เรื่อง การค้า FTA ไทย-จีน)

อย่างไรก็ตามโครงการต่างๆ ก็ยังต้องไล่ตามสร้างภาคปฏิบัติตามแผนงานที่ถูกกำหนดมา ความคืบหน้าหรือล่าช้าของแต่ละโครงการขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภายในประเทศและนอกประเทศ โดยเฉพาะในขณะนี้ต้องขึ้นอยู่กับเสถียรภาพของรัฐบาลในประเทศไทยที่ขณะนี้ยังไม่สามารถจัดตั้งรัฐบาลได้ อาจจะทำให้การอนุมัติงบประมาณโครงการต่างๆ อยู่ในสภาพชะงักงัน หรือล่าช้าออกไป

2) ด้านกระแสการอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ปลายปี 2548 เป็นต้นมากระแสการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ เริ่มเกิดรูปธรรมจากหลายฝ่ายโดยเฉพาะในเชิงกายภาพ จากที่กรมศิลปากร

รับผิดชอบโดยโดยสำนักงานศิลปากรที่ 8 ได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาลเพื่อปรับแต่งและบูรณะโบราณสถานใน
อำเภอเชียงแสน รวมทั้งการปรับปรุงทัศนียภาพของโบราณสถาน โดยได้งบประมาณต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548-
2549 เป้าหมายเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับการทำงานขององค์กรท้องถิ่น เช่น
เทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนปรับปรุงทำท่อระบายน้ำและทำถนนสายวัฒนธรรมรอบกำแพงเมือง ซึ่งขณะนี้
ดำเนินงานได้บางส่วนบริเวณถนนทางด้านทิศเหนือ รวมทั้งกองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม
สำนักงานนโยบาย และแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดำเนินงาน “โครงการฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อม
ศิลปกรรมสร้างสรรค์ความเป็นเมืองประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเชียงแสน” เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและมี
ส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม และยกระดับความเป็นเมืองประวัติศาสตร์สู่ความคาดหวังเป็น
เมืองมรดกโลก

รวมทั้งมีความพยายามของสภาวัฒนธรรมอำเภอเชียงแสน ในการสร้างอนุสาวรีย์ สามกษัตริย์ ที่เคย
ปกครองเมืองเชียงแสน ให้คนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าของเมือง ที่มีประวัติศาสตร์อันเก่าแก่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ มี
ปรากฏการณ์ด้านน้ำเพื่อค้นหาพระเจ้าทองทิพย์ ในเกาะดอนแท่นที่สูญหายในแม่น้ำโขง ทั้งหมดชี้ให้เห็นในภาค
ปฏิบัติการที่พยายามสร้างความสำคัญของเมืองทางประวัติศาสตร์ ที่ดำเนินงานโดยภาครัฐ

อย่างไรก็ตามยังมีเสียงสะท้อนเรื่องการขาดการมีส่วนร่วมของภาคท้องถิ่นและการสร้างความตระหนัก
ให้คนในท้องถิ่นเห็นคุณค่าของความสำคัญในการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง เพราะจากการจัด
ประชุมในเวที “ทิศทางเมืองเชียงแสนภายใต้เมืองการค้าและเมืองประวัติศาสตร์” เมื่อต้นปี พ.ศ. 2549 มีเสียง
ผู้นำชุมชนสะท้อนให้เห็นว่าการอนุรักษ์ยังแยกส่วนจากท้องถิ่น โดยภาครัฐเข้ามาจัดการในท้องถิ่นโดยที่ท้องถิ่น
ไม่มีส่วนร่วมในการจัดการดูแล เช่น “พระที่ขุดได้จากการตกแต่งโบราณสถานเอาไปไหน” การทำงานของ
ภาครัฐที่ผ่านมาท้องถิ่นขาดโอกาสในการเข้าไปเรียนรู้ เข้าใจ หรือแม้กระทั่งตรวจสอบภาครัฐที่เข้ามาทำงานใน
พื้นที่ จึงทำให้ประชาชนในท้องถิ่นไม่ตระหนักถึงความสำคัญของเมืองประวัติศาสตร์เท่าที่ควร

ในส่วนท้ายของการประมวลสถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่อำเภอเชียงแสน และพื้นที่ใกล้เคียงนี้
อยากจะชี้ให้เห็นว่าภายใต้สถานการณ์ความเคลื่อนไหวต่างๆนี้ คนท้องถิ่นมีปฏิกริยากับสถานการณ์นี้อย่างไร
โดยมองคนท้องถิ่นออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่อยู่ในเมืองเชียงแสน และกลุ่มคนที่อยู่รอบนอกเมือง

โดยคนกลุ่มแรก มีกระแสอยู่ 2 กระแส คือ กระแสที่ 1 เกิดปรากฏการณ์สร้างตึกแถวขึ้นจำนวนมาก
ตามถนนสายหลักต่างๆ อย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อนในเชียงแสน ตามกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจเมืองเชียงแสน
ว่าเมืองต้องเติบโตขึ้นเป็นการคาดการณ์ของคนในท้องถิ่นจึงเตรียมการเพื่อรองรับ โดยแหล่งเงินทุนในการ
ก่อสร้างมีจากหลายแหล่งทั้งเงินเก็บที่มีมาแต่เดิม (จากการขายที่ดินในยุคฟองสบู่) และจากการกู้ธนาคาร
พาณิชย์

ซึ่งสถานการณ์นี้น่าเป็นห่วงเพราะเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับเมืองชายแดนหลายแห่งที่เกิดกระแส
การพัฒนาเศรษฐกิจ มีโครงการต่างๆ มาลงในพื้นที่ เช่น การก่อสร้างสะพานเชื่อมต่อระหว่างประเทศ กรณี
การก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว ที่หนองคาย เกิดปรากฏการณ์ก่อสร้างตึกแถว หลายแห่งเพื่อรองรับ
ความเจริญที่คาดว่าจะเกิดขึ้น แต่ในปัจจุบันตึกแถวริมฝั่งโขงหลายแห่งในหนองคายอยู่ในสภาพร้าง ไม่มีคนมา
เช่า แต่ความคึกคักกลับไปที่จังหวัดอุดรธานีที่เป็นเมืองใหญ่กว่ามีระยะทางห่างกันแค่ประมาณ 40 กิโลเมตร
หรือในกรณีการก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว ที่กำลังก่อสร้างที่มุกดาหาร ตามโครงการระเบียงเศรษฐกิจ

ตะวันออก-ตะวันตก (East-west corridors) ที่จะสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขง เพื่อเชื่อมถนนเส้นทางหมายเลข 9 ผ่านลาวและเชื่อมต่อไปถึงเวียตนาม มีการก่อสร้างโรงแรมขนาดใหญ่เกิดขึ้นหลายแห่ง ตั้งแต่ทราบกระแสของการจะพัฒนาเส้นทางนี้ แต่ความเจริญที่คาดหวังว่าจะเกิดจากสะพานมิตรภาพไทย-ลาว ไม่เป็นจริงดังที่หวัง เพราะมีความล่าช้าในการก่อสร้างสะพาน และในที่สุดโรงแรมหลายแห่งปิดกิจการไปเพราะไม่มีคนเข้ามาในพื้นที่มากดังที่คาดหวัง

ดังนั้นการก่อสร้างตึกแถวในเชียงแสนเมื่อก่อสร้างเสร็จแล้ว จะมีคนมาเช่าหรือไม่ ใครจะมาเช่า จะเช่าในระยะยาวหรือไม่ซึ่งยังไม่สามารถตอบได้ในขณะนี้ เพราะในขณะที่เขียนรายงานนี้ตึกแถวบางส่วนเพิ่งสร้างเสร็จ และมีอีกหลายแห่งกำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง จึงยังเป็นปรากฏการณ์ที่น่าติดตามต่อไปว่าจะเป็
"ปรากฏการณ์แม่ลงแม่น้ำโขงไฟ" เหมือนเมืองชายแดนอื่นหรือไม่

กระแสที่ 2 ในกลุ่มผู้นำในชุมชน เช่น นายกเทศมนตรีตำบลเวียงเชียงแสน กลุ่มรักษ์เชียงแสน ที่วิเคราะห์เห็นแล้วว่า ในกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจเมืองชายแดน "เชียงแสนเป็นประตูการค้าที่คนท้องถิ่นเป็นคนเฝ้าประตู" คือได้ประโยชน์น้อยมาก และต้องรับผลกระทบต่างๆ จากเรื่องจีน เช่น ปัญหาขยะจากกล่องโฟม เป็นต้น จึงเริ่มค้นหาทางใหม่ในการพัฒนาเมืองเชียงแสน เมื่อมีการลงทุนเดิมของเมือง จึงมีการกล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เชิงอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ ขณะนี้ยังไม่สามารถทำให้เกิดรูปธรรมได้ แต่เกิดกิจกรรมที่พยายามสร้างสำนึกควบคู่กับการส่งเสริมสุขภาพให้กับคนในท้องถิ่น คือ การปั่นจักรยานเยี่ยมชมโบราณสถานต่างๆ ตอนนี้ยังจำกัดอยู่ในวงผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเวียงเชียงแสน

คนกลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มคนที่อยู่รอบนอกเมืองเชียงแสน ตื่นตัวในการปลูกพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ ที่เป็นผลจากการส่งเสริมของรัฐบาลในยุคทักษิณ โดยมีโครงการ "ปลูกพืชเศรษฐกิจใหม่เพื่อยกระดับรายได้ของเกษตรกรในภาคเหนือ" คือ การส่งเสริมการปลูกยางพาราเพื่อส่งขายให้กับจีน

ในพื้นที่อำเภอเชียงแสน มีผู้มาลงทะเบียนเพื่อขอปลูกยางพารา จำนวนและพื้นที่เท่าไรยังไม่ทราบตัวเลขที่แน่ชัด และนอกจากนั้นชาวบ้านปลูกเองโดยไม่ได้รับการสนับสนุนเงินกู้ยืมจากรัฐบาลเพราะมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเอกสารสิทธิ์ในที่ดินซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวน ในปัจจุบันมีการปลูกอย่างแพร่หลายในเขตพื้นที่สูง เช่น ดอยสะโง๊ะ ตำบลศรีดอนมูล และในพื้นที่ ตำบลบ้านแซว ตำบลแม่เงิน เป็นต้น

ส่วนหนึ่งการปลูกพืชเศรษฐกิจใหม่นี้เกิดผลกระทบขึ้นแล้วกับคนยากจนในพื้นที่ ที่มีรายได้กับการเก็บหาของป่า เช่น ดอกก้าง สำหรับทำไม้กวาด หญ้าคา สำหรับการไผ่คั่วเพื่อขายทำที่มุงหลังคา ผลผลิตจากป่าที่ไม่ได้ซื้อหาขึ้น ในช่วง 1-2 ปี หาได้ยากขึ้น เพราะเกษตรกรเจ้าของที่ได้เผาพื้นที่ปรับที่ดินเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ นอกจากนี้สำหรับเกษตรกรผู้ปลูกยางพารายังเสี่ยงอีกว่าต้นยางพาราที่นำมาปลูกจะให้น้ำยางหรือไม่ เนื่องจากมีการคอร์รัปชันเรื่องกล้วยาที่ไม่ได้มาตรฐานที่เป็นข่าวโด่งดังทางหนังสือพิมพ์ รวมทั้งหากมีผลผลิตแล้วจะขายได้หรือไม่ เพราะความคาดหวังของการปลูกยางพาราในภาคเหนือ คือการขายยางให้กับจีน

ในขณะที่ ผู้เชี่ยวชาญเรื่องจีน คือ วันรัช มิ่งมณีนาคิน (139:2548) ได้ชี้ให้เห็นว่าจากที่มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกยางในมณฑลไห่หนานมากขึ้น เมื่อจีนสามารถผลิตยางได้เอง ความต้องการยางพาราจากไทยจะลดลง เพราะในปี 2547 จีนได้ยกเลิกโควตาการนำเข้ายางพาราจากไทยลง ต่างจากในอดีตเมื่อ ปี พ.ศ. 2545-2546 ที่การพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยีของจีนดำเนินไปอย่างรวดเร็ว จนต้องนำเข้ายางพาราเป็นวัตถุดิบในการผลิตชิ้นส่วนและอุปกรณ์อีกมากในช่วงปี พ.ศ. 2545-2546 ดังนั้นเกษตรกรผู้ปลูกยางพาราในภาคเหนือต้องเสี่ยงดวงกับพืชตัวใหม่นี้ เมื่อยางพาราจะเริ่มให้ผลในอีก 5-6 ปีข้างหน้า

บทที่ 5 กรณีศึกษาในพื้นที่

โดยในการศึกษานี้ได้เลือกพื้นที่ในการศึกษา 3 ตำบล โดยเน้นพื้นที่ที่กำลังจะมีความเปลี่ยนแปลง ได้แก่ 1) ตำบลเวียง เน้นศึกษาพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลเวียง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของท่าเรือในปัจจุบันและเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของอำเภอและพื้นที่ใกล้เคียง 2) ตำบลศรีดอนมูลที่จะเป็นพื้นที่สร้างนิคมอุตสาหกรรมไทยจีน แต่ในปัจจุบันได้ถูกยกเลิกไปแล้วในระหว่างที่กำลังเริ่มทำวิจัย 3) ตำบลบ้านแซว ซึ่งเริ่มต้นผู้วิจัยสนใจพื้นที่เพราะจะเป็นพื้นที่ก่อสร้างท่าเรือแห่งที่ 2 แต่ผู้วิจัยมาพบความน่าสนใจมากกว่าเรื่องท่าเรือที่ไม่ค่อยมีความเคลื่อนไหวมากนัก ประกอบกับเมื่อศึกษาในระดับพื้นที่ที่จะก่อสร้างท่าเรือแล้วชาวบ้านไม่ค่อยมีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับเรื่องท่าเรือนัก เพราะที่ดินที่จะก่อสร้างส่วนใหญ่ถูกเปลี่ยนมือเป็นของนายทุนจากข้างนอกชุมชนนานแล้ว ดังนั้นผู้วิจัยจึงมุ่งความสนใจในเรื่องความหลากหลายทางชาติพันธุ์ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของพื้นที่ที่เป็นเมืองชายแดน ในพื้นที่บ้านแม่แอบ ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน

โดยเนื้อหาที่จะนำเสนอในบทนี้จะแยกเป็นข้อมูลรายตำบล 3 ตำบล ที่เป็นข้อมูลพื้นฐานโดยทั่วไปเพื่ออธิบายสภาพของพื้นที่ทางด้านต่างๆ ของแต่ละตำบล และมีข้อมูลที่ศึกษาลงลึกตามประเด็นที่สนใจของคนในท้องถิ่นซึ่งพัฒนาเป็นโครงการวิจัยท้องถิ่น ศึกษาโดยคนท้องถิ่น ใน 2 พื้นที่ในตำบลเวียง และตำบลศรีดอนมูล

เนื้อหาในบทนี้จะเริ่มจาก 1) ข้อมูลพื้นฐานตำบลเวียง และโครงการศึกษาภาพรวมเศรษฐกิจอำเภอเชียงแสน กรณีศึกษาเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนและพื้นที่ใกล้เคียง

2) ข้อมูลพื้นฐานตำบลศรีดอนมูล และโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ กรณีศึกษาพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล และโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนดอยสะเกี๋ ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน

3) ข้อมูลพื้นฐานตำบลบ้านแซว และโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ความหลากหลายทางชาติพันธุ์บ้านแม่แอบ ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

สภาพทั่วไป ที่ตั้ง และอาณาเขตติดต่อ

ลักษณะภูมิประเทศตำบลเวียงเป็นที่สูง ต่ำ ราบลุ่ม เป็นพื้นที่ระหว่างภูเขาและที่ราบติดกับแม่น้ำโขง แม่น้ำคำ แม่น้ำรวก แม่น้ำกก ลำห้วยเกียง มีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 32.74 ตารางกิโลเมตร หรือ 20,462.5 ไร่

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดกับสหภาพพม่า โดยมีแนวเขตเริ่มจากน้ำรวกเชิงดอย หนองโค้ง ไปทางทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือ สิ้นสุดแม่น้ำรวกที่บรรจบแม่น้ำโขงที่สามเหลี่ยมทองคำ
ทิศใต้	ติดกับตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน ตำบลหนองป่าก่อ กิ่งอำเภอดอยหลวง และตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ทิศตะวันตก	ติดต่อเขตตำบลโยนก ตำบลป่าสัก และตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน

ข้อมูลด้านจำนวนประชากร

ปัจจุบันประชากรของตำบลเวียง มีประชากร 2,117 หลังคาเรือน จำนวน 7,445 คน แยกเป็นชาย 3,370 คน หญิง 4,075 คน ความหนาแน่นเฉลี่ย 224 คน/ตารางกิโลเมตร ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม	ผู้ใหญ่บ้าน
1	บ้านสบรวก	598	924	1,446	2,370	นายประสิทธิ์ สุพรรณ
2	บ้านเวียงเหนือ	10	17	3	20	นายวิระพล กัทลี
3	บ้านเวียงใต้	57	52	86	138	นายบุญชู อีวงศ์เวียง (กำนัน)
4	บ้านวังลาว	209	336	375	711	นายศรีเกิด จินดาธรรม
5	บ้านสบคำ	452	817	892	1,709	นายกำแพง จันทกุล
6	บ้านจอมกิตติ	286	322	361	683	นายบุญมี เวียงเหล็ก
7	บ้านเชียงแสนน้อย	62	142	156	298	นายเฉลิม เทียมฐานะ
8	บ้านห้วยเกียง	256	473	462	935	นายสอน ไชยกุล
9	บ้านป่าสักหางเวียง	187	287	294	581	นายชุมพล ไวยาเดช
รวมทั้งหมด		2,117	3,370	4,075	7,445	

ที่มา : ปรับปรุงจากแผนยุทธศาสตร์ องค์การบริหารส่วนตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน 2548

ด้านเศรษฐกิจ

ประชากรในเขตตำบลเวียงประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นหลัก โดยการทำนา ทำไร่ ทำสวน ส่วนที่เหลือประกอบอาชีพอื่น เช่น ประมง เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย โดยมีพื้นที่ทางการเกษตรทั้งสิ้น 11,362 ไร่ ครอบคลุม 367 ครัวเรือน

สภาพการผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญแยกได้ดังนี้

ที่	พืชเศรษฐกิจ	พื้นที่ปลูก(ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย (กก/ไร่/ปี)	จำนวนครัวเรือนที่ ปลูก
1	ข้าวนาปี	109	580	320
2	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	1,598	650	120
3	ถั่วเหลือง	436	220	96
4	ยาสูบ	579	3,000	256

ที่มา : จากธรรมนูญสถานศึกษา กศน.เชียงใหม่

หน่วยธุรกิจอื่นๆ มีธนาคารพาณิชย์ 1 แห่ง มีโรงแรม 4 แห่ง ได้แก่ โรงแรมไกลเด่นไพร่เองเกิ้ล โรงแรมไกลเด่นไอยรา โรงแรมต่งหยก โรงแรมอนันตรา รีสอร์ท มีโรงงานอุตสาหกรรม 1 แห่ง มีปั้มน้ำมัน 2 แห่ง

ด้านสังคม

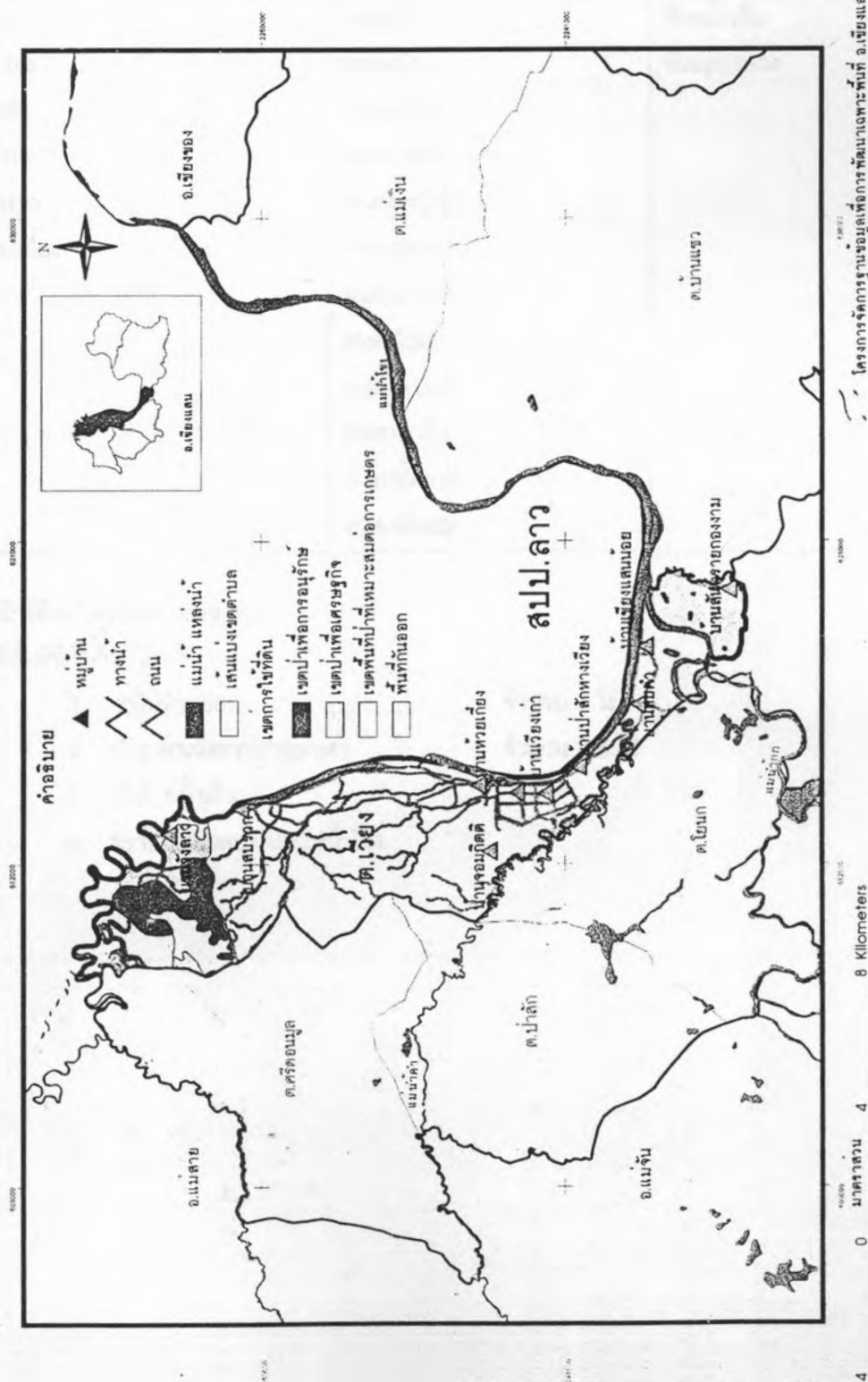
- การศึกษา มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง โรงเรียนอนุบาล 1 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา 4 แห่ง และ สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานนานาชาติ 1 แห่ง
- สถานบันและองค์กรศาสนา วัด/สำนักสงฆ์ 9 แห่ง โบสถ์ 1 แห่ง
- การสาธารณสุข มีโรงพยาบาลขนาด 60 เตียง 1 แห่ง สถานีอนามัย (บ้านสบรวก) 1 แห่ง

การบริการขั้นพื้นฐาน

การคมนาคม

- ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1290 ถนนลาดยาง 2 ช่องทาง สายเชียงใหม่-แม่สายระยะทาง 10 กิโลเมตร
- ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1129 ถนนลาดยาง 2 ช่องทาง สายเชียงใหม่-เชียงของ ระยะทาง 5 กิโลเมตร
- ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1016 ถนนลาดยาง 2 ช่องทาง สายเชียงใหม่-จันทรเกษมระยะทาง 1 กิโลเมตร
- ถนนสายเลี่ยงเมือง หมายเลข 1290 ถนนลาดยาง 2 ช่องทาง ระยะทาง 5 กิโลเมตร

แผนที่การวางแผนการใช้ที่ดินในเขตป่า ต.เวียง อ.เชียงแสน

ทรัพยากรธรรมชาติ ในพื้นที่

ทรัพยากรน้ำ

ที่	ลำน้ำ	หนอง / บึง	อ่างเก็บน้ำ
1	ลำห้วย	หนองอิง	ห้วยน้ำเย็น
2	แม่น้ำโขง	หนองบัว	ห้วยพร้าวผาด
3	แม่น้ำคำ	หนองปุม	
4	แม่น้ำกก	หนองริมคำ	
5	แม่น้ำรวก	หนองหญ้าไซ	
6	ลำห้วยเกียง	หนองหลง	
7		หนองมะค่า	
8		หนองไม้เท้า	
9		หนองสามขา	
10		หนองท่าล้อ	
11		หนองซีกวาย	
12		หนองตันแตะ	

ทรัพยากรป่าไม้/ทรัพยากรธรรมชาติ

ตำบลเวียงมีพื้นที่ที่สำคัญ ได้แก่

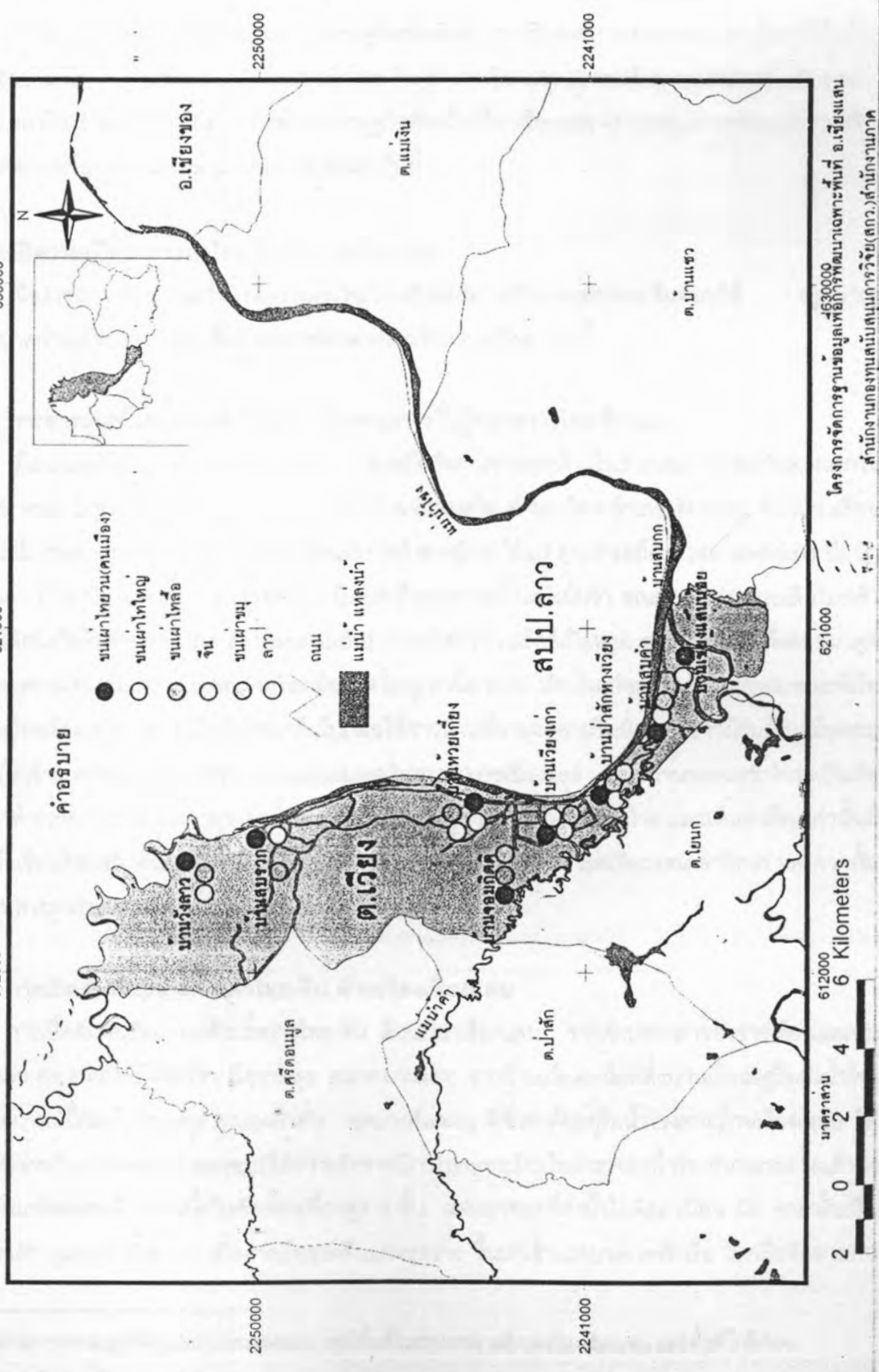
1. ป่าไม้ห้วยฮ่อม	จำนวน 7 ไร่
2. ป่าชุมชนวัดพระธาตุผาเงา	จำนวน 725 ไร่
3. ป่าห้วยน้ำเย็น	
4. ทรายละเดียดบริเวณแม่น้ำโขง	

กลุ่มชาติพันธุ์ในตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	ชาติพันธุ์
1	บ้านสบรวก	ไทลื้อ / เจริญ / ไทยวน
2	บ้านเวียงเหนือ	ไทยวน / ลาว / จีน / ขมุ / แก้ว
3	บ้านเวียงใต้	ไทยวน / ลาว / จีน / ขมุ / แก้ว
4	บ้านวังลาว	ไทลื้อ / เจริญ / ไทยวน
5	บ้านสบคำ	ลาว / ไทยวน / ขมุ
6	บ้านจอมกิตติ	ไทยวน / ขมุ / ไทลื้อ
7	บ้านเชียงแสนน้อย	ไทยวน / ลาว
8	บ้านห้วยเกียง	ไทยวน / เจริญ / ไทลื้อ / ลาว
9	บ้านป่าสักนางเวียง	ไทยวน / ลาว / จีน / ขมุ / พม่า

ที่มา : ศูนย์การศึกษาชนออกโรงเรียนอำเภอเชียงแสน

แผนที่ การกระจายของกลุ่มชาติพันธุ์ ต.เวียง อ.เชียงแสน

**โครงการศึกษาภาพรวมธุรกิจท้องถิ่นอำเภอเวียงแสน
กรณีพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน และพื้นที่ใกล้เคียง¹**

ในเนื้อหาเกี่ยวกับการศึกษาภาพรวมเศรษฐกิจท้องถิ่นอำเภอเวียงแสน จะประกอบด้วยเนื้อหาที่สำคัญ 4 เรื่องด้วยกัน คือ 1) ประวัติความเป็นมาการค้าไทย-จีน อำเภอเวียงแสน 2) การค้าชายแดนไทยกับจีนตอนใต้ (ยูนนาน) ด้านอำเภอเวียงแสน 3) ภาพรวมเศรษฐกิจท้องถิ่นเมืองเชียงแสน 4) บทสรุปภาพรวมธุรกิจการค้าในพื้นที่เทศบาลเวียงเชียงแสน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ประวัติความเป็นมาการค้าไทย-จีนอำเภอเวียงแสน

เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ให้ความสนใจเกี่ยวกับกรณีการค้าชายแดนไทย-จีนตอนใต้ (ยูนนาน) ด้านเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน จึงนำผลการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาดังนี้

การสำรวจเส้นทางการค้าในลำน้ำโขงตามการรับรู้ของชาวเวียงเชียงแสน

เมื่อประเทศจีนและประเทศสปป.ลาว ร่วมมือกันการทดลองเดินเรือสำรวจลำน้ำโขงเป็นครั้งแรกในเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน พ.ศ. 2533 ชาวบ้านเวียงเหนือ ตำบลเวียง อำเภอเวียงแสน ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนถนนริมโขงระหว่างที่ทำการอำเภอเวียงแสนกับวัดผ้าขาวบ้าน ได้แก่ คุณป้าเสถียร เสนาแพทย์(68 ปี) ป้าติ เชื้อคำ (75 ปี) ลุงคำตัน สุตะวงศ์ (73 ปี) เล่าถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้นว่า ขณะเวลาประมาณสิบโมงเช้าชาวบ้านได้เห็นเรือจีนจำนวน 3-4 ลำ แล่นตามกันมา พอถึงหัวบ้านเรือก็เปิดหวูด ชาวบ้านได้ยินจึงออกมาดูที่ทำน้ำ ด้วยความตื่นเต้นเพราะไม่เคยเห็นเรือที่มีขนาดใหญ่เท่านี้มาก่อน เรือนั้นแล่นอยู่ใกล้ฝั่งลาวและขณะที่เรือแล่นผ่านเวียงเชียงแสน คนในเรือก็ออกมาโยนใบมือให้ชาวบ้านที่มาดูตามริมฝั่งน้ำ ชาวบ้านก็ใบมือตอบเรือนั้นไม่ได้เข้ามาจอดที่ท่าอำเภอเวียงแสนแต่แล่นเลยไปทางอำเภอเชียงของ ชาวบ้านทุกคนเข้าใจว่าเป็นเรือจากจีนมาสำรวจดูเกาะ แก่ง ผา ตามลำน้ำโขง เพราะได้ทราบข่าวจากทางอำเภอบ้าง และเห็นว่าเรือเหล่านั้นมีป้ายชื่อเรือเขียนด้วยหมึกสีแดง ตัวหนังสือใหญ่มาก เป็นภาษาจีน ชาวบ้านเวียงเชียงแสนเล่าอีกว่า หลังจากนั้นก็มีเรือเดินทางมาสำรวจในลักษณะนี้เดินทางมาอีกหลายครั้ง

การเปิดสัมพันธ์ทางการค้าไทย-จีน ด้านเวียงเชียงแสน

การเปิดสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างไทย-จีน ด้านเวียงเชียงแสน จากคำบอกเล่าของชาวเชียงแสนนั้นเป็นเรื่องเล่า ความหลังที่มีชีวิตชีวา มีความสุข สนุกสนานมาก ชาวบ้านเวียงเหนือที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งน้ำโขงได้เห็นเหตุการณ์นี้กันเกือบทุกคน คุณลุงคำตัน สุตะวงศ์และญาติซึ่งอาศัยอยู่ริมฝั่งน้ำโขงทางบ้านเวียงเหนือ ได้ช่วยกันเล่าช่วยกันเสริมพอสรุปเหตุการณ์ได้ว่า หลังจากมีการทดลองเดินเรือสำรวจลำน้ำโขงกันหลายครั้งแล้วจึงได้มีเรือจีนมาอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้เป็นเรือท่องเที่ยวสูง 3 ชั้น แล่นมาจอดที่ทำน้ำใกล้สถานีอนามัย ขณะนั้นเป็นเวลาบ่ายแล้ว คุณลุงคำตันบอกว่ามีทหารเรือของจีนแต่งชุดขาว ขึ้นมาเข้าแถวบนดาดฟ้าเรือ ใบมือทักทายกับ

¹ โครงการศึกษาภาพรวมธุรกิจท้องถิ่นอำเภอเวียงแสน กรณีพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน และพื้นที่ใกล้เคียง

เจ้าหน้าที่โครงการคือ นางนิภาวรรณ วิชัย

ชาวบ้านที่ท่าน้ำ ชาวบ้านก็โบกมือตอบกันเป็นเอิกเกริก มีคนลงไปจับมือกันที่ตื้นท่า ต่อมาก็มีรถทัวร์ไทยมาจอด มีคณะฝ่ายไทยลงไปจับมือสวัสดิ์กับจีนที่ตื้นท่าแล้วพากันขึ้นไปบนเรือ จากนั้นก็มีการกินเลี้ยงฉลองกันทั้งบนเรือ และท่าหน้า เปิดไฟสว่างไสว และคุณคมขำ โกเมศ (47 ปี) ซึ่งขณะนั้นทำงานอยู่ที่ว่าการอำเภอเชียงแสน เล่าว่า ทางอำเภอ ได้รับบัตรเชิญไปงานเลี้ยงต้อนรับคณะจากจีนที่เรือ คุณคมขำและเพื่อน ๆ ก็ได้ติดตามนายอำเภอไปร่วมงานเลี้ยงครานั้นด้วย ทางฝ่ายเรือจีนเป็นเจ้าภาพจัดเลี้ยงอาหารเย็น และจัดการแสดงจากจีนมาโชว์ อาหารที่เลี้ยงก็เป็นข้าวต้ม เครื่องดื่มเป็นเบียร์จีน มีการแจกแอปเปิล เป็นครั้งแรกที่คุณคมขำได้เห็นแอปเปิลจีนซึ่งไม่เหมือนที่ขายอยู่ปัจจุบันเพราะมีสีเหลืองนวลแกมเขียว ทุกคนที่ไปงานเลี้ยงพากันเอากลับมาด้วยคนละลูกเพื่อเอาไปอวดให้คนอื่นดู นอกจากนั้นทางฝ่ายจีนยังแจกของชำร่วยที่มีลักษณะคล้ายบิวหรือมะขามแก้ว ใส่มาในถุงพลาสติกโดยใช้ไฟเทียนลนปิดไว้ คนเชียงแสนที่ไปร่วมงานเลี้ยงในวันนั้นนอกจากข้าราชการในอำเภอ ก็มีกลุ่มพ่อค้า และสโมสรโรตารี หลังจากนั้นก็มีเรือเข้ามาค้าขายกัน ยืมนานก็ยังเพิ่มจำนวนขึ้นมากขึ้นเรื่อย ๆ

ในการเริ่มเปิดการค้าระหว่างกัน คุณป้าเสถียรเล่าว่าเห็นมีเรือจากไทยเป็นฝ่ายแล่นขึ้นไปขายของกับจีนก่อน แต่คุณป้าไม่ทราบว่าจะเดินทางไปถึงเมืองไหน โดยเอาสินค้าซึ่งคุณป้าไม่ทราบว่าเป็นอะไร บรรทุกเรือลำขนาดไม่ใหญ่มากนักนำไปขาย ซึ่งเรื่องนี้ตรงกับข้อมูลจากกรมศุลกากรที่ว่า พ.ศ. 2535 ไทยได้ไปขายสินค้าให้กับจีนมีมูลค่าสินค้าประมาณ 0.2 ล้านบาท โดยยังไม่ได้นำสินค้าจากจีนเข้ามาขายในประเทศไทย แต่คุณป้าเสถียรเล่าว่าชากลับเรือนั้นได้บรรทุกเอาควายกลับมาด้วยหลายตัว หลังจากนั้นมาก็มียูเรือจากจีนนำแอปเปิลเข้ามาขายมากขึ้นเรื่อย ๆ และมีประเภทสินค้าเพิ่มมากขึ้นจนถึงปัจจุบันนี้

จากการศึกษาเอกสารและทำการสัมภาษณ์ชาวบ้านผู้เห็นเหตุการณ์ความเป็นมาของการค้าไทย-จีน ด้านเวียงเชียงแสน มาตั้งแต่เริ่มต้นและการทบทวนความทรงจำของคณะผู้ศึกษา สรุปได้ว่าชาวบ้านเวียงเชียงแสนไม่มีความรู้เรื่องการค้าขายไทย-จีน มาก่อนล่วงหน้า จะรับรู้ต่อเมื่อเหตุการณ์เกิดขึ้นแล้ว และเป็นการรับรู้อย่างผิวเผินเท่าที่ตามองเห็น เพราะไม่มีข้อมูล ไม่ได้คาดคิดว่าจากการโบกมือทักทายเรือสำรวจลำน้ำโขงเมื่อเกือบยี่สิบปีที่ผ่านมา การจับมือที่เปี่ยมไปด้วยมิตรภาพ ไม่ตรีจิต และงานเลี้ยงสนุกสนาน ต่อมาจะกลายเป็นการค้าที่มีมูลค่าสูงถึงปีละ 6,500 ล้านบาท อย่างเช่นในปัจจุบัน

ธุรกิจการค้าขายแอปเปิล สาธิตจากประเทศจีนมีมาตั้งแต่ปี 2537 คือหลังจากมีการเปิดความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างไทย-จีน เรือจากประเทศจีนบรรทุกสินค้าส่งมาตามลำน้ำโขงมาขายกันจนถึงปัจจุบันนี้ และมีประเภทของสินค้ามีเพิ่มมากขึ้น ในระยะแรกเรือจีนจะจอดขนถ่ายสินค้ากระจัดกระจายไปทั่วเวียงเชียงแสน คุณลุงคำตัน สุตะวงศ์ กล่าวว่า เรือเหล่านั้นใช้โซ่เหล็กสามร้อยยัดไว้กับต้นไม้ใหญ่ที่ริมฝั่งน้ำ จนต้นไม้ใหญ่ ๆ ที่มีอยู่มากมายตลอดแนวฝั่งน้ำ เช่น ต้นหางนกยูง และต้นจำปา ตายไปเป็นจำนวนมาก ต่อมาภายหลังเมื่อมีการก่อสร้างเขื่อนริมฝั่งน้ำจึงมีการสร้างหลักเสาคอนกรีตขนาดใหญ่สำหรับลำนยัดเรือ เรือที่ล่องมาในระยะแรกเป็นเรือขนาดเล็กบรรทุกแอปเปิล สาธิต ได้ประมาณ 4,000-5,000 กิโลกรัม

การขนถ่ายสินค้าต้องใช้แรงงานคนแบกของขึ้นมานบนท่าหน้า ทำให้พวกผู้ชายในเวียงเชียงแสนและหมู่บ้านใกล้เคียงมารับจ้างแบกแอปเปิลกันมาก เพราะได้เงินค่าตอบแทนตามจำนวนกล่องที่แบกได้ทำให้ได้เงินค่าตอบแทนมาก คุณอุดม พรหมระ (อายุ 60 ปี) ซึ่งเคยไปรับจ้างแบกของกล่าวว่าสามารถหาเงินได้วันละไม่ต่ำกว่า 400-500 บาท

จากการศึกษาสามารถแบ่งการเปลี่ยนแปลงเรื่องการค้าไทย-จีน ได้ 3 ยุค ดังนี้

1. ยุคชาวสวนกลายเป็นพ่อค้าคนกลาง พ.ศ. 2537-2540
2. ยุคแห่งการแข่งขัน พ.ศ. 2541-2546
3. ยุคการเปิดเขตการค้าเสรี (FTA) ไทย-จีน พ.ศ. 2546- ปัจจุบัน

1. ยุคชาวสวนกลายเป็นพ่อค้าคนกลาง พ.ศ. 2537-2540

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา ชาวเชียงใหม่ที่มีเงินทุนก็สนใจหันมาค้าขายแอปเปิล สาลี่ จากประเทศจีน โดยลงทุนร่วมกัน 2-3 คน ซื้อเหมาแอปเปิลที่ละลำเรือประมาณสี่พันถึงห้าพันกล่อง ซึ่งเจ้าของสินค้าชาวจีนจะขายเหมาแอปเปิล สาลี่ที่ละลำเรือ ทำการตกลงราคาสินค้ากันที่เรือ ราคาจะไม่แน่นอนในแต่ละวัน ขึ้นอยู่กับว่ามีสินค้ามากหรือน้อย เมื่อตกลงราคากันได้แล้วแม่ค้าจะชำระค่าสินค้าเป็นเงินสดด้วยเงินบาทไทย แก่พ่อค้าแม่ค้าจีนทันที แล้วจ้างคนลงไปแบกของขึ้นมาวางเรียงกันไว้ที่บนฝั่ง ค่าจ้างแบกของจากเรือขึ้นมาที่ทำน้ำกลองละ 2-3 บาท เจ้าหน้าที่ศุลกากรก็จะมาเดินเก็บภาษีกันที่ทำน้ำ แม่ค้าคนไทยเป็นผู้ชำระค่าภาษีทั้งหมด แล้วจะมีพ่อค้า-แม่ค้าจากต่างอำเภอ ต่างจังหวัดทั่วประเทศไทยมาซื้อไปขายต่ออีกทอดหนึ่ง โดยนำรถมาบรรทุกสินค้าด้วยตนเอง ในระยะแรกรถที่มาซื้อสวนมากจะเป็นรถปิกอัพ รถบรรทุกหกล้อ และเป็นรถสิบล้อในที่สุด เมื่อตกลงขายแล้วจะต้องจ้างคนช่วยแบกของไปใส่รถอีกทอดหนึ่งค่าจ้างแบกกลองละ 1 บาท พวกแม่ค้าที่ลงหุ้นซื้อแอปเปิลนั้นก็มีการตอบแทนกันทุกวัน

คุณศรีนวล เปลื้องทุกข์ (48 ปี) ซึ่งเคยไปค้าขายกล่าวว่าสมัยนั้นชาวบ้านเราใคร ๆ ก็ค้าขายแอปเปิล สาลี่กันทั้งนั้น คุณพูล นาระติะ เล่าว่าตอนเช้าลงหุ้นกันคนละแสน ตอนเย็นก็สามารถแบ่งผลกำไรกันได้เลย บางวันได้กำไรเป็นหมื่นบาท การค้าขายขณะนั้นสามารถทำกำไรอย่างมาก คุณภาวนา (42 ปี) ชาวบ้านเวียงเหนือ กล่าวว่าเพียงมีเงินสดไปลงทุน มีโต๊ะหนึ่งตัว เก้าอี้หนึ่งตัว รมขายหาสำหรับกันแดดและเครื่องคิดเลข อีกเครื่องหนึ่งก็สามารถไปค้าขายได้แล้ว

สภาพทั่วไปในบริเวณทำน้ำแถบนั้นระหว่างปี พ.ศ. 2537-2541 ที่แต่ก่อนเคยเงียบสงบก็เปลี่ยนแปลงไปมากซึ่งเรื่องนี้ชาวบ้านมีความเห็นแตกต่างกันไป คุณป้าเสถียร เสนาแพทย์ บอกว่าบ้านเมืองเปลี่ยนไปไม่น้อยอยู่ อีกทั้งเสียงดัง มีรถมาก วุ่นวาย เกิดอุบัติเหตุบ่อยมาก ทนไม่ไหวจนต้องย้ายไปปลูกบ้านใหม่ในส่วนแถบทางวัดเสาคีโย แต่คุณป้าดี เชื้อนาค กลับมองว่าบ้านเราคึกคัก มีการค้าการขายดี ดึกคืนเที่ยงคืนก็ยังมีคนเดินกันไปมาขวักไขว่ มีเรือจีนจอดเทียบทำน้ำจำนวนมาก เปิดเพลงจีนเสียงดัง ชาวบ้านที่มารับจ้างแบกของก็นำรถมอเตอร์ไซด์มาจอดเป็นร้อยคัน มีรถบรรทุกทั้งขนาดใหญ่ ขนาดเล็ก มารอขนแอปเปิลจอดเต็มถนน แม่ค้าก็มีจำนวนมาก ตลอดแนวริมฝั่งน้ำวางกลองแอปเปิล สาลี่วางซ้อนกันไว้เป็นระยะแรกก็สามารถขายให้หมดไปได้ภายในวันเดียว ต่อมาสินค้ามากขึ้นไม่สามารถขายให้หมดได้ภายในวันนั้น แม่ค้าก็จะเอาผ้าใบมาคลุมไว้ แล้วจ้างคนมานอนเฝ้า คุณลุงคำตัน สุตวงศ์ ก็มารับจ้างนอนเฝ้าแอปเปิล ตกลงราคาค่าจ้างกันเป็นราย ๆ ละ 250 บาท บางคืนรับจ้างเฝ้า 4-5 ราย ได้เงินค่าจ้างคืนละพันกว่าบาท

ต่อมาแม่ค้าเหล่านั้นก็เริ่มนำแอปเปิลไปเก็บไว้ใต้ถุนบ้าน ในถังข้าว ต่อจากนั้นจึงเริ่มมีการสร้างโกดังขึ้น คุณอารักษ์ เสือแก้ว (50ปี) เห็นว่ามีผู้คนมาติดต่อค้าขาย มารับจ้างแบกของกันจำนวนมากก็เริ่มทำอาหารขายประเภทข้าวมันไก่ ก๋วยเตี๋ยว และข้าวราดแกงขายที่ร้านติดสถานีอนามัยเชียงใหม่ปรากฏว่าขายดีมาก

เพราะมีอยู่เจ้าเดียว บางวันขายได้เจ็ดแปดพันบาท คุณป้าดี เชื้อนคำ เล่าให้เราฟังว่าตอนนั้นคุณป้ากับลูกสาวช่วยกันเก็บกลองแอ็บเปิดเปล่าที่เขาทิ้งกันไปตากแดด แล้วซังขายให้กับร้านขายของเก่า คุณป้ามีรายได้ดีมาก 2-3 วันก็ได้เงินหมื่น พ่อค้าคนจีนก็ไม่หวง ครั้งหนึ่งเกิดอุบัติเหตุเรือล่ม แอ็บเปิดทั้งลำเรือตกน้ำเปียกหมด แอ็บเปิดนั้นคนจีนก็ขายไปในราคาถูก ๆ ส่วนกลองกระดาศที่เปียกคุณป้าดีก็เก็บกลองไปตากขายได้เงินได้ทอง

2. ยุคแห่งการแข่งขัน พ.ศ. 2541-2546

ตั้งแต่ปี 2541 เป็นต้นมา สินค้าประเภทแอ็บเปิด สาลี่ที่นำเข้ามาจากประเทศจีนเริ่มมีจำนวนมากขึ้น จำนวนเรือที่ขนส่งสินค้ามีมากขึ้น ขนาดของเรือก็ใหญ่มากขึ้น แม้ค้าชาวเชียงแสนก็มากขึ้นตามไปด้วย การค้าขายต้องมีการแข่งขันเป็นอย่างมาก แอ็บเปิด สาลี่ ที่แม่ค้าชาวเชียงแสนซื้อมาวางขายบนฝั่งน้ำก็เริ่มจะเหลือตกค้าง ไม่สามารถขายให้หมดได้ภายในหนึ่งวันเหมือนแต่ก่อน ต้องจ้างคนมาขนเฝ้า ต้องหาที่เก็บสินค้า ต่อมากลายเป็นว่าซื้อแอ็บเปิด สาลี่ มากองไว้บนฝั่งเป็นสัปดาห์ก็ยังไม่ได้ขาย แอ็บเปิด สาลี่ก็จะเน่าเสีย จึงจำเป็นต้องขายถูก ยอมขาดทุน หรือยอมให้ลูกค้าซื้อด้วยเงินเชื่อ จากธุรกิจการค้าที่เคยจ่ายเงินสดก็เริ่มเปลี่ยนไป ยิงนานรายได้ก็มีแต่ตัวเลขไม่มีเงิน ลูกค้าที่เคยหอบเงินสดมาซื้อของด้วยตนเองก็เปลี่ยนเป็นโทรศัพท์มาสั่ง หนี้สินระหว่างกันเก็บเงินไม่ได้ จะฟ้องร้องก็ไม่ได้เพราะไม่มีหลักฐานสัญญาซื้อขายกัน แม่ค้าชาวเชียงแสนได้แต่ทยอยเลิกกิจการไป คงเหลือแต่ผู้ค้ารายใหญ่ ซึ่งมีทุนมาก สามารถซื้อสินค้าจากเรือลำใหญ่ทีละมาก ๆ ได้ และได้รับความเชื่อถือจากพ่อค้าชาวจีน ยอมให้ซื้อเงินเชื่อข้ามปีเป็นเงินหลายล้านได้ และซื้อของได้ในราคาที่ถูกลงกว่าแม่ค้ารายเล็ก แม่ค้ารายเล็กที่ทำน้ำก็เริ่มไม่มีลูกค้าเพราะสู้ราคากับผู้ค้ารายใหญ่ที่เป็นเจ้าของโกดังใหญ่ไม่ได้ จึงเลิกกิจการหันไปประกอบอาชีพอื่นตัวอย่างเช่น เปลี่ยนไปขายอาหารในตลาด บางคนก็แปลงสภาพกลายเป็นแม่ค้าแอ็บเปิดรายย่อยอยู่บริเวณริมฝั่งน้ำเหนือวัดผ้าขาวบ้าน ชาวเวียงเชียงแสนต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น ๆ แทน

3. ยุคการเปิดเขตการค้าเสรี (FTA) ไทย-จีน พ.ศ. 2546- ปัจจุบัน

ปัจจุบันเมื่อเปิดเสรีทางการค้าไทย-จีน (FTA) สินค้าผลไม้ที่ส่งออกต้องระบุชื่อสวนหรือแหล่งที่ผลิตให้ชัดเจน และก่อนนำสินค้าลงเรือที่จีนจะต้องมีการระบุชื่อบริษัทผู้รับซื้อปลายทาง ทำให้ชาวบ้านทั่วไปไม่สามารถค้าขายกับจีนโดยตรง คนแบกของก็มีรายได้ลดลงเพราะมีคนจากต่างถิ่นและคนต่างดาวจากประเทศพม่าเข้ามารับจ้างเป็นจำนวนมาก เมื่อมีการแข่งขันมากค่าแรงก็เริ่มถูกลง ต่อมาเมื่อเรือสินค้าจากจีนย้ายไปจอดที่ท่าเรือเชียงแสน และท่าเรือของเทศบาลกับท่าเรือเอกชนทางด้านทิศใต้ของเวียงเชียงแสน ผู้ขายชาวเวียงเชียงแสนที่เคยรับจ้างแบกของส่วนใหญ่เปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น เช่น เกษตรกร ค้าขาย รับจ้างทั่วไปกรรมการก่อสร้างช่างก่อสร้าง เป็นต้น

ชาวเวียงแสนที่ยังสามารถค้าขายแอ็บเปิดได้และเป็นผู้ค้ารายใหญ่คือ คุณแสงจันทร์ (45 ปี) ในชื่อ บริษัท เชียงแสนอิมพอร์ต เอ็กพอร์ต จำกัด กล่องสินค้าสี่เหลี่ยม คุณแสงจันทร์เล่าว่า "ที่ยึดหลักในการติดต่อค้าขายนั้นต้องมีความซื่อสัตย์ต่อกัน ต้องตรงเวลา รักษาคำพูด" ถึงจะสามารถค้าขายกับคนจีนได้นาน และสิ่งหนึ่งที่คณะผู้วิจัยสังเกตพบคือ ธุรกิจการค้าของคุณแสงจันทร์ต้องเป็นวงเงินสูงเป็นสิบ ๆ ล้านบาทต่อปี สินค้าที่มากับเรือแม่น้ำหม่นบรรทุกประมาณ 200 ตัน บรรทุกแอ็บเปิดหรือสาลี่เที่ยวละประมาณ 20,000 กล่อง ต้นทุน

สินค้าประมาณสองล้านกว่าบาท และคุณแสงจันทร์ยังส่งผลไม้ไทยออกไปขายด้วยซึ่งต้นทุนในการค้าจะสูงกว่าการนำเข้ามาก เช่น มังคุดราคาต้นทุนจะประมาณกิโลกรัมละ 40 บาท ด้วยความถ่อมตัวคุณแสงจันทร์จึงบอกให้เราต้องคิดเองว่าสินค้าส่งออกเรือลำหนึ่งจะเป็นเงินกี่ล้านบาท แต่คุณแสงจันทร์ยังคงขยันทำงานหนัก ในวันสัมภาษณ์คุณแสงจันทร์กับครอบครัวกำลังช่วยกันแกะกล่องผลไม้ซึ่งเปียกและบางส่วนเน่าเสีย เพื่อคัดลูกผลไม้ที่ดีแยกออกจากลูกเน่าและนำกล่องกระดาษไปตากเพื่อเก็บไว้ขาย

สาเหตุที่ทำให้ผลไม้เน่าเสียหายนั้นเป็นเพราะผลไม้เหล่านี้มารอเรืออยู่ที่เขียงรุ่งหลายวันแล้วแต่ไม่มีเรือล่องมาสินค้าจึงเสียหายไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งความเสียหายที่เกิดขึ้นทางพ่อค้าจีนจะเป็นผู้รับผิดชอบ จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่าการค้าขายในยุคนี้ ผู้ค้าจะต้องมีเงินทุนสูงมากและต้องมีความสนิทสนมกับชาวจีนคู่ค้าขายที่จะต้องมีความสัมพันธ์กันมายาวนาน ชาวบ้านธรรมดาที่คิดจะค้าขายใหม่ ๆ คงจะต้องศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับการค้าให้มาก เพราะมีหลายคนที่ขาดทุน

กรณีคุณศรีนวล เปลื้องทุกข์ (48 ปี) ที่ทำการค้าพริกแห้ง ชาวจีนนำตัวอย่างสินค้ามาให้ดูเป็นพริกแห้งสีแดง เม็ดยาว ใหญ่ งามมาก คุณศรีนวลจึงนำตัวอย่างสินค้าไปติดต่อขายที่กรุงเทพฯ มีลูกค้าสั่งซื้อเป็นร้อยตัน คุณศรีนวลจึงสั่งชาวจีนให้ส่งสินค้ามาขาย ปรากฏว่าสินค้าที่ส่งมาจำนวนมากไม่มีคุณภาพ พริกไม่แห้ง มีสีดำคล้ำ ไม่เหมือนสินค้าตัวอย่าง คุณศรีนวลต้องนำพริกเป็นสิบ ๆ ตันไปตากที่บิมน้ำมันเฒ่าที่อยู่ที่หน้าโรงพยาบาลเชียงแสน ต้องหาจ้างแรงงานมาช่วยเก็บ ช่วยทำงาน บางครั้งไม่มีคนงานต้องเกณฑ์ญาติพี่น้องมาช่วยกันเก็บพริก เหนื่อยยากกันถ้วนหน้า ค่าขายได้ประมาณหนึ่งปีก็เลิกกิจการ มีหนี้สินค้างชำระทางจีนเป็นล้าน ซึ่งลูกเขยชาวจีนช่วยเจรจาไกลเกลี่ยให้ยอมยกหนี้ และมีลูกหนี้ที่เก็บเงินไม่ได้ในกรุงเทพฯ อีกสามล้านกว่าบาท จะดำเนินคดีฟ้องร้องก็คิดว่าไม่มีประโยชน์ คุณศรีนวลกล่าวว่าการค้าขายกับคนจีนไม่ใช่เป็นเรื่องที่ทำได้ง่าย ปัจจุบันคุณศรีนวล เปลื้องทุกข์ เปิดกิจการร้านค้าแร่อยู่ในถนนสายสอง บ้านเวียงใต้

สรุปในระยะแรกการค้าขายระหว่างไทย-จีนเป็นไปอย่างเสรี เมืองเชียงแสนยังไม่มีกำแพงล้อม ไม่มีท่าเรือ ไม่มีตลาด ไม่มีแม้แต่หลักหรือเสาผูกเรือ แต่การค้าขายระหว่างชาวเชียงแสนกับพ่อค้าจีนเป็นไปอย่างเสรี ชาวเชียงแสนค้าขายกับจีนในฐานะเป็นพ่อค้าคนกลาง ซื้อมาจากคนจีนแล้วขายไปให้แก่แม่ค้าจากจังหวัดต่าง ๆ ชาวเชียงแสนมีโอกาสได้รับประโยชน์จากการค้าขายไทย-จีนในหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับโอกาสและความสามารถของแต่ละคน ล้อมาชาวเชียงแสนซึ่งเป็นพ่อค้าคนกลางรายเล็กไม่สามารถค้าขายแข่งขันกันเรื่องราคา และเงินทุนเริ่มหมดก็หลุดออกไปจากวงจรของธุรกิจการค้าขาย ปัจจุบันคงเหลือชาวเชียงแสนที่เป็นพ่อค้ารายใหญ่ 3-4 คนเท่านั้น จึงสรุปได้ว่าธุรกิจการค้าแอ็บเปิล ผลไม้ของชาวเวียงเชียงแสนมีปริมาณการค้าลดลง และชาวเชียงแสนเกือบทั้งหมดไม่ได้ประโยชน์จากการค้าไทย-จีน

2. การค้าชายแดนไทยกับจีนตอนใต้ (ยูนนาน) ด้านอำเภอเชียงแสน

มูลค่าการค้าระหว่างไทยกับจีนตอนใต้(ยูนนาน) ทางด้านอำเภอเชียงแสน พิจารณาจากรายงานสถิติของด่านศุลกากรเชียงแสน ดังนี้ ตารางที่ 2 มูลค่าสินค้านำเข้า – ส่งออก ไทย-จีน ระหว่างปีงบประมาณ 2545-2548 ณ ท่าเรือเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

หน่วย : ล้านบาท

ประเภท	ปี 2545	ปี 2546	ปี 2547	ปี 2548
สินค้านำเข้า	575.80	592.43	1,272.35	1,222.71
สินค้าส่งออก	2,407.04	3,311.76	3,294.78	3,856.40
มูลค่าการค้า	2,982.84	3,904.19	4,567.13	5,079.11

ที่มา : ด่านศุลกากรเชียงแสน

จากตารางที่ 2 มูลค่าสินค้านำเข้าจากประเทศจีนก่อนเกิด FTA (2545+2546) มีมูลค่าเท่ากับ 1,168.23 ล้านบาท เปรียบเทียบกับหลังเกิด FTA (2547+2548) ซึ่งมีมูลค่า 2,495.06 พบว่าเพิ่มขึ้น หลังเกิด FTA ประเทศไทยซื้อสินค้าจากประเทศจีนเพิ่มขึ้นหนึ่งเท่าตัว

เมื่อพิจารณามูลค่าสินค้านำส่งออกจากประเทศไทยไปขายประเทศจีนก่อนเกิด FTA (2545+2546) มีมูลค่าเท่ากับ 5,718.80 เปรียบเทียบกับหลังเกิด FTA (2547+2548) ซึ่งมีมูลค่า 7,151.18 พบว่ามีมูลค่าสินค้าส่งออกหลังเกิด FTA ก็มีมูลค่าเพิ่มขึ้นเช่นกัน เมื่อพิจารณามูลค่าการค้าระหว่างไทย-จีน ทางด้านอำเภอเชียงแสน ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2545 เป็นต้นมาจนถึงปีงบประมาณ 2548 พบว่ามีมูลค่ารวมการค้าระหว่างกันเพิ่มขึ้นทุกปี สรุปได้ว่า การเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน (FTA) ทำให้มูลค่าการค้าระหว่างประเทศไทย-จีน ด้านอำเภอเชียงแสนเพิ่มขึ้น

ตารางที่ 3 ประเภทสินค้าส่งออก และสินค้านำเข้า 10 อันดับ ประจำปีงบประมาณ 2548

ที่	ชนิดสินค้าส่งออก	ชนิดสินค้านำเข้า
1	ลำไยอบแห้ง	แอปเปิล
2	ยางแผ่นรมควัน	สาลี
3	เส้นด้ายยางยัด	ไม้สักแปรรูป
4	ยางแท่ง	ผักสด
5	น้ำมันปาล์ม	กระเทียม
6	เม็ดพลาสติก	กระบือมีชีวิต
7	น้ำมันดีเซล	ผ้าไหม
8	เงาะในน้ำเชื่อมกระป๋อง	เมล็ดทานตะวัน
9	เครื่องดื่มชูกำลัง	เมล็ดฟักทอง
10	เบ็ดเตล็ด	โมโนไคคล์เรียมฟต

ที่มา : ด่านศุลกากรเชียงแสน

จากตารางที่ 3 เมื่อพิจารณาสินค้าที่ส่งออกทั้ง 10 อันดับแรก พบว่าสินค้าส่งออกทุกชนิดเป็นสินค้าที่ไม่ได้มีแหล่งผลิตในอำเภอเชียงแสน จึงสรุปได้ว่าชาวบ้านในอำเภอเชียงแสนไม่ได้รับผลประโยชน์จากการผลิตสินค้าส่งออกไปขายยังประเทศจีนเลย

และเมื่อพิจารณาสินค้านำเข้า 10 อันดับแรก พบว่ามีการนำเข้าแอปเปิลเป็นอันดับ 1 และสาลี่ เป็นอันดับ 2 เมื่อพิจารณาสินค้านำเข้าทั้ง 10 อันดับ พบว่ามีในอำเภอเชียงแสนมีการซื้อขายแอปเปิลกับสาลี่เท่านั้น ส่วนสินค้าประเภทอื่นมีการซื้อขายเพียงเล็กน้อย

มูลค่าการค้าสินค้า FTA ระหว่างไทยกับจีนตอนใต้(ยูนนาน) ทางด้านอำเภอเชียงแสน

พิจารณาจากรายงานสถิติของด่านศุลกากรเชียงแสน ดังนี้

ตารางที่ 4 มูลค่าสินค้านำเข้า – ส่งออก ในหมวดสินค้า FTA ไทย-จีน ระหว่างปี พ.ศ. 2545-2548 ณ ท่าเรือเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

หน่วย : ล้านบาท

ประเภท	ปี 2547		ปี 2548		มูลค่าเพิ่ม/ลด ปี 47-48 (ล้านบาท)	คิดเป็น %
	น้ำหนัก (ตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)	น้ำหนัก (ตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)		
สินค้านำเข้า	48,583	670.34	50,164	617.04	-53	-8
สินค้าส่งออก	40,120	1,231.00	53,312	1,256.00	25	2
รวม	88,703	1,901.34	103,476	1,873.04		

ที่มา : ด่านศุลกากรเชียงแสน

จากตารางที่ 4 เมื่อพิจารณาสินค้าเฉพาะหมวดสินค้า FTA ที่นำเข้า-ส่งออกทางด้านอำเภอเชียงแสน พบว่าปีงบประมาณ 2547 ประเทศไทยได้เปรียบดุลการค้า 560.66 ล้านบาท และปีงบประมาณ 2548 ประเทศไทยได้เปรียบดุลการค้า 638.96 ล้านบาท

สรุปได้ว่า หลังจากเปิดเขตการค้าเสรี(FTA) ไทย-จีน ผ่านมาสองปีงบประมาณ ประเทศไทยสามารถค้าขายสินค้าในหมวด (FTA) ด้านอำเภอเชียงแสน ได้เปรียบดุลการค้าประเทศจีนทั้งสองปี

ชนิดสินค้าในหมวด (FTA) ส่งออก-นำเข้า ทางด้านอำเภอเชียงแสน

จากข้อมูลของด่านศุลกากรเชียงแสน พบว่าสินค้าในหมวด (FTA) ที่ส่งออกได้แก่ ลำไยอบแห้ง สินค้าในหมวด (FTA) ที่นำเข้าได้แก่ แอปเปิล สาลี่ เห็ดหอมแห้ง หอมแบ่ง และผักสด

พบว่าในพื้นที่อำเภอเชียงแสนไม่ได้มีการปลูกลำไยจึงไม่ได้รับประโยชน์จากการส่งออก ส่วนสินค้านำเข้าในหมวดนี้มีการซื้อขายกันในห้องตลาดอำเภอเชียงแสนในปริมาณเล็กน้อยเพื่อการบริโภคภายในท้องที่เท่านั้น จึงพอสรุปได้ว่าชาวเชียงแสนไม่ได้รับประโยชน์จากการนำเข้าสินค้าในหมวด FTA

การขนส่งสินค้าทางแม่น้ำโขง ด้านอำเภอเชียงแสน

ปัจจุบันมีเรือบรรทุกสินค้าในแม่น้ำโขงทั้งหมด 187 ลำ เป็นเรือของ สปป.ลาว 40 ลำ นอกจากนั้นเป็นเรือของประเทศจีน ไม่มีเรือของประเทศไทยเลยและคนที่ทำงานเกี่ยวกับการเดินเรือในตำแหน่งต่าง ๆ เช่น เป็นกัปตัน ลูกเรือ ช่างซ่อมดูแลเครื่องยนต์ ปัจจุบันเป็นบุคลากรจากประเทศจีนทั้งหมด ในปีงบประมาณ 2547-2548 มีเรือสินค้าเข้า ณ ด่านศุลกากรเชียงแสน ประมาณปีละ 2,500 ลำ สรุปได้ว่าชาวเชียงแสนไม่ได้รับผลประโยชน์จากการธุรกิจการขนส่งสินค้าทางเรือในแม่น้ำโขง

สรุปได้ว่ามูลค่าการค้าระหว่างไทย-จีน ทางด้านอำเภอเชียงแสน ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2545 เป็นต้นมา จนถึงปีงบประมาณ 2548 พบว่ามีมูลค่ารวมการค้าระหว่างกันเพิ่มขึ้นทุกปี และการเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน (FTA) ทำให้การค้าระหว่างประเทศไทย-จีน ด้านอำเภอเชียงแสนมีมูลค่าการค้าเพิ่มขึ้น

แต่เมื่อพิจารณาสินค้านำเข้า 10 อันดับแรก พบว่ามีการนำเข้าแอปเปิลเป็นอันดับ 1 และสาลี่ เป็นอันดับ 2 เมื่อพิจารณาสินค้านำเข้าทั้ง 10 อันดับ พบว่ามีในอำเภอเชียงแสนมีการซื้อขายสินค้าที่นำเข้าเพียงเล็กน้อย ส่วนสินค้าที่ส่งออกทั้ง 10 อันดับแรก พบว่าสินค้าส่งออกทุกชนิดเป็นสินค้าที่ไม่ได้มีแหล่งผลิตในอำเภอเชียงแสน จึงอาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านในอำเภอเชียงแสนไม่ได้รับผลประโยชน์จากการนำเข้า-ส่งออก และเมื่อพิจารณาสินค้าเฉพาะหมวดสินค้า FTA ที่นำเข้า-ส่งออกทางด้านอำเภอเชียงแสน พบว่า หลังจากเปิดเขตการค้าเสรี(FTA) ไทย-จีน ผ่านมาสองปีงบประมาณ ประเทศไทยสามารถค้าขายสินค้าในหมวด (FTA)ด้านอำเภอเชียงแสน ได้เปรียบดุลการค้าประเทศจีนทั้งสองปี สินค้าในหมวด (FTA)ที่ส่งออกได้แก่ ลำไยอบแห้ง และสินค้าในหมวด FTA ที่นำเข้าได้แก่ แอปเปิล สาลี่ เห็ดหอมแห้ง หอมแบ่ง และผักสด จึงสรุปได้ว่าชาวเชียงแสนไม่ได้รับผลประโยชน์จากการนำเข้า-ส่งออกสินค้าหมวดสินค้า FTA และชาวเชียงแสนไม่ได้รับผลประโยชน์จากธุรกิจการขนส่งสินค้าทางเรือในแม่น้ำโขง

3. ภาพรวมเศรษฐกิจท้องถิ่นเมืองเชียงแสน

จากคำบอกเล่าของปู่ ย่า ตา ยาย และการสอบถามชาวบ้านเวียงเชียงแสน ปรากฏว่าในอดีตเท่าที่จำความกันได้ ชาวบ้านเวียงเชียงแสนนั้นประกอบอาชีพเป็นชาวสวนยาสูบแทบทั้งหมด โดยปลูกใบยาแล้วเก็บส่งขายให้กับโรงบ่ม ชาวบ้านเวียงเหนือหมู่ 2 เป็นลูกเตาของโรงบ่มหัวเวียง และโรงบ่มสบรวกมีพื้นที่เพาะปลูกใบยาอยู่ในบริเวณทางทิศเหนือของเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนคือ บ้านจอมกิตติ บ้านห้วยเกียงรวมทั้งพื้นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำโขงไกลไปถึงบ้านสบรวกและบางส่วนของลุ่มเรือไปทำสวนใบยาสูบทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงซึ่งเป็นพื้นที่ของประเทศลาว ส่วนชาวบ้านเวียงใต้้นั้นเป็นลูกเตาของโรงบ่มทัพม่าน และโรงบ่มป่าสักหางเวียง มีพื้นที่เพาะปลูกใบยาอยู่ทางด้านทิศใต้ทั้งหมดล่องไปจนถึงแนวแม่น้ำกก คือ บริเวณที่ราบลุ่มปากน้ำคำ และที่ราบลุ่มปากน้ำกกนั่นเอง

หลังจากปี 2530 เป็นต้นมา ชาวบ้านเกือบทั้งหมดค่อยทยอยเลิกอาชีพปลูกยาสูบไปจนปัจจุบันนี้มีอยู่เพียงไม่กี่ราย โดยมีเหตุผลว่าปลูกยาสูบนั้นเป็นงานที่หนักเหนื่อยแรง ต้องทำงานตั้งแต่เช้าจรดเย็น หากเป็นช่วงที่ต้องเก็บเกี่ยวใบยาชาวสวนจะต้องไปเก็บใบยาในตอนเช้ามืดซึ่งอากาศหนาวเย็นมากและน้ำค้างลงจัด ทั้งเปียกทั้งหนาว อีกทั้งยังต้องเสี่ยงชีวิตกับการใช้สารเคมีจำนวนมากในการเพาะปลูกใบยาสูบ เช่น ต้องใช้ยาฟูราดานใส่ตอนปลูกเพื่อป้องกันโรคใบดงอ ต้องฉีดยาฆ่าแมลงและใส่ปุ๋ยเคมีอีกหลายครั้ง โดยชาวสวนจะรับต้นทุนยาสูบและสารเคมีทั้งหมดจากโรงบ่มแล้วโรงบ่มจะลงบัญชีต้นทุนของชาวสวนไว้เป็นลูกหนี้ของโรงบ่ม ซึ่งชาวสวนเชื่อว่าทางโรงบ่มได้บวกราคาสารเคมีเหล่านี้ให้แพงกว่าท้องตลาด เมื่อนำใบยาสูบไปขายทางฝ่ายโรงบ่มจะเป็นผู้กำหนดราคา ซึ่งชาวสวนมีความเห็นว่าไม่ได้รับความเป็นธรรม เมื่อสิ้นปีการเพาะปลูก โรงบ่มจะรวมยอดขายรายคนของลูกเตาและหักค่าใช้จ่ายซึ่งเป็นหนี้ไว้ ส่วนที่เหลือจะแบ่งจ่ายให้ชาวสวนเป็นงวดประมาณ 3 งวดต่อปี ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่ไม่มากนัก ไม่เพียงพอกับการใช้จ่าย และภายหลังทางโรงบ่มก็มีข้อบังคับเข้มงวดเพื่อควบคุมคุณภาพของผลผลิตใบยาสูบ โดยสั่งห้ามไม่ให้ชาวสวนปลูกผักแทรกระหว่างแถวของต้นยาสูบ ชาวสวนซึ่งเคยได้อาศัยรายได้จากการขายผักเพื่อนำไปใช้จ่ายในครอบครัวเป็นค่ากินอยู่ระหว่างที่ทำงานยาสูบเดือดร้อนมากจึงเลิกปลูกยาสูบแล้วหันไปปลูกผักและทำสวนผลไม้ประเภท สวนลิ้นจี่ สวนมะม่วง และสวนลำไย การปลูกผักนั้นได้ผลดีและมีพ่อค้ามารับซื้อถึงที่ แต่พื้นที่เพาะปลูกของชาวเชียงแสนนั้นไม่มีระบบชลประทานไม่สามารถปลูกผักได้ตลอดทั้งปี เงินรายได้จากการขายผักจึงไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย ส่วนการปลูกไม้ผลเช่น ลิ้นจี่ ลำไย มะม่วง นั้นชาวเชียงแสนไม่มีความรู้ความชำนาญในการปลูกไม้ผล สุดท้ายสวนผลไม้ไม่สามารถทำรายได้ให้พอเลี้ยงตนเอง

ประกอบกับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา มีปัจจัยจากภายนอกเข้ามากระทบกับวิถีชีวิตการทำมาหากินของชาวเชียงแสน ประการแรกคือ เริ่มมีนายทุนมาขอซื้อที่ดินโดยให้ราคาค่อนข้างแพง ชาวเชียงแสนจำนวนมากเริ่มทยอยขายที่ดินไปเพราะได้ราคาดีมาก ประการที่สอง มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่อำเภอเชียงแสน ด้วยเหตุผลว่าเชียงแสนมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงาม เช่น ทะเลสาบเชียงแสน ทิวทัศน์ฝั่งแม่น้ำโขง และพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำ เป็นเมืองโบราณที่มีซากโบราณสถานค่อนข้างสมบูรณ์ เป็นเมืองชาวพุทธที่มีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง อีกทั้งยังเป็นเมืองชายแดนไทย-ลาว-พม่า และที่สำคัญมีฤดูหนาวอันหนาวเย็น มีสายหมอกสวยงาม ถือว่าเชียงแสนมีทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวที่อุดมสมบูรณ์ จึงเริ่มมีการสร้างโรงแรมขนาดใหญ่หลายแห่ง เกสเฮาส์ที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว มีการเปิดร้านขายของที่ระลึก ชาวบ้านหันมา

ประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับการก่อสร้าง เช่น เปิดร้านขายวัสดุก่อสร้าง เป็นผู้รับเหมา เป็นช่าง เป็นกรรมกร และเริ่มไปทำงานเป็นพนักงานตามโรงแรม เช่น แม่บ้าน คนสวน คนครัว พนักงานประจำเคาเตอร์ บางคนก็เริ่มหันไปประกอบอาชีพค้าขาย และอาชีพบริการ เช่น ขับเรือรับนักท่องเที่ยว ขับรถสามล้อเครื่อง

จากการที่รัฐบาลไทยมีนโยบายสนับสนุนโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้านและมีนโยบายความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคน้ำโขง 6 ประเทศ ได้แก่ ไทย กัมพูชา พม่า ลาว เวียดนามและจีนตอนใต้(ยูนนาน) ภายใต้การสนับสนุนของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) ซึ่งนโยบายดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจพื้นที่ชายแดนของอำเภอเชียงแสน เนื่องจากอำเภอเชียงแสนตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง สามารถติดต่อเชื่อมโยงกับจีนตอนใต้ (ยูนนาน) ทางน้ำโขง ซึ่งมีระยะทางจากอำเภอเชียงแสนถึงเมืองเชียงรุ่ง 380 กิโลเมตร อำเภอเชียงแสนถูกกำหนดให้เป็นประตูการค้าไทย-จีน โดยเฉพาะในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนนั้นถือเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ

จากการสำรวจพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 2548 เพื่อทำการสำรวจหาข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบอาชีพค้าขายและบริการของชาวเชียงแสนพบว่า มีชาวเชียงแสนซึ่งค้าขายกับพ่อค้าจีนโดยเป็นผู้ประกอบการรายใหญ่เพียง 2-3 ราย เท่านั้น ธุรกิจการค้าที่พบว่าชาวเชียงแสนเป็นเจ้าของประกอบด้วย 1) อาชีพค้าขายผลไม้และสินค้าเบ็ดเตล็ดจากจีน 2) อาชีพค้าขายอาหารด้วยรถเข็น แผงลอย 3) ค้าขายของที่ระลึกในวัดเจติยหลวง 4) อาชีพขับเรือรับนักท่องเที่ยว 5) อาชีพสามล้อรับจ้าง 6) กลุ่มธุรกิจบ้านเช่า ห้องเช่า ตึกแถวอาคารพาณิชย์ให้เช่า 7) กลุ่มอาชีพร้านอาหาร คาเฟ่ และร้านนวดแผนโบราณ จึงเสนอผลการศึกษาดำเนินการตามลำดับกลุ่มอาชีพ ดังนี้

1. การค้าขายรายย่อยผลไม้และสินค้าเบ็ดเตล็ดจากจีน

จากการศึกษาความเป็นมาของการค้าไทย-จีน ด้านเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน พบว่า สินค้าชนิดแรกที่จีนส่งเข้ามาขายในประเทศไทยคือแอปเปิล แม่ค้าชาวเวียงเชียงแสนเริ่มค้าขายแอปเปิลมาตั้งแต่ พ.ศ. 2536 จนถึงปัจจุบันนี้ นอกจากนั้นแอปเปิล และสาลี่ ก็ยังเป็นสินค้านำเข้าจากจีนมากเป็นอันดับที่ 1 และ 2 และชาวเวียงเชียงแสนก็ยังคงค้าขายแอปเปิล สาลี่กันอยู่ โดยตั้งแผงลอยอยู่ในเส้นทางทิศเหนือ

คณะผู้ศึกษาทำการสำรวจพื้นที่ริมฝั่งน้ำโขงและสัมภาษณ์แม่ค้าขายแอปเปิล เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2548 ปรากฏว่ามีร้านค้าในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง ตั้งแต่หน่วยรักษาการลำน้ำโขงลงมาถึงข้างวัดผ้าขาวบ้าน ทั้งหมด 61 ร้าน ร้านที่มีแอปเปิลกับสาลี่ขายมีอยู่ 46 ร้าน ที่เหลือนอกจากนั้นเป็นร้านรองเท้า ชุดชั้นใน และร้านอาหาร และสำรวจอีกครั้งในวันที่ 21 มกราคม 2549 พบว่ามีร้านที่เปิดขายทั้งหมด 43 ร้าน ร้านที่มีแอปเปิลกับสาลี่ขายมีอยู่ 24 ร้าน ร้านเสื้อผ้า รองเท้า 6 ร้าน ร้านขายขนมของแห้ง 10 ร้าน และร้านอาหาร 3 ร้าน

จากการสำรวจสภาพทั่วไป ร้านค้าทั้งหมดตั้งอยู่ในเส้นทางค้าขายโบราณ มีผ้าคลุมกันแดดบริเวณหน้าร้าน เมื่อมองจากถนนเข้าไปจะไม่สามารถมองเห็นชื่อร้านค้า แม่ค้า และสินค้า เมื่อได้เข้าไปในเส้นทางแล้วสำรวจรายการสินค้าพบว่าแทบทุกร้านจำหน่ายสินค้าคล้าย ๆ กัน ได้แก่ แอปเปิลพันธุ์ฟูจิ แอปเปิลพันธุ์อินทนิล สาลี่น้ำผึ้ง สาลี่หอม ขนมที่มาจากจีน เช่น ขนมปังกรอบ ถั่ว ช็อกโกแลต บัวลอย สาหร่ายแห้ง ราคาสินค้าแต่ละร้านไม่แตกต่างกัน แต่ละร้านไม่ค่อยมีลูกค้า

จากสอบถามแม่ค้าพอสรุปได้ว่า แม่ค้าส่วนมากเป็นชาวบ้านเวียงเชียงแสน ย้ายมาจากอำเภออื่นใน จังหวัดเชียงราย 3 ราย และย้ายมาจากต่างจังหวัดเพียง 1 ราย

ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย และคนในพื้นที่มาซื้อไปฝากญาติที่ต่างจังหวัด นักท่องเที่ยว กลุ่มผิวขาวชอบมาดู ชักถามแต่ไม่ค่อยซื้อ หรือถ้าซื้อก็จะซื้อเพียง 1 ผล

การลงทุนเริ่มแรกใช้เงินมากน้อยไม่เท่ากัน หากเริ่มต้นขายตั้งแต่เริ่มแรกก็ใช้เงินไม่มากนัก วิธีการค้าขายมักจะเริ่มต้นเล็ก ๆ แล้วค่อยขยายขึ้นไป การเริ่มลงทุนครั้งแรกใช้เงินจากการกู้ธนาคารเพื่อการเกษตรและ สหกรณ์การเกษตร ธกส. และเงินออมสะสม แม่ค้าบางคนซื้อสินค้ามาด้วยเงินสด แต่ส่วนมากจะรับสินค้า จากแม่ค้าขายส่งมาขายก่อน แล้วค่อยชำระค่าสินค้าเป็นงวด

รายได้จากการขายไม่แน่นอน ส่วนมากขายได้วันละประมาณสองพันบาท(ยังไม่ได้หักต้นทุน) แม่ค้าทุกคนไม่ค่อยพอใจในรายได้แต่ไม่มีงานอื่นจึงอดทน

แหล่งในการซื้อสินค้ามาขายคือ โกดังรายใหญ่ เช่น โกดังทรัพย์สมบูรณ์ ไม่ได้ติดต่อซื้อสินค้ากับเรื่อ จีนโดยตรง และไม่มีลูกค้าจากเรื่อจีนที่มาติดต่อค้าขายเลย และแม่ค้าทุกคนไม่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการเปิด เสรีทางการค้าไทย-จีน (FTA)

สภาพการค้าขายในระยะ 2 ปีที่ผ่านมา เปรียบเทียบกับก่อนหน้านี้ ทุกคนมีความเห็นตรงกันว่าแต่ ก่อนขายดีกว่ามาก ขายได้วันละเจ็ดแปดพันบาท ทุกวันนี้ขายได้วันละประมาณ 1,000 - 2,000 บาท แทบทุกร้านเป็นหนี้ธนาคารขอสินเชื่อตามโครงการแปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุน

แม่ค้าส่วนมากบอกว่า อุปสรรคปัญหาก็คือ ขายไม่ค่อยดี รายได้น้อย บางครั้งซื้อผลไม้มาแล้วไม่ได้ ขายก็นำเสียหาย คุณวสนา สุพรรณพงษ์ (อายุ 43 ปี) เล่าให้ฟังว่าการค้าขายแอปเปิ้ลนี้ยังมีอุปสรรคในการ ค้าขายอีกมากเช่น เวลาฝนตกฟ้าร้องก็ลำบาก ทำให้เปียกและเดินที่ปลิว เพราะลมมรสุมแรง ค่าใช้จ่ายเรื่อง ค่าไฟฟ้าแพงต้องขอใช้ไฟฟ้าแบบชั่วคราว เสียค่าไฟฟ้าแพงกว่าปกติ 3 เท่า กลางคืนต้องมานอนเฝ้าร้านกันขโมย หากไม่ได้มาด้วยตนเองต้องจ้างคนอื่นเฝ้าดูแลร้านละ 20 บาทต่อคืนเพิ่มภาระต้นทุนให้มากขึ้น และคุณคำบา ดีโนอด (อายุ 48 ปี) ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า สินค้าที่ขายที่บ้านเราราคาค่อนข้างแพง ลูกค้าไม่ค่อยซื้อเพราะเห็นว่า ราคาเท่ากับที่บ้าน บางครั้งลูกค้าบอกว่าราคาของที่เชียงแสนแพงกว่าที่บ้านเขาเสียอีก จึงไม่ซื้อเพราะต้อง เสียเวลาขนส่งไป

การค้าขายผลไม้จากจีนคือ แอปเปิ้ลกับสาลี่สรุปได้ว่า แม่ค้ารายย่อยส่วนใหญ่เป็นชาวเชียงแสน ลูกค้าเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยกับคนในพื้นที่ ไม่มีลูกค้าที่เป็นชาวจีน ไม่ได้ติดต่อซื้อขายกับเรื่อจีน จึงไม่ได้รับ ประโยชน์จาก(FTA) ไทย-จีน แม่ค้าส่วนมากไม่มีความรู้เรื่องการเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน และทุกคนรู้สึกว่ หลังเปิดเขตการค้าเสรี(FTA) ไทย-จีน คือระยะ เวลาสองปีที่ผ่านมาขายได้ลดลง

2. การค้าขายอาหารด้วยรถเข็น แผงลอย ในตอนค่ำ

สภาพทั่วไป อาชีพค้าขายอาหารในตอนค่านั้นขายอาหารหลายประเภท เช่น ก๋วยเตี๋ยว เย็นเตาไฟ บะหมี่-เกี๊ยวข้าวซอย ผัดไท หอยทอด จิ๋ก ข้าวต้ม อาหารตามสั่ง ปาท่องโก๋ ขนมปัง สังขยา น้ำเต้าหู้ ไรต์ เครป ซามุค เต้าฮวยสำเร็จรูป ด้วยรถเข็น มีโต๊ะ-เก้าอี้ให้ลูกค้านั่งรับประทานได้ หรือใส่หอกกลับบ้าน ต้องเก็บร้านให้

เรียบร้อยทุกวัน เริ่มวางสินค้าตั้งแต่เวลาประมาณห้าโมงเย็น และเก็บร้านเวลาประมาณสี่ทุ่ม จุดที่ขายสินค้าอยู่ในถนนพหลโยธิน ฝั่งด้านตลาด ตั้งแต่หน้าตลาดไปจนถึงสี่แยกปทุมธานี มีร้านค้าทั้งหมด 14 ร้าน

ความเป็นมา คุณคมขำ โกเมศ (47 ปี) เล่าให้ฟังว่าคุณคมขำเป็นผู้ริเริ่มขายอาหารก่อนใคร เริ่มขายมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2533 ตอนแรกก็ขายขนมปังสังขยา น้ำเต้าหู้ ต่อมาก็เพิ่มเป็นขายข้าวซอย ขายโจ๊ก ขายของหวาน ขายอยู่หลายอย่าง ตอนหลังต้องใช้รถเข็นสองคันขนของออกมาหลายเที่ยว มองเห็นช่องทาง ทำเลในการค้า เพราะออกมาเดินเล่นตอนเย็น ก็เห็นว่าคนอื่น ๆ เขาก็มาเดินกันแถวหน้าตลาดก็ไม่มีอะไรขาย จึงเกิดความคิดว่า ถ้าตั้งร้านขายของว่างเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็คงมีคนซื้อ จึงเริ่มต้นจากการขายน้ำเต้าหู้ นมสด ขนมปัง สังขยา เพราะเตรียมง่าย กลางวันทำงานที่อำเภอ พอเลิกงานมาก็รีบเปลี่ยนเสื้อผ้าเตรียมของมาขาย พอห้าโมงกว่าตอนเย็นก็เข็นออกมาขายจนสามสี่ทุ่มก็เลิกเก็บของเข้าบ้าน ต่อมาคนอื่นมาวางขายด้วย ปัจจุบันเลิกขายแล้วเพราะสุขภาพไม่ค่อยดี

คุณคมขำให้คำแนะนำว่าหากต้องการขายอาหารตอนเย็น ต้องไปติดต่อที่เทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน แล้วทางเทศบาลเขาจะจัดที่ให้ ต้องเสียค่าภาษีรายปี ปีละ 500 บาท นอกจากนั้นก็เสียค่าเก็บขยะอีกวันละ 20 บาท

จากการสอบถามแม่ค้าพบว่า เป็นชาวเวียงเชียงแสน 6 คน อาศัยอยู่บ้านของตนเอง ย้ายมาจากที่อื่น 8 ร้าน ต้องเช่าบ้านอยู่ และมีร้านค้าที่เริ่มค้าขายก่อนปี 2547 เพียง 2 ร้าน นอกจากนั้นเริ่มประกอบกิจการค้าในปี 2547 และ 2548 ใช้เงินลงทุนในการค้าประมาณ 15,000-20,000 บาท สามารถขายสินค้าได้วันละ 700-1,600 บาท (ยังไม่หักค่าใช้จ่าย) ลูกค้าส่วนมากเป็นชาวบ้านที่อยู่ใกล้ นักเรียน นักศึกษา ข้าราชการในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว การค้าขายไม่มีปัญหาอุปสรรค ลูกค้าชาวจีนไม่ค่อยมี และแม่ค้าทุกคนไม่ได้ติดต่อซื้อขายกับเรอจินเลย และทุกคนไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน

สรุปได้ว่ากลุ่มผู้ประกอบการอาชีพขายอาหารตอนค่ำหน้าตลาดเป็นธุรกิจที่เกิดขึ้นหลัง FTA ไทย-จีน ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่นและ ไม่มีลูกค้าที่เป็นชาวจีน ไม่ได้ติดต่อซื้อขายกับเรอจิน จึงไม่ได้รับประโยชน์จาก(FTA) ไทย-จีน แม่ค้าทั้งหมดไม่มีความรู้เรื่องการเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน และทุกคนรู้สึกว่หลังเปิดเขตการค้าเสรี(FTA) ไทย-จีน คือระยะ เวลาสองปีที่ผ่านมาดีขึ้น

3. การค้าขายของที่ระลึกในวัดเจดีย์หลวง

จากการสำรวจพบว่า มีร้านขายของที่ระลึกอยู่จำนวน 4 ร้าน ผู้ขายเป็นชาวเชียงแสนทั้งหมด โดยเช่าที่ทางวัดเจดีย์หลวงในราคา 130 บาท/ตารางเมตร/เดือน ค่าเช่าเดือนละ 1,000 บาทต่อร้านเมื่อสอบถามคุณรุ่งทิวา นมุดใหม่ (อายุ 30 ปี) เล่าให้ฟังว่าเริ่มประกอบอาชีพนี้ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2530 โดยคุณแม่เป็นคนเริ่มมาขาย ก่อนแต่มานั้นขายดีมาก โดยเฉพาะฤดูเทศกาล เคยมีร้านมากถึง 9 ร้าน ต่อมาค้าขายไม่ค่อยดีจึงปิดกิจการไปหลายร้าน การค้าขาย คงเหลือแต่ร้านของคุณรุ่งทิวา คุณรุ่งรวี การดี (อายุ 42 ปี) และร้านของคุณวรพร โกเสนารักษ์ (อายุ 45 ปี) ในการลงทุนเริ่มแรกใช้เงินประมาณ 200,000 บาท โดยใช้เงินสะสม และกู้ยืมจากธนาคารออมสิน ธนาคาร อส.

ปัจจุบันนี้การค้าขายไม่ค่อยดี เนื่องจากลูกค้าส่วนใหญ่ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวมีจำนวนลดลง และนักท่องเที่ยวส่วนมากได้ซื้อของมาจากสามเหลี่ยมทองคำและแม่สายแล้ว ถ้าหากว่าเป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติก็

มักจะเดินทางมาจากเชียงใหม่ ซึ่งได้ซื้อสินค้าจากเชียงใหม่แล้ว บางวันขายได้เพียงร้อยละบาท ภาพรวมการค้า 2 ปีที่ผ่านมา ยอดขายลดลงมาก เทียบไม่ได้เลยกับหลายปีก่อนซึ่งขายดีมาก บางวันขายได้มากถึงวันละสองพันบาทขึ้นไป

การค้าขายของที่ระลึกนี้ไม่ได้ติดต่อกับค้าขายกับจีนเลย และไม่มีลูกค้าเป็นชาวจีน แม้ค้าทุกคนไม่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการค้าเสรีไทย-จีน (FTA)

ปัญหาอุปสรรคของการค้าขายคุณรุ่งทิศา กล่าวว่า จำนวนนักท่องเที่ยวลดลง ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้น และมีเหตุผลก็นำเที่ยวก็ไม่ช่วยสนับสนุนการค้าขายเลย ถ้าต้องพูดแนะนำสินค้าก็ต้องจ่ายค่าตอบแทนให้ร้อยละ 35 ของยอดขาย

สรุปได้ว่า การค้าขายของที่ระลึกโดยชาวเวียงเชียงแสนหลังเปิดการค้าเสรีไทย-จีน ผ่านมาได้สองปี ปริมาณของการค้าขายลดลงอย่างเห็นได้ชัด ไม่มีลูกค้าเป็นคนจีน และไม่มีความรู้ความเข้าใจ เรื่องการค้าเสรีไทย-จีน (FTA) ไม่ได้รับประโยชน์จากการค้าไทย-จีน

4. การประกอบอาชีพสามล้อรับจ้าง

การศึกษาเรื่องของสามล้อซึ่งเป็นพาหนะที่ใช้ในการเดินทางอยู่คู่กับวิถีชีวิตของชาวไทยมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2476 จนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุที่รถสามล้อได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จากรถลาก รถเจ๊ก นักประดิษฐ์ชาวไทย สามารถพัฒนาขึ้นเป็นรถสามล้อประเภทต่าง ๆ อย่างมากมาย เพื่อให้สอดคล้องสนองความต้องการใช้งานอย่างลงตัว ถือเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ที่ช่วยอำนวยความสะดวกทั้งในการเดินทางและช่วยในการทำมาหากิน เชื่อว่าแม้เวลาผ่านไปอีกนาน แต่การเดินทางด้วยรถสามล้อ ก็ยังคงได้รับความนิยมอยู่เสมอ

จุดจอดรอรับผู้โดยสาร จากการสำรวจพื้นที่ของคณะผู้ศึกษา เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 2548 พบว่า เขตพื้นที่เทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน มีรถสามล้อรับจ้างจอดรอรับผู้โดยสารอยู่ 3 จุด คือ

1. จุดจอดรอรับผู้โดยสารบริเวณท่าหน้าของด่านตรวจคนเข้าเมืองซึ่งอยู่ทางถนนริมโขง ใกล้กับสามแยกสถานีตำรวจเวียงแสน
2. จุดจอดรอรับผู้โดยสารหน้าตลาดอำเภอเวียงแสน จอดอยู่ใกล้สี่แยกด่านตรวจคนเข้าเมือง หน้าโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 15
3. จุดจอดรอรับผู้โดยสารบริเวณศาลาหน้าโรงพยาบาลเวียงแสน

ข้อมูลคนขับรถสามล้อรับจ้าง จากการเฝ้าสังเกตและการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการกับคุณวิภาญ์ พันใจ ประธานชมรมรถสามล้อรับจ้างในเวียงแสน สรุปได้ว่า มีผู้ประกอบการขับรถสามล้อในเวียงแสน 37 คน เป็นชาวเวียงแสน 35 คน และชาวบ้านป่าสักหลวง อำเภอแม่จัน 2 คน

ข้อมูลเกี่ยวกับรถสามล้อรับจ้างเป็นรถสามล้อ ประเภทติดเครื่องรถจักรยานยนต์ ส่วนมากเป็นแบบสกายแล็ป ชื่อใหม่ปัจจุบันราคาคันละ 60,000 บาท ต้องเดินทางไปซื้อจังหวัดอุดรธานีและเสียค่าขนส่งอีกประมาณ 5,000 บาท ถ้าหากเกิดชำรุด เสียหาย มีร้านซ่อมในเวียงแสน 2 ร้าน บางครั้งต้องถอดเอาเครื่องไปซ่อมที่เวียงราย รถแต่ละคันบรรทุกคนได้ประมาณ 4-6 คน

ความเป็นมาของการประกอบอาชีพรับรถสามล้อรับจ้างนั้น จากคำบอกเล่าของชาวสามล้อสรุปได้ว่า เริ่มมีรถสามล้อในอำเภอเชียงแสนเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2510 คนแรกที่เริ่มนำรถสามล้อถีบมาออกขับรับจ้างคือ ลุงคำ คັນที่สองคือของลุงมนตรี คันที่สามเป็นของลุงสอน ชัยอินคำ คันที่สี่เป็นของนายอนันต์ วงษ์พันธ์ คันที่ห้าเป็นของลุงหล้า ยอดผ่านเมือง ตอนแรกก็เป็นรถสามล้อแบบถีบต่อมาก็เริ่มมีการนำรถแบบอื่น ๆ เข้ามาใช้ คุณประอินทร์ พูลสวัสดิ์ เป็นพ่อค้าคนแรกที่นำเอารถสามล้อเครื่องแบบสกายแล็ปมาขายแบบเงินผ่อน ราคาในสมัยนั้นประมาณคันละ สองหมื่นบาท

ระบบการทำมาหากินการควบคุมดูแลการทำมาหากินจัดในรูปแบบชมรมรถสามล้อเชียงแสน คนขับรถทุกคนจะต้องเป็นสมาชิก และจ่ายซื้อคิว ซึ่งในอดีตจ่าย 5,000 บาท แต่ปัจจุบันคนละ 10,000 บาท และชำระค่าบำรุงรายเดือน ๆ ละ 30 บาท ทางชมรมจะทำหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยของการทำมาหากิน แก้ไขปัญหาที่นำไปสู่ความขัดแย้ง จัดระบบสวัสดิการเงินกู้แก่สมาชิกที่มีความเดือดร้อน และจัดให้มีกิจกรรมทำบุญทอดผ้าป่าของชมรมเป็นประจำทุกปี นับว่าเป็นกลุ่มอาชีพที่มีความเข้มแข็งร่วมมือกันทำมาหากินได้อย่างน่าชื่นชม เพื่อลดปัญหาที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้ง ทางชมรมจัดให้สมาชิกทุกคนต้องสวมเสื้อกั๊กของชมรม สีแดงเหลือง ตัดเบอร์ไว้เห็นชัดเจน และกำหนดให้มีคิวออกบริการบริเวณจุดจอดทำน้าริมโขง และจุดจอดหน้าโรงพยาบาลเชียงแสน ส่วนจุดจอดบริเวณหน้าตลาดให้ใช้ความสามารถเรียกลูกค้าด้วยตนเอง

รายได้จากการประกอบอาชีพ ค่าโดยสารสามล้อ หากวิ่งส่งในเมืองคิดราคาคนละ 10 บาท ถ้าหากไปไกลมากก็อาจจะขอเพิ่มเป็น 15-20 บาท ถ้าเหมาคันก็จะตกลงราคากันเป็นราย ๆ ไป แล้วแต่ระยะทาง

จุดจอดรอรับผู้โดยสารบริเวณทำน้าของด่านตรวจคนเข้าเมือง ซึ่งอยู่ทางถนนริมโขง ใกล้กับสามแยกสถานีตำรวจเชียงแสน ลูกค้าเกือบทั้งหมดเป็นพี่น้องชาวลาว ซึ่งเดินทางมาซื้อของใช้จำเป็นในครัวเรือน และมาหาหมอ ส่วนมากเดินทางมาวันอาทิตย์เพื่อซื้อของจากตลาดนัด วันปกติจะมีลูกค้าที่ต้องการไปรักษาตัวที่โรงพยาบาล บางครั้งลูกค้าจะเหมารถไปรักษาตัวที่สถานพยาบาลซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านคอยจัน บางส่วนนิยมเหมารถไปดูหมอดูทำนายโชค วันอาทิตย์รายได้ดีประมาณ 200-300 บาท ส่วนวันปกติ ประมาณ 100-150 บาท

จุดจอดรอรับผู้โดยสารหน้าตลาดอำเภอเชียงแสนจอดอยู่ใกล้สี่แยกด่านตรวจคนเข้าเมืองหน้าโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 15 ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นแม่ค้าขายของในตลาด และคนเชียงแสนที่เดินทางกลับจากท่าแร่ที่เชียงราย จะกลับเข้าบ้าน ตอนเช้ากับตอนเย็นลูกค้าจะมาก กลางวันลูกค้าน้อยเงียบเหงา รายได้ประมาณวันละ 100-200 บาท

จุดจอดรอรับผู้โดยสารบริเวณศาลาหน้าโรงพยาบาลเชียงแสน ลูกค้าส่วนมากเป็นพี่น้องชาวลาวที่มารักษาตัว รายได้วันธรรมดาจะดีกว่าประมาณวันละ 100-200 บาท วันเสาร์-อาทิตย์ ได้ประมาณ 40-50 บาท

ทุกจุดจอดรอบริการชาวชมรมสามล้อเชียงแสนตอบตรงกันว่าสองปีมานี้รายได้้น้อยกว่าแต่ก่อนมาก ก่อนนั้นทำงานช่วงเฉพาะช่วงเข้ามิด-สาย ก็ได้เงิน 200-300 บาท กลับไปพักผ่อนที่บ้าน ตอนบ่ายมากจนถึงเย็น

ทำงานอีกรอบ ได้อีกประมาณ 200 บาท โดยรวมแล้วแต่ก่อนได้น้อยวันละ 500 บาท ขึ้นไป ลูกค้าชาวจีน ไม่มี คนจีนชอบเดินไม่ขึ้นรถสามล้อ และผู้ประกอบการส่วนมากไม่มีความรู้ความเข้าใจเรื่อง FTA

สรุปการประกอบอาชีพสามล้อรับจ้างลูกค้าส่วนใหญ่เป็นคนไทยในท้องถิ่นและพี่น้องชาวลาว ผู้ประกอบการเกือบทั้งหมดเป็นชาวเชียงแสน ตั้งแต่เปิดเขตการค้าเสรี (FTA) ไทย-จีน ผ่านมาสองปีรายได้ลดลง ปริมาณการค้าลดลง ผู้ประกอบการอาชีพสามล้อรับจ้างไม่มีลูกค้าชาวจีน จึงไม่ได้รับประโยชน์จาก (FTA) ไทย-จีน

5. การประกอบอาชีพเรือเร็วท่องเที่ยว

สภาพทั่วไปของธุรกิจ จากการเฝ้าสังเกตการประกอบอาชีพเรือเร็วรับนักท่องเที่ยว ซึ่งมีท่าสำหรับจอดเรืออยู่บริเวณหน้าสถานีตำรวจเชียงแสน พบว่าบรรยากาศค่อนข้างเงียบเหงา มีเจ้าของเรือมารอคอยบริการนักท่องเที่ยววันละ 2-3 คน ส่วนมากก็จะมารอที่แคร่ใต้ต้นจำปา นาน ๆ ก็จะมีรถตู้ พานักท่องเที่ยวซึ่งส่วนมากเป็นคนผิวขาว ที่เดินทางมาเป็นกลุ่มมีมัคคุเทศก์นำมาลงเรือเร็ว โดยมีมัคคุเทศก์เป็นผู้มาติดต่อคนขับเรือ เมื่อตกลงราคากันแล้วก็แจกเสื้อชูชีพให้แขกและพาไปลงเรือเร็วที่จอดอยู่ที่ท่าหน้า เรือเร็วหนึ่งลำสามารถนั่งได้ 6 คน

ความเป็นมาของการประกอบอาชีพ จากการสัมภาษณ์คุณจรัส ชุ่มเปิง (อายุ 42 ปี) ชาวบ้านเวียงเหนือ ได้เล่ารายละเอียดให้ฟัง และเพื่อนอีก 2-3 คนก็ช่วยเสริมข้อมูลให้ พอสรุปได้ว่า อาชีพเรือเร็วรับจ้างนี้ทำกันมานานแล้ว ไม่ทราบว่าเป็นคนเริ่มต้น คุณจรัสเริ่มมาขับเรือเมื่อปี พ.ศ. 2537 ก็เข้าสู่ระบบ .กฎหรือระเบียบของกลุ่มอาชีพ คือ คนขับเรือเร็วทุกคนเป็นเจ้าของเรือ ซึ่งมีราคาประมาณลำละ 50,000 บาท แล้วจึงมาซื้อคิวเข้าขับผู้โดยสาร ซึ่งปัจจุบันมีอยู่ทั้งหมด 28 คิว ต้องชำระค่าซื้อคิวอีกคิวละ 20,000 บาท รวมเงินทุนเริ่มแรกของอาชีพประมาณ 70,000 บาท แหล่งที่มาของเงินทุนก็คือธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จำกัด(ธกส.) และเงินออม เนื่องจากคนขับเรือส่วนมากเป็นเกษตรกร ผู้ปลูกยาสูบมาก่อนจึงเป็นสมาชิก ธกส. กันแทบทุกคน เมื่อเป็นเจ้าของคิวแล้วจะขายคิวของตนเองให้กับผู้อื่นอีกทอดหนึ่งก็ทำได้ ปัจจุบันเจ้าของเรือเป็นชาวเชียงแสนทั้งหมด

ระบบการทำงานในการควบคุมดูแลการทำงานจะทำในรูปชมรม คนขับเรือทุกคนจะต้องเป็นสมาชิกของชมรมเรือเร็วรับนักท่องเที่ยวเชียงแสน จะมีสมุดลงชื่อตามคิว เมื่อใกล้จะถึงคิวของใครก็ให้มารอรับผู้โดยสารด้วยตนเอง เมื่อมีลูกค้ามาและตนเองตกลงราคารับจ้าง คนขับเรือลำนั้นก็จะมีชื่อในสมุดคิว แล้วไปส่งลูกค้าท่องเที่ยวตามสถานที่ที่ตกลงกัน ราคาก็ขึ้นอยู่กับระยะทาง ส่วนมากก็จะได้คิวละ 400-500 บาท หักต้นทุนเป็นค่าน้ำมันประมาณ 250 บาท เพราะน้ำมันแพง เมื่อกลับมาส่งลูกค้าที่ทำเดิมก็หมดหน้าที่ ต้องรอจนกว่าใกล้จะถึงคิวของตนเองก็ค่อยมารอเฝ้าที่ท่าหน้า

ในเรื่องรายได้จากการประกอบอาชีพในเรื่องของรายได้ 2 ปีหลังมานี้เมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อก่อน คุณจรัสและเพื่อน ๆ บอกว่า ไม่ได้เลย น้ำมันก็แพง นักท่องเที่ยวก็น้อย ปัจจุบันนี้ต้องคอย 3 วัน 5 วันกว่าจะถึงคิวออกเรือ

แต่ก่อนเคยออกไปส่งลูกค้าเที่ยว พอกลับมาส่งลูกค้ายังไม่ได้ขึ้นท่าก็ถึงคิวอีกรอบแล้ว ไม่ต้องหลับคอยเหมือน เดียวนี้ และทุกคนไม่มีลูกค้าเป็นชาวจีน(ยูนนาน)ที่มากับเรือจีนเลย ไม่ได้ติดต่อกับค้าขายกับเรือจีน และไม่มี ความรู้ความเข้าใจเรื่องการเปิดเขตเสรีทางการค้าเลย

สรุปการประกอบอาชีพเรือเร็วรับนักท่องเที่ยว เป็นธุรกิจของคนในท้องถิ่น และตั้งแต่เปิดเขตการค้าเสรี (FTA) ไทย-จีน ผ่านมาสองปี ปริมาณการค้าลดลง ผู้ประกอบการอาชีพเรือเร็วรับจ้างไม่มีความสัมพันธ์กับ การค้าไทย-จีน และไม่ได้รับประโยชน์จาก(FTA) ไทย-จีน

6. ธุรกิจบ้านเช่า ห้องพัก ตึกแถว เกสเฮาส์

ความเป็นมา ก่อนปี พ.ศ. 2540 เมืองเชียงแสนมีตึกแถวตั้งอยู่เฉพาะบนถนนสายริมโขง ตั้งแต่บริเวณ สามแยกริมโขงติดสถานีตำรวจเชียงแสนไปจนถึงวัดปงสนุก ซึ่งเป็นย่านร้านค้าของคนจีนโพ้นทะเลที่มาตั้งรกราก อยู่ในเชียงแสน เปิดร้านค้าในตึกแถวของตนเองเพื่อการค้าขายกับพี่น้องลาว บริเวณอื่นๆ ในเชียงแสนยังไม่มี การสร้างตึกแถวเพื่อให้เช่าอย่างเช่นปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์เจ้าของตึกแถวที่ก่อสร้างในบริเวณถนนสายพหลโยธินและถนนริมโขงด้านทิศเหนือ สรุปได้ว่า ชาวบ้านเวียงเชียงแสนเริ่มสร้างตึกแถวเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของครอบครัว และตั้งใจจะแบ่งให้ลูกหลาน ด้วยเหตุที่จำนวนที่ดินลดน้อยลงไม่สามารถแบ่งปันให้ลูกสร้างบ้านเดี่ยวได้ พ่อแม่ผู้เฒ่าจึงคิดสร้างตึกแถวเพื่อ แบ่งให้ลูกทุกคนโดยตนเองจะอาศัยอยู่คนเดียวใดคนหนึ่งกับลูกคนใดคนหนึ่ง เช่น เมื่อ พ.ศ. 2542 ครอบครัวของ คุณป้าเสถียร เสนาแพทย์ (68 ปี) มีความเห็นว่าบ้านหลังเดิมเก่าแก่ทรุดโทรมมาก จึงรื้อแล้วปลูกสร้างเป็น ตึกแถวบนที่ดินแปลงเดิมบนถนนริมโขง ขนาด 50 ตารางวา จำนวน 3 ห้องคูหา ใช้เงินในการก่อสร้างประมาณ หนึ่งล้านสามแสนบาท โดยเป็นเงินออมทั้งหมด คุณป้าเสถียรมีลูก 3 คน ตั้งใจว่าจะแบ่งตึกให้ลูกคนละห้องคูหา แต่สองคูหาแรกทำไล่ทะเลถึงกันได้คุณป้าใช้เป็นที่พักของตนเองกับครอบครัวของลูกสาว ลูกชายคนเล็กยังเป็น โสดทำงานอยู่เชียงรายนั่นจะกลับมาบ้านเฉพาะวันหยุด อีกห้องหนึ่งกันไว้เป็นสัดส่วนสำหรับแบ่งให้ลูกชายคน กลางซึ่งทำงานอยู่ต่างประเทศยังไม่กลับมาอยู่อาศัยจึงปิดไว้เฉย ๆ เมื่อมีคนจีนมาขอเช่าจึงให้เช่าไปคูหาหนึ่ง ต่อมาคุณป้าเริ่มมีความรู้สึกว่าเรือจีนที่มากับค้าขายที่จอดอยู่หน้าบ้านเพิ่มจำนวนมากขึ้น เปิดวิทยุส่งเสียงดัง ปรกปรก มีรถบรรทุกขนของจอดขวางหน้าบ้าน โดยเฉพาะตอนกลางคืนมีรถมาจอดขนส่งสินค้าจำนวนมาก รถ ติดกันหลายคัน แล้วก็ติดเครื่องยนต์จอดอยู่หน้าบ้านเป็นชั่วโมง ๆ ทั้งเสียงและควัน กลิ่นเหม็นก็ทำให้ออนไม่ หลับ แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือที่หน้าบ้านเกิดอุบัติเหตุบ่อยครั้ง คุณป้ารู้สึกกลัวมากจึงย้ายไปลูกบ้านใหม่ทีในสวน ทางวัดเสาคีเียน ตึกแถวนั้นก็ให้คนจีนเช่ามาจนถึงทุกวันนี้

อีกตัวอย่างหนึ่งคือคุณป้าติ เชื้อนคำ (75 ปี) ก่อสร้างตึกแถว 7 คูหาเพื่อแบ่งให้ลูก 7 คนใช้เป็นที่อยู่ อาศัย และคุณลุงทา สุตะวงศ์ (82 ปี) ก่อสร้างตึกแถวบนถนนพหลโยธินเพื่อแบ่งให้ลูกคนละ 1 คูหา เมื่อลูกยังไม่กลับมาอยู่อาศัยจึงให้เช่าไป ต่อมาชาวบ้านเชียงแสนจึงเริ่มตั้งใจปลูกสร้างตึกแถวเพื่อให้คนไทยจากต่าง อำเภอย้ายมาเช่าทำธุรกิจการค้า เนื่องจากใช้เนื้อที่ไม่มากและมีคนเช่าตลอด จึงเกิดการเลียนแบบมีการปลูกสร้าง ตึกแถวทั่วไปดังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

ในกรณีความเป็นมาของบ้านเช่าในเชียงแสนนั้นก็มีความคล้ายคลึงกัน โดยเริ่มต้นจากวัฒนธรรมของชาวเหนือที่นิยมให้ลูกหลานที่แต่งงานแล้วแยกครัวไปปลูกบ้านใหม่อยู่อาศัยเป็นครอบครัวเดียว ในบริเวณบ้านเดียวกับพ่อแม่ ไม่นิยมอยู่อาศัยหลายครอบครัวในบ้านเดียวกัน เมื่อปู่ย่าที่เคยอาศัยอยู่ในบ้านของตนเองตายไปบ้านจึงว่างลง เมื่อมีคนมาขอเช่า ลูกหลานจึงให้เช่าเพราะมีโอกาสได้รับประโยชน์ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ชาวเชียงแสนจำนวนมากเริ่มมองเห็นช่องทางในการทำธุรกิจบ้านเช่า จึงเริ่มปลูกสร้างบ้านเพื่อให้เช่าและปลูกสร้างห้องพักให้เช่ารายวัน รายเดือน เป็นจำนวนมาก

สภาพโดยทั่วไปของบ้านเช่า ตึกแถว อาคารพาณิชย์ ในเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน และเขตใกล้เคียงเริ่มมีการประกอบธุรกิจมาตั้งแต่ พ.ศ. 2538 แต่เดิมนั้นมีจำนวนไม่ค่อนมาก เจ้าของกิจการส่วนใหญ่จะสร้างเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย ต่อมาจึงเริ่มมีการแบ่งให้ผู้อื่นเช่าบ้างเป็นบางส่วน กิจการส่วนใหญ่จึงเป็นแบบธุรกิจเล็กของครอบครัว จากเดิมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 จนถึง ปี 2547 จำนวนบ้านเช่า ห้องแถว ตึกแถว มีจำนวนห้องพักทั้งหมด 302 ห้อง จากผู้ประกอบการทั้งหมด 164 ราย และมีผู้ประกอบการรายใหม่เพิ่มอีก จำนวน 16 ราย และจำนวนห้องเช่าที่กำลังก่อสร้างขึ้นใหม่อีกประมาณ 30 ห้อง ในปี 2548 เป็นต้นมา (ข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ทะเบียนทรัพย์สิน เทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน) ส่วนมากตั้งอยู่ในย่านธุรกิจสายหลัก ถนนพหลโยธิน ถนนริมโขง ถนนสาย 1 และถนนสาย 2 โดยเฉพาะบริเวณใกล้กับสถานีที่ราชการ ส่วนมากเจ้าของที่ดินจะเป็นเจ้าของผู้ก่อสร้างเอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่อำเภอเชียงแสน เงินลงทุนส่วนใหญ่จะมาจากการกู้ยืมจากสถาบันการเงินเป็นบางส่วน ส่วนที่เหลือจะได้จากการแบ่งขายที่ดินบางส่วนไป แล้วนำเงินส่วนนั้นมาใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง ลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นคนในพื้นที่ หรือข้าราชการต่างถิ่น ราคาห้องพักโดยเฉลี่ย ถ้าเป็นบ้านเช่าราคาประมาณเดือนละ 1,500 - 2,500 บาท ถ้าเป็นตึกแถวในย่านการค้าขายราคาค่าเช่าเฉลี่ยประมาณเดือนละ 4,000 - 6,000 บาท ถ้าตั้งอยู่บนถนนเล็ก ๆ หรืออยู่ในซอยราคาค่าเช่าประมาณเดือนละ 2,000 - 3,000 บาท

คุณบรรพต สิงห์ธรานนท์ เจ้าของกิจการบ้านเช่าและห้องเช่า “เมืองหลวงครบวงจร” ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้ประกอบการธุรกิจด้านนี้รุ่นแรก ๆ ของเชียงแสนกล่าวว่า ช่วงเริ่มกิจการแรกนั้น เมื่อประมาณ 4 - 5 ปี ก่อน ดำเนินกิจการเป็นไปด้วยดี มีลูกค้ามาก สร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำ ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นคนขับรถสิบล้อที่มารับส่งสินค้าบริเวณท่าเรือเชียงแสน เพื่อส่งต่อไปจังหวัดอื่น ๆ หลังจากนั้นเมื่อประมาณ 2 ปี ที่ผ่านมานี้ กิจการประเภทห้องเช่าและบ้านเช่ามีการขยายตัวมากขึ้น ชาวเชียงแสนนิยมสร้างห้องเช่าและบ้านเช่ามากขึ้น ทำให้มีคู่แข่งมากขึ้น แต่ลูกค้ากลับมีน้อยลงเรื่อย ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นคนท่องเที่ยวมาพักประมาณ 1 - 2 คืน ก็กลับ ลูกค้าที่จะเช่าเป็นรายเดือนลดน้อยลง ปัจจุบันลูกค้าส่วนใหญ่เป็นพวกพนักงานนวด ซึ่งทำงานอยู่ในร้านนวดแผนโบราณที่ตั้งอยู่ใกล้เคียง

สำหรับธุรกิจเกสเฮาส์ เป็นธุรกิจที่เกิดขึ้นแล้ว เมื่อประมาณปี 2535 โดยมี 1 แห่ง คุณมาลัย แสงอรุณ เจ้าของกิจการ “หทัยภัทร เกสเฮาส์” ซึ่งเดิมชื่อ “เชียงแสนเกสเฮาส์” ตั้งอยู่ บริเวณริมแม่น้ำโขงติดวัดผ้าขาวบ้าน เล่าว่า ได้ซื้อกิจการเกสเฮาส์นี้มาจากเจ้าของเดิม แล้วมาดำเนินกิจการต่อ เมื่อประมาณปี 2535 ราคาค่าเช่าห้องประมาณคืนละ 50 - 60 บาท มีห้องพักประมาณ 5-6 ห้อง ลูกค้าส่วนมากเป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติผิวขาวบ้าง คนไทยที่เข้ามาท่องเที่ยวบ้าง ลูกค้าส่วนมากจะพักอยู่เป็นรายวัน เพื่อเที่ยวชมโบราณสถานในอำเภอเชียงแสนซึ่งใช้ระยะเวลาในการท่องเที่ยวไม่เกิน 2 วัน การขยายกิจการหทัยภัทร เกสเฮาส์ นั้นคงเป็นไปได้ยาก เนื่องจากตั้งอยู่ใกล้กับวัด และโบราณสถาน ซึ่งปัจจุบันกรมศิลปากรได้เข้ามาบูรณะ

เป็นเขตโบราณสถาน ทางเทศบาลไม่อนุญาตให้ก่อสร้าง เพราะมีการจำกัดด้านความสูงของอาคาร ในเขตเทศบาล ปัจจุบันการก่อสร้างเกสเฮาส์นิยมสร้างในบริเวณเขตเทศบาล เพราะมีความสะดวกสบาย ใกล้กับสถานที่ท่องเที่ยวทางโบราณสถานหลายแห่ง

ปัจจุบันมีลูกค้าลดลงและคิดว่าแนวโน้มในอนาคตก็ยังคงจะลดลงต่อไปแบบนี้ จึงทำให้ผู้ประกอบการบางรายจำเป็นต้องแบ่งห้องให้เช่าเป็นรายเดือนด้วย เพราะไม่สามารถจะรอลูกค้าจากนักท่องเที่ยวที่มาพักเป็นรายวันได้

ปัจจุบันจะเห็นได้ว่ากิจการบ้านเช่า ห้องเช่า เกสเฮาส์ ที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนและพื้นที่ใกล้เคียงมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ผู้ประกอบการรายใหญ่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวเวียงแสนกล่าวว่า ไม่รู้ว่าจะไปทำอาชีพอะไร เมื่อมีที่ดินอยู่บ้างและเห็นว่าอยู่ในทำเลที่ดีสามารถค้าขายได้จึงคิดปลูกสร้างอาคารตึกแถวให้เช่า บ้านเช่า ห้องเช่า เพื่อเก็บกินผลประโยชน์จากค่าเช่า เงินลงทุนบางส่วนต้องกู้ยืมเงินจากธนาคาร เมื่อสร้างตึกแถวเสร็จเรียบร้อยแล้วจะแบ่งขายตึกแถวไปบ้างเพื่อนำเงินไปชำระหนี้สิน ตึกแถวห้องที่เหลือจะแบ่งให้เช่า ผู้เช่าส่วนใหญ่เป็นคนไทยจากท้องถิ่นอื่นจะเช่าตึกแถวเพื่อใช้ประกอบอาชีพค้าขายสินค้าที่จำเป็นต้องใช้ในบ้านเรือน เครื่องอุปโภคบริโภค ลูกค้าที่มาซื้อสินค้าส่วนมากจะเป็นคนในพื้นที่อำเภอเวียงแสน และคนที่นั่งรถที่ข้ามฝั่งมาซื้อสินค้าในวันอาทิตย์ของทุกสัปดาห์

จากคำบอกเล่าและการสำรวจข้อมูลสรุปว่า กิจการด้านบ้านเช่า ห้องเช่าและเกสเฮาส์มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ธุรกิจมีการขยายตัวเพิ่มขึ้น แต่สาเหตุของการขยายตัวของธุรกิจนั้นเกิดขึ้นจากคนในพื้นที่และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนและพื้นที่ใกล้เคียงมีตึกแถวที่ก่อสร้างแล้วเสร็จทั้งหมด 183 คูหา และมีตึกแถวที่อยู่ในระหว่างการก่อสร้างจำนวน 15 แห่ง

จึงสรุปได้ว่าธุรกิจบ้านเช่า ห้องเช่า ตึกแถวมีการขยายตัวด้านการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ เพื่อประกอบธุรกิจการค้าและเพื่อเป็นที่พักอาศัยให้กับคนต่างถิ่นที่เข้ามาทำงานในพื้นที่เชียงแสน แต่ธุรกิจด้านเกสเฮาส์กลับตรงกันข้าม ซึ่งจากการสอบถามผู้ประกอบการแล้วจะมีลูกค้าเข้ามาใช้บริการมากคือในช่วงเทศกาลท่องเที่ยวเท่านั้นจึงทำให้การขยายตัวธุรกิจด้านเกสเฮาส์ ยังคงที่ จากการสำรวจจึงได้ข้อมูลจากการวิจัยในครั้งนี้ว่าลูกค้าส่วนมากจะเป็นคนในท้องถิ่นที่จะเช่าอาคารพาณิชย์เพื่อประกอบการค้าหรือธุรกิจ และธุรกิจด้านห้องพัก ห้องเช่าส่วนมากจะเป็นคนต่างถิ่นที่มาทำงานในเชียงแสน

ดังนั้น ในการขยายตัวหรือลดลงของกิจการประเภทนี้จึงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคนจีนที่มาค้าขายในเชียงแสนเลย และไม่ได้รับผลประโยชน์จากการเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน (FTA)

7. ธุรกิจร้านนวดแผนโบราณ

ความเป็นมาวิถีชีวิตและการเลือกตั้งถิ่นฐานชาวบ้านเวียงเชียงแสนนั้นจะปลูกบ้านอยู่ใกล้เคียงกับบ้านของเครือญาติเดียวกัน บางครั้งก็จะมีบ้านหลายหลังอยู่ในอาณาเขตรั้วเดียวกัน แต่ละกลุ่มบ้านจะมีผู้สูงอายุที่เป็นพ่ออยู่ แม่อยู่ ที่เลิกทำงานหนักเช่น การทำไร่ทำสวน ปล่อยให้ลูกหลานทำแทน เมื่อว่างจากการงานจะมีการมาพบปะล้อมวงสนทนากัน และสภาพอากาศที่เชียงแสนค่อนข้างเย็นพ่ออยู่แม่อยู่จึงชอบออกมานั่ง ปูเสื่อ นิงแดด พุดคุยกัน พร้อมกับเรียกลูกหลานมาบิบนวดให้คลายเมื่อยขบ ต่อมาลูกหลานคนเชียงแสนนิยมไปเรียนต่อในตัวเมืองเชียงรายพ่ออยู่แม่อยู่จึงขาดลูกหลานมาบิบนวดให้เหมือนเช่นเคย เมื่อประมาณ พ.ศ. 2537 มี

ครอบครัวของคนตาบอดสองสามีภรรยาเริ่มมาประกอบอาชีพนวดแผนโบราณในเมืองเชียงใหม่ โดยเริ่มจากการเข้ามาเช่าบ้านอยู่ในหมู่บ้านเวียงเหนือ และเริ่มออกเดินบริการนวดให้กับพ่อผู้เฒ่าผู้แก่ที่อยู่ตามบ้าน จึงได้รับความนิยมจากผู้คนในละแวกนั้น มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไป มีลูกค้ามากมาย จึงมีผู้ประกอบการรายใหม่เข้ามาเปิดบริการและมีชาวบ้านเวียงใต้ไปฝึกอบรมการนวดจากจังหวัดเชียงใหม่ และทำงานประจำอยู่ที่แผนกการแพทย์แผนไทยของโรงพยาบาลเชียงใหม่ การป้อนนวดได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง

ปี พ.ศ. 2540 จึงเริ่มมีการเปิดร้านนวดแผนโบราณ ที่มีคนบริการนวดเป็นสาววัยรุ่นจากต่างพื้นที่ เจ้าของกิจการส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านจากพื้นที่อื่น ดำเนินธุรกิจโดยเช่าบ้านเป็นหลังแล้วเปิดบริการนวด แต่ไม่ค่อยอยู่กับที่นานมักจะมีการย้ายสถานที่จากบ้านหลังเก่า ไปเช่าบ้านหลังใหม่ บางครั้งก็เปิดบริการในชื่อเดิม บางครั้งก็เปลี่ยนชื่อใหม่ บางครั้งก็ชื่อเดิมแต่ขายกิจการให้คนใหม่ หรือบางครั้งจากเดิมเป็นพนักงานนวดแล้วสามารรถเก็บเงินได้มากพอซื้อกิจการไปดำเนินการต่อ

จากการสำรวจนับจำนวนสถานประกอบการ เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2548 พบว่าในเทศบาลตำบลเวียงเชียงใหม่ มีร้านนวดแผนโบราณในเขตเทศบาลและพื้นที่ใกล้เคียง 12 ร้าน ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในบ้านเวียงใต้ 7 แห่ง ตั้งอยู่บ้านเวียงเหนือ 2 แห่ง หน้าโรงพยาบาลเชียงใหม่ 1 แห่ง บ้านป่าสักทางเวียง 1 แห่ง และหน่วยบริการนวดแผนไทยของโรงพยาบาลเชียงใหม่ที่หน้าหน้าว่าการอำเภอ 1 แห่ง และคณะผู้ศึกษาได้ออกสำรวจเพื่อสังเกตการณ์ในพื้นที่เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2549 เวลาประมาณสี่ทุ่มถึงเที่ยงคืน พบว่า เมืองเชียงใหม่ในเวลากลางคืนบรรยากาศทั่วไปเงียบสงบ ยกเว้น บริเวณที่ตั้งร้านนวดแผนโบราณ ยังคงเปิดบริการ และเปิดไฟสีเขียวยูเอชแอล แสงสีแดง แยกแยะอยู่อย่างเงียบ ๆ

เจ้าของธุรกิจนวด เป็นคนไทยจากต่างถิ่นที่ย้ายมาอยู่ในเชียงใหม่ และเคยประกอบกิจการนวดแผนโบราณเช่นนี้มาก่อน ตัวอย่างเช่น จากการสัมภาษณ์ “ป้าเย็น” เจ้าของร้าน “วันทวิโชค” เป็นชาวอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย วัย 62 ปี เป็นเจ้าของสำนักสถานบริการนวดแผนโบราณหลายแห่ง เคยเปิดบริการที่อำเภอเทิงมาก่อน เห็นว่าที่เชียงใหม่ทำเลดีและเป็นเมืองที่มีผู้คนมาท่องเที่ยวทำการค้าจึงขยายสาขามาเปิดที่เมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังกล่าวกับทีมวิจัยอีกว่า “ป้าเย็นเอง มีสำนักบริการนวดแผนโบราณหลายแห่ง ส่วนในท้องที่เมืองเชียงใหม่เปิดบริการมาแล้ว 3 ปี ย้ายสถานที่มาแล้ว 5 ครั้ง โดยเสียค่าเช่าอาคารเดือนละ 5,000 บาท กิจการก็พอมีกำไรอยู่บ้าง มีหญิงที่เป็นพนักงานนวดแผนโบราณประจำ 5 คน ส่วนใหญ่เป็นหญิงที่เคยมีครอบครัว อายุ 30 ปีขึ้นไป ทั้งที่เป็นชาวไทยใหญ่จากพม่าเป็นผู้ที่มีบัตรอนุญาตให้ประกอบอาชีพในไทยและชาวไทยที่มีใบประกาศจากสถานฝึกอบรมวิชาชีพนวดแผนโบราณ” เมื่อสอบถามว่า ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นกลุ่มใดที่มาใช้บริการ พบว่า เป็นลูกค้าในกลุ่มลูกเรือจีนที่มากับเรือสินค้า แรงงานรับจ้างแบกของที่ทำเรือ และคนขับรถบรรทุกสินค้า เป็นต้น

อีกกรณีตัวอย่างหนึ่ง คือ “อาหนู” หญิงวัย 29 ปี เชื้อสายพม่า เป็นเจ้าของสำนักกิจการสถานนวดแผนโบราณ แอ่นฟ้า ซึ่งตั้งอยู่ในซอยข้างวัดปงสนุก เป็นชนกลุ่มน้อยจากพื้นที่สูงในประเทศพม่า ไม่เคยเรียนภาษาไทยแต่พูดไทยได้ชัดเจนมาก มีสามีเป็นชาวเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย ได้เช่าบ้านในเขตบ้านเวียงใต้ หมู่ที่ 3 ค่าเช่าเดือนละ 5,000 บาท เปิดทำธุรกิจสถานบริการนวดแผนโบราณ 6 ที่นอน เป็นเวลา 3 ปีแล้ว ปัจจุบันมีพนักงานนวดแผนโบราณ จำนวน 8 คน ทั้งหมดเป็นชาวอาข่า จากประเทศพม่า พนักงานนวดอายุเฉลี่ยประมาณ 20 ปี พนักงานนวดทั้งหมดได้รับการฝึกอบรมวิธีการนวดแผนโบราณจากสถานบริการนวดแผนโบราณ

บ้าน สบรวก ใช้เวลาในฝึกอบรมเพียง 1-2 วัน ก็สามารถออกทำงานได้ และมาฝึกสอนรุ่นหลังต่อไป อาหมู ได้เปิดเผยต่อไปว่าช่วงเวลาที่มีลูกค้ามากจะอยู่ในช่วงฤดูหนาว ตั้งแต่เดือนตุลาคมจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ และลูกค้าส่วนใหญ่ เป็นคนไทยจะอยู่ในวัย เบญจเพส ส่วนลูกค้าชาวจีนปัจจุบันมีน้อยลง

นอกจากสัมภาษณ์ผู้ที่เป็นเจ้าของกิจการแล้ว ยังได้สัมภาษณ์พนักงานนวดแผนโบราณเพื่อทราบถึงกลุ่มลูกค้าที่ใช้บริการ เพื่อศึกษาเป็นกรณีตัวอย่างดังต่อไปนี้

น้องสุก พนักงานนวดแผนโบราณ อายุ 36 ปี ครอบครัวย้ายจาก จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ประกอบอาชีพเป็นพนักงานนวดมา 2 ปี บ้านอยู่ในเขตอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ได้เปิดเผยว่า ตนเองมาประกอบอาชีพเป็นพนักงานนวดเพราะว่ามีคนมาชักชวนว่าเป็นอาชีพที่สามารถหาเงินได้ง่ายและได้เงินเร็ว ไม่ต้องลงทุนมาก ประกอบกับขณะนั้นไม่มีงานทำ จึงมาเรียนนวดกับรุ่นพี่ 1 วัน ก็ทำงานได้เลยและยังได้เรียนนวดเพิ่มเติมฟรีที่สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานนานาชาติที่บ้านห้วยเกียง เรียนในหลักสูตรพิเศษ 60 ชั่วโมง จบแล้วได้รับใบประกาศวิชาชีพนวดแผนโบราณของกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน น้องสุก ได้เปิดเผยต่ออีกว่าลูกค้าส่วนใหญ่มีอายุในวัยกลางคนขึ้นไป

น้องแอน เป็นชาวพะเยา วัย 24 ปี เป็นพนักงานนวดมา 1 ปี จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี ยังไม่เคยแต่งงาน ได้เปิดเผยว่าก่อนเข้ามาเป็นพนักงานนวดเคยทำงานบริการที่ร้านอาหารแล้วมีเพื่อนซึ่งประกอบอาชีพเป็นพนักงานนวดมาชักชวน ให้เปลี่ยนมาเป็นพนักงานนวดเพราะงานสบาย รายได้ดี โดยเพื่อนจะเป็นผู้สอนวิธีการนวดแผนโบราณ เรียน 1 วันก็เริ่มทำงานได้ และจะมีทักษะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เมื่อทำงานนานขึ้น น้องแอนได้เปิดเผยต่ออีกว่าลูกค้าที่ใช้บริการนวดแผนโบราณ ชอบชวนออกไปใช้บริการนวดนอกสถานที่โดยเสนอให้รายได้พิเศษเพิ่มขึ้น ตอนแรกตนเองไม่กล้ารับงานนวดนอกสถานที่ แต่ต่อมาเมื่อเริ่มคุ้นเคยกับลูกค้าจึงยอมรับงาน ปัจจุบันมีลูกค้าประจำจำนวนมากโทรศัพท์จองคิวมากมาย โดยลูกค้ามีทั้งวัยรุ่นจนถึงวัยสูงอายุ รายได้เฉลี่ยเดือนละไม่ต่ำกว่าหมื่นบาท เพียงพอใช้จ่ายในชีวิตประจำวันและมีเงินค่าวดรถจักรยานยนต์ ใช้จ่ายส่วนตัวอย่างสบายและมีเหลือส่งให้ คุณพ่อ คุณแม่

น้องเชียว สาวชาวไทใหญ่ในพม่า เขตเชียงตุง อายุ 20 ปี มีรูปร่างดี ผิวขาวหุดจาดอ่อนหวาน มีใบประกอบอาชีพของกรมแรงงาน เป็นพนักงานบริการในร้านอาหาร ได้เปิดเผยว่าเข้ามาใช้ชีวิตในเมืองไทยสามปีกว่าแล้ว ก่อนประกอบอาชีพพนักงานนวดเคยทำงานเป็นสาวเสิร์ฟในร้านอาหารในเชียงใหม่ 2 ปี มีรายได้ดีพอสมควรสามารถพอเลี้ยงตนเอง วันหนึ่งมีเพื่อนมาเที่ยวในร้านอาหารและได้ชักชวนให้มาเป็นพนักงานนวดแผนโบราณ ซึ่งจะมีรายได้ดีกว่าอาชีพสาวเสิร์ฟจึงตัดสินใจเริ่มต้นประกอบอาชีพนี้

จากการศึกษาพบว่า เจ้าของกิจการนวดแผนโบราณเป็นคนที่มาจากต่างถิ่น ยกเว้นหน่วยบริการนวดแผนไทยซึ่งของโรงพยาบาลเชียงใหม่ พนักงานรับจ้างนวดเป็นคนต่างถิ่นทั้งหมด สองปีมานี้ธุรกิจมีการขยายตัวมีลูกค้าเป็นชาวจีนที่มากับเรือและคนขับรถบรรทุกซึ่งเดินทางมาเชียงใหม่เนื่องจากการค้าไทย-จีน แต่เนื่องจากเจ้าของธุรกิจและพนักงานไม่ได้เป็นชาวเชียงใหม่ จึงสรุปว่าชาวเชียงใหม่ไม่ได้รับประโยชน์จากธุรกิจที่เติบโตขึ้น

4. บทสรุปภาพรวมธุรกิจการค้าในพื้นที่เทศบาลเวียงเชียงแสน

การศึกษาภาพรวมธุรกิจการค้าในพื้นที่เทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน หลังการเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน (FTA) ปรากฏผลการศึกษาดังนี้

ภาพรวมการค้าชายแดนอำเภอเวียงแสน

เมื่อเปิดค้าชายไทย-จีน ชาวเวียงแสนมีความยินดีและให้ความร่วมมือในการค้าขายดี โดยในระยะแรก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 ชาวเวียงแสนค้าขายกับจีนในฐานะเป็นพ่อค้าคนกลาง ต่อมาเมื่อพ่อค้าชาวจีนเริ่มรู้จักคุ้นเคยกับพ่อค้าชาวไทยและติดต่อค้าขายกันโดยตรง ไม่ต้องติดต่อผ่านคนเวียงแสนอีกต่อไป และต่อมาเริ่มมีการผูกขาดการค้าโดยพ่อค้าจากเรือจีนจะขายสินค้าให้กับเจ้าของโกดังรายใหญ่ พ่อค้ารายย่อยต้องปิดกิจการไป และคนเวียงแสนต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น ปัจจุบันยังคงเหลือพ่อค้าทำธุรกิจรายใหญ่ 3-4 ราย เท่านั้น ที่ยังคงสามารถทำธุรกิจต่อไปได้

การบริการของท่าเรือเวียงแสน มีเรือเข้าเทียบท่าและมีปริมาณสินค้าเข้า-ออกเพิ่มขึ้นทุกปี เกิดอาชีพใหม่คือ การทำงานเป็นลูกจ้างของการท่าเรือ และเป็นกรรมกรแต่คนทำงานส่วนใหญ่ไม่ใช่ชาวบ้านเวียงแสน ส่วนการประกอบธุรกิจการเดินเรือนั้นจะเห็นได้ว่า คนจีนเป็นเจ้าของผูกขาดธุรกิจและผลประโยชน์ในการเดินเรือขึ้นล่องตามลำน้ำโขงทั้งหมด คนไทยโดยเฉพาะคนเวียงแสนไม่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับธุรกิจการเดินเรือ มูลค่าการค้าระหว่างไทย-จีน ทางด้านอำเภอเวียงแสน มีมูลค่ารวมการค้าระหว่างกันเพิ่มขึ้นทุกปี เมื่อมีการเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน (FTA) สินค้าในหมวด FTA มีมูลค่าการค้ามากถึงปีละหนึ่ง 1,900 ล้านบาท ในรอบ 6 เดือนหลัง ปี พ.ศ. 2548 ประเทศไทยได้ดุลการค้าถึง 639 ล้านบาท แต่สินค้าที่นำเข้า-ส่งออกไม่ได้ทำการซื้อขายกันที่เวียงแสนและสินค้าออกทุกชนิดเป็นสินค้าที่ไม่ได้มีแหล่งผลิตในอำเภอเวียงแสน จึงสรุปได้ว่าชาวบ้านในอำเภอเวียงแสนได้รับผลประโยชน์น้อยมาก จากการเปิดเขตการค้าเสรี (FTA) ไทย-จีน

งานวิจัยชิ้นนี้สอดคล้องกับงานของกรรณิกา เพชรแก้ว (2547) และกรวรรร สังขกรและคณะ (2547) เกี่ยวกับเรื่องผู้ประกอบการที่ส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าคนจีน และชาวเวียงแสนได้รับผลประโยชน์น้อยมากจากการค้าชายแดน

ภาพรวมธุรกิจท้องถิ่นในเมืองเวียงแสน

จากการศึกษากลุ่มอาชีพในอำเภอเวียงแสนโดยสามารถแยกออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกกิจการที่เกิดขึ้นก่อนการเปิดเขตการค้าเสรี (FTA) ได้แก่ กลุ่มแม่ค้าที่ขายผลไม้จากจีนในบริเวณทำน้ำเวียงเวียงแสน การค้าขายของที่ระลึกในวัดเจติยหลวง เรือเร็วรับนักท่องเที่ยว ธุรกิจบ้านเช่า ห้องเช่า ตึกแถวให้เช่า เกสเฮ้าส์ และสามล้อรับจ้าง เกิดการหดตัวของธุรกิจลงเป็นอย่างมากปริมาณ แต่ปริมาณธุรกิจด้านธุรกิจบ้านเช่า ห้องเช่า ตึกแถวให้เช่ามีลักษณะคงที่ และธุรกิจด้านเกสเฮ้าส์จะมีลูกค้าเข้ามาใช้บริการมากเฉพาะช่วงเทศกาลท่องเที่ยวเท่านั้น

กลุ่มที่สองกิจการที่เกิดขึ้นหลังเปิดเขตการค้าเสรี ได้แก่ ขายอาหารตบาค้า นวดแผนโบราณ และอาคารพาณิชย์ให้เช่า พบว่ามีการขยายตัวโดยเฉพาะมีการขยายตัวด้านการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ เพื่อประกอบธุรกิจการค้าและเพื่อเป็นที่พักอาศัยให้กับคนต่างถิ่นที่เข้ามาทำงานในพื้นที่เวียงแสน

ในการขยายตัวหรือลดลงของกิจการประเภทนี้จึงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคนจีนที่มาค้าขายในเชียงใหม่เลย และไม่ได้รับผลประโยชน์จากการเปิดเขตการค้าเสรี (FTA) ไทย-จีน ส่วนอาชีพขายอาหารตอนค่ำหน้าตลาด มีการขยายตัวขึ้นมากในระยะสองปีที่ผ่านมา แต่ลูกค้าก็เป็นคนในท้องถิ่นจึงก็ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องและไม่ได้รับประโยชน์จากการเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน และการศึกษาพบว่าธุรกิจร้านนวดแผนโบราณ เติบโตขึ้น มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เจ้าของกิจการและพนักงานมีรายได้เพิ่มขึ้น เนื่องจากเจ้าของธุรกิจและพนักงานไม่ใช่ชาวเชียงใหม่ จึงสรุปว่าชาวเชียงใหม่ไม่ได้รับประโยชน์จากธุรกิจที่เติบโตขึ้น

อาชีพหนึ่งที่มักจะถูกกล่าวอ้างถึงว่าคนเชียงใหม่ได้รับประโยชน์จากการค้าไทย-จีน คือ อาชีพกรรมการรับจ้างแบบกะที่ทำเรือ ซึ่งต้องทำงานหนัก อาบเหงื่อต่างน้ำ เสี่ยงต่อสุขภาพ เป็นงานที่ไม่แน่นอน รายได้น้อยและไม่แน่นอน จากการสำรวจพบว่าแม้แต่อชีพกรรมการคนเชียงใหม่ก็มีเพียงส่วนน้อย ดังที่รายงานวิจัยของวาสนา ละอองปลิว (2548) ที่นำเสนอว่า แรงงานที่ทำเรือส่วนใหญ่เป็นแรงงานไทใหญ่จากพม่า และรายได้ค่าแรงของกรรมกรคงไม่เพียงพอที่จะเลี้ยงดูลูกที่เรียนอยู่ในเมืองใหญ่ได้

เงื่อนไขปัจจัยการเพิ่ม-ลดของการดำเนินธุรกิจในเวียงเชียงใหม่

การเพิ่มลดหรือขยายตัวของธุรกิจที่ดำเนินกิจการในเชียงใหม่ เกิดจากปัจจัยหลายๆ อย่าง หากจะพิจารณาในกลุ่มกิจการที่มีการหดตัวเช่น กลุ่มแม่ค้าที่ขายผลไม้จากจีนในบริเวณท่าหน้าเวียงเชียงใหม่ การค้าขายของที่ระลึกในวัดเจดีย์หลวง เรือเร่รับนักท่องเที่ยว ธุรกิจบ้านเช่า ห้องเช่า ตึกแถวให้เช่า เกสเฮ้าส์ และสามล้อรับจ้าง เป็นไปตามกลไกตลาด และสถานการณ์ภายในประเทศ เกิดวิกฤตราคาน้ำมันแพง ค่าครองชีพสูงขึ้น ย่อมกระทบกับธุรกิจเรื่องท่องเที่ยว เพราะคนเดินทางน้อยลงหรือมีการใช้จ่ายอย่างประหยัด

ในกลุ่มกิจการที่มีการขยายตัวมากขึ้น เช่น การลงทุนด้านการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ ซึ่งยังเกิดขึ้นในกระแสที่คาดการณ์ว่าเชียงใหม่เป็นเมืองชายแดนจะมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจตามมา อย่างน้อยกระแสการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ คือท่าเรือแห่งที่ 2 ก็อยู่ในแผนงานที่จะต้องดำเนินการ อย่างไรก็ตามก็อยู่ในสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนสูง ขึ้นอยู่กับสถานการณ์การเมือง และนโยบายในระดับประเทศ

การปรับตัวของคนเชียงใหม่ในบริบทเมืองการค้าชายแดน

จากการศึกษาพบว่าเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองที่รัฐบาลให้ความสำคัญในฐานะที่ถูกกำหนดให้เป็นเมืองศูนย์กลางเศรษฐกิจชายแดนและมีบทบาทในฐานะประตูการค้าระหว่างไทย-จีน มีโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงและเป็นเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ที่ผ่านมาชาวเชียงใหม่ให้ความร่วมมือ ยินดีต้อนรับเพื่อนพี่น้องชาวจีนด้วยมิตรภาพอันดี ไม่มีการประท้วง คัดค้าน หรือข้อขัดแย้งใดๆ

การปรับตัวของคนเชียงใหม่ ในระยะแรก ได้พยายามปรับตัวให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลด้วยการประกอบอาชีพค้าขายกับชาวจีน โดยเริ่มต้นเป็นพ่อค้าคนกลางจัดหาสินค้าที่ชาวจีนต้องการ ติดต่อเชื่อมโยงการค้าระหว่างชาวจีน กับพ่อค้าแม่ค้าในประเทศที่เป็นแหล่งสินค้าส่งออก เช่น สวนผลไม้ต่างๆ หรือชาวเชียงใหม่ที่พอมีเงินมีทุนได้สร้างบ้านเช่า ตึกแถว ห้องพัก ให้คนจีนเช่า เมื่อพ่อค้าชาวจีนกับพ่อค้าชาวไทยรายใหญ่รู้จักคุ้นเคยสามารถติดต่อซื้อขายกันเองได้ ชาวเชียงใหม่ก็ถูกปลดออกจากอาชีพพ่อค้าคนกลาง

การปรับตัวครั้งที่ 2 ชาวเชียงแสนต้องปรับตัวด้วยการหนีไปประกอบอาชีพอื่นเช่น การค้าขายอาหาร รกชิ้น แผลลอย และการเปลี่ยนอาชีพไปเป็นพนักงานลูกจ้างในธุรกิจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และครั้งล่าสุดนี้ขณะนี้ชาวเชียงแสนได้พยายามปรับตัวอีกครั้ง ด้วยการทุ่มทุนก่อสร้างตึกแถวอาคารพาณิชย์สำหรับให้เช่า เพราะหวังว่าจะเก็บผลประโยชน์ได้อีกนานหลายปี บางรายที่ยังมีเงินก็ใช้เงินสดลงทุน บางรายไม่มีเงินก็เริ่มกู้ธนาคารโดยเอาที่ดินไปค้ำประกัน ตึกแถวที่กำลังสร้างมีลูกค้าจองรอเช่าแล้ว เมื่อชาวเชียงแสนมีบ้านเช่า ตึกแถว ห้องเช่าจำนวนมากมายต้องแข่งขันกันหาลูกค้า ชาวเชียงแสนจึงต้องยอมให้เช่าเปิดกิจการที่ไม่ได้นำขึ้นชมเช่น ร้านนวด แผ่นโบราณ ร้านคาราโอเกะ หรือขายที่ดินให้คนจีนนำไปสร้างโกดังเก็บสินค้าที่มีรั้วทึบ สูง แยกแยกจากสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน และในขณะนี้ตึกแถวอาคารพาณิชย์สำหรับให้เช่า กำลังอยู่ในระหว่างการดำเนินการ ยังไม่ทราบอนาคตว่าจะมีผู้เช่าในระยะยาวหรือไม่ซึ่งต้องติดตามผลการดำเนินการอีกสักระยะว่าจะจะเก็บผลประโยชน์ในระยะยาวได้หรือไม่

กล่าวโดยสรุป

ในขณะที่ประเทศไทยได้รับประโยชน์จากการเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน (FTA) ตัวเลขมูลค่าการค้าระหว่างประเทศเพิ่มขึ้น ประเทศไทยได้เปรียบดุลการค้าเพิ่มขึ้นทุกปี แต่ชาวเชียงแสนที่เป็นคนเฝ้าประตูการค้าที่สำคัญนี้ที่ได้ประโยชน์น้อยมากจากการเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน (FTA) แต่พยายามปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์การพัฒนาเมืองชายแดนดังกล่าวมาข้างต้น ในขณะที่โครงการพัฒนาต่างๆ ยังดำเนินการต่อไป ทั้งพัฒนาจากภาครัฐซึ่งมาจากหลายหน่วยงานทั้งการก่อสร้างถนนหนทาง การก่อสร้างสถานที่ราชการใหม่เพิ่มขึ้นเพื่อสนับสนุนนโยบายเมืองเศรษฐกิจชายแดน เมืองเชียงแสนคือประตูการค้าเต็มตัว ในขณะที่ชาวเชียงแสนเริ่มพบว่าตนเองที่ได้รับประโยชน์จากการเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน หรือจากนโยบายพัฒนาเมืองเศรษฐกิจชายแดนไม่มากนัก และกำลังค้นหานแนวทางในการพัฒนาเมืองให้คนท้องถิ่นได้รับประโยชน์ด้วย แต่ดูเหมือนแนวทางยังไม่ชัดเจน

ท่ามกลางสถานการณ์การพัฒนาเมืองเชียงแสนที่กำลังอยู่ในช่วงการเปลี่ยนผ่าน ยังมีนโยบายการพัฒนาเมืองเชียงแสนให้เป็นเมืองมรดกโลก ซึ่งดูเหมือนจะสอดคล้องกับกระแสของคนในท้องถิ่นบางส่วนที่อยากจะอนุรักษ์รักษาเมืองประวัติศาสตร์ และเพื่อใช้เป็นทุนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แต่การเข้ามาทำงานของกรมศิลปากร ในปลายปี พ.ศ. 2548 ได้ดำเนินการขุดแต่งโบราณสถานอย่างมากมายในเชียงแสน แต่การเข้ามาดำเนินการเป็นไปอย่างรีบเร่งเพราะงบประมาณที่ได้รับอนุมัติที่ล่าช้า จึงต้องรีบใช้ให้ทันการปิดงบประมาณประจำปี ทำให้การทำงานขาดการมีส่วนร่วมจากท้องถิ่น การทำความเข้าใจกับคนในชุมชนยังไม่เพียงพอ ทำให้ชุมชนยังหวาดหวั่นกับเรื่องกระแสการพัฒนาเชียงแสนเป็นมรดกโลกอีกครั้ง เพราะยังไม่มีความรู้เพียงพอเกี่ยวกับเรื่องการเป็นเมืองมรดกโลก และไม่ทราบว่าถ้าเมืองเชียงแสนได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นเมืองมรดกโลกแล้วชาวเชียงแสนที่เป็นเจ้าของบ้านจะได้รับประโยชน์อย่างไรบ้าง

ดังนั้น ภาพการลงทุนสร้างตึกแถวหลากสีส้ม ม่วง ชมพู ส้ม ที่ผุดขึ้นกลางเมืองและการขุดแต่งโบราณสถานในเมืองและรอบๆ เมืองเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวในอนาคตลุ่มน้ำโขง ดูเหมือนจะเป็นภาพที่สะท้อนทิศทางการพัฒนาเมืองที่ยังไม่เป็นทิศทางเดียวกันมากนัก

2. ข้อมูลพื้นฐานชุมชน ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ภาพทั่วไป ลักษณะที่ตั้ง และอาณาเขตติดต่อ

ตำบลศรีดอนมูล เป็นหนึ่งใน 6 ตำบล ของอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ห่างจากที่ว่าการอำเภอ เชียงแสนมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ลักษณะภูมิประเทศพื้นที่ทางตอนเหนือ และทางทิศตะวันออก มีภูมิประเทศเป็นภูเขาและมีที่ราบสูงเนินเขา พื้นที่ทางตอนกลางและทางตอนใต้ มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มใช้เป็นพื้นที่ตั้งชุมชนและทำการเกษตร ตำบลศรีดอนมูล มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดท่าขี้เหล็ก รัฐฉาน ประเทศสหภาพเมียนมา มีลำน้ำรวกเป็นเส้นกันพรมแดนและติดต่อกับตำบลศรีเมืองชุม อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลจันจว้า อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลเวียง ตำบลป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลบ้านด้าย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

ตำบลศรีดอนมูล ปัจจุบันมีเนื้อที่ประมาณ 90 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 56,250 ไร่ มีจำนวน 13 หมู่บ้าน

ประชากรและกลุ่มชาติพันธุ์

ปัจจุบัน ประชากรของตำบลศรีดอนมูลมีทั้งหมด 8,892 คน แยกเป็น ชาย 4,309 คน หญิง 4,583 คน ครัวเรือน 2,036 ครัวเรือน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 96.99 ตารางกิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ "ยอง"

โดยรายละเอียดแยกตามหมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	กลุ่มชาติพันธุ์	ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม	ผู้ใหญ่บ้าน
1	บ้านแม่มะ	ยอง/ไทยวน	118	257	276	533	นายผาย ศรีวิชัย
2	บ้านสันตันธง	ยอง/ไทยวน	191	410	431	841	นายมงคล ยมนา
3	บ้านด้าย	ยอง/ไทยวน	163	292	319	611	นายประถม วงศ์สรรพศรี
4	บ้านสันสลี	ยอง/ไทยวน	93	163	183	346	นายเจริญ ทาเจริญศักดิ์
5	บ้านเวียงแก้ว	ยอง/ไทยวน/ลาว	230	503	516	1,019	นายสุนทร ไชยมนั
6	บ้านจัวเฒ่า	ยอง/ไทยวน	112	223	246	469	นายปรีชา นาใจ
7	บ้านคอยสะโงะ	อาข่า	147	501	538	1,039	นายบารมี มิติใหม่
8	บ้านหนองปล้ำ สะเด็ด	ยอง/ไทยวน	133	259	281	540	นายประสิทธิ์ สิทธิมันชัย
9	บ้านศรีดอนมูล	ยอง/ไทยวน	355	675	740	1,415	นายสมบูรณ์ ราชคม
10	บ้านศรีบุญยืน	ยอง/ไทยวน	193	383	389	772	นายจันทร์ สมนาศักดิ์
11	บ้านปากอ้อย	ยอง/ไทยวน	133	285	297	582	นายถวิล ทองใหม่
12	บ้านศรีดอนมูล	ยอง/ไทยวน	168	358	367	725	นายประเสริฐ จันทร์พอง
13	บ้านศรีดอนมูลใต้	ยอง/ไทยวน	107	192	182	374	นายอินคำ วันตาน่า
รวม			2,036	4,309	4,583	8,892	

ที่มา: ข้อมูลจากร่างแผนพัฒนาสามปี (2549-2551) องค์การบริหารส่วนตำบลศรีดอนมูล

ด้านเศรษฐกิจ

ประชากรในเขตพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ และประกอบอาชีพ 2 อย่างควบคู่กันไป คืออาชีพรับจ้างและการทำเกษตรกรรม เพอร์เซ็นต์ของประชากรในเขตตำบลศรีดอนมูล ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพดังนี้

- ทำนา	ร้อยละ 50
- รับจ้าง	ร้อยละ 15
- ค้าขาย	ร้อยละ 10
- ทำไร่	ร้อยละ 10
- ทำสวน	ร้อยละ 10
- เลี้ยงสัตว์	ร้อยละ 5

หน่วยธุรกิจอื่นๆ ในพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล มีบิมน้ำมันและก๊าซ 6 แห่ง และโรงสี 14 แห่ง ไม่มีธนาคาร โรงแรม และโรงงานอุตสาหกรรม

ด้านสังคม

- การศึกษา มีโรงเรียนประถมศึกษา 7 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา (ขยายโอกาส) 2 แห่ง โรงเรียนพระปริยัติธรรม 1 แห่ง
- สถาบันและองค์กรทางศาสนา มีวัด/สำนักสงฆ์ 14 แห่ง โบสถ์ 3 แห่ง
- การสาธารณสุข มีสถานอนามัยประจำตำบล/หมู่บ้าน 4 แห่ง
สถานพยาบาลแผนโบราณ 1 แห่ง ร้านขายยาแผนปัจจุบัน (ประเภท ค.) 1 แห่ง
- ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ไม่มีสถานีตำรวจ แต่มีตู้ยามตำรวจประจำตำบล 4 แห่ง

การบริหารพื้นฐาน

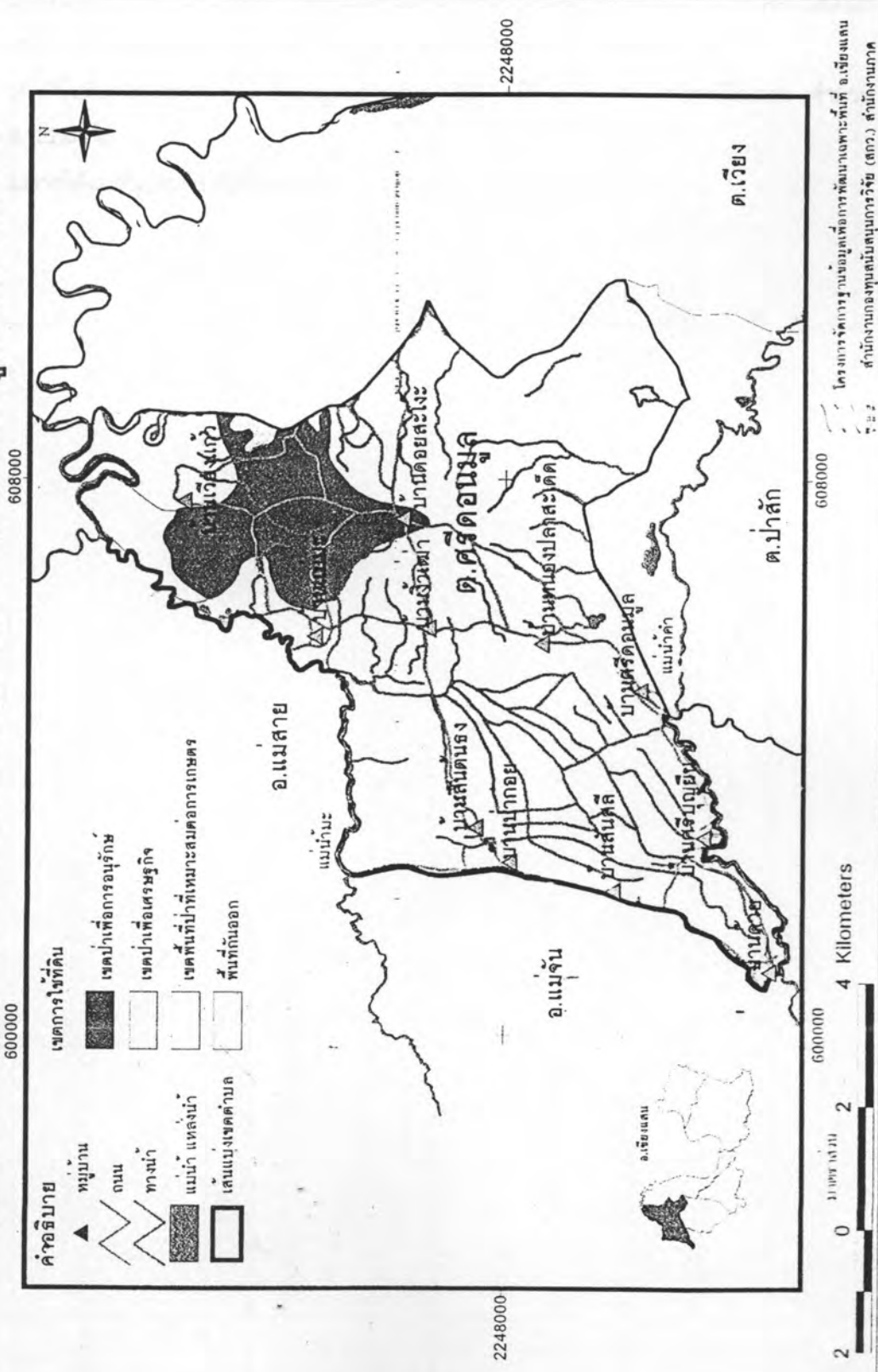
การคมนาคม

- ถนน รพช. หมายเลข 11056 ซึ่งเป็นถนนแยกจากถนนพหลโยธินที่บ้านปางหมอ
ปวง ตำบลป่าสัก เป็นถนนสายหลัก
- ถนนทางหลวงแผ่นดิน เชียงแสน-แม่มาะ
- ถนนทางหลวงชนบท (กรมโยธา) สายศรีดอนมูล-บ้านด้าย
- ถนนทางหลวงชนบทบ้านด้าย-ปากก้อย
- ถนนทางหลวงชนบทสายศรีดอนมูล-ป่าสัก
- ถนนทางหลวงชนบทสายจัวเฒ่า-ปากก้อย

การโทรคมนาคม

- ที่ทำการไปรษณีย์ โทรเลข 1 แห่ง (เอกชนดำเนินการ)
- ตู้โทรศัพท์สาธารณะ 16 เครื่อง

แผนที่การวางแผนการใช้ที่ดินในเขตป่า ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน

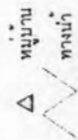

ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

- แหล่งน้ำที่สร้างขึ้นมีฝาย 1 แห่ง คือ ฝายป่าถ่อน และฝายน้ำล้นขนาดเล็ก จำนวน 17 แห่ง
- แหล่งน้ำธรรมชาติ ในพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล มีลำน้ำธรรมชาติไหลผ่านจำนวน 3 สาย คือ แม่น้ำมะ แม่น้ำรวกและแม่น้ำคำ ลำห้วยอื่นๆ จำนวน 24 แห่ง บึง/หนองอื่นๆ จำนวน 23 แห่ง
- ป่าไม้พื้นที่บางส่วนของตำบลศรีดอนมูลอยู่ในเขตป่าไม้ มีพื้นที่ป่า 13 ตารางกิโลเมตร จำนวน 8,122,68 ไร่
- แร่ธาตุได้แก่ หินประดับ ชนิดหินแกรนิต

แผนที่การใช้ที่ดิน ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน

คำอธิบาย

* การใช้ที่ดิน

☆ สวนสมเด็จพะพารา

□ ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

602000

0

2

4

Kilometers

609000

โครงการจัดการฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาทางพื้นที่ อ.เชียงแสน
สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ (ส.ก.) สำนักงานภาค

609000

602000

2254000

2247000

2247000

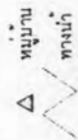
ค.เวียง

ค.ป่าสัก

อ.แม่จัน

อ.แม่สาย

คำอธิบาย

* การใช้ที่ดิน

☆ สวนสมเด็จพะพารา

□ ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

□ ไร่ นาปี ไร่ นาปี ไร่ นาปี

กลุ่มชาติพันธุ์ของคนตำบลศรีดอนมูล

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	ชาติพันธุ์
1	บ้านแม่มะ	คนยอง/ไทยวน
2	บ้านสันตันธง	คนยอง/ไทยวน
3	บ้านด้าย	คนยอง/ไทยวน
4	บ้านสันตลี	คนยอง/ไทยวน
5	บ้านเวียงแก้ว	คนยอง/ไทยวน/ไทลื้อ/ลาวเวียงจันทน์
6	บ้านจิวเฒ่า	คนยอง/ไทยวน
7	บ้านดอยสะโงะ	ชาวเขาเผ่าอาข่า /ไทลื้อ /คนยอง
8	บ้านหนองปลาสะเด็ด	คนยอง/ไทยวน
9	บ้านศรีดอนมูล	คนยอง/ไทยวน
10	บ้านศรีบุญยืน	คนยอง/ไทยวน
11	บ้านปากอ้อย	คนยอง/ไทยวน
12	บ้านศรีดอนมูล	คนยอง/ไทยวน
13	บ้านศรีดอนมูล	คนยอง/ไทยวน

ที่มา: ข้อมูลศูนย์การศึกษาชนออกโรงเรียนอำเภอเชียงแสน

โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ กรณีศึกษาดำบลศรีดอนมูล¹

โดยเนื้อหาที่จะนำเสนอประกอบด้วย 1.ศรีดอนมูลในอาณาจักรเชียงแสน 2.ประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำตำบลศรีดอนมูล 3. ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของท้องถิ่น 4. ความสัมพันธ์ของแม่น้ำคำกับชุมชนศรีดอนมูล 5. พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงชุมชนศรีดอนมูล 6.บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์การตั้งชุมชนของชาวศรีดอนมูล จะขอย้อนอดีตของพื้นที่ศรีดอนมูลเท่าที่สืบค้นได้ คือ ศรีดอนมูลในอาณาจักรเชียงแสน เนื่องจากสภาพพื้นที่ตั้งชุมชนอยู่ใกล้กับลำน้ำ ภูเขาและป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ในอดีตก่อนที่ชาวบ้านจะเข้ามาตั้งถิ่นฐานนั้นปรากฏหลักฐานว่ามีชุมชนโบราณ ตั้งอยู่ก่อนแล้ว ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งพบเครื่องมือหินขัด หินกระเทาะอยู่บริเวณดอยสะโง๊ะ และโดยเฉพาะโบราณสถาน โบราณวัตถุ กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ในชุมชนตำบลศรีดอนมูล ที่สามารถศึกษาและเชื่อมโยงถึงอาณาจักรเชียงแสนของพระเจ้าแสนภู ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. ศรีดอนมูลในอาณาจักรเชียงแสน

ความสำคัญของอาณาจักรเชียงแสนนั้น เจ้าแสนภู ซึ่งเป็นหลานของพระยามังราย สร้างเชียงแสน เมื่อปี พ.ศ. 1871 ความสำคัญของอาณาจักรเชียงแสนในสมัยนั้นมีฐานะเป็นเมืองหลวงและศูนย์กลางการปกครองมี 64 พันนา และมีเมืองบริวารโดยรอบ จากการสำรวจชุมชนโบราณของนุชภางค์ ชุมดี (2549) พบชุมชนโบราณรอบเวียงเชียงแสนจำนวน 20 แห่ง กระจายอยู่โดยรวมถึงบริเวณที่เป็นเขตอำเภอแม่จันและแม่สายในปัจจุบัน ซึ่งในอดีตนั้นเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเชียงแสน ที่นับจากสมัยพระเจ้าแสนภู สร้างเมือง มีอายุประมาณ 700 กว่าปี

ในพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล จากการสำรวจภาคสนาม ของนุชภางค์ ชุมดี (อ้างแล้ว) พบชุมชนโบราณอยู่ 3 แห่ง ได้แก่ เวียงแก้ว เวียงสะโง๊ะและเวียงหนองปลาสะเค็ด และในตำบลปาลัก บ้านแม่คำหนองบัว ซึ่งเป็นชุมชนใกล้เคียงกันอีก 1 แห่ง โดยอายุของชุมชนโบราณสันนิษฐานจากซากโบราณสถานที่พบ ประมาณว่าอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 20-21 ประมาณ 500 ปี ในสมัยที่พระยาภิอนา ซึ่งเป็นหลานของพระยาแสนภู เป็นช่วงที่พุทธศาสนารุ่งเรืองมีการก่อสร้างวัดและเจดีย์จำนวนมากโดยเฉพาะที่อยู่นอกเวียงเชียงแสน ซึ่งจะกล่าวถึงชุมชนโบราณที่พบ ทั้ง 4 แห่งในตำบลศรีดอนมูลและตำบลปาลัก ดังนี้

1. เวียงแก้ว ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเวียงแก้วเป็นชุมชนเล็กๆ ที่อยู่ระหว่างเวียงสบรวก (สามเหลี่ยมทองคำ) และเวียงพางคำ (แม่สาย) เวียงแก้วตัวเวียงตั้งอยู่บนเนินดิน ขนาดกว้างประมาณ 400 เมตร ด้านทิศเหนือและด้านตะวันออกของเวียงติดกับแม่น้ำมะ และที่ราบลุ่ม ส่วนทางด้านใต้ติดกับเนินเขาเตี้ยๆ บางช่วงของเวียงมีน้ำแม่มาเป็นคูน้ำด้านทิศเหนือและด้านทิศตะวันออก จึงปรากฏร่องรอยคันดินขั้บซ้อนหลายชั้น ส่วนใหญ่คูน้ำกว้างประมาณ 9 เมตร และสูงประมาณ 2 เมตร และต้นเขิน บริเวณด้านทิศตะวันตกของเวียงพบซากโบราณสถาน 1 แห่ง ส่วนบริเวณภูเขาสูงทางด้านทิศใต้ของเวียงแก้วบนยอดเขาพบโบราณสถาน 1 แห่ง ล้อมรอบด้วยคูน้ำ คันดิน 1 ชั้น ลักษณะของเวียงแก้ว เมื่อมอง

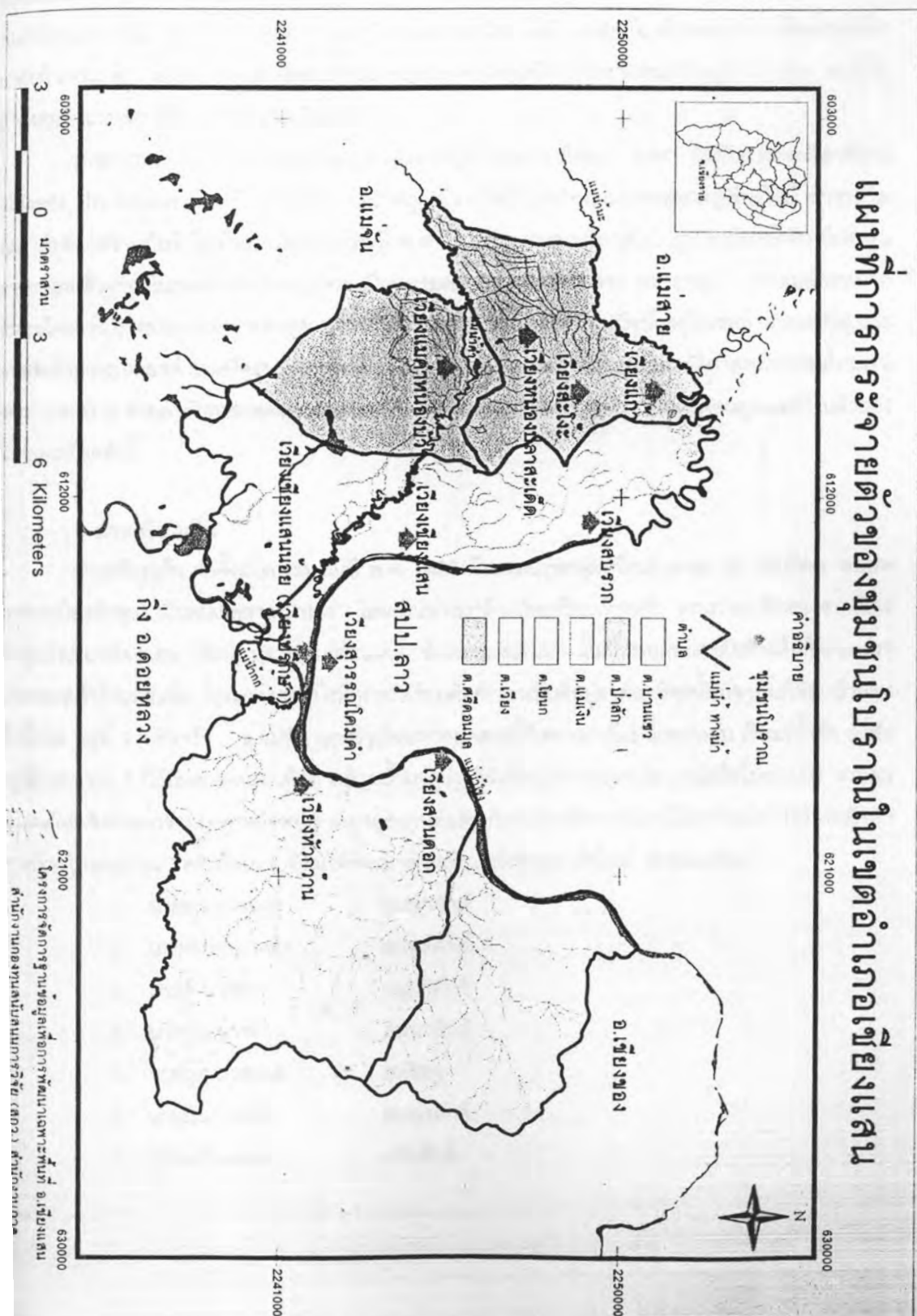
¹ โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ กรณีศึกษาดำบลศรีดอนมูล หัวหน้าโครงการคือ นายสุภาพ ขอมป่วนและคณะ

จากพระธาตุนางคอยที่อยู่สูงยังปรากฏ คุน้ำคันดินอยู่รอบชุมชนอย่างชัดเจนซึ่งเป็นการขุดตามลักษณะภูมิประเทศ สภาพพื้นที่ปัจจุบันเป็นสวนผลไม้ ชุมชนนี้เป็นชุมชนเล็กๆ สันนิษฐานว่าจะเป็นที่ปลูกข้าวเพื่อส่งเมืองหลวงคือเชียงใหม่

2. **เวียงสะโง้** ตั้งอยู่บ้านสะโง้ ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน ปรากฏร่องรอยคู ลักษณะผังเมืองเป็นรูปทรงกลม รั คุน้ำคันดินซ้อนเป็นวงกลม รั คุน้ำคันดินซ้อนเป็นวง 3 ชั้น บริเวณที่ตั้งของเวียงมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่สูง ดังนั้นตำแหน่งตัวเวียงจึงสามารถเห็นภูมิประเทศของที่ราบลุ่มเชียงแสนได้โดยรอบ แต่ไม่พบโบราณสถานใดๆ ในตัวเวียง บริเวณคอยสะโง้ในปัจจุบันเป็นที่อยู่ชุมชนของชาวอาข่า ชาวอาข่าที่อาศัยในพื้นที่กล่าวว่าพบคุน้ำคันดินที่มีลักษณะนี้ถึง 5 แห่ง นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าชุมชนนี้จะไม่มีคนอาศัยเพราะเป็นที่สูง แต่มีความสำคัญ 2 ประการคือ ประการแรก จากลักษณะคุน้ำที่พบ แสดงให้เห็นระบบการจัดการน้ำในที่สูง วงที่ซ้อนกันหลายชั้นสันนิษฐานว่าเป็นการชะลอความเร็วของน้ำ และผันน้ำจากยอดคอยเชื่อมต่อลงมายังพื้นที่ราบเพื่อการเกษตร จะเห็นแนวร่องน้ำจากบนคอยเชื่อมโยงจนมาถึงบ้านหนองปลาสะเด็ด ปัจจุบันก็ยังให้เห็นอยู่ ความสำคัญประการที่ 2 เป็นจุดสังเกตการณ์ ชำศึกที่จะเข้ามาประชิดเมือง จากลักษณะที่เป็นภูเขาสูงที่สุดในอำเภอเชียงแสน ซึ่งมีความสูง 700 เมตร จากระดับน้ำทะเล บนยอดคอยสามารถมองเห็นพื้นที่อำเภอแม่จัน และพื้นที่อำเภอแม่สาย
 3. **เวียงหนองปลาสะเด็ด** ตั้งอยู่บ้านหนองปลาสะเด็ด อยู่บริเวณเนินเขาใกล้กับคอยสะโง้ เป็นเนินเขาเล็กๆ เช่นเดียวกับกับเวียงแก้ว ปัจจุบันมีสภาพเป็นป่า แต่ไม่มีต้นไม้หนาแน่น ลักษณะที่น่าสนใจของเวียงหนองปลาสะเด็ดคือมีคุน้ำที่เชื่อมกับเวียงสะโง้ และมีคุน้ำล้อมรอบเวียง ชุมชนนี้ไม่ได้ใกล้แหล่งน้ำตามธรรมชาติ จึงอาจจะมีการผันน้ำจากคอยสะโง้เพื่อใช้สำหรับการเพาะปลูก พบโบราณสถานเป็นเจดีย์อยู่บนเนินเขาเล็กๆ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของวัด มีลักษณะเป็นเวียงเล็กๆ มีที่ราบสำหรับปลูกข้าว และอาจจะหาของป่าเพราะอยู่ติดคอยสะโง้ เพื่อส่งเวียงเชียงแสนมีฐานะเป็นเมืองบริวารเช่นเดียวกับเวียงแก้ว
 4. **เวียงแม่คำหนองบัว (คอยโดน)** ตั้งอยู่บ้านแม่คำหนองบัว ตำบลป่าสัก ลักษณะชุมชนมีรูปร่างกลมรี ขนาดกว้าง 800 เมตร ยาว 1,500 เมตร ลักษณะคุน้ำชั้นเดียว คันดินกว้างประมาณ 6 เมตร สูง 2 เมตร คุน้ำกว้าง 2 เมตร สภาพคุน้ำทางทิศเหนือและทิศตะวันตกเฉียงใต้ยังมีสภาพสมบูรณ์ ส่วนทางด้านทิศตะวันตก และด้านทิศใต้ทั้งทลายหมดสภาพแล้ว พบซากโบราณสถานอยู่ภายในเวียงด้านทิศใต้ 1 แห่ง
- นอกจากนั้นในตำบลศรีดอนมูลยังพบโบราณสถานอีกหลายแห่ง เช่น ธาตุแตก ที่อยู่กลางทุ่งนา บ้านดอนมูล และพบโบราณวัตถุ เป็นเศษกลองยาสูบ ถ้วย ไห กระเบื้อง เป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมชุมชนโบราณที่มีผู้คนอาศัยมาแต่ช้านาน

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ในอดีตพื้นที่ในบริเวณตำบลศรีดอนมูลเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณ ที่มีคนอาศัยอยู่ไม่น้อยกว่า 500 ปี เป็นแหล่งเกษตรกรรม และหาของป่าที่สำคัญ เพราะอยู่ในพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ใกล้แหล่งน้ำและป่าไม้ มีบทบาทเพื่อผลิตเสบียงส่งเมืองหลวง และเป็นพื้นที่เหมือนหอสั่งเกตการณ์ข้าศึกศัตรู ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งในเมืองบริวารของอาณาจักรเชียงใหม่

แผนที่ตั้งชุมชนโบราณอำเภอเวียงแสน

2. ประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ ตำบลศรีดอนมูล

การเลือกตั้งถิ่นฐานชุมชนในลุ่มน้ำคำ จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเล่าว่า การเลือกที่ตั้งชุมชนจะหาที่อยู่ใกล้ลำน้ำ หาที่ที่ต้นแขมขึ้นสูงๆ เพราะเชื่อว่าที่ตรงนั้นเป็นที่ดินดำนํ้าดี กลุ่มคนรุ่นแรกๆ ไม่เลือกตั้งชุมชนใกล้แม่น้ำโขงทั้งที่เป็นลำน้ำที่มีขนาดใหญ่กว่าลำน้ำคำมาก เพราะไม่มีที่ราบลุ่มให้ปลูกข้าว เช่นที่บ้านสบกก สภาพพื้นที่เป็นพื้นที่ป่า เป็นป่าหญ้าเสียมาก เหมาะกับการปลูกยาสูบมากกว่า

เมื่อก่อนยังไม่มีถนนบุกเบิกหาที่นา ทางด้านริมขอบของหมู่บ้าน มีสภาพพื้นที่เป็นป่าดิบ การบุกเบิกที่นาในสมัยนั้น ก็ใช้จอบ ใช้เสียมขุด ดางเอา เลือกที่ที่เป็นลุ่ม คนสมัยก่อนเชื่อว่า ที่ที่มีต้นแขมขึ้นสูง แสดงว่าเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ หลังจากนั้นก็หมายความว่าใครจะเอาเท่าไร ไม่มีการแย่งกัน เมื่อก่อนยังไม่ได้กินน้ำเหมืองอาศัยกินนํ้าฟ้า ดางหญ้าก็จะดางตอนก่อนน้ำจะท่วม พอางเสร็จ น้ำหลากท่วมให้หญ้าเน่าไปเอง ขณะนั้นกำลังคนที่จะดางเอาได้คนละประมาณสิบกว่าไร่

ชุมชนแถบลุ่มน้ำคำ ตำบลศรีดอนมูล ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ “ยอง” ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่เมืองยอง ประเทศสหภาพพม่าในปัจจุบัน และได้ถูกเจ้ากาวิละไปตีเมืองและอพยพมาอยู่เชียงใหม่ ลำพูน ในยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2348 และส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตจังหวัดลำพูน การอพยพเข้ามาอยู่ในเขตตำบลศรีดอนมูลมาเป็นหลายระลอก และหลายสาย หลายกลุ่ม บางกลุ่มอพยพมากลำพูนโดยตรง บางสายอพยพจากลำพูน มาตั้งถิ่นฐานอยู่แถวตำบลจันจว้า (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอแม่จัน) และอพยพเข้ามาอยู่ในเขตตำบลศรีดอนมูลภายหลัง ในรายงานวิจัยเล่มนี้จะนำเสนอประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนของ 3 หมู่บ้าน ตามลำดับการก่อตั้งชุมชนก่อนหลัง โดยเริ่มจากบ้านศรีบุญยืน บ้านศรีดอนมูลและบ้านด้ายดง มีรายละเอียดดังนี้

1. บ้านศรีบุญยืน

บ้านศรีบุญยืน ก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2465 มีบรรพบุรุษกลุ่มหนึ่งประมาณ 20 ครอบครัว อพยพมาจากเมืองลำพูน เป็นคนเชื้อสาย “ยอง” โดยเดินทางมาด้วยล้อเกวียนเทียมวัว รวมระยะเดินทางจากเมืองลำพูนถึงเมืองเชียงแสน ใช้เวลาประมาณเดือนเศษ ช่วงระยะที่เดินทางนั้นก็ได้นหยุดพักอาศัยค้างคืนค้างแรมมา โดยตลอดค้ำไหนดอนนั้น จนมาถึงจุดหนึ่งที่ทุกครัวเรือนคิดจะเอาเป็นที่อยู่อาศัย ที่จุดนั้นปัจจุบันก็คือ บ้านแม่คำน้ำลัด หมู่ที่ 3 ต.จันจว้า อ.แม่จัน ทุกครัวเรือนมาหยุดตรงนี้ก็เพราะว่ามีแม่น้ำขวางกั้น คือแม่น้ำคำ อาศัยอยู่ได้ประมาณ 2 ปีก็มีหลายคนต่างก็อยากข้ามน้ำมาคิดว่า ที่ฝั่งนี้จะมีอุดมสมบูรณ์หรือไม่อย่างไร นายสมสนาศักดิ์ จึงว่ายนํ้าข้ามมาดู หลังจากข้ามมาดูสถานที่แล้ว ก็กลับไปปรึกษากันว่ามีใครที่สนใจไปสร้างหลักปักฐานบ้างก็มีประมาณ 7 ครัวเรือนแรกที่สนใจที่จะมาตั้งหลักแหล่งที่อยู่ออาศัยใหม่ ประกอบด้วย

1. นายสม-นางนาง	สมนาศักดิ์
2. นายจันทร์-นางคำ	สมนาศักดิ์
3. นายดี-นางตีบ	สมนาศักดิ์
4. นายปัน-นางคำ	สมนาศักดิ์
5. นายมูล-นางยอด	สุมัยยา
6. นายปัน-นางบัว	สมนาศักดิ์
7. นายแก้ว-นางดี	แก้วศักดิ์

โดยทั้ง 7 ครอบครัวได้ทำการจับจองที่ดินที่ตั้งบ้านเป็นของตนเองๆ ได้ตามกำลังความสามารถของแต่ละคนในขณะนั้น หลายปีต่อก็มีญาติที่อยู่เมืองลำพูนต่างรู้ข่าวคราวว่าญาติพี่น้องมีหลักแหล่งในที่อุดมสมบูรณ์ก็อพยพตามมา ครัวเรือนและประชากรก็เพิ่มมากขึ้น

ในช่วงปี พ.ศ. 2465 ยังไม่มีชื่อหมู่บ้าน และมีอีกชุมชนหนึ่งอยู่ทางฝั่งเดียวกัน เรียกว่า "บ้านท่าล้อ (เกวียน)" มีประมาณ 10 ครัวเรือน ในช่วงที่ครัวเรือนทั้งสองฝั่งแม่น้ำคำ มีกิจกรรมหรืองานทำบุญทางศาสนา ก็จะไปร่วมกันที่วัดหลวง หรือวัดแม่คำน้ำลัด ได้มีผู้เฒ่าผู้แก่ที่พอจำความได้เล่าให้ฟังว่า ในช่วงเริ่มแรกเดิมทีมาอยู่นั้นบริเวณย่านแถวนี้จะเป็นป่าพงดงดิบ หนาทึบ มีทั้งสัตว์ป่าน้อยใหญ่เต็มพื้นที่ ทุกคนต้องคอยระมัดระวังตลอดเวลา และต่อมาทั้ง 2 ชุมชน ได้ปรึกษาหารือกันถึงเรื่องสถานที่ประกอบเกี่ยวกับศาสนากิจประจำหมู่บ้าน เนื่องจากที่ผ่านมามีทั้งสองชุมชน ทุกปีจะต้องทำบุญที่วัดหลวง คือ วัดแม่คำน้ำลัด ทั้งสองชุมชนได้ตกลงกันที่จะสร้างวัดแห่งใหม่

ในปีพ.ศ. 2475 ซึ่งได้มีครอบครัวเพิ่มประมาณ 40 ครัวเรือน ก็ได้ช่วยกันจับจองที่ดินซึ่งเป็นป่าอยู่ไว้เป็นของวัด แล้วทุกคนก็ช่วยกันสร้างกุฏิขึ้นหลังหนึ่ง หลังจากกุฏิเสร็จ ชาวบ้านก็ไปขอนิมนต์ หลวงปู่จันทร์ กาวิโล (ตุลัจจันทร์ กาวิโล) มาอยู่วัดและได้ตั้งชื่อวัดนี้ว่า "วัดน้อย" เพราะได้แยกจากหลวง คือวัดบ้านแม่คำน้ำลัด ในสมัยนั้น ต่อมาตุลัจจันทร์ กาวิโล ก็เป็นผู้นำศรัทธาปฏิบัติพัฒนาวัด จึงได้พบกับหลุมเก่าแก่หลุมหนึ่ง กว้างประมาณครึ่งเมตร จึงช่วยกันขุดเพื่อเอาเป็นบ่อน้ำไว้ใช้อุปโภคบริโภคให้กับวัด พอขุดลึกลงไปประมาณ 2 เมตร ก็พบก้อนดินจี(อิฐ) โบราณเก่าแก่ วัดได้กว้าง 8 นิ้ว ยาว 16 นิ้ว หนา 4 นิ้ว บนก้อนอิฐได้ปรากฏอักษรเป็นตัวหนังสือพื้นเมืองล้านนาโบราณ แปลเป็นภาษาไทยว่า "สลัญญีน" ทุกคนต่างก็มีปิตินดี และเป็นนิมิตหมายอันดียิ่ง จึงตั้งชื่อวัดใหม่นี้ว่า "วัดศรีบุญยืน" และเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน ตั้งแต่นั้นมา เป็นหมู่บ้านที่ 10 ต.ป่าสัก กิ่งอ.เชียงแสน และต่อมาทั้ง 2 หมู่บ้านได้รวบรวมหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านเดียวกัน เมื่อปี พ.ศ. 2488 และได้มีครัวเรือนย้ายมาประมาณ 40 ครัวเรือน

ผู้ใหญ่บ้านศรีบุญยืนในยุคแรกมีอยู่ 2 หมู่บ้าน คือ บ้านท่าล้อ มีผู้ใหญ่บ้านคนแรก คือ นายมาภิระบรรณ์ และบ้านศรีบุญยืน มีนายมูล สุมัชยา เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

2. บ้านศรีดอนมูล (บ้านป่าดอน)

จากคำบอกเล่าของอุ้ยลือ ดงปาลี อายุ 82 ปี เริ่มต้นในพื้นที่บ้านป่าดอนได้มีชนเผ่าไทใหญ่ (เงี้ยว) และชาวบ้านพื้นเมืองที่อพยพมาจากถิ่นใกล้เคียง มาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำคำ ตั้งชื่อบ้านว่า "บ้านท่ามะฮะ" กระจายกันอยู่เป็นหย่อมๆ และเพิ่มจำนวนขึ้นเป็นลำดับ มีการสร้างวัด เพื่อให้เป็นที่ประกอบพิธีทางพุทธศาสนาชื่อ "วัดสบห่าง" เนื่องจากตั้งอยู่ตรงปากแม่น้ำห่าง มีผู้ใหญ่บ้านชื่อพ่อหลวงหนานปัน กันแก้ว และมีพ่ออุ้ยตัน โกแสนตอ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ชุมชนบ้านท่ามะฮะ ยุคบุกเบิก ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีครัวเรือนประมาณ 20 ครัวเรือน ก่อนที่บ้านป่าดอนจะมีครัวเรือน ณ ปัจจุบัน ชุมชนแห่งนี้ใช้ชื่อว่า "บ้านท่ามะฮะ" โดยมีพ่อหนานปัน กันแก้ว เป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 7 ต.ป่าสักน้อย กิ่งอำเภอเชียงแสน จ.เชียงราย จากการบอกเล่า นายเค็ด แหล่งกาศ (72 ปี) ซึ่งเป็นญาติของพ่อหลวงปัน กันแก้ว เท่าที่จำความได้มีครอบครัว ดังนี้

1. พ่อหลวงปัน-แม่หลวงสุกัณฑา	กันแก้ว
2. พ่ออุ้ยหนานพรหม-แม่อุ้ยแสง	โกแสนตอ
3. พ่ออุ้ยหมื่น-แม่อุ้ยนาง	โกแสนตอ
4. พ่ออุ้ยสง่างหลวง-แม่หนุ่ม	(ไม่ทราบนามสกุล)

5. พ่ออุ้ยสา่งสาม-แม่อุ้ยดี	(ไม่ทราบนามสกุล)
6. พ่อน้อยดา-แม่อุ้ยใส	เชียงรุ่ง
7. พ่ออุ้ยแก้ว-แม่ปิ่น	นันทะชัย
8. พ่อหนานเงาะ	(ไม่ทราบนามสกุล)
9. พ่อน้อยปุด	(ไม่ทราบนามสกุล)
10. พ่ออุ้ยอุ้น	(ไม่ทราบนามสกุล)
11. พ่อน้อยทาแจ้	(ไม่ทราบนามสกุล)
12. พ่อน้อยมูล-แม่แก้ว	แหล่งกาศ
13. พ่อน้อยตัน-แม่อุ้ยเขียว	โกแสนตอ

ต่อมาได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 พ่อหลวงได้ไปสงคราม ณ เมืองเชียงตุง ระหว่าง พ.ศ.2484-2486 ในระยะสงครามชุมชนบ้านท่ามะแะ ได้ขุดหลุมหลบภัยแทบทุกครัวเรือน เมื่อสงครามยุติลง พ่อหลวงปิ่น กันแก้ว ได้อพยพไปอยู่บ้านหนองปลาสะเต็ด ในราว พ.ศ. 2486 ตั้งแต่นั้นมา บ้านท่ามะแะและบ้านป่าด่อนได้รวมกันเป็นบ้านป่าด่อนตั้งแต่นั้นมา

ส่วนประวัติของคนกลุ่ม “ยอง” ในบ้านป่าด่อน จากคำบอกเล่าของพ่ออุ้ยลือ ดงปาลี เล่าว่าอีกว่าบรรพบุรุษของท่านได้อพยพมาจากลำพูน-เชียงใหม่ เป็นเชื้อสาย “ยอง” มาอยู่บ้านดง (ห่างจากบ้านศรีดอนมูลประมาณ 20 กิโลเมตร) ตำบลจันจว้า อำเภอแม่จัน ตั้งแต่พ่ออุ้ยลือยังไม่เกิด ต่อมาที่บ้านดงมีคนมาอยู่มากขึ้น ทำให้ที่ทำการเริ่มคับแคบลง พ่อหลวงมา ดงปาลี ผู้เป็นบิดา จึงชักชวนเพื่อนบ้านเดินทางมาสำรวจที่ป่าด่อนบ้านป่าด่อนในปัจจุบัน และได้มาจับจองแนวทาง บุกเบิก จนได้พื้นที่พอสมควรแก่การเพาะปลูกและสร้างบ้านได้ จึงพาครอบครัวอพยพมาจากหมู่บ้านดง เมื่อ พ.ศ 2472 ขณะนั้นพ่ออุ้ยลือ อายุได้ประมาณ 6 ปี เพื่อนบ้านที่อพยพมาด้วยก็มีดังนี้ ครอบครัวแม่อุ้ยอุ้น จันทาพูน ครอบครัวแม่อุ้ยดวง จันทาพูน ครอบครัวแม่อุ้ยนาง ร้องหาญแก้ว ครอบครัวพ่ออุ้ยอินใจ ครอบครัวพ่ออุ้ยหนานทา กันทะดง ครอบครัวพ่ออุ้ยสม แม่อุ้ยคุมมา จันทาพูน และครอบครัวพ่อหลวงมา ดงปาลี รวมเป็น 7 ครอบครัว อาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน (ขึ้นไปทางทิศเหนือของบ้านท่ามะแะ) พร้อมกันนั้นก็ได้บุกเบิกพื้นที่ทำการขยายต่อไปทางทิศตะวันตกอีกเรื่อยๆ จนได้พื้นที่นาซึ่งยังมีอยู่และใช้ทำมาหากินจนถึงปัจจุบันนี้

ต่อมาเมื่อผู้คนเริ่มเข้ามาอยู่มากขึ้นหลายครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่จะอพยพมาจากจังหวัดลำพูน และจังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนเริ่มหนาแน่นขึ้น จึงมีการสร้างวัด โดยการบูรณะวัดเก่า ซึ่งยังมีร่องรอยโบราณสถานเหลืออยู่ และตั้งชื่อวัดแห่งนี้ว่า “วัดป่าด่อน” ตามชื่อหมู่บ้าน เนื่องจากมีดินดอนขึ้นอยู่มากมาย ต่อมาได้มีการจุดพบซากดินจี้ (อิฐ) ในบริเวณวัดเก่ามีอักษรตัวเมืองจารึกอยู่บนก้อนอิฐว่า “สลิดอนมูล” ภายหลังจึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านศรีดอนมูล” ตามชื่อที่พบในดินจี้ตั้งแต่นั้นมา

3. บ้านคำย

ในระยะเริ่มแรกของการก่อตั้งชุมชนนั้นได้มีชาวบ้านที่ก่อตั้งหมู่บ้านก่อนหลายหมู่บ้านแถบลุ่มน้ำจัน เช่น บ้านใหม่ไล่ได้ข้ามลำน้ำคำผ่านไปหาปลาที่ลำน้ำมะซึ่งเป็นบริเวณที่มีปลาชุกชุมมาก จนกระทั่งมี พ่อติบ ได้เห็นบริเวณที่ราบลุ่มติดลำน้ำคำมีความเหมาะสมสำหรับการทำนา จึงนำความไปบอกกล่าวแก่คนในหมู่บ้านใหม่ไล่ได้ ต่อมาเมื่อพ่อปา น้อยหมอและพ่อสม น้อยหมอ สองพี่น้อง ชวนกันมาหาที่ทำกิน ทำนา ได้พบว่าบริเวณ

คือน้ำคำทางทิศตะวันออก มีลักษณะเป็นคิ่งน้ำและมีต้นดอกด้ายหางหมา ขึ้นเต็มไปหมดเหมาะสมสำหรับการทำนาจึงชักชวนญาติพี่น้องมาตั้งหลักแหล่งบริเวณบ้านโห้ง (บึงวันออก) เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2476 ในขณะเดียวกันนั้นก็มีคนอื่นอีก 2 กลุ่ม คือ กลุ่มคนที่อพยพมาจากบ้านกิ้วพร้าว อำเภอแม่จัน ได้แก่ กลุ่มพ่ออุ้ยยวง บึงคนเนตร พ่อน้อยเงา และพ่อมูล เรียกว่าบึงกิ้วพร้าว ส่วนอีกกลุ่มคือพ่ออินตา อพยพมาจากบ้านแม่หะแม่วัว อำเภอแม่จัน เรียกว่าบึงวันตกต่อมาผู้คนจึงทยอยกันอพยพมาอยู่เพิ่มขึ้นจนสามารถจัดตั้งเป็นหมู่บ้านได้ ยุบรวมบึงก หลังจากมีการอพยพมาอยู่เพิ่มขึ้น บึงกบ้านกิ้วพร้าว (หมู่ที่ 2 ในปัจจุบัน) และบึงบ้านโห้ง (หมู่ที่ 3) จึงมารวมกัน ส่วนบึงวันตกก็อยู่อีกกลุ่มหนึ่ง (หมู่ที่ 1 ในปัจจุบัน) อยู่ในเขตการปกครองของอำเภอแม่สาย

ลักษณะการปกครอง ในระยะเริ่มแรก เป็นลักษณะเครือญาติที่อพยพติดตามกันมา มีความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกัน จนกระทั่งพ่อหลวงป่า น้อยหมอ ได้เห็นประโยชน์จากลำน้ำคำจึงได้สร้างฝายร่องธาตุและพัฒนาเมืองฝายโดยใช้กำลังคน มีวิธีการปันน้ำ ในการขุดลำเหมือง ใช้ไม้มอก (ไม้ที่กำหนดขนาด) แบ่งตามความกว้างประมาณ 2 ศอก ส่วนความยาวเป็นไปตามขนาดของพื้นที่นา ของใครของมัน จนกระทั่งชุมชนใกล้เคียงเช่น บ้านป่าดอน ซึ่งแต่เดิมทำนาแบบต้องอาศัยฝน (น่าน้ำฟ้า) เห็นประโยชน์จากลำน้ำคำในการทำเกษตรจึงได้ทำการขุดลำเหมืองจากน้ำคำเข้าสู่พื้นที่ของตนและสร้างฝาย บริเวณนาหนองน้อย ใกล้กับบ้านศรีบุญยืน ต่อมาลำน้ำคำเปลี่ยนเส้นทางเดิน ชุมชนป่าดอนจึงขยับฝายขึ้นมา 3 ครั้ง ทำให้ปิดกั้นขวางทางเดินของลำน้ำคำ น้ำคำจึงท่วมไร่นาของชุมชน บ้านด้าย ทำให้เกิดข้อบาดหมางกัน ตั้งแต่นั้นมา ส่วนบ้านป่าก้อยและสันตันธงก็ได้ขอร่วมปันน้ำขุดลำเหมืองเพื่อการเกษตรเช่นเดียวกัน โดยการปันขึ้นต้นไม้สูงเพื่อวางแผนและกำหนดทิศทางการเดินทางของการขุดลำเหมืองเข้าสู่ไร่นาของตน

ในระยะเริ่มแรกนั้นชุมชนบ้านด้ายยังไม่มีวัด ต้องเดินทางไปประกอบพิธีและทำบุญที่วัดสันธาตุ (ศรีโคมคำ) โดยมีพระครูบ้านแหลวได้มาเห็นซากปรักหักพัง เจดีย์เก่าที่วัดสันธาตุ จึงได้ร่วมกับชาวบ้านสร้างวัดสันธาตุขึ้น จนต่อมามีคนมาอยู่มากขึ้นชุมชนบ้านด้ายจึงทำการสร้างวัดของตนขึ้นมาใหม่ ชื่อว่า วัดบ้านด้ายธรรมประสิทธิ์วิทยาราม (พระครูสิงห์ เจ้าอาวาสวัดศรีบุญเรือง เป็นผู้ตั้งชื่อให้) เมื่อปี พ.ศ. 2481

การคมนาคมในสมัยก่อนเป็นไปอย่างยากลำบากเนื่องจากไม่มีถนน ถ้าจะไปแลกเปลี่ยนข้าวของเครื่องใช้กับชุมชนอื่นต้องเดินลัดป่าพงไป หรือจะกลับไปเยี่ยมญาติที่บ้านใหม่จะต้องใช้วิธีเดินลุยข้ามน้ำไปโดยให้เชือกผูกกับต้นไม้ที่อยู่ 2 ฝั่งของลำน้ำคำแล้วนำไม้ไผ่ที่เจาะรูตรงกลาง สอดเชือกผ่านกลางปล้องไม้ไผ่ เวลาเดินรูดกระบอก เชือกจะได้ไม่บาดมือ มีการสร้าง ขัวไหวหรือสะพานไม้ไผ่บ้าง ต่อมาเมื่อมีการปลูกข้าวมากชุมชนมีความหนาแน่นมากขึ้น การปลูกข้าวจึงเป็นไปเพื่อการค้ามากขึ้นโดยจะบรรทุกเกวียนเดินลัดลำน้ำคำ (ช่วงฤดูแล้ง) เมื่อมีความต้องการในการใช้ประโยชน์จากสะพานมากขึ้น บริเวณก่อนจะถึงบ้านสันธาตุมีต้นไม้สักขึ้นมาก พ่อหลวงป่า น้อยหมอ และลูกบ้านจึงช่วยกันตัดไม้สักมาสร้างสะพาน โดยเลียมปลายต้นไม้สักเพื่อคอกลงในแม่น้ำใช้คนดึงเชือกและใช้ฆ้องหน้าแว่นตอกแล้วจึงปล่อยไม้สักเป็นแผ่นพื้นสะพานส่วนถนนพ่อหลวงป่าและครูดำรงและลูกบ้านช่วยกันพัฒนาตัดแบ่งถนนเพื่อเดินไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน

ต่อมามีพ่อประยูร มั่งคั่ง ที่เดินทางจากจังหวัดแพร่ มาอยู่บ้านใหม่โละได้แต่งงานกับน้องของพ่อหลวงป่า และอพยพติดตามมาอยู่บ้านด้าย จากนั้นจึงมีผู้คนย้ายเข้าตั้งถิ่นฐานกันเรื่อย ๆ

3. ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของท้องถิ่น

ชาวบ้านตำบลศรีดอนมูลเป็น "ชาวยอง" กว่าร้อยละ 70 ของจำนวนประชากรทั้งหมดและส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน แม้จะมาจากต่างถิ่นหลายจังหวัดแต่ส่วนใหญ่ยังเป็นชาวล้านนา ฉะนั้นวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะผดผกไปบ้างบางขั้นตอนและวิธีดำเนินการแต่ก็มีน้อยมากและสามารถปรับตัวเข้าหากันได้อย่างกลมกลืน ทั้งด้านความเชื่อและการปฏิบัติพิธีกรรมต่างๆ ตามเทศกาลในรอบปีหนึ่งจะมีงานประเพณีที่ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติต่อกันมาทุกๆ ปี ที่สำคัญ มีดังนี้

1. เดือนเจ็ด	เมษายน	ประเพณีปีใหม่เมือง(สงกรานต์)
2. เดือนแปดขึ้น 15 ค่ำ	พฤษภาคม	ประเพณีเดือนแปดเป็ง(วันวิสาขบูชา)
3. เดือนเก้าแรม 9 ค่ำ	มิถุนายน	ประเพณีเลี้ยงเสื่อบ้าน(ผีเสื้อบ้าน)
4. เดือนสิบขึ้น 15 ค่ำ	กรกฎาคม	วันเข้าพรรษา
5. เดือนสิบสองขึ้น 15 ค่ำ	กันยายน	วันเปรตพลี
6. เดือนเกียงขึ้น 15 ค่ำ	ตุลาคม	วันออกพรรษา(แรม 1 ค่ำตักบาตรเทโว)
7. เดือนยี่ขึ้น 15 ค่ำ	พฤศจิกายน	ประเพณียี่เป็งตั้งธัมม์มหาลง(ลอยกระทง)
8. เดือนสี่ขึ้น 15 ค่ำ	มกราคม	ตานข้าวใหม่
9. เดือนห้าขึ้น 15 ค่ำ	กุมภาพันธ์	วันมาฆบูชา, สรงน้ำธาตุ, เสบชะตาหมู่บ้าน

งานประเพณีดังกล่าวส่วนหนึ่งเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของชาติอีกด้วย นอกจากงานประเพณีแล้วยังมีงานบุญอื่นที่ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันจัดขึ้น เช่น งานปอยหลวง งานบวชนาคหรือบรรพชาสามเณร งานตานก๋วยสลากภัต งานทอดกฐิน ทอดผ้าป่า และยังมีงานมงคลที่จัดขึ้นส่วนบุคคล เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานปอยข้าวสังข์ (งานบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย) โดยกำหนดงานตามความเหมาะสมกับโอกาสและความพร้อม แต่ก็จะอยู่ในช่วงเทศกาลนั้นๆ เช่น งานทอดกฐินจะทำหลังจากออกพรรษา 11 เดือนตั้งแต่เดือนเกียงแรม 1 ค่ำ ถึง เดือนยี่ขึ้น 15 ค่ำ ส่วนการทอดถวายผ้าป่านั้นสามารถทำได้ทุกฤดูกาลตลอดทั้งปี ส่วนงานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่นิยมทำในเดือนคู่ประกอบกับการดูฤกษ์ยามหาวันดีคืนดีตามความเชื่อของแต่ละบุคคลและท้องถิ่น ต่อไปเป็นรายละเอียดกิจกรรมของแต่ละประเพณี

1. งานสงกรานต์ "ปีใหมเมือง"

พอย่างเข้าสู่เดือนเมษายนของทุกปีจะเป็นช่วงที่ทุกคนมีความสุขกันมาก เพราะเป็นช่วงว่างเว้นจากการทำไร่ทำนาถือว่าเป็นการ "พักร้อน" ของชาวบ้านก็คงจะไม่ผัดนัก อากาศร้อน ท้องฟ้าแจ่มใส แดดจ้า ในตอนกลางวันเป็นเดือนแห่งการเวียนมาบรรจบครบรอบปีใหม่ของชาวไทย โดยเฉพาะชาวล้านนาจะมีปฏิทินโดยเฉพาะเรียกว่า "หนังสือปีใหม่" จากการคำนวณตามตำราและคติความเชื่อ การนับศักราชแบบโบราณที่สืบทอดกันมาเมื่อไรไม่ปรากฏ ปีใหม่ของชาวไทย (เหนือ) จะมีวันสำคัญดังนี้

วันที่ 13 เมษายน เป็นวันมหาสงกรานต์เรียกว่า "วันสังขารล่อง" พอล่วงเข้าวันใหม่เราจะได้ยินเสียงจุดประทัด ยิ่งปืน จุดละปึก (กระบอกไม้ไผ่บรรจุดินปืนหรือถ่านแก๊สเผาไฟเพื่อให้เกิดเสียงดัง) เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองต้อนรับปีใหม่เสียงดังสนั่นก้องไปทั่วหมู่บ้าน ผู้ใหญ่หรือผู้เฒ่า พ่ออ้วย แม่อ้วย จะทำการนวดขยี้ตั้งแต่เช้ามีเด็กจะถูกหลอกให้ตื่นแต่เช้าเพื่อมาดักธูปธูปสังขาร ซึ่งก็ไม่เคยมีใครตื่นทันเห็นกันสักรายผู้ใหญ่ก็จะโทษว่าเพราะตื่นสายจึงไม่ทันได้เห็นกัน เป็นกลอุบายที่ให้เด็กตื่นขึ้นมาช่วยกันทำความสะอาดบริเวณบ้าน ปิดกวาดเช็ด

ญ เป็นการฝึกให้เด็กทำงานอย่างสนุกสนานและได้ประโยชน์อีกทางหนึ่งด้วย เลือดฝาด
 วนออกมาจากเรือนเพื่อชักตากแดดครั้งใหญ่ ทั้งมุ้งหมอน ที่นอน ถูกนำมาผึ่งแดดทุกครัวเรือน
 พลิกกลับไปมาตีไปปากก็พร่ำวิจารณ์ขอให้สิ่งชั่วร้ายต่าง ทุกชีโสภ โรคภัย เคาะห์ ภัยพิบัติต่างๆ
 ไปกับ “ปู่สังฆาร” ในวันนี้ยามนี้แลฯ เชื่อกันว่า “ปู่สังฆาร” นั้นมีตะกร้าใบใหญ่มีมา หาบมาบน
 ึ่งเลวร้ายทั้งหลายไปทิ้งให้และจะมาเป็นละหน คือในวัน “สังฆารล่อง” เท่านั้น นับว่าเป็นภูมิ
 ราณที่คิดกลอุบายให้ลูกหลานได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เพราะคนสมัยก่อนไม่มีเครื่องซักผ้า
 การซักผ้าห่มเครื่องนอน จึงเป็นเรื่องยากลำบากอยู่ไม่น้อยต้องหอบไปซักที่เกาะทรายกลางแม่น้ำ
 ้วยต่างๆ นั่นก็คือฝุ่นละอองหรือคราบโคลนนั่นเอง

ทุกคนจะได้ “สระเกล้าดำหัว” ด้วย “น้ำมันส้มป่อย” หรือมีชื่อเรียกแบบโบราณว่า “น้ำสุ
 รนำผักส้มป่อยเผาไฟให้เกรียมเล็กน้อยหักแช่น้ำ รอยเกสรดอกคำฝอย ดอกสารภีที่ตากแห้งแล้ว
 ักได้จะมีสีเหลืองอ่อนๆ มีกลิ่นหอมละมุน ไม่มีขมมันแต่อย่างใด เพียงแต่ยกขึ้นน้ำมันส้มป่อยขึ้น
 ฐานในใจขอให้เกิดแต่ความเป็นสิริมงคล ก็ถือว่าเป็นน้ำที่ให้คุณค่าทางจิตใจ ใช้ในโอกาสปี
 พิธีกรรมต่างๆ จะมีน้ำมันส้มป่อยร่วมด้วยเสมอ การสระเกล้าดำหัวนั้นจะต้องนั่งหันหน้าไปใน
 ิ่งสี่ปีใหม่ซึ่งแต่ละปีจะไม่เหมือนกันแล้วแต่การเสี่ยงทายของโหรผู้ทำนายว่าปีไหนจะให้หัน
 วนหน้าดำหัวแล้วให้หันบดอกไม้มี่ที่สระโดยใช้ดอกไม้ที่เป็นใหญ่สำหรับปีนั้นๆ เด็กๆ หรือหนุ่ม
 ักกันเป็นที่สนุกสนาน ในสมัยก่อนไม่มีน้ำประปาทุกบ้านจะมีบ่อน้ำใช้ทุกหลัง ถนนหนทางก็ไม่
 เหมือนสมัยนี้ เด็กๆ จึงได้เล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนานไม่ต้องคอยระวังอันตรายจากรถรา
 ญุณเสียชีวิต การญุณเสียทรัพย์สินจึงไม่เกิดขึ้นเหมือนปัจจุบันซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงขึ้นทุก
 รมการขนส่งทางบกทุกๆ ปี ส่วนผู้ใหญ่ก็จะจัดหาสิ่งของที่จำเป็นที่จะต้องใช้ในการวันถัดไป มีการ
 วิกเจดีย์ทรายใน “วันพญาวัน” เตรียมใบตองสำหรับห่อขนม “จ็อก”(ขนมเทียน) ดอกไม้ รูป
 ะจัดซื้อหาสิ่งของที่จำเป็นไป “ดำหัว” ผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ที่นับถือเพื่อขอพรอันเป็น
 ปฏิบัติสืบต่อกันมา

ที่ 14 เป็น “วันเนา” หรือ “วันเนาวัน” เป็นวันจัดเตรียมอาหารคาวหวานเพื่อถวายพระและ “ทาน
 ุทธิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว อาหารที่นิยมทำกันในเทศกาลขึ้นปีใหม่ ส่วนมากจะ
 นมคาวหวานก็คือขนมจ็อก หรือ ขนมเทียน เหตุผลที่ทำขนมเทียนก็เพราะขนมชนิดนี้สามารถ
 ม่บุดง่ายโดนน้ำก็ไม่เสีย โดยทำจากแป้งข้าวเหนียวนวดกับน้ำมันพืชแล้วเจียนให้เป็นรูปสามเหลี่ยม
 วนชุดด้วยน้ำตาลหรือน้ำอ้อยแล้วห่อด้วยใบตองที่ทำน้ำมันพืชแล้วเจียนให้เป็นรูปสามเหลี่ยม
 ่งเป็นทรงกรวยแล้วนำแป้งที่ปั้นแล้วใส่ลงไปนึ่งในกรวย พับปิดปากกรวยให้แน่นก็จะได้ ห่อขนม
 นพริะ มิดจึงเรียกว่า “ขนมจ็อก” คำว่าจ็อกซึ่งแปลว่า การห่อด้วยใบตองแล้วพับเป็นยอดแหลม

นอกจากการเตรียมอาหารการกิน ให้เพียงพอในช่วงปีใหม่ ซึ่งจะหยุดนานถึง 3-4 วัน ตลาด
 ักคึกมากในช่วงนี้ ซึ่งจะมีการจับจ่ายซื้อของกันทั้งวัน ตกบ่าย หนุ่มสาวและเด็กๆ จะพากันไป
 อก่อเจดีย์ทราย การขนทรายเข้าวัดนั้น เชื่อว่าเป็นการถวายทานเมตตารายเพื่อทดแทนจากการ
 หนึ่งๆ ดังหลายหน เมตตารายอาจจะติดเท้าเราออกมาจากวัด จึงต้องไปขนทรายคืนให้วัดเพื่อ

เป็นการล้างบาปตามความเชื่อ และจะเตรียม "ต้นตุง" คือ ตุงกระดาษหลากสี ผูกติดกับกิ่งไม้ เพื่อนำไปปักเจดีย์ทราย

รุ่งขึ้นวันที่ 15 ซึ่งเป็น "วันพญาวัน" ซึ่งถือว่าเป็นวันสำคัญยิ่ง มีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้าตอนสายก็จะมีกาพย์เทศน์ ฟังธรรมปีใหม่ การสรงสรงน้ำพระพุทธรูป และรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ ในหมู่บ้านลูกหลานที่จากบ้านไปอยู่ไกลๆ ก็จะกลับมาพร้อมหน้าพร้อมตากันในวันนี้ ถือว่าเป็น "วันครอบครัว" ที่เต็มไปด้วยความอบอุ่นยิ่ง มีการเล่นสาดน้ำกันทั้งวัน สมัยก่อนจะเล่นน้ำกันแต่ในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียงกันเท่านั้น แต่ปัจจุบันมีการนำถังบรรจุน้ำตั้งบนรถกระบะตระเวนไปเที่ยวตามสถานที่เที่ยวต่างๆ เมื่อรดสวนกันก็จะสาดน้ำใส่กันแต่ก็เต็มไปด้วยอันตรายสำหรับเด็กๆ ไม่น้อย และในช่วงเทศกาลปีใหม่ จะมีการฉลองเหล้ายากันเป็นส่วนใหญ่ การเที่ยวแบบนี้ จึงต้องระวังอันตรายด้วย

วันที่ 16 ถัดมาเป็น "วันปากปี" เป็นวันเริ่มปีใหม่ ตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตร การทำพิธีที่เรียกว่า "การหลีกเคราะห์" ด้วยการนำเอาเสื้อผ้าของสมาชิกทุกคนในบ้านคนละชิ้นใส่ไว้ในตะกร้าแล้วเอาเครื่องเช่น อันประกอบด้วย ข้าวสุกปั้นเป็นก้อนๆ พอคั่ว อาหารคาว หวาน ผลไม้ ใส่ในกระตุงหรือกระตุงใบตอง ปักรูปเทียนคู่ช่อน้อย แล้วนำไปวางบนตะกร้าที่ใส่เสื้อผ้ายกไปวางเรียงกันบริเวณที่ทำพิธี พระสงฆ์จะสวดเจริญพุทธมนต์ มีการเผาด้วยสายสิญจน์ชุบน้ำมันพืชจำนวนเท่ากับสมาชิกในบ้าน ขณะทำการเผาก็จะกล่าวคำอธิษฐานขอโชคลาภพร ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปด้วยเพื่อความเป็นสิริมงคลตามความเชื่อ ในวันนี้ก็ยังมีการรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ที่นับถือ และเล่นสาดน้ำกันอยู่ และจะค่อยๆ เลิกไปในวันถัดมาอีก 2-3 วันถัดมา เป็นการสิ้นสุดประเพณีปีใหม่ของบรรดาลูกหลาน ที่มาจากต่างจังหวัดในช่วงวันหยุดก็จะทยอยกันกลับเพื่อเริ่มการประกอบอาชีพการงานตามหน้าที่ต่อไป จนกว่าจะถึงปีใหม่อีกครั้งในปีหน้าจึงจะพร้อมหน้ากันอีกครั้ง

2. ประเพณีเคียนแปดเป็ง

ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เดือนพฤษภาคม เป็นวันวิสาขบูชา เป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนาของชาติ ปัจจุบันองค์การสหประชาชาติ ได้ประกาศเป็นวันสำคัญของโลกด้วย ในวันที่ ชาวล้านนาจะมีการทำบุญเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาเหมือนภาคอื่นๆ แต่จะมีกิจกรรมที่ปฏิบัติต่อกันมา คือ การจุดบั้งไฟ (จิบอกไฟ) บางแห่งมีการแข่งขันชิงรางวัลกันด้วย ตอนค่ำจะมีการเวียนเทียน รอบๆ โบสถ์ หรือวิหาร มีการจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อน้อมรำลึกถึงพระพุทธคุณ และถือปฏิบัติกันมาทุกปี

3. ประเพณีการเลี้ยงเสื้อบ้าน

มีเสื้อบ้าน คือ วิญญาณของนักบวชโบราณ หรือเจ้าผู้ครองบ้านเมือง เมื่อตายไปแล้ว ชาวบ้านก็จะปลุกศาล แล้วเชิญดวงวิญญาณนั้นมาสิงสถิตย์อยู่ เรียกว่า "หอเสื้อบ้าน" หรือ "พ่อบ้าน" ก็มีการเรียกกัน หอนี้นิยมปลุกตั้งไว้ตรงกลางหมู่บ้านหรือที่เรียกว่า "ใจบ้าน" นั่นเอง เชื่อกันว่า "เสื้อบ้าน" จะช่วยปกป้องคุ้มครองหมู่บ้านลูกบ้านที่นับถือ ให้แคล้วคลาดปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ อันตรายจากภัยทั้งปวง และช่วยคลยันศาลให้ลูกหลานที่ไปบนบานศาลกล่าว ในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การทำธุรกิจ การสมัครงาน หรือสมัครเข้าเรียน หรือการทำอะไรทำนา ชาวบ้านก็จะมาขอให้เสื้อบ้านช่วยให้การทำกิจการดังกล่าว เป็นไปไปด้วยความสะดวกราบรื่น ช่วยให้มีฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น เมื่อเสร็จกิจแล้ว ชาวบ้านก็จะนำเครื่องเช่นสังเวยมาถวายเป็นการตอบแทน ถือว่าเป็นที่พึ่งทางใจอีกอย่างหนึ่งสำหรับผู้ศรัทธาเชื่อก็

การเลี้ยงเลื้อบ้านนิยมทำในเดือน 9 ออก 9 ค่ำ หรือ แรม 9 ค่ำ ของทุกปี เครื่องเซ่น ก็มี ไก่ต้มทั้งตัว บางที่ใช้หัวหมู หรือแล้วแต่เจ้าองค์ไหนชอบอะไร จากการเซ่นเซางของร่างทรงเขาก็จะนำสัตว์ชนิดนั้นมาเป็นเครื่องเซ่นสังเวย แต่กรณีที่บ้านป่าต่อนี้ ใช้ไก่ต้ม เหล้า เป็นเครื่องเซ่นสังเวย พร้อมเครื่องบูชาอื่นๆ มี มะพร้าว หันเครือ ก้อยยวเครือ ผลไม้ ขนมมณเฑียร และเครื่องราชูปโภค เช่น ช้าง ม้า (เป็นรูปปูนปั้น) ฉัตรเงิน ฉัตรทอง เสื้อหมอน เครื่องทรง เป็นต้น

เมื่อตั้งสิ่งของสำหรับเซ่นสังเวยแล้ว ผู้ทำพิธีก็จะจุดธูปเทียน กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการจัดการบวงสรวงต่อเจ้าพ่อ กล่าวคำขอขมาและการบนบานศาลกล่าวขอให้คุ้มครองลูกบ้าน พร้อมกันนั้นผู้เข้าร่วมพิธี ก็ จะกล่าวขอให้เจ้าพ่อดลบันดาลให้กิจการของตนเองประสบความสำเร็จสมความมุ่งหมายของตน เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะขออนุญาตนำเอาของกินที่เซ่นไหว้ไปแล้วนั้นมากินเลี้ยงกัน เรียกว่า "กินข้าวกินของเหลือ" ของเจ้าพ่อเป็นที่สนุกสนาน เป็นการเสร็จพิธีเลี้ยงเลื้อบ้าน

4. ประเพณีเข้าพรรษา

ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เดือนกรกฎาคม มีการจัดกิจกรรม เหมือนกันทุกท้องที่ เพราะเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนาของชาติ การแห่เทียนเข้าพรรษาในหมู่บ้านทุกปี ทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ และถือปฏิบัติกันมาทุกปี

5. ประเพณีสิบสองเป็ง

ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 เหนือ (เดือนกันยายน) เชื่อกันว่าเป็น "วันเป็ดยมโลก" หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "วันปล่อยผี" จะมีการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เรียกว่า การทำบุญ "เปรตพลี" ผู้ที่ทำทานจะเขียนรายชื่อผู้ตายที่ต้องการจะทานให้ลงกระดาษพร้อมเขียนคำอุทิศ นำไปใส่ไว้ในบาตรพระ และทำการถวาย "ตานธรรม" ให้ผู้ที่ล่วงลับ ธรรมที่นิยมทานในวันนี้ได้แก่ "ธรรมเปตพลี" "ธรรมมาลัยโปรดโลก" และ "ธรรมนิพพานสูตร" เป็นต้น

6. ประเพณีการทำบุญออกพรรษา

ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนเกียงเหนือ (เดือนตุลาคม) มีการทำบุญตักบาตรตอนเช้า ฟังเทศน์ตอนกลางวัน ในวันรุ่งขึ้นมีการทำบุญ "ตักบาตรเทโวโรหนะ" คือ การตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง พระสงฆ์ทุกรูปเดินเรียงเป็นแถวยาวเพื่อรับตักบาตรจากประชาชน ถือเป็นที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่ทรงไปโปรดพุทธมารดา บรรดาชาวพุทธจึงมารอเพื่อจะใส่บาตรเป็นจำนวนมากราวห้าฝน จึงเรียกว่า "การตักบาตรเทโว" ซึ่งแปลว่า "ห้าฝน" และได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา

7. ประเพณีฮี่เป็ง

ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนยี่เหนือ (เดือนพฤศจิกายน) ตรงกับ 15 ค่ำเดือน 12 ตามการนับเดือนของทางภาคกลาง เป็นวันที่พระจันทร์เต็มดวงพิธีจะเริ่มตั้งแต่เช้า ชาวล้านนาจะมีการทำบุญด้วยการตั้ง "ธรรมหลวง การฟังเทศน์มหาชาติ หรือ ธรรมพระเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ คือ กัณฑ์มหาราช กัณฑ์มัทรี และกัณฑ์ชูชก" ซึ่งเป็นกัณฑ์ที่ผู้คนชื่นชอบมากที่สุด และจะเทศน์โดยพระหรือเณรที่มีน้ำเสียงไพเราะ มีการแห่ต้นโคม ใช้ผางประทีป (ตะคัน) ใส่ในโคมมัดห้อยกับต้นไม้ กิ่งไม้ แล้วแห่ไปรอบๆหมู่บ้านแล้วมุ่งหน้าไปวัด ชาวบ้านก็จะ

หาไปรวมกันอยู่ที่นั่น พอถึงเวลากลางคืน การเทศน์กัณฑ์เทศน์ครั้งสุดท้ายจะเสร็จประมาณ 21.00 น ระหว่างการฟังเทศน์ก็จะมีการจุดดอกไม้เพลิง (บอกไฟดอก) ปลอ่ยโคมลอยเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา มีการละเล่นพื้นบ้านพื้นเมือง ตามถนนหนทางก็จะจุดประทัดไปคมไฟ ตามรั้วบ้าน ตลอดแนวถนน ดูสว่างไสว สวยงามระยิบระยับ เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีต

ในปัจจุบันมีการรับเอารูปแบบประเพณีทางภาคกลาง คือ "การลอยกระทง" มาร่วมกับประเพณียี่เป็ง อ้างว่าเป็นการขอมาต่อแม่น้ำลำคลอง มีการประดิษฐ์กระทงอย่างสวยงามแล้วนำไปลอยในแม่น้ำ ประเพณีนี้ได้รับความนิยมมาก จนในปัจจุบันมีการแข่งขันประดิษฐ์กระทง เพื่อประกวดชิงรางวัล มีการช่วยกันทำกระทงซึ่งต้องใช้เวลาและวัสดุสิ้นเปลืองจำนวนมากเพื่อชิงความเป็นหนึ่งในงาน มีการประกวด "นางนพมาศ" ผู้คนในท้องถิ่นละทิ้งรูปแบบประเพณีแบบเก่าหันมาให้ความสนใจเรื่องนี้ และทุบเวลาให้กับการทำกระทงเสียมาก ทำให้ประเพณียี่เป็ง การตั้งธรรมหลวง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่สั่งมาแต่ลูกหลาน ไม่ค่อยให้ความสำคัญนัก ชาวผู้ที่สนใจไปฟัง คงมีแต่พระเถระ เทศน์ให้ญาติโยมผู้เฒ่า ผู้แก่ ที่ไปจำศีลนอนวัดเพียงไม่กี่คนเท่านั้นเอง

8. ประเพณีตานข้าวใหม่

ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสี่เหนือ หรือสี่เป็ง (เดือนมกราคม) ของทุกปี เมื่อเสร็จสิ้นฤดูเก็บเกี่ยวแล้วชาวบ้านจะนำเอาผลผลิตที่ทำมาทั้งปีไปถวายพระก่อนที่จะกิน เพราะชาวบ้านเชื่อกันว่า "กินก่อนตาน" ไม่ดี ต้องถวายพระก่อน เรียกว่า "การทำบุญตานข้าวใหม่" โดยการนำเอาข้าวเปลือก ข้าวสาร ข้าวสุก ข้าวหลอม พร้อมอาหารคาวหวาน มาถวายจัดทุกปี ปัจจุบันมีการขอ "บิณฑบาต" จากวัดโดยระบุจำนวนข้าวเปลือก ตามความเหมาะสมแก่ฐานะของศรัทธา เช่น ใครมีนามากก็ขอมาก แต่ไม่เกินสิบถัง นอกจากนั้นก็ลดขนาดจำนวนลงตามความเหมาะสม และถือปฏิบัติสืบทอดกันมาทุกปี

9. ประเพณีเดือนห้าเป็ง

ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนห้าเหนือ (เดือนกุมภาพันธ์) เป็นวันมาฆบูชา จะมีการทำบุญตักบาตรตอนเช้า เวียนเทียนในตอนค่ำ กลางวันมีการสรงน้ำพระธาตุ และพิธีสืบทอดาหมูบ้าน ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาทุกปี

ความเชื่อและพิธีกรรม

ความเชื่อและพิธีกรรม ในตำบลศรีดอนมูล จากการศึกษาพบว่ามีความเชื่อและพิธีกรรมที่สำคัญ 9 พิธีกรรม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า (ผีประจำตระกูล)

ถือเป็นผีดั้งเดิมของตระกูล ในชาวล้านนาก็มีผีประจำตระกูลเช่นกัน ที่อยู่อาศัยของผีประจำตระกูล จะทำเป็นกระต๊อบเล็กๆ กว้างประมาณ 2 ศอก ยาว 2 ศอก มุงด้วยหลังคาหรือสังกะสี เรียกว่า "หอผี" ข้างในจะมีเครื่องเซ่น เสื้อ หมอน พาน ถาด หรือขันข้าว ดอกไม้ธูปเทียน 1 ถาดรับ ใส่อาหารถวายเมื่อมีงานที่สำคัญในตระกูลที่เกี่ยวกับผีหรือในวันพระ

ความเชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ กล่าวคือ การนับถือผีปู่ย่าจะทำให้ครอบครัวมีความสุข ปกป้องรักษาลูกหลาน คนในบ้านไม่ให้มีอันตราย อีกทั้งยังเป็นกุศโลบายในการควบคุมพฤติกรรมของคนในตระกูล ในเรื่องต่างๆ เช่น หญิงสาวในตระกูลต้องไม่เสียตัวก่อนการแต่งงาน การป้องกันแต่งงานในระหว่างผีเดียวกัน หรือ

ญาติพี่น้องแต่งงานกันเอง ไม่ทำผิดจารีตประเพณี ส่งเสริมความรักสามัคคี ระหว่างคนในตระกูล การเลี้ยงผีประจำปี ลูกหลานจะอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน โดยจะมีการทำพิธีในราวเดือน 7 หรือ เดือน 9 เหนือ

หรือในโอกาสอื่นๆ เช่น มีลูกหลานผู้หนึ่งแต่งงานใหม่ การรื้อบ้านแล้วปลูกใหม่ก็ต้องบอกกล่าวให้กับผีปู่ย่าปู่ เลี้ยงคนในบ้านที่จากบ้านไปนานๆ การขนบานศาลกล่าวให้คนในครอบครัวหายป่วย หรือ ขอโชคขอลาอื่นๆ

หากมีการทำผิดให้มีผู้ยาเกิดความไม่พอใจ ลูกหลานหรือคนในครอบครัวจะต้องถูกลงโทษ ในกรณี เช่น คนในตระกูลบางครอบครัวไม่เลี้ยงประจำปี ละบลู่ดูหมิ่นผีปู่ย่า หลีกเลี่ยงในตระกูลไม่รักษาวลสงวนตัว มีการลักลอบได้เสียกับชายก่อนแต่งงาน การทำงานอะไรไม่บอกกล่าว เช่น รื้อบ้าน ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน มีคนมาเยี่ยมชุกใหม่ในครอบครัว หรืออาจรวมไปถึงจารีตประเพณีอันดีงาม ลักษณะที่มีผู้ยาจะลงโทษคือ การปวดหัวอย่างรุนแรง จับไข้ ละเมอเพื่อ พูดออกมาเป็นภาษาคนกล่าวตรงๆ ลูกหลานไม่สมประกอบ

วิธีการแก้ คือ ทำการขมาผีปู่ย่า อาจโดยการจัดเลี้ยง กล่าวขอขมาลาโทษจากความผิดที่ได้กระทำลงไป

2. การสวดบาตรกัณฑ์

การทำพิธีสวดกัณฑ์ คือ การสวดการสวดพระพุทธรูปที่ป่วยเรื้อรัง ผอมแห้ง แรงน้อย ทุพพลภาพหรือไม่หาย จะเสียชีวิตก็ไม่ ซึ่งการป่วยแบบนี้ ชาวบ้านเรียกว่า "ถูกพราย" คือ มีตายทั้งกลม ชายที่ตายไม่ปกติหรือมีตายโหง เชื่อกันว่า จะเข้าสิงคน สูดกินเลือดจนหมด จึงทำพิธีขับไล่ผี รดน้ำมนต์ ส่งเคราะห์ หากยังไม่หายแสดงว่าผีตนนั้นยังไม่ออกไปจึงต้องทำพิธีสวดกัณฑ์ ชาวล้านนาเชื่อว่า เมื่อทำพิธีเสร็จแล้ว ผู้ที่ป่วยอาการยังไม่ดีขึ้น ก็อาจจะต้องเสียชีวิต

การทำพิธีสวดกัณฑ์ มีรายละเอียดดังนี้ คือ นิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป มาสวดโดยยืนสวดมนต์ มีบาตรครอบหัวผู้ป่วย ถือผ้าสังฆาฏิ จีวร 4 มุม สถานที่ต้องเป็นทางสี่แยกหรือนอกบ้าน มีเจลา หรือตำแหลว 4 อันปักไว้ 4 ทิศ ล้อมรอบด้วยเชือกที่ทำด้วยหญ้าคาสด แล้วให้ผู้ป่วยนั่งนิ่งอยู่ตรงกลาง นอกจากนี้ยังต้องมีสะดวง² 4 อัน แต่ละอันใส่เนื้อดิบ ปลาดิบ ผักสด มีช่อตุงปักไว้ที่ขอบของสะดวง วางไว้ตรงบริเวณที่ปักตำแหลวทั้ง 4

3. การสูตรถอน (การสวดถอน)

จุดมุ่งหมายเพื่อขับไล่ความไม่ดี หรือสิ่งชั่วร้ายต่างๆ และเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าบ้าน การสวดถอนนี้ มีด้วยกัน 4 ประเภท ดังนี้

1. สูตรถอนศพ

นิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป มีสะดวง 4 อัน วางไว้ตามมุมโลงศพ

2. สวดถอนขึ้นบ้านใหม่

นิมนต์พระสงฆ์ 5 รูป มาสวดเพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้าย ผีประจำวัตถุสิ่งของที่นำมาปลูกสร้างบ้าน ใส่สะดวง 4 อัน วางไว้ที่ 4 มุมของบ้านใหม่ เมื่อพระสวดจบ แล้วจะเจียนเอาสิ่งของต่างๆ ที่นำมาสร้างบ้าน เช่น เส้า ดิน หวาย อย่างละน้อยมาใส่ในสะดวงและนำสะดวงนั้นออกจากบ้านเป็นอันเสร็จพิธี

3. การสวดถอนซัด

² สะดวง คือ กระทั่งที่ทำด้วยกาบกล้วย หักมุมเย็บเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ข้างในบรรจุ ข้าว อาหาร หมาก พลุ เมือง บุหรี่ ดอกไม้ รูปเทียน

การสวดถอนชนิดนี้ เป็นไปเพื่อการนำเอาสิ่งที่ไม่พึงประสงค์นั้นออกจากบริเวณที่อยู่อาศัยหรือที่ทำงานเป็นการแก้ขัด แก้ของ หรือแก้อุปาทว โดยการนิมนต์พระสงฆ์ 5 รูป มาสวด ทำสังฆะ 5 ชุด ไล่ตามมุม 4 มุม ตรงกลาง 1 อัน เครื่องเซ่นที่จะต้องใส่ไว้ในสังฆะ จะต่างจากพิธีก่อนๆ อยู่เล็กน้อย กล่าวคือ มีข้าวสุก แกงส้ม แกงหวาน ผลไม้ ขนม หมากพลู บุหรี่ เมี่ยง หากเป็นการถอนชนิดที่ร้ายแรง สังฆะจะต้องใส่ เนื้อดิบ ปลาดิบ ข้าวสาร แม้จะใส่เครื่องเซ่นอื่นๆอีก ก็ได้ของกินเดิม

4. การสวดถอนสีมา

เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการสร้างพระอุโบสถ ผูกพัทธสีมาจะไม่ขอกล่าวในที่นี้

4. พิธีสงฆ์

พิธีสงฆ์หรืองานศพเป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่งของชาวล้านนาแบ่งออกเป็นสองลักษณะ คือ

1. พิธีศพคนธรรมดา

ผู้ป่วยที่มีอาการหนักมาก ไม่มีทางรักษาหาย อาจต้องเสียชีวิตอย่างเฉียบพลัน ญาติพี่น้องจะต้องนิมนต์พระสงฆ์มาเทศน์ธรรมให้ฟัง เพื่อเตือนสติให้ระลึกถึงคุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ให้ญาติไปขอขมาพระรัตนตรัยที่วิหารของวัดใกล้บ้าน เมื่อผู้ป่วยเสียชีวิตแล้วก็จะเก็บศพไว้ประมาณ 3-5 วัน หากเสียชีวิตจากอุบัติเหตุ หรือตายโหง จะเก็บไว้ไม่เกิน 3 วัน ในวันเผา จะมีลูกหลานบวชให้ เรียกว่า บวชจริง ในการเคลื่อนศพไปสู่สถาน มีการโปรยทาน (สุยมะนาว) ไปด้วย มีคนถือธง 3 หาง เดินนำหน้า เมื่อถึงบริเวณที่ฝังก็ทำพิธีบังสกุล เปิดโลงศพ ใช้น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ (น้ำบริสุทธิ์) เมื่อมาปนกิจเสร็จแล้ว 3 วัน จึงเก็บกระดูก

2. พิธีศพเจ้าอาวาส พระสงฆ์ทั่วไป ครูบา หรือสามเณร

นิยมทำพิธีในวัด ศพตั้งอยู่บนมรุปราสาทที่ถูกสร้างขึ้นแบบในฤๅติ มีประตูทางขึ้น 4 ประตู มีฉัตรอยู่บนยอดปราสาท ประดับประดาด้วยดอกไม้สวยงาม มีผ้าจีวรผูกติดอยู่กับเสาสูง 4 เสา (เสาใช้ไม้ไผ่สีสุก) ช่วงพิธีทำบุญ 5-7 วัน จะมีการนิมนต์พระสงฆ์จากวัดอื่น มาสวดครั้งละ 4,6,8,10 รูป มีการบูชาผ้าไตร พระสงฆ์คอยพิจารณาผ้าไตร (ชักผ้าบังสกุล) มีการบูชาดินพินที่ห่อด้วยกระดาษเงิน กระดาษทอง สมมุติเป็นดินพินเงินดินพินทอง ผู้บูชาจะนำไปถวายวางไว้ที่หน้ามรุปราสาท ในวันประชุมเพลิง นิมนต์พระสงฆ์มาทำเป็นประธานสงฆ์ และไม่มีพิธีการบวชจริง

5. พิธีตัดพราย คัดอุปาทว

พิธีตัดพราย หรือตัดอุปาทว ใช้ในกรณีที่มีคนในครอบครัวถึงแก่กรรมอันไม่เหมาะไม่ควร เป็นการตายผิดธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นการตายโหง เพื่อเป็นการทำให้ครอบครัวอยู่ดีมีสุข ไม่ให้วิญญาณผู้ที่เสียชีวิตไปแล้วนั้นรบกวน หรือมาทำอันตรายได้ จึงมีพิธีการตัดพรายหรือตัดอุปาทวขึ้นในวันที่จะมาปนกิจศพผู้ตาย ญาติจะเชิญผู้ทำพิธีมาทำพิธีตัด โดยให้ท่านออกบ้าน ก่อนที่จะเคลื่อนศพสู่สุสาน อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีมีดังนี้

1. ดาบ 4-5 เล่ม (สวดคำแหลว 3-4 อัน ใช้สำหรับผู้ทำพิธี 1 เล่ม)
2. น้ำ 1 ถัง (ใส่ใบส้มป่อย) หนึ่งคำสำหรับพรมน้ำ
3. เชลว (คำแหลว) ทำเป็นบ่วงให้คนลอดได้

4. เส้นด้าย (สำหรับพาดจากศพนานาญาติ ประนมมือถือค้างไว้

ขั้นตอนการทำพิธี

ให้ญาตินั่งท้ายศพ หันหน้าเข้าหาศพ (ผู้ทำพิธีจะยืนหรือนั่งบนเก้าอี้) เริ่มต้น โดยการกล่าวนะโม 3 จบ กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย โองาสวณอินทรวานพรม จากนั้นว่ากล่าวเป็นคำขับไล่ผี เป่าเสกลงในน้ำที่เตรียมไว้ เชิญว่า น้ำมนต์ แล้วเอาน้ำมนต์มารดดาบที่ถือ จากนั้นจะว่าคาถาแต่ละบท เมื่อพูดคาถาจบผู้ทำพิธีจะพ่นน้ำมนต์พร้อมกับกัดแกว่งดาบไปมาบนหัวของญาติจนจบ แล้วตัดเส้นด้ายให้ขาดจากนั้นเอาน้ำมนต์มารดตัวญาติ ให้เปียกชุ่มตั้งแต่ศีรษะลงไป จากนั้นให้ถอดบ่วงคำแหงกลับเข้าบ้านมิให้เหลียวหลังและไม่ให้ไปส่งศพที่สุสานอีก

บางแห่งอาจจะทำเป็นหุ่นฟาง โดยเอาเสื้อผ้าผู้ตายมาสวมใส่ ให้เอาหุ่นฟางวางกับพื้นท้ายศพ ให้ญาตินั่งต่อหน้าฟางทวงพอสสมควร ถือด้ายที่ผูกโยงจากหุ่นฟาง วางท่อนกล้วยระหว่างหุ่นฟางกับญาติ ผู้ทำพิธีกล่าวคาถาจบแล้ว เอาดาบตัดด้ายบนท่อนกล้วยให้ขาด นำหุ่นฟางไว้บนศพนำสู่สุสาน จากนั้นเอาน้ำมนต์มารดตัวตั้งแต่ศีรษะลงไป แล้วให้ถอดคำแหงกลับเข้าบ้านเช่นเดียวกัน

6. การदानข้าว

พิธีदानข้าว ใช้สำหรับญาติทานให้กับผู้ป่วยที่รักษาไม่หาย จึงอาศัยพิธีกรรมนี้ เพื่อให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บที่ทรมานมานานหลายเดือน ภายใน 3-7 วัน ถ้าหากหายก็หาย แต่ถ้าไม่หายก็จะถึงแก่กรรมลง ถือว่าได้ข้ามพ้นวิบากกรรมไปสู่ปรโลกภายหน้าตามบุญกรรมที่สร้างไว้

พิธีการ

1. ให้ทำเป็นช้อนขนาดเท่าลำแขนผู้ป่วย ยาวเท่ากับ 1 วา ใช้สำหรับพาดลำเหมืองเล็กๆ ทั้ง 2 ข้างให้เอาระดาศาขาวผูกเสนา 2 ข้าง
2. ราวข้าว 1 ถัง ผูกติดกับเสนา
3. ทำกองทรายสูงประมาณ 1 ศอก โกล่เสนา มีข้อตุงเล็กสีขาวปักที่ทรายทั้ง 2 ข้างพร้อมกรวยดอกไม้ เทียนขี้ผึ้ง 2 เล่มจุดปักไว้ที่กองทราย
4. ผูกด้าย 9 เส้นจากกองทรายมาหาพระสงฆ์ที่จะทำพิธีสวด
5. ชันข้าว 1 สำรับ
6. พ่ออาจารย์นำบูชาพระรัตนตรัย รับศีล
7. ประเคนภัตตาหารแด่พระสงฆ์
8. พระสงฆ์ให้พรเป็นอันเสร็จพิธี

7. พิธีไถวข้าว หรือ แกว่งข้าว

ผู้ป่วยที่มีร่างกายที่แข็งแรงอยู่แต่ป่วยเป็นไข้ไปหาหมอแล้วรักษาไม่หาย จึงใช้พิธีไถวข้าว (ข้าวสุก) เพื่อทดลองถามถึงสาเหตุการเจ็บไข้ครั้งนี้ว่าเป็นเพราะเหตุใดจึงรักษาไม่หาย อาจจะมีญาติที่ล่วงลับมาเข้าสิงร่างเพื่อมาขอส่วนบุญตามความเชื่อ บางคนก็ทำพิธีบูชาธรรมนิพพานสูตร 1 ผูก ไว้ที่บนหัวที่บ้าน 3-7 วัน จึงนิมนต์พระมาเทศน์ มีอาหาร 1 สำรับ

พิธีการ

1. ผู้ทำพิธีมีอายุ ส่วนมากเป็นแม่ช้อย

2. ข้าวเหนียวสุก ประมาณ 1 ปั้นเล็กๆ
3. ผูกด้าย
4. ถอดด้ายที่ผูกข้าวไว้
5. ญาติพี่น้องของผู้ป่วยเป็นผู้ถามหาสาเหตุถ้าถูกข้าวจะแหว่งไกว แสดงว่าถูกจึงทำพิธี แก่บน

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ แม่อุยนาง จันทาพูน (71 ปี) การแหว่งข้าวเป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ เพราะคนโบราณนั้นมีความเชื่อเรื่องผีสงเทวดาอยู่มาก หากมีคนเจ็บป่วยในบ้าน สิ่งแรกที่จะนึกถึงก็คือ "การถามเมื่อ หรือ การถาม "หมอดู"นั่นเอง การถามเมื่อก็มีหลายวิธีด้วยกัน "การแหว่งข้าว หรือไกวข้าว" ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่นิยมทำกัน ปัจจุบันนี้ก็ยังมิให้เห็นในบางท้องถิ่น พิธีการก็เริ่มจากผู้ถามจะนำเอาสรวยดอกไม้ ธูปเทียน เสื้อผ้าของผู้ป่วย 1 ผืน พร้อมเงินสำหรับใส่ขันตั้งตามจำนวนเงินที่กำหนด ตั้งแต่ 7-12 บาท ผู้ที่เป็นคนทำพิธีนั้นส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงวัยตั้งแต่กลางคนขึ้นไป ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ผู้ทำพิธีจะนำเอากะดังมาวางกลางเรือน นำเอาเสื้อผ้าของผู้ป่วยพร้อมสรวยดอกไม้ ขันตั้ง วางซ้อนกันกลางกระดัง แล้วนั่งพนมมือ ตั้งนะโม 3 จบ ทำสมาธิ กล่าวไหว้วอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่า "วานอินทร์ วานพรหม" แล้วหันหน้ามาทางกระดัง พร้อมกล่าวคำขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นให้คำตอบโดยการนำเอาข้าวสุก ข้าวเหนียว 1 ก้อน ปั้นเป็นก้อนกลมเท่าลูกมะนาว มีด้ายสายสิญจน์ฝังอยู่ ไข่เป็นสายสำหรับแหว่ง

พอเริ่มพิธี แม่อุยหรือผู้ทำพิธีนั้นจะยื่นมือที่ถือก้อนข้าวอยู่ไปกลางกระดัง พร้อมตั้งคำถาม เช่น ถามว่า ที่ลูกหลานป่วยอยู่นี้ เป็นเพราะอะไร ถูกผีหรือถูกคุณไสย หรืออื่นๆ ถามไปเรื่อยๆ ถ้าคำถามไหนถูก การตอบสนองจะอยู่ที่ก้อนข้าวที่แหว่งไกวไปมารอบๆ ผู้ถามก็ถามต่ออีกว่าให้ทำอะไร ทานอะไรไปให้ ขันข้าว เสื้อผ้า เงินทอง หรือทานธรรม เป็นอย่งนั้นทุกครั้งคำถามใดตรงกับคำตอบข้าวก็จะแหว่งไกวเป็นที่น่าอัศจรรย์ใจมาก โดยที่ผู้ถือไม่ได้ออกแรงแหว่งหรือขยับมือแต่อย่างใดเลย เพียงแต่จับไว้เฉยๆ เมื่อได้ข้อสรุปแล้วผู้ถามก็ต้องไปทำตามที่มีบอก อาการของผู้ป่วยก็จะหายวันหายคืน

วิเคราะห์พิธีกรรมนี้ อาการป่วยที่ผู้ถามเมื่อ จะไปถามนั้นส่วนใหญ่จะเป็นอาการป่วยของเด็ก เช่น เป็นไข้ เป็นหวัด ท้องเสีย เป็นต้น ซึ่งเกิดจากเชื้อไวรัสซึ่งสามารถหายได้เองในระยะต่อมา การถามหมอดูเมื่อแล้วมาปฏิบัติตามมีบอกนั้น จึงคล้ายๆ ลักษณะของอุปทานเป็นผลทางจิตใจที่ช่วยให้ญาติของผู้ป่วยคลายความกังวลนั่นเองทั้งนี้ก็ต้องควบคู่ไปกับการรักษาด้วยยาตามปกติด้วย

8. พิธีข้องขวัญ (เรียกขวัญ)

ชาวล้านนามีความเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนมี "ขวัญ" ประจำตัวอยู่ 32 ขวัญ และขวัญจะหนีออกจากร่างกายได้เมื่อมีเหตุให้ตกใจ เช่น เจ็บป่วย หกล้ม หรือได้รับอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งที่เรามักจะเห็นกันบ่อยๆ ว่า เมื่อเห็นเด็กเล็กหกล้ม ผู้เฒ่าผู้แก่มักจะพูดว่า "ขวัญเฮ้ย ขวัญมา" หรือต้องพลัดพรากจากบ้านไปไกล เรียกว่า "ขวัญหาย" หรือ "เสียขวัญ" เป็นต้น จึงได้มีการทำพิธีเรียกขวัญให้มาอยู่กับเนื้อกับตัว นอกจากนั้น ก็มีพิธีเรียกขวัญในโอกาสต่างๆ โดยเฉพาะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับชีวิต เช่น การขึ้นบ้านใหม่ บวช แต่งงาน หรือเมื่อได้รับตำแหน่งที่สำคัญๆ

การข้องขวัญของชาวเหนือ จะทำบายศรีสู่ขวัญ ใส่ขันเงิน มีพานรองรับ ในขันมีข้าวเหนียวสุกปั้นเป็นก้อน ไข่ต้มสุกปอกเปลือก กล้วย ดอกไม้ ธูปเทียนประดับอย่างสวยงาม ถ้าเป็นในกรณีผู้ป่วยจะมีไก่ต้มทั้งตัวใส่

กำหนดวางร่วมด้วย เมื่อเสร็จพิธีก็จะให้ผู้ป่วยหรือผู้ถูกเรียกขวัญกินเป็นการทำขวัญ ด้วยคืบสีขาวสำหรับผูกข้อมือ

ผู้ที่จะทำหน้าที่ร้องขวัญ หรือ “หมอลำขวัญ” คือ พ่ออาจารย์วัด หรือมรรคนายก นั่นเอง ซึ่งผู้ที่มีฝีมือในการร้องขวัญได้ไพเราะจับใจจะมีผู้มาหาให้ไปทำพิธีอยู่เสมอ

ขันตั้งสำหรับบูชาครูก็มีผ้าขาว ผ้าแดง ข้าวเปลือก ข้าวสาร ใส่กระตังใบตองพอประมาณ หมากแห้ง หรือเป็นพวง เรียกว่า “หมากหัว” ใบพลูสด ใส่ในสรวายใบตอง สรวายดอกไม้ รูปเทียน เงินบูชาครูจำนวนหนึ่ง ประมาณ 15-30 บาท หรือแล้วแต่พ่ออาจารย์จะระบุมารวม ซึ่งแต่ละคนก็จะไม่เท่ากัน

เมื่อจัดเตรียมสิ่งของทุกอย่างพร้อมแล้ว ผู้ทำพิธีจะนั่งบริกรรมคาถาบูชาครู แล้วให้ผู้ที่มาให้เรียกขวัญนั่งพนมมือ มีพานบายศรีวางอยู่ตรงหน้า แล้วเริ่มทำพิธีร้องขวัญด้วยท่วงทำนองเสนาะชวนฟัง ทำให้ผู้ที่อยู่ในพิธีจะเกิดความปีติสลดขึ้นขึ้น ในคำเรียกขวัญนั้นจะกล่าวถึงขวัญทั้ง 32 ขวัญ จะตกไปอยู่ที่ไหนก็ขอให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว และเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ในคำเรียกขวัญนั้นจึงมีการอ้างถึงเทพเจ้าทั้งหลายในศาสนาพราหมณ์ อ้างถึงพระพุทธคุณ และมีการสวดแทรกภาษาบาลีไว้ในบทเรียกขวัญด้วย ในขณะที่ผู้ทำพิธีกล่าวถึงตอนที่เรียกขวัญทั้ง 32 ขวัญแล้ว ก็จะผูกข้อมือ ให้ทั้ง 2 ข้าง โดยผูกข้อมือซ้ายก่อน เรียกว่า “โหมมมือ” หรือฝ่ายโหมมมือ” เพื่อความเป็นสิริมงคลกับตนเอง จะช่วยคุ้มครองเด็กจากภูติผี สิ่งไม่ดีต่างๆ

ในประเพณีการร้องขวัญ เราอาจสรุปได้ว่า ขวัญ ก็คือกำลังใจของคนเรานั้นเอง อย่างการเรียกขวัญของคู่บ่าวสาว ในการแต่งงานนอกจากจะมุ่งให้กำลังใจแล้วยังเป็นการสั่งสอนให้มีการครองรักครองเรือนแก่คู่สมรสอีกด้วย และเช่นการร้องขวัญนาค ในงานบวช ก็เพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกรักและกตัญญูต่อบุพการี ประพฤติตนอยู่ในกรอบพุทธวินัยอย่างเคร่งครัดนั่นเอง

9. การทานทอด (คานด้อด)

การทานทอด หรือที่ชาวล้านนา เรียกว่า “คานด้อด” คือ การสงเคราะห์ผู้ยากไร้ เช่น คนชราที่ขาดลูกหลานมาดูแลหรือคนที่เจ็บป่วยเรื้อรัง ยากจน ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้โดยมีผู้นำ ซึ่งอาจจะเป็นผู้นำหมู่บ้านหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำการจัดพิธีนี้ ในสมัยก่อนการอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นวิถีของชาวชุมชนโบราณ ต่างจากสังคมสมัยปัจจุบันที่เริ่มจะอยู่แบบปัจเจกชนมากขึ้น ตัวใครตัวมัน เนื่องจากในสมัยก่อน หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนยังเข้าไปไม่ถึงชุมชนชนบทที่อยู่ห่างไกล ชาวบ้านจึงดูแลสงเคราะห์กันเอง เมื่อมีผู้ด้อยโอกาสทางสังคมขึ้นมาในชุมชน จึงเป็นหน้าที่ของผู้นำและชาวบ้านที่จะช่วยเหลือหยิบยื่นความเมตตา อุปถัมภ์ จึงเกิดประเพณี “ทานทอด” นี้ขึ้นมา และมีการปฏิบัติสืบต่อกันมา

ต่อมาประเพณีนี้ได้เลือนหายไปจากชุมชนในระยะหนึ่ง รวมถึงการเลือนหายไปจากวิถีปฏิบัติของชาวล้านนาทั่วไปด้วย ในระยะหลังมานี้ชุมชนศรีดอนมูลจึงได้รื้อฟื้นประเพณีนี้ขึ้นมา เมื่อปี พ.ศ. 2549 เพื่อเป็นการอนุรักษ์และได้มีการเชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในแผนงานการพัฒนาคุณภาพชีวิตในตำบล โดยจัดสรรงบประมาณโครงการสงเคราะห์ผู้ยากไร้ในทุกหมู่บ้านและวิธีที่จะนำไปใช้จ่ายไปใช้สงเคราะห์ผู้ยากไร้เพื่อให้เกิดผลในเชิงบูรณาการ ก็คือการจัดพิธีทานทอดนี้เอง โดยชมรมวัฒนธรรมและหมู่บ้านช่วยกันจัดทำ โดยพิธีการมีรายละเอียดดังนี้

จากคำบอกเล่าของลุงหนานสมบุรณ์ ยั่งยืน (67ปี) ท่านได้เล่าถึงขั้นตอนที่การทานทอดเริ่มจากชาวบ้านนำสิ่งของ เครื่องอุปโภค บริโภค เสื้อผ้า หรือตามแต่จะหาได้ในชุมชนให้นำมารวมกันไว้ ณ บ้านที่เป็นศูนย์รวมหรือที่วัด พอตกค่ำมืดก็จะนำสิ่งของเหล่านั้นไปทอดให้ผู้ยากไร้ที่สมควรได้รับการสงเคราะห์ โดยมีได้

บอกกล่าวให้เจ้าตัวนั้นได้รับรู้ก่อนล่วงหน้า เมื่อคณะผู้ไปทวนเดินทางไปถึงก็จะถึงบ้านของผู้รับทานแล้ว ก็จะห้ามมิให้ส่งเสียงใดๆ แล้วจะย่องเอาของไปวางไว้ตรงนอกชานหรือตรงหน้าประตูบ้าน และแอบข่มขอนตัวมองดูอยู่ห่างๆ แล้วจุดประทัดให้เกิดเสียงดังจนเจ้าของบ้านตกใจซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนชรา บางคนตกใจจนอกสั่นขวัญหนี ในสมัยก่อนไม่มีไฟฟ้าการแอบขอนตัวจึงทำได้ไม่ยาก เมื่อผู้รับทานออกมาดูว่าเกิดอะไรขึ้นนั้นก็จะต้องแปลกใจให้เห็นข้าวของวางอยู่และคิดว่าอาจจะมีใครเอามาฝากไว้ก่อนแล้วไปทำธุระส่วนตัว หรือมีความจำเป็นต้องวางของไว้ตรงนี้ก่อนกระมัง จึงรอดูเจ้าของก่อนแต่พอเวลาผ่านไปนานพอประมาณ ก็ไม่มีใครมาแสดงตัวว่าเป็นเจ้าของสิ่งของเหล่านั้น ท่านก็จะพูดว่า “ของนี้เป็นของมี หรือว่าของคนถ้าเป็นของคนก็ให้มารับไป แต่ถ้าไม่ใช่จะถือว่าเป็นลาภลอยมาโดยไม่รู้ตัว” ว่าแล้วก็กล่าวอวยชัยให้พร “ขอให้ผู้ที่เอาของมาให้นี้จงอยู่สุขสบาย มีโชคมีลาภเหมือนที่ตนได้รับนี้ด้วยเทอญ” เมื่อกล่าวจบผู้ที่นำของมาทานที่แอบข่มตัวอยู่ก็จะพากันเปล่งเสียงว่า “สาธุ” แล้วก็ออกมาปรากฏตัวให้เห็น เป็นที่สนุกสนาน ชื่นใจอิมเอบใจกันทั้งคู่ให้และผู้รับ เชื่อกันว่าถ้าผู้ได้รับทานตกใจมากเท่าใด ผู้ทานก็จะได้อานิสงส์มากยิ่งขึ้น

นับว่าประเพณีทานทอด (ตานด้อด) นี้เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ได้ถือปฏิบัติกันมา เพื่อเป็นการสั่งสอนให้ลูกหลานมีความเอื้ออาทร โอบอ้อมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ใครมีทุกข์ก็อย่านิ่งดูดาย การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันนั้นเป็นสิ่งประเสริฐที่ควรทำ สมดังที่คำพระสอนเสมอว่า “เมตตาธรรม คำจุนโลก” นั่นเอง

4. ความสัมพันธ์ของแม่น้ำคำกับชุมชนศรีดอนมูล

เนื้อหาจะกล่าวถึงพัฒนาการการบุกเบิกเหมืองฝ่ายของชาวชุมชนศรีดอนมูล การจัดการเหมืองฝ่าย เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นกับลำน้ำคำ และความสัมพันธ์ของแม่น้ำคำกับชุมชนศรีดอนมูล ดังรายละเอียดต่อไป

พัฒนาการก่อสร้างเหมืองฝ่าย

ย้อนประวัติศาสตร์การขุดเหมืองฝ่ายป่าดอน ซึ่งเป็นฝ่ายลูกที่ 6 และเป็นฝ่ายลูกสุดท้ายของลำน้ำคำที่มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาในประเทศสหภาพพม่า ผ่านเข้าประเทศไทยที่บ้านหัวแม่คำ ลัดเลาะผ่านอำเภอมะป้าหลวง ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าเขาและไหลผ่านอำเภอมะจันที่เป็นพื้นที่ราบกว้างใหญ่ ซึ่งมีการสร้างระบบเหมืองฝ่าย เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้เพื่อการเพาะปลูกถึง 5 แห่ง ประกอบด้วยฝ่ายผาม้า ฝ่ายกล้วยคำ ฝ่ายอุดม ฝ่ายกอไม้เรียว ฝ่ายร่องธาตุ ก่อนที่จะไหลผ่านมาถึงฝ่ายป่าดอนฝ่ายลูกสุดท้ายที่อยู่ในเขตอำเภอยี่งอ

จากการนำผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนมาหารือพื้นความทรงจำเมื่อครั้งอดีต ถึงการก่อสร้างเหมืองฝ่าย ซึ่งเริ่มเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2470 จากคำยืนยันของพ่อน้อยมา แก้วศักดิ์ (73 ปี) ที่เกิดมาก็เห็นว่ามี การสร้างเหมืองฝ่ายแล้ว บิดาของพ่อน้อยมาอพยพมาอยู่บ้านศรีบุญยืน ตั้งแต่ปี 2467 โดยแกนนำที่สำคัญที่พาลูกบ้านบุกเบิกสร้างเหมืองฝ่ายครั้งนั้น มีอยู่ 4 คน หนึ่งใน พ่อลวงมูล สุ่มขยา สอง พ่อลวงมา ดงปาลี สาม พ่อลวงมูล ภิระบรรณ์ (บ้านแม่คำหมู 2) สี่ พ่อลวงแก้ว ภิระบรรณ์ โดยทั้งหมดเป็นผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น ซึ่งหมู่บ้านในอดีตพ่อน้อยมาเล่าว่า มีผู้คนอาศัยอยู่ไม่มากนัก แต่ละหมู่บ้านเต็มไปด้วยป่าไม้หนัวยใหญ่ ส่วนใหญ่จะเป็น ไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ไม้ไผ่ประดู่ และหญ้าคาเต็มไปหมด มีสัตว์ป่านานาชนิด แต่ละหมู่บ้านมีจำนวนครัวเรือน ไม่ถึง 100 ครัวเรือน การทำนามีการบุกเบิกจับจองกันเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยน้ำฟ้าทั้งหมด การบุกเบิกที่นาในสมัยนั้นที่ไหนดบุกเบิกได้ก็บุกเบิกไป ที่ไหนดบุกเบิกไม่ได้ก็รอการสร้างเหมืองสร้างฝ่าย

ในครั้งนั้นพ่อหลวงมูล สุมัชยา ได้พิจารณาเห็นว่าสมควรที่จะสร้างฝายจึงริเริ่มชักชวนกัน จึงได้ไปดูสถานที่ที่จะสร้าง โดยได้ทำการหารือกับพ่อหลวงคำปา น้อยหมอ ผู้ใหญ่บ้านบ้านด้ายในขณะนั้น ท่านก็ได้เห็นด้วย พ่อหลวงมูล สุมัชยา ได้มาปรึกษาหารือ กับพ่อหลวงมา ดงปาลี พ่อหลวงแก้ว ภิระบรรณ์ พ่อหลวงบุญ ภิระบรรณ์ และพ่อหลวงจันแดง จันทาพูน โดยที่ท่านทั้ง 4 คน เห็นด้วยเพราะมีครอบครัวอพยพมาเพิ่มมากขึ้น มีแรงงานคนทั้ง 4 หมู่บ้านพอที่จะระดมไปช่วยกันสร้างเหมืองฝายเพียงพอจะไปต่อสูกับแม่น้ำคำเพื่อผันน้ำเข้ามาใช้ในไร่นา โดยขุดลำเหมืองสายใหญ่ โดยแบ่งกันเป็นช่วงๆ ถ้าชาวบ้านคนไหนไม่ไปขุดเหมืองก็ต้องจ้างคนไปแทนในสมัยนั้นคิดค่าแรงวาละ 1 บาท (หนึ่งจาว้างสี่ศอก) โดยแบ่งกันเป็นหัวนา หัวนาหนึ่งเท่ากับ 10 ไร่ เท่ากับหนึ่งแรงงาน ขนาดของลำเหมือง กว้าง 6 ศอก ลึก 4 ศอก การขุดเริ่มขุดจากบ้านด้ายผ่านบ้าน ศรีบุญยืน ปาด่อน แม่น้ำคำได้ สันมะเค็ด มีความยาวประมาณ 12 กิโลเมตร การขุดลำเหมืองใช้เวลา 5 เดือน

การขุดครั้งแรกนั้น มีการขุดจากจุดที่สายลำเหมืองสันเป็นหลัก สี่แยกกาด (ตลาดบ้านปาด่อน) ไปจนถึงบ้านสันมะเค็ด การคิดขุดร่องลำเหมืองไปตามเส้นทางต่างๆ ดังปัจจุบันสัมพันธ์กับที่มีการบุกเบิกที่นา การขยายพื้นที่ทางการเกษตรไปตามเส้นทางซึ่งระบบน้ำก็ต้องไปถึงที่นั้นๆ จึงต้องมีการขุดเอาร่องลำเหมืองให้ตามเส้นทางนั้นๆ การนับตอนลำเหมือง นับจาก 100 วา เท่ากับ 1 ตอน ลำเหมืองตอน 1 ยาว 100 วา ลำเหมืองตอน 2 ยาว 200 วา เป็นต้น โดยนับจากแปลงนาออกไป การขุดเหมืองเกิดขึ้นก่อนการตีฝาย หลังจากได้แกนนำในการขุดเหมืองแล้ว จึงรวมตัวกันไปสร้างฝาย จุดสร้างฝายที่แรกคือ บ้านด้ายหมู่ 3 สร้างฝายโดยใช้หลักใช้หินกันแม่น้ำ คำผันน้ำคำเข้าสู่ลำเหมือง

อุปกรณ์ที่สำคัญในการสร้างฝายประกอบด้วย

1. หลักฝายที่ทำด้วยไม้ไผ่ ยาวประมาณ 5 -6 ศอก
2. ห้อนหน้าแวน (กลม หรือเหลี่ยม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ประมาณ 4-6 นิ้ว
3. มีด ขวาน จอบ(ขอบก) พลั่ว
4. จะเข้ (ทำด้วยหญ้าคา ฟางข้าวหรือหญ้าขม มัดหัวและท้ายด้วยดอกลูกข่างกลางใช้ดินเหนียวหรือดินปนทรายยกไปวางทับหน้าฝายหรือหลักฝายเพื่อป้องกันน้ำกัดเซาะหลักฝายล้ม แล้วใช้หลักฝายเสียบลงไปโดยให้ห้อนหน้าแวนทับหลักฝาย การกระทำเช่นนี้ถือเป็นวิธีปฏิบัติสืบทอดกันมา)

สมัยก่อนที่จะระดมกันไปช่วยสร้างเหมืองฝายนั้น จะมีการนำหลัก นำหิน มาช่วยโดยคิดจาก หัวนาตั้งแต่ 12 ไร่ จะต้องนำหลักมา 100- 300 เล่ม ความยาวของไม้ 3 ศอก 6 ศอก ไม้ไผ่ที่นำมาใช้ทำเป็นหลักฝายก็ไปเอามาจากดอยสะเกี๊ยะ ยุคแรกฝายเป็นไม้ไผ่ การใช้หินนำมาใช้ภายหลัง การตีฝายครั้งแรกนั้นผู้ใหญ่บ้านที่เป็นแกนนำในการสร้างทั้ง 4 คน ได้เข้มงวดมาก ถ้าหากหลักไม้ไผ่ของผู้ใดมีความยาวไม่ถูกต้องตามที่กำหนด ห้ามเอาหลักฝายนั้นลงน้ำโดยเด็ดขาด ก่อนที่จะนำหลักฝายไปตีจนต้องนำหลักวางเรียงกันตามความยาวเสียก่อน เมื่อหลักฝายของผู้ใดได้ผ่านสายตาของแกนนำทั้ง 4 คนจึงนำลงน้ำไปได้

การบริหารจัดการเหมืองฝาย

หลังจากสร้างฝายลูกแรกแล้วในสมัยพ่อหลวงมา พ่อหลวงมูล มีระเบียบเหมืองฝายว่า เหมืองสายใหญ่สายซอย จะต้องมีความสูงทุกเหมืองไว้ข้างละ 1 เมตร ในพื้นที่ฝายปาด่อน ไม่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร

จะใช้วิธีการบอกเตือนกันปากเปล่ามากกว่า ไม่มีการเก็บค่าหัวนาและค่าบำรุงฝาย แต่ถ้าฝายเสียหาย จะต้องไปช่วยกันเอาหลักฝายไปตีฝายใหญ่ให้อยู่ในสภาพเดิม

เริ่มมีการเก็บค่าหัวนาเมื่อสมัยพ่อหนานตัน ดงปาลีเป็นประธานเหมืองฝาย การปรับไหมต่างๆ เมื่อทำผิดกฎระเบียบเหมืองฝาย มีการลงบันทึกไว้อยู่ว่าจะมีการปรับอย่างไร แต่พอจริงๆ แล้วก็ไม่ได้มีการปรับอย่างเป็นจริงเป็นจัง อะลุ่มอะหล่วยกันไป

พ่ออ้อยเมืองแก้ว จันทาพูน (อายุ 70 ปี) เล่าว่า ตนได้เป็นประธานเหมืองฝายเมื่อประมาณ พ.ศ. 2517 เริ่มมีกฎระเบียบแล้ว คนใดเป็นกรรมการก็จะได้ค่าตอบแทนเป็นรายปีละ 500 บาท การคัดเลือกกรรมการ ทำโดยลำเหมืองแต่ละตอนให้ลูกเหมืองคัดเลือกมา 1 คน เพื่อเป็นตัวแทนดูแลความเรียบร้อยของลำเหมือง ในอดีตเก็บค่าหัวนาประมาณหัวนาละ 1.50 บาท ถ้าฝายพังหรือมีขยะหน้าฝายก็จะระดมมาช่วยกรรมการเหมืองเจ้าของหัวนาที่กินน้ำเหมืองสายนั้นก็จะมาช่วยกันดูแล

ปัจจุบันเก็บค่าหัวนาละ 5 บาท เป็นค่าบำรุงฝาย โดยมีฐานการคิดจากมีกรรมการเหมืองฝายกี่คน ต้องมีการเก็บค่าหัวนาเท่าไร ก็คำนวณจำนวนเงินเพื่อนำมาเป็นค่าตอบแทนกรรมการเหมืองฝาย ในอดีตกรรมการเหมืองฝายมีวาระหรือบทบาทที่จะต้องดูแลฝายถึงแค่เกี่ยวข้าวในนาปีเสร็จ แต่ปัจจุบันต้องดูแลถึงตอนทำนาปรัง

ส่วนการคัดเลือกประธานเหมืองฝาย คัดเลือกจากคนที่มีความสามารถ ซื่อสัตย์ จริงใจ ที่จะช่วยเหลือชาวบ้าน นอกจากนี้อาจเป็นคนที่มีความรู้มาก ชยันตแข็งแรงไปเอาน้ำมาให้ลูกฝาย ความสำคัญนี้เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อมีการทำนาปรังแพร่หลายเมื่อไม่กี่ปี เพราะการทำนาปีมักไม่มีปัญหาเท่าการทำนาปรัง

ปัจจุบันโครงสร้างการบริหารมี ดังนี้ คือ ประธานเหมืองฝาย กรรมการเหมืองฝาย เลขานุ (ลำน้ำ ที่คอยเปิดปิดประตูเหมือง) และเหรัญญิก คนที่ทำหน้าที่ลำน้ำจะได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียค่าหัวนา แต่ถ้าในอดีตหลักฝายก็ไม่ต้องนำมา แต่จะไม่มีค่าตอบแทนให้เท่านั้น

เมื่อถึงเวลาที่ข้าวได้เวลาเกี่ยวเกี่ยวแล้วก็จะมีการปิดลำเหมือง ลำเหมืองไหนเกิดการตื่นเงินก็ไปช่วยกันขุดลอกในหน้าแล้ง เมื่อเกี่ยวเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว หากใครจะทำนาปรังก็มาขอให้เปิดปากเหมืองแล้วก็เปิดน้ำทำนาปรังได้ เมื่อประมาณ ปีพ.ศ. 2517 เริ่มมีการทำนาปรังเป็นบางส่วน ประมาณ 200 ไร่ ที่ลำเหมืองตอน 2 ปริมาณน้ำก็ถึงทั้งหมด และมีการปลูกพืชที่ขึ้นในหน้าแล้ง เช่น ถั่วเหลือง แตงกวา ในการทำนาปรังก็จะเกิดปัญหาน้ำแล้งตั้งแต่ในอดีต พ่ออ้อยเมืองแก้ว จันทาพูน เล่าเสริมอีกว่า

"ฝายทางด้านบนเคยมีการทำนาปรังมาตั้งนานแล้ว เช่น ฝายกล้วยคำ ทำนาปรังเยอะมาก มีการใช้น้ำยาวไปถึงป่าสักหลวง เคยมีการไปขอให้เปิดลำเหมือง โดยขอกับประธานเหมืองฝายซึ่งตอนนั้นขอกันได้การไปร่วมทำพิธีบวงสรวงมีฝายเมื่อก่อนยังไม่เคยมี เดียวนี้ก็มี ฝายทางนี้ก็ไปร่วมด้วย เพื่อหวังว่าได้เป็นเครือข่ายร่วมกันหากได้มีการเจรจาขอใช้น้ำจะได้ง่ายขึ้น"

เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับเหมืองฝาย

หลังจากการสร้างฝายแล้วเสร็จในครั้งแรกในปี พ.ศ. 2473 น้ำที่ผันจากลำน้ำคำลงสู่ฝายสามารถมีประโยชน์ไปถึงหมู่บ้านสันสลี บ้านด้าย ปากอ้อย สันตันธง ลำเหมืองสายใหญ่ เชียงน้ำ หรือ "แต่น้ำ" จะอยู่ตรงสะพานข้างวัดบ้านด้ายธรรมประสิทธิ์ เมื่อแรกทีสร้างเสร็จฝายก็เกิดมีปัญหา กล่าวคือน้ำที่ออกจากฝายเข้าสู่ลำ

เหมืองไปหมู่บ้านสันสลี บ้านด้าย ปากอ้อย สันตันธง (ปัจจุบันเป็นถนนสายหน้าวัดบ้านด้ายไปจนถึงบ้านอาจารย์สุภาพ) ส่วนน้ำที่มาตามลำเหมืองสายใหญ่จะไหลไปยังบ้านศรีบุญยืน บ้านป่าดอน (ศรีดอนมูล) บ้านแม่คำใต้ ไม่พอใช้ ช่วงนั้นประมาณปี พ.ศ. 2490 ประกอบกับน้ำเข้าลำเหมืองไม่เต็มที่ ความเดือดร้อนนี้นำมาซึ่งการย้ายค่าย นำโดยพ่อหลวงมูล สุมัชยา ซึ่งทำการย้ายค่ายห่างออกไปจากจุดเดิม 100 เมตร

สาเหตุที่ต้องมีการย้ายค่ายในปี พ.ศ. 2491 มีดังนี้

1. ลำเหมืองดอน น้ำเข้าลำเหมืองไม่เต็มที่ เนื่องจากเขื่อนน้ำหรือชนแดน ที่กั้นน้ำเหมืองฝายสูงเกินไป
2. เขื่อนน้ำนายแก้วอยู่ใกล้ปากเหมือง
3. มีครัวเรือน ศรีบุญยืน ป่าดอน แม่คำใต้ สันมะเค็ด เพิ่มขึ้น มีการบุกเบิกที่นาเพิ่มตามไปด้วย ทำให้น้ำไปเลี้ยงไร่นาไม่พอกิน

ชาวบ้านจึงมาปรึกษาหารือกันว่าควรจะต้องมีการย้ายค่ายจากการย้ายค่ายครั้งนั้น ได้มีการขุดลำเหมือง กว้าง 6 ศอก ลึก 4 ศอก ปัจจุบันนี้ฝายลูกแรกทิ้งร่องรอยให้เห็นเพียงเล็กน้อย และด้วยความอนุเคราะห์จากพ่อหลวงคำปา น้อยหม่อ พื้นที่บ้านด้าย สันสลี ปากอ้อย สันตันธง ศรีบุญยืนบางส่วนจึงกินน้ำจากฝายร่องธาตุตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ ปัญหาน้ำไม่พอใช้ในยุคแรกจึงแก้ไขสำเร็จ

ต่อมาประมาณปีพ.ศ. 2516 น้ำคำเกิดอุดตัน เกิดปัญหาน้ำคำเปลี่ยนทิศทำให้ลำน้ำกลายเป็นแค่ร่องลำเหมือง ร่องลำเหมืองกลับกลายเป็นลำน้ำคำ ประมาณ 3 กิโลเมตร น้ำคำเดิมกลายเป็นร่องเสื่อเต็น ที่เป็นลำเหมืองเสียของฝายกองไม้เรียว เหมืองของพ่อหลวงปา กลายเป็นแม่น้ำคำ การขุดลอกไม่ได้ขุดที่ร่องน้ำคำเดิม การแก้ปัญหาในตอนนั้นคณะกรรมการเหมืองฝายเดินสำรวจกับนายทหารท่านหนึ่งเข้าไปดูพื้นที่ ก็ตกลงแก้ปัญหาโดยการขุดไปตามเส้นทางที่แสดงในแผนที่ปัจจุบันนั้น และมีการรวบรวมเงินกันไปซื้อที่ดินที่จะสร้างฝายร่องธาตุ

ปี พ.ศ. 2519 ก่อสร้างฝายร่องธาตุ โดยเก็บเงินจากชาวบ้านไปซื้อที่ดินจากห้วยนาฯ ละ 5 บาทได้เงินประมาณ 70,000 บาท และงบประมาณการก่อสร้างได้รับสนับสนุนจากกรมชลประทาน หลังจากนั้นบ้านศรีดอนมูลก็ไปกินน้ำจากฝายร่องธาตุ โดยมีข้อตกลงร่วมกันคือฝายร่องธาตุต้องจัดสรรน้ำให้ฝายป่าดอนตามข้อตกลง ช่องละ 4 นิ้ว หลังจากนั้นทางฝายร่องธาตุก็เริ่มทำนาปรังเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ก็เกิดปัญหาเช่นเดิมขึ้นอีก ส่วนทางบ้านแม่คำน้ำลัด (ฝายใบไม้) ไม่มีปากเหมือง เมื่อน้ำคำดันก็ไปขุดลำเหมืองเอาทางลำเหมืองร่องธาตุ ฝายร่องธาตุก็เดือดร้อนตลอดจนถึงฝายป่าดอน เลยเอากระสอบไปปิดปากเหมืองของบ้านแม่คำน้ำลัด (ฝายใบไม้) สันฝายลง 1 เมตร กว้าง 4 เมตร และตกลงให้สร้าง "หัวหมู"³ ระหว่างฝายป่าดอนกับฝายป่าดอน ขึ้นบริเวณกลางแม่น้ำคำ บริเวณบ้านสันธาตุ ปัจจุบันร่องรอยการสร้างหัวหมูแบ่งน้ำในแม่น้ำคำยังมีให้เห็นอยู่

ปี พ.ศ. 2521 ฝายป่าดอนเปลี่ยนจากฝายกั้นน้ำจากวัชธุระธรรมชาติ เป็นฝายคอนกรีต จากเดิมที่เคยใช้วัชธุระธรรมชาติ ฝายหินทิ้ง และการใช้ไม้ทำเป็นหลักฝาย ได้ถูกเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือเริ่มสร้างรูปแบบฝายเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งทางเหมืองฝายป่าดอนได้รับงบประมาณจากกรมพัฒนาชุมชน เป็นจำนวน

³ หัวหมู คือ จุดแบ่งน้ำ ออกแบบก่อสร้างคล้ายหัวเรือใหญ่เพื่อแบ่งปันน้ำไปคนละฝาย

275,000 และราษฎรสมทบจำนวนหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบฝายทำให้น้ำไม่สามารถเล็ดลอดออกมาได้เหมือนฝายหินทิ้งและใช้ไม้ไผ่ตีหลักฝาย ที่น้ำสามารถที่จะผ่านเล็ดลอดออกมาได้ ปลาที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำคำก็เริ่มมาวางไข่ขยายพันธุ์ได้ ฝายไม้ไผ่ ถือเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษแต่โบราณ แต่ถูกเปลี่ยนแปลงหลังจากมีฝายคอนกรีตเช่นเดียวกันกับฝายที่อยู่ตอนบนของลำน้ำคำเช่นกัน ซึ่งส่งผลกระทบถึงเรื่องการใช้น้ำซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดตอนท้าย

ปี พ.ศ. 2525 กรมการฝายป่าดอน ได้ตรวจสอบฝายต่างๆ ในแม่น้ำคำปรากฏว่าลำเหมืองบ้านด้ายมีน้ำไหลเข้าสู่เมืองมาก ลำเหมืองขยายกว้างเท่าแม่น้ำคำ สาเหตุจากหน้าฝายแม่น้ำคำน้ำล้นที่ล่อหัวหมูแบ่งน้ำขึ้นมาทิ้งรายทับถมจำนวนมาก ทำให้น้ำแม่น้ำคำเปลี่ยนเส้นทางเข้าสู่ลำเหมืองบ้านด้าย จึงได้มีการประชุมคณะกรรมการของฝายป่าดอนกับฝายน้ำล้น และมีมติให้ขุดลอกแม่น้ำคำช่วงที่อุดตัน บริเวณหน้าฝายแม่น้ำคำน้ำล้น และทำการก่อสร้างฝายแม่น้ำคำน้ำล้นเพื่อให้ประโยชน์ร่วมกันอย่างเท่าเทียม

ปี พ.ศ. 2528 ยังประสบปัญหาแม่น้ำคำน้ำอุดตันฝายน้ำล้น ประมาณ 1,000 เมตร ส่วนตอนล่างของฝายมีทรายอุดตันมีความยาว 1,400 เมตร รวมช่วงที่อุดตัน 2,400 เมตร จึงจัดทำโครงการขุดลอกช่วงที่แม่น้ำคำอุดตัน

ปี พ.ศ. 2546 มีการขุดลอกแม่น้ำคำช่วงที่อุดตันเป็นระยะทาง 3 กิโลเมตร ใช้งบจากกรมชลประทาน แม่น้ำคำยังอุดตัน และบ้านแม่น้ำคำน้ำล้น (ฝายใบไม้) ยังได้รับความเดือดร้อนเพราะไม่มีปากเหมืองบรรจบกับแม่น้ำคำ จึงมีการขุดลอกอีกทำให้ฝายใบไม้ได้รับน้ำอย่างสะดวก ฝายป่าดอนจึงได้รับน้ำบางส่วน

ปี พ.ศ. 2547-2548 แม่น้ำคำไม่มีปัญหาอุดตัน แต่น้ำมีปริมาณน้อย โดยเฉพาะฤดูการเพาะปลูกข้าว นาปรัง สาเหตุเพราะฝายลูกช้างบน โดยเฉพาะฝายผาม้า และฝายกล้วยคำ มีการทำนาปรังเต็มพื้นที่

แม่น้ำคำสายน้ำของชีวิตชุมชนศรีดอนมูล

ก่อนที่ฝายป่าดอนจะสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กในปี พ.ศ. 2521 ในอดีตราวช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว เกษตรกรก็จะชักชวนกันขึ้นไปบนดอยเพื่อไปตัดไม้ไผ่มาทำหลักฝายตามที่ทางคณะกรรมการเหมืองฝายกำหนดให้สมาชิกเหมืองฝาย หรือลูกเหมืองลูกฝายทุกคนนำมาช่วยกัน หลังจากเดือนเมษายนของทุกปีเกษตรกรก็จะต้องตัดไม้ไผ่ไว้ ความยาว 3-5 คอกเป็นท่อนๆ แล้วเหลาปลายให้แหลมที่สุด เพื่อที่จะปักลงเวลาตีฝาย การสร้างเหมืองสร้างฝายเมื่อสมัยบุกเบิก จะมี "จะเข้" ที่ทำด้วยต้นแขม หรือฟางข้าว ใช้ดินเหนียววางทับบนหน้าแขมหรือฟางข้าวแล้วใช้ตอกมัดเป็นช่วงๆ วางบนหน้าหลักฝายอีกทีหนึ่ง เพื่อที่จะไม่ให้หลักฝายถูกน้ำกัดเซาะให้หลักฝายพังได้

พอถึงเดือนพฤษภาคมของทุกปี (หรือตรงกับวันเพ็ญเดือนแปดแหนด) หลังวันวิสาขบูชาไปแล้ว ทางแกเหมืองก็จะนัดหมายให้เกษตรกร ชาวนาทั้งหลายไปตีฝายปิดกันแม่น้ำคำ เพื่อที่จะผันน้ำในแม่น้ำคำเข้าสู่ลำเหมืองสายใหญ่ แล้วจะมีลำเหมืองซอย เหมืองไล่ไก่เชื่อมกับเหมืองสายใหญ่ ซึ่งในแต่ละสายจะมีการ "ลองเหมือง" หรือ "ลางเหมือง" (หาความสะอาดเหมือง) ทางแกเหมืองแกฝายก็จะกำหนดความกว้างความยาว เรียกว่า "บ้นตำเหมือง" และกำหนดวันเวลาลางเหมืองให้แล้วเสร็จภายในกำหนดหากเกษตรกรใดไม่ทำหรือไม่แล้วเสร็จภายในกำหนด แกเหมืองซอยนั้นก็จะมีรายงานให้ประธานเหมืองฝายทราบต่อไป

การลองเหมือง หรือการล้างเหมืองจะทำกันในเดือนเมษายนระหว่างวันที่ 20 เมษายน-10 พฤษภาคม ของทุกปี หลังจากทีลองเหมืองเสร็จแล้ว ทางแก่ฝ่ายแก่เหมืองก็จะมีการเลี้ยงผีฝ่าย

ผู้ประกอบพิธี คือ แก่ฝ่าย หรือถ้าหากแก่ฝ่ายผู้นั้นเคยผ่านการบวชเป็น “น้อยหรือหนาน”⁴ ก็จะมอบให้ ผู้ประกอบพิธีแทน เนื่องจากมีความเชื่อว่า ผู้ที่เคยผ่านการบวชมานั้นจะมาทำเกี่ยวกับพิธีที่เซ่นไหว้ผี ซึ่งถือว่า คำนวณไม่ได้ การเลี้ยงผีเหมืองผีฝ่ายนั้นจะทำเฉพาะแก่เหมืองแก่ฝ่ายเท่านั้น แต่จะมีเกษตรกรที่เป็นลูก เหมืองลูกฝ่ายก็จะไปร่วมด้วย การเลี้ยงผีฝ่ายนี้ ผู้ประกอบพิธีก็จะบอกกล่าวแม่ธรณี เจ้าที่เจ้าทางให้ปก ปกรักษาฝ่ายให้มั่นคง ได้เวลาพอสมควร ผู้ประกอบพิธีก็จะขอหัวหมูจากแม่ธรณี แจกจ่ายให้กับผู้ที่เข้าร่วมพิธี กินกันทุกคน

หลังจากนั้นก็จะเปิดปากเหมืองให้น้ำไหลเข้าลำเหมืองสายใหญ่ เหมืองซอยสายต่างๆ เกษตรกรชาวนา ก็จะเปิดท่อน้ำเข้านาเพื่อที่จะเตรียมปักกล้า พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกในพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล คือ ข้าวสันป่าตอง ข้าว กข.6 ข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมมะลิ 105 ข้าวลือ กข. 15 ข้าวอีโต ข้าวสุพรรณ

เมื่อต้นกล้าโตได้แล้วก็จะได้แปลงนาปักไว้เพื่อให้หญ้าที่ขึ้นอยู่นั้นเน่าเปื่อยประมาณ 3 วัน ก็จะเอา เมล็ดข้าวพันธุ์ลงแช่น้ำ 3 คืน แล้วนำฝ้ายมาคลุมไว้อีกหนึ่งคืน และดินที่เตรียมไว้ตามขบวนการดังกล่าวก็จะ ได้เวลาพอดีตรงกับเมล็ดพันธุ์ข้าวตอนเช้าก็จะไปขึ้นแปลงและใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวหว่านแต่ละแปลง หลังจาก ที่หว่านแล้วก็จะเตรียมต้นกล้าข้าวให้เพียงพอตามจำนวนของพื้นที่เพาะปลูกถ้าพื้นที่นาประมาณ 10 ไร่ก็จะใช้ พื้นที่ตกกล้า ประมาณ 3 งาน ถ้ามากกว่านี้ก็จะเตรียมกล้ามากไปตามสัดส่วนที่เพิ่มขึ้น พอได้ 20 วัน ก็จะถอน กล้ามามากำลงในแปลงอีกทีหนึ่ง ที่ต้องทำเช่นนี้ เนื่องจาก ป้องกันปูนา หอยเชอรี่ และเพื่อให้ได้เมล็ดข้าวเพิ่ม มากขึ้น หลังจากปักดำกล้าแล้วชาวนาก็จะเริ่มไถนา ในช่วงนี้น้ำในฝ่ายป่าดอนเริ่มจะแห้งลงไปบ้างแล้ว ซึ่ง สาเหตุเกิดจาก ถูกฝ่ายทางด้านบนปิดกั้นลำน้ำลงมาเรื่อยๆ เนื่องจากฝ่ายป่าดอนเป็นฝ่ายลูกสุดท้าย ประกอบ กับเป็นช่วงที่ฝนทิ้งช่วง ในช่วงเดือนมิถุนายน และสิงหาคมของทุกปี

การถอนกล้าบางรายใช้วิธีลงแขก ส่วนใหญ่รับจ้างเหมาคิดกันเป็นดั่งละ 400 บาทถ้าจ้างเหมาไร่ ราค 1,200 บาทต่อไร่ เมื่อต้นกล้าได้ 30 วันก็จะถอนมาปลูก (ปักดำ) ในช่วงเดือนกรกฎาคม ไปจนถึงประมาณ เดือนสิงหาคม หลังจากนั้นชาวบ้านจะเริ่มใส่ปุ๋ย ซึ่งมีทั้งที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยเคมี ในช่วงเร่งต้นใส่สูตร 16-20-0 ในระหว่างปลายเดือนสิงหาคม จนถึงปลายเดือนตุลาคมก็จะใส่ปุ๋ยยูเรียสูตร 46-0-0 เพื่อเร่งผลผลิต การ กำจัดวัชพืชเริ่มทำหลังจากที่ทำการปักดำไปแล้ว 20 วัน จนถึงประมาณวันที่ 20 พฤศจิกายนของทุกปี และเริ่ม เก็บเกี่ยวผลผลิตตั้งแต่ปลายตุลาคม (สำหรับคนที่ปลูกพันธุ์ข้าวระยะสั้น) จนถึงเดือนธันวาคม

การขายผลผลิตที่เก็บเกี่ยวจะนำไปขายที่โรงสีตามโครงการสหกรณ์ ปาลักน้อย ทำข้าวบ้านปาลัก หลวง โรงสี อำเภอแม่จัน หรือโครงการรับจำนำข้าวของ ธ.ก.ส.

ปัญหาในการปลูกข้าวคือ “ข้าวตายคอรวง” จะเป็นเช่นนี้ประมาณเดือนพฤศจิกายนของทุกปีซึ่งทำ ให้ผลผลิตข้าวเสียหาย

⁴ น้อย หมายถึงผู้ชายที่เคยบวชแล้วสึกออกมาขณะยังเป็นสามเณร ชาวไทลื้อเรียกว่า “โหม” ชาวไทใหญ่ เรียกว่า “ส่าง”

หนาน หมายถึง ผู้ชายที่เคยบวชเป็นพระภิกษุแล้วสึกออกมา อาจเรียกว่า “จหนาน” หรือถ้าเป็นเจ้าผู้ครองนคร ก็เรียกว่า “เจ้าหนาน” เพื่อให้เกียรติมากขึ้น

ปฏิทินการทำนาปีในรอบปี ชุมชนศรีดอนมูล

กิจกรรม/เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. ชุกลอกกล้า เหมือง (กลาง เหมือง) ทำฝาย				↔								
2. เตรียมดิน (หว่านกล้า)					↔↔							
3. ถอนกล้าเพื่อ ปักกล้า						↔↔						
4. ใส่ปุ๋ย							↔↔	↔↔				
5. กำจัดวัชพืช							↔↔	↔↔	↔↔			
6. เก็บเกี่ยว										↔↔↔↔		
7. ขายผลผลิต	↔↔↔↔									↔↔↔↔		

ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนามของนักวิจัย 2549

การปลูกข้าวนาปรัง

กิจกรรมการปลูกข้าวนาปรังของชุมชนชาวศรีดอนมูล เริ่มขึ้นเมื่อทางคณะกรรมการเหมืองฝายเปิดปากเหมือง เพื่อให้ น้ำเข้าลำเหมืองสายใหญ่ เกษตรกรในพื้นที่เริ่มเตรียมพื้นที่หว่านกล้าซึ่งในพื้นที่ทำนาค่าประมาณ 20 % นาดีจะหว่านกล้าประมาณ 35 วัน จึงถอนปลูกปักดำได้ สำหรับนาหว่านก็จะนำเมล็ดพันธุ์แช่น้ำไว้ 3 คืน แล้วนำมาปกคลุมด้วยฟางข้าวหรือผ้าเดินท์ เป็นการเพิ่มอุณหภูมิเร่งการงอกของเมล็ดพันธุ์ ต่อมาอีก 1 คืนก็นำมาเมล็ดพันธุ์มาหว่านยังพื้นที่ที่เตรียมไว้

แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านในพื้นที่จะหว่านตาม หรือทำนาหว่าน ประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งง่ายและสะดวกกว่า ซึ่งจะเสร็จก็เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกคือ ข้าวสุพรรณ 1 ซึ่งเป็นข้าวเจ้า น้ำหนักดี ให้ผลผลิตสูงถึง 100-120 ดังต่อไร่ ในพื้นที่ที่อุดมไปด้วยน้ำ

การใส่ปุ๋ยนิยมใช้ปุ๋ยเคมีสูตร 46-0-0 ซึ่งเป็นปุ๋ยยูเรียที่ให้ผลผลิตสูงกว่า โดยจะเริ่มใส่ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงประมาณต้นเดือนพฤษภาคม

การขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งในพื้นที่รับน้ำของฝายป่าดอนจะเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนกุมภาพันธ์ไปจนถึงเดือนพฤษภาคม น้ำจะไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร ซึ่งส่งผลให้ข้าวเติบโตไม่เต็มที่ผลผลิตไม่สมบูรณ์ เมื่อฤดูกาลเพาะปลูกปี 2548 ผลผลิตเสียหายกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่เพาะปลูก

การเก็บเกี่ยวใช้เครื่องจักรในราคาไร่ละ 550-600 บาท การขายผลผลิต จะมีโครงการรับจำนำ โรงสีลานข้าวป่าสักหลวง

ปฏิทินการปลูกข้าวนาปรัง ชุมชนศรีคอนมูล

กิจกรรม/เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. เปิดประตูน้ำลำ เหมือง ทำความ สะอาดเหมือง	↔											
2. เตรียมดิน (พรวนกล้า/หว่าน ทม)		↔										
3. ถอนกล้าเพื่อ ปักดำ		↔	↔									
4. ใส่ปุ๋ย			↔	↔								
5. กำจัดวัชพืช												
6. เก็บเกี่ยว						↔	↔					
7. ขายผลผลิต						↔	↔					

ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนามของนักวิจัย 2549

พิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับแม่น้ำคำและเหมืองฝาย

ความเชื่อและพิธีกรรมที่สำคัญเกี่ยวกับแม่น้ำคำ มี 2 พิธีกรรม คือ พิธีการเลี้ยงผีฝาย และพิธีสืบชะตาแม่น้ำคำดังมีรายละเอียดดังนี้

1. พิธีการเลี้ยงผีฝาย

การเลี้ยงผีแม่น้ำคำที่เหมืองฝาย เป็นความเชื่อของผู้ที่อาศัยน้ำจากฝายในการทำการเกษตร หลังจากที่มีการสร้างฝายแล้วจะมีการบอกแม่น้ำคำเจ้าที่ให้รับรู้ ซึ่งก็หมายถึงเทพอารักษ์ทั้งหลายที่จะขอให้มาช่วยดูแลปกป้องรักษา ไม่ให้ฝายต้องชำรุด เสียหาย เกิดการรั่วซึม ให้มีน้ำเข้าสู่ลำเหมืองฝายตลอดปี ซึ่งเป็นความเชื่อ ในสมัยก่อนจะมีศาลเล็กๆตั้งอยู่ข้างๆ คล้ายๆศาลเจ้าที่ ก่อนที่จะมีการทำนาปี ต้นฤดูฝนประมาณเดือน พฤษภาคมของทุกปี ทางภาคเหนือจะเป็นเดือน 8 วันแรม 8 ค่ำ หลังจากวันวิสาขบูชา ก็เริ่มที่จะมีฝนตกโปรยปรายลงมา จึงเริ่มการปักดำกล้าข้าวกันในช่วงนี้ แล้วจึงมีการเลี้ยงบูชาผีฝายขึ้น และเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวแล้วเกษตรกรจะปิดปากเหมืองเพื่อไม่ให้น้ำเข้าฝาย แต่ก็จะไม่ไปล้มนำล้นน้ำฝายเพื่อให้มีน้ำล้นไหลออก แต่จะขุดลำเหมืองเสียระบายน้ำลงไปยังแม่น้ำคำเป็นจุดๆแทน เช่น ที่บ้านด้าย 1 จุด

วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีเลี้ยงผีฝาย

1. เพื่อบำรุงขวัญของกลุ่มผู้ใช้น้ำ

2. บนบานศาลกล่าวเทพอารักษ์ที่สถิตย์ ณ ที่แห่งนั้นมาช่วยดูแล ปกปักษ์รักษา ให้ฝ่ายอยู่ในสภาพใช้การได้ตลอด และช่วย คลับันดาลให้มีน้ำเข้าเหมืองเข้าฝ่ายตลอดปี

หากในปีไหน ฝ่ายไม่แตกไม่ล้มปีนั้นก็ถือว่าเทพอารักษ์ได้ช่วยปกป้องดูแลฝ่าย จึงมีการเซ่นไหว้ อย่างที่เรียกว่า "การเลี้ยงผีฝ่าย" ในปัจจุบัน ในพิธีจะมีเครื่องเซ่น เป็นเหล้า 1 ไห ไก่ 1 คู่ หัวหมู 1 หัว และเครื่องเซ่นอย่างอื่น โดยในพิธีประธานเหมืองฝ่ายเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรม เรียกว่า "โยงขัน"⁵ และมีลูกเหมืองลูกฝ่ายเข้าร่วมประมาณ 20-30 คน ในปัจจุบัน โดยลูกเหมืองลูกฝ่ายที่มีหน้าที่ทำการเกษตรในที่ลุ่ม ก็จะประกอบพิธีเลี้ยงผีฝ่ายนี้ก่อนในเดือนพฤษภาคม และลูกเหมืองลูกฝ่ายที่มีหน้าที่ทำการเกษตรในที่ดอนจะเริ่มทำพิธีเลี้ยงผีฝ่ายกันในเดือนมิถุนายน และการเลี้ยงผีฝ่ายนี้ก็เริ่มทำกันมาตั้งแต่มีการสร้างเหมืองฝ่าย ในปี พ.ศ. 2470 จนเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน

ในสมัยก่อนนั้นผู้ที่เข้าร่วมพิธีการเลี้ยงผีฝ่ายนั้นมีเป็นจำนวนมาก เนื่องจากชาวบ้านในสมัยนั้นมีการประกอบอาชีพทำนาอย่างเดียว แต่ขณะนี้มีหลากหลายอาชีพมากขึ้นในชุมชน ผู้ที่ไม่ได้มีอาชีพเกี่ยวข้องกับการทำนาจึงไม่เห็นความสำคัญและไม่เข้าร่วม มีบ้างที่ช่วยออกเงินค่าน้ำขุมเหมืองฝ่าย

จากการที่ลุ่มแม่น้ำคำ มีระบบการจัดการน้ำแบบเหมืองฝ่ายถึง 6 เหมืองฝ่ายด้วยกัน บางครั้งการประกอบพิธีกรรมเช่นนี้ จึงมีการไปร่วมพิธียังฝ่ายอื่นๆ ด้วย เช่น การไปร่วมพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำคำที่ฝ่ายผาม้า ซึ่งเป็นฝ่ายลูกแรก ทางฝ่ายป่าต่อนเองก็ได้มีการนำเอาช่างฟ้อนไปร่วมแสดงด้วย วัตถุประสงค์ของการที่ไปร่วมพิธีกรรมของฝ่ายลูกอื่นๆนั้นเนื่องจากการขอความเห็นใจ มีการปันน้ำให้ ให้กับฝ่ายลูกที่อยู่ทางด้านล่าง แต่ไม่ค่อยได้ผลในระยะหลังมานี้เข้าร่วมเพียงผู้ที่เป็นการกรรมกรเหมืองฝ่ายเพียงไม่กี่คนเท่านั้น นอกจากพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเหมืองฝ่ายที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนกับน้ำแล้วที่มีมาช้านานแล้ว ยังมีอีกหนึ่งพิธีที่มีความสำคัญ คือ

2. พิธีสืบชะตาแม่น้ำคำ บ้านศรีดอนมูล

การประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำคำ ได้เริ่มจากทางต้นของแม่น้ำที่ฝ่ายผาม้า ในช่วงต้นเดือนเมษายนของทุกปี ทางบ้านศรีดอนมูลเองก็ไปร่วมด้วยในการจัดขึ้นครั้งแรก ประมาณ ปี พ.ศ. 2542-2543 (2545) นำโดยกำนันสมบุญ ราชคม ซึ่งเป็นกำนันตำบลศรีดอนมูล และประธานเหมืองฝ่าย ในขณะนั้น คือ นาย ยวง ภิระภรณ์ เดินทางเข้าร่วม มีการนำช่างฟ้อนเล็บ บ้านศรีดอนมูลเข้าร่วมขบวนในวันที่ 10 เมษายน 2545 และมีเกษตรกร กลุ่มชาวนาผู้ใช้น้ำเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้วัตถุประสงค์ในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำคำก็เพื่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกันระหว่างระบบเหมืองฝ่ายแต่ละลูกตั้งแต่ต้นน้ำมาจนถึงปลายน้ำ เกิดความสามัคคี ร่วมมือกันของแต่ละฝ่าย และเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ปลาและพันธุ์สัตว์น้ำทุกชนิด

ต่อมาพิธีสืบชะตาแม่น้ำคำ ณ บ้านศรีดอนมูล ก็เริ่มทำเมื่อประมาณปี 2546 เนื่องจากคนในชุมชนเริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำคำ ที่เริ่มจากการบุกรุกแม่น้ำคำ ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2500 มาเรื่อยๆ เกิดลุ่มน้ำตื้นและ เกิดการกัดเซาะที่ตื้นเขินตรงข้าม อาจทำให้แม่น้ำคำเปลี่ยนทิศทางเดิน มีการทิ้งขยะมูลฝอยต่างๆ ลงแม่น้ำ ซึ่งในตอนนั้นคนในชุมชนก็ไม่ได้ให้ความสนใจที่จะทำ จนในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2545 มีการ

⁵ โยงขัน คือ ผู้นำการประกอบพิธีกรรม ที่จะเป็นคนทำหน้าที่ยกของเซ่นไหว้ขึ้นจรดที่หน้าผาก กล่าวอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อให้ช่วยในเรื่องนั้น

ประชาสัมพันธ์ให้กับชุมชนรู้จักและวางแผนแม่น้ำคำ ใช้ประโยชน์อย่างรู้คุณค่า แล้วนำมาซึ่งการคิดกิจกรรม ประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำคำ มีชาวบ้านเข้าร่วมมากมาย โดยจัดขึ้นที่หมู่บ้านศรีดอนมูล หมู่ 9 และหมู่ 12 ใช้งบประมาณสนับสนุนจาก องค์กรนานาชาติเพื่อร่วมกันพัฒนา(PAN) ที่มาปฏิบัติงานในพื้นที่ และเงินทุน ที่ได้จากการสนับสนุนของชาวบ้านเองส่วนหนึ่ง และรวมไว้เป็นกองทุนในการทำกิจกรรมนี้ต่อไป

ช่วงที่ประกอบพิธีกรรมจะเป็นช่วงเดือนมิถุนายน(เดือน 9 เหนือ) หลังจากที่มีการเลี้ยงผีฝ่าย ของที่ใช้ ในพิธีจะคล้ายๆกับพิธีการเลี้ยงผีฝ่าย คือ เครื่องสืบชะตา ประกอบด้วย ไม้คำ ทั้งขนาดเล็ก 1 ศอก และขนาดใหญ่ มีบันไดเงิน บันไดทอง ดอกไม้ ธูปเทียน ต้นกล้วย ต้นอ้อย มะพร้าว 1 ทะลาย สำหรับข้าวปลาอาหาร มีการนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธี 5-9 รูป ซึ่งแตกต่างจากพิธีเลี้ยงผีฝ่าย พิธีสืบชะตานี้จะเป็นพิธีกรรมทาง ศาสนาทั้งหมด

3 ปี ที่ผ่านมาของการประกอบพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำคำนี้ ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี มีการปล่อยปลา ปล่อยเต่า พันธุ์สัตว์น้ำอื่นๆ ลงแม่น้ำคำ เป็นการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำไปด้วย มีการกำหนดเขตอนุรักษ์ไว้จากจุดที่ทำพิธีกรรมนี้ ขึ้นไป 500 เมตร และลงจากจุดที่ทำพิธีกรรมนี้ 500 เมตร ซึ่งถือว่า ได้ผล เนื่องจากมีมีพันธุ์ปลาในแม่น้ำคำช่วงนี้มากขึ้น

กล่าวโดยสรุป ด้วยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนโดยเฉพาะผู้นำของชุมชนในอดีตทั้ง 4 ท่าน ได้แก่ พ่อหลวงมูล สุมัทยา พ่อหลวงแก้ว ภิรบรรณ์ พ่อหลวงมูล ภิรบรรณ์ พ่อหลวงมา ดงปาลี ได้คิดการณ์ ไกลร่วมแรงร่วมใจกับชุมชนก่อสร้างระบบเหมืองฝาย เพื่อผันน้ำจากแม่น้ำคำเข้ามาสู่ระบบเหมืองฝาย กระจาย น้ำสู่ไร่นาได้อย่างทั่วถึงพลิกพื้นแผ่นดินให้สามารถทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักของ ชุมชน ได้อย่างสมบูรณ์

แม่น้ำคำจึงมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถือเป็นเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงผู้คน ถึงแม้ว่าจะมีปัญหาเรื่องการจัดการน้ำบ้าง เช่น แม่น้ำคำอุดตัน (ไม่มีทางระบายน้ำออก) และปริมาณ น้ำไม่เพียงพอในการทำนาปรังแต่ชุมชนก็มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาโดยตลอด และชุมชนได้แสดงความคารวะต่อแม่น้ำโดยการจัดพิธีกรรมต่างๆ ดังรายละเอียดที่กล่าวมาแล้ว

5. พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงชุมชนศรีดอนมูล

จากการศึกษาชุมชนศรีดอนมูลตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถจัดยุคของชุมชนศรีดอนมูล ออกเป็น 4 ยุค โดยเอาแม่น้ำคำเป็นแกนหลักในการแบ่งตามเหตุการณ์สำคัญที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนชุมชน ดังนี้

ยุคที่ 1 : บุคเบิกที่ทำกินใกล้ลำน้ำคำ (2460-2472)

ยุคที่ 2 : บุคเบิกทำเหมืองฝาย ขยายข้าว สร้างถนน สร้างสะพาน สร้างตลาดชุมชน (2473-2522)

ยุคที่ 3 : เริ่มทำนาปรังแพร่หลาย (2523-2542)

ยุคที่ 4 : ยุคทำนาปรังเฟื่องฟูและปัญหาการจัดน้ำจากเหมืองฝาย (2543-ปัจจุบัน)

ชุดที่ 1 : บุกเบิกที่ทำกินใกล้ลำน้ำคำ (2460-2472)

จากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ในอดีต เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศที่ติดลำน้ำคำ และใกล้ภูเขาและป่าไม้ กลุ่มคนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ "ยอง" ตระกูลที่สำคัญคือ ที่เข้ามาก่อตั้งชุมชนในแถบลำน้ำคำ ตำบลศรีดอนมูล อาทิเช่น ตระกูลจันทาพูน ตระกูลดงปาลี ตระกูลกันทะคง ตระกูลร้องหาญแก้ว ตระกูลสมนาศักดิ์ ตระกูลภิระบรรณ ตระกูลสุ่มขยา ตระกูลแก้วศักดิ์ และตระกูลน้อยหมอบ เป็นต้น

เมื่อเริ่มก่อตั้งชุมชนเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2460 ชาวบ้านเข้ามาจับจองที่ดิน ตามพื้นที่ที่ใกล้ลำน้ำ เพราะ "น้ำ" คือ ปัจจัยในการดำรงชีวิต ต่อจากการทำนานั้นก่อนที่จะมีเหมืองฝายนั้นอาศัยน้ำจากน้ำฝน น้ำฟ้า ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเล่าว่า ที่นาที่บุกเบิกใหม่นั้นจะมีการทำคันดินกันโดยรอบแปลงสี่เหลี่ยม ความกว้างยาวขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ แล้วทำการตัดหรือตัดกอหญ้าแหลมลงกดให้ราบลงกับพื้นที่ พอฝนตกน้ำก็จะท่วมขังในแปลงทำให้กอหญ้าแหลมนั้นตายเน่ากลายเป็นปุ๋ยอินทรีย์ไปในตัว บางพื้นที่ใช้ช้างช่วยลากขอนไม้ทับหญ้าแหลมให้ราบกับพื้นซึ่งช่วยทุนแรงและบุกเบิกที่นาได้บริเวณพื้นที่จำนวนมาก

การทำมาหากินในสมัยนั้น คือการทำนา วิธีการทำนาของคนในสมัยก่อน เริ่มจากเตรียมต้นกล้า พอตันกล้าที่หว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้โตพอที่จะปักดำได้แล้วก็จะถอนกล้านำมาปักดำในแปลง โดยการใช้ไม้กระทุ้งให้เป็นรูแล้วเอาต้นกล้าเสียบลงเพื่อไปกระยะห่างพอสมควรและที่นาแปลงนั้นในปีถัดมาก็จะกลายเป็น "เหนือนา" ไปในที่สุด สามารถไถพรวนและไม่ต้องใช้ไม้กระทุ้งอีก เรียกว่า "นาเฟื่อง" พันธุ์ข้าวที่นำมาปลูกในสมัยนั้นเป็นข้าวพื้นเมืองได้แก่ ข้าวแดงหลวง ข้าวเหนียว ข้าวเปียง ข้าวกล้วย ข้าวป้งบ้านน้ำ ข้าวกาบขาง ข้าวเหลืองงาขาง เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะเป็นเมล็ดกลมๆ ป้อมๆ เปลือกกลายเป็นสีเหลืองปนแดง ในอดีตปลูกข้าวไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน

การสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย จากคำบอกเล่าของ อัยปุก ทาแกง (83 ปี) เล่าว่า เมื่อก่อนใช้แค่ตีฟากมุงคา โดยไปเอาไม้มาจากดอยสะเก้ง ในสมัยนั้นที่ดอยสะเก้งมีไม้ไผ่ขนาดใหญ่ สัตว์ป่ามี พวกเสือและมีความเชื่อว่าถ้าเป็นวันศีล วันพระ จะไม่มีการเข้าป่าไปซึกลากไม้เข้ามาในหมู่บ้านเลยเพราะเชื่อว่า จะมีเสือตามเข้ามากินหมู กินไก่ในหมู่บ้าน

บ้านในสมัยก่อนก็จะมีสวนนอก เรียกว่า "เต็น" ใช้เป็นที่รับแขก พักผ่อน ที่รับประทานอาหาร มี "ซ่ม" ส่วนใหญ่จะอยู่ตั้งแต่หัวบันไดบ้านเป็นส่วนปลายของเต็น ใช้เป็นที่นั่งพักผ่อน เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีเก้าอี้ "ซ่ม" จึงเป็นที่นั่งเล่น การมุงคาจะช่วยทำให้บ้านเย็นสบาย

ในยามค้าคั้นมีการใช้ตะเกียง น้ำมันก๊าด ให้แสงสว่างยามค้าคั้น นอกจากนั้นชาวบ้านมีการปลูกต้นฝ้ายเพื่อทอผ้า ใช้ตัดเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ในช่วงที่อากาศหนาว ก็อาศัยเปลือกไม้ใช้ทำผ้าห่มได้ อัยปุก เล่าต่ออีกว่า

"เมื่อสมัยก่อนยัง ไม่มีผ้าห่ม จะใช้เปลือกไม้ หนั่งไม้ ลอกเอามาทำเป็นผ้าห่ม

ต้นไม้ที่เอามาทำ เรียกว่า ต้นกือ (ลักษณะคล้ายๆต้นตาล) ต้นกวย (กีนยอด กินใบ

ได้) อ้อยเองก็ยังได้ใช้ผ้าห่มจากหนังไม้ชนิดนี้อยู่ และยังบอกอีกว่า สามารถนำมา ซักได้เหมือนเช่นการซักผ้าอย่างปัจจุบัน"

"ของใช้จำเป็นพวกเสื้อผ้า ซึ่งสมัยก่อนราคาไม่แพงแค่ 60-70 สตางค์เท่านั้น บ้างก็ หาซื้อกันตามบ้าน บ้านกันกิน บ้านกันใช้ ใครมาอยู่ใหม่ยังไม่ได้ทำนา ก็มาข้าวซื้อที่ละ ถังสองถังก็ขายให้กันกินถูกๆ 25 สตางค์ ก็ขาย จนขึ้นมาถึงละ 2-3 บาท"

กล่าวโดยสรุป ในระยะแรกของการตั้งชุมชนผู้คนเสาะแสวงหาที่อยู่อาศัยและที่ทำมาหากิน กลุ่มคนที่มา บุกเบิกพื้นที่แถบนี้ กลุ่มใหญ่ๆ คน "ยอง" จากลำพูน มาบุกเบิกที่ทำกิน จับจองที่นา เป็นการผลิตเพื่อยังชีพเลี้ยงครอบครัว และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ยังพึ่งพิงธรรมชาติ

ยุคที่ 2 : บุกเบิกทำเหมืองฝาย ขยายข้าว สร้างถนน สร้างสะพาน สร้างตลาดชุมชน (2473-2522)

หลังจากที่มีการบุกเบิกที่นา ต่อมาจึงมีการทำเหมืองฝายเพื่อผันน้ำเข้าสู่ทุ่งนา มีการเปิดปากเหมือง บ้านด้ายเมื่อ พ.ศ. 2473 ระยะนี้มีการตั้งชุมชนที่ค่อนข้างหนาแน่นขึ้น เรียกได้ว่าเป็นการตั้งถิ่นฐานที่เริ่มมั่นคงถาวร สามารถเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร มีการใช้พื้นที่อย่างเต็มศักยภาพ จากการเพาะปลูกเพื่อบริโภค พอกินในครัวเรือนเหลือจึงขาย จึงมีความพยายามในการติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้น

การพัฒนาสร้างถนน สร้างสะพาน และขยายข้าว

ในยุคนี้ถือเป็นยุคเริ่มต้นของการค้าขายข้าว เส้นทางการค้าขายข้าวที่สำคัญในอดีต คือ เส้นทางทาง ล่องเรือตามลำน้ำคำเพื่อนำผลผลิตข้าวจากบ้านด้าย บ้านศรีบุญยืน บ้านศรีดอนมูล ล่องเรือไปออกแม่น้ำโขงที่ บ้านสบคำและล่องเรือตามลำน้ำโขงไปจนถึงบริเวณบ้านแซว บ้านหาดบ้าย หมู่บ้านไทลื้อ ในอำเภอยะเขยงของ (ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง)

ต่อมาจึงได้มีการค้าขายกับพ่อค้าต่างถิ่นละแวกใกล้เคียงโดยการพัฒนาถนน สะพาน ในอดีตสร้าง สะพานที่เรียกว่า "ข้าวโหว" เพื่อการขนย้ายผลผลิตทางการเกษตรแลกเปลี่ยนสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น เกลือ น้ำมันก๊าด โดยใช้เส้นทางเลียบริมฝั่งน้ำคำ มาจนถึงฝั่งบ้านศรีดอนมูลในระยะแรกๆ

ต่อมาจึงพัฒนาเส้นทางใหม่ที่ใช้เป็นเส้นทางจนถึงปัจจุบันที่มีทางแยกบ้านแม่คำได้ ทางด้าน ตะวันออกมีเส้นทางลัดที่จะไปถึงบ้านหนองปลาสะเด็ด ที่ใช้เป็นเส้นทางสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ที่บ้านแม่คำ มีการสร้างสะพานที่มั่นคงถาวร ในปี พ.ศ. 2495 สร้างสะพานชั่วคราวขึ้น ซึ่งห่างจากจุดที่สร้างสะพานเดิม ประมาณ 50 เมตร ปี พ.ศ. 2496 ได้สร้างสะพานไม้ที่มีความมั่นคงถาวร ได้มีการเกณฑ์แรงงานราษฎรและแบ่ง ส่วน ช่วยกันไปหาไม้ เพื่อใช้ปูพื้นสะพานข้ามน้ำคำไปทางบ้านป่าสักน้อย

บ้านศรีดอนมูลก่อสร้างสะพานเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2495 โดยมีการรับบริจาคไม้จากชาวบ้าน เช่น ไม้ เสา และไม้ขนาดต่างๆ ที่จะนำมาสร้าง โดยชาวบ้านไปตัดไม้จากดอยสะโง๊ะ เพื่อมาทำเสา และนำมาเลื่อยตาม ขนาดต่างๆ ที่ต้องการ ด้วยแรงงานของชาวบ้าน ส่วนบ้านด้าย และบ้านศรีบุญยืนได้เห็นทางบ้านศรีดอนมูลมี การพัฒนาถนน สะพานข้ามลำน้ำคำ ตัดผ่านไปยังบ้านป่าสักน้อยเช่นเดียวกัน ภายในปี พ.ศ. 2498-2499 โดย บ้านศรีบุญยืนข้ามห้วยไปตัดถนนไม้บริเวณสบรวก โดยการเกณฑ์แรงงานราษฎรมาการสร้างสะพานเช่นเดียวกัน

สำหรับที่บ้านด้ายมีไม้สักอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านเรียกว่า "ดงป่าสัก" มีไม้สักจำนวนมาก จึงช่วยกันตัดมาสร้างสะพานข้ามลำน้ำคำ ตัดผ่านไปยังบ้านใหม่บาง

หลังจากนั้นเมื่อสะพานข้ามแม่น้ำคำ ได้สร้างเสร็จและใช้การได้ดีแล้ว และมีการปรับปรุงเส้นทางสู่บ้านป่าสักน้อย ให้ดีขึ้นกว่าเดิม จึงได้มีการบรรทุกข้าวเปลือกใส่ล้อเกวียน ไปขายยังจุดรับซื้อข้าวที่บ้านป่าสักน้อย หลังฤดูเก็บเกี่ยวจะมีกองคาราวานล้อเกวียนให้เห็นทุกวัน

การค้าขายนั้นก็จะจะมีผู้ที่รวบรวมผลผลิตข้าวภายในชุมชนเสร็จแล้วจึงนำไปรวมที่ตลาดป่าสักน้อยซึ่งเป็นจุดรับซื้อหลัก ต่อมาภายหลังจากการที่คมนาคมสะดวกขึ้น ถนนหนทางเริ่มดี ทางโรงสีจากตัวอำเภอแม่จันก็บรรทุกเข้ามารับซื้อเองถึงในชุมชน ราคาของผลผลิตในสมัยนั้นสามารถขายได้ถึงละ 4-5 บาท

การขายผลผลิตข้าวในบางครั้งจะใช้วิธีการที่เรียกว่า "การตกเขียว" ก่อนที่ข้าวจะเก็บเกี่ยวได้ เพราะได้คาดการณ์ไว้แล้วว่าจะมีข้าวเหลือจากการเก็บไว้บริโภคเท่าใด เนื่องจากเกษตรกรผู้ผลิตมีความจำเป็นต้องใช้เงิน เช่น ส่งบุตรหลานเข้าเรียน เป็นต้น จึงใช้วิธีการขายผลผลิตข้าวในลักษณะนี้

ตลาดศรัทธาบุญ (ป่าถ่อน)

ผู้ที่บุกเบิกให้ย่านนี้เป็นย่านค้าขายชุมชนแบบชาวบ้านคือ อ้ายสงแก้ว ดิละตง เป็นคนเงี้ยว (ไทใหญ่) สภาพของพื้นที่ในขณะนั้น บริเวณตลาดนี้ก็เป็นที่ตัดของถนน เป็นสี่แยกหลักของเส้นทางที่ผู้คนจะเดินทางมา ชุมชนในรัศมีใกล้ๆ กับบ้านศรัทธาบุญก็จะเดินทางมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกันที่ตลาดแห่งนี้เกือบทั้งหมด

ลุงประเสริฐ กาวิวงศ์ (71ปี) ผู้จัดการตลาดคนปัจจุบัน ซึ่งเป็นลูกหลานของผู้ร่วมก่อตั้งตลาดศรัทธาบุญ คือ พ่อตา กาวิวงศ์ นั้น ได้เล่าว่า มีการลงหุ้นทำเป็นตลาด และทำหนังสือสัญญาลงหุ้นเป็นหลักฐานที่แน่นอนชัดเจนในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2492 โดยมีจำนวนหุ้น 15 หุ้นๆละ 200 เป็นจำนวนเงิน 3,000 บาท

ในครั้งแรกนั้นจะเป็นตลาดที่มุ่งหลังคาเพียงครั้งเดียวที่เหลือเป็นลานโล่งและเปลี่ยนมามุงหลังคาทั้งหมดในปี พ.ศ.2510 ซ้ำๆ ตลาดสร้างเป็นห้องแถวไม้ชั้นเดียวสำหรับผู้มาเช่าเปิดร้านค้าขายของและมีร้านค้าเพิ่มขึ้น มีร้านเสริมสวย ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า และอื่นๆ

ขณะนั้นตลาดที่ก่อตั้งมาก่อนมี เช่น ตลาดบ้านด้าย ตลาดปางหมอปวง ส่วนตลาดที่ก่อตั้งหลังตลาดศรัทธาบุญ เช่น ตลาดแม่คำใต้ ตลาดแม่มะ เป็นต้น และตลาดห้วยน้ำราก ที่ถือว่าเป็นตลาดที่รุ่งเรืองที่สุดในสมัยนั้นเพราะเป็นย่านชุมชนเก่าแก่และอยู่ติดถนนสายไปเชียงรายได้

สินค้าที่นำมาวางขายในตลาดศรัทธาบุญจะมาจากหลายๆ แห่ง เช่น จากภายในชุมชนเอง ที่ชาวบ้านนำสินค้า เป็นของพื้นบ้าน เช่น ปลา เนื้อหมู ผักพื้นบ้าน เป็นต้น และสินค้าที่จำเป็นต้องซื้อเป็นประจำวันอื่นๆ ในสมัยนั้น เช่น น้ำมันก๊าด ซึ่งเป็นสินค้าที่ถือว่าขายดีมาก เนื่องจากว่ายังไม่มีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน ก็จะไปซื้อจากตัวจังหวัดเชียงราย ส่วนเกลือ จะมีคนเข้ามาส่งในหมู่บ้าน บางครั้งก็จะอาศัยจากการที่คนในชุมชนบรรทุกข้าวหรือสินค้าที่ผลิตได้ในชุมชนไปขายยังที่ต่างๆ เช่น ที่ตลาดป่าสักน้อย ตลาดปางหมอปวง เป็นต้น บรรทุกเกลือกลับเข้ามาขายในชุมชนต่อ นอกจากนี้ยังมีสินค้าจำพวกผงชูรส เมี่ยง ที่เป็นสินค้าที่ขายดีมากเช่นกัน

เนื่องจากตำบลศรัทธาบุญ มีกลุ่มคนบนพื้นที่สูง อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ที่บริเวณดอยสะโงะ ซึ่งมีชาว "อาข่า" อาศัยอยู่ ชาวอาข่าก็จะนำสินค้ามาขายหรือแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่จะเป็นของป่า พืชไร่ จำพวก ข้าวโพดแดง ถั่วลิสง และพืชอื่นๆ ตามฤดูกาล แต่ที่มีมาขายตลอดปีคือ ด้านหุงข้าว ส่วนสิ่งของที่เขาคงต้องการจะเป็นหมาก พลุ ยาสูบ ปูนขาว น้ำมันก๊าด ยารักษาโรค เกลือ ข้าวสาร และสิ่งที่สำคัญที่พวกเขาต้องการมากที่สุดคือ "โซลัด" เพื่อนำไปใช้ในการสูบฝิ่น ซึ่งสูบกันอย่างแพร่หลายบนดอยสะโงะในอดีต

ลุงประเสริฐ ยังเล่าต่ออีกว่า จุดที่ไม่ซื้อสินค้าแล้วนำเข้ามาขายส่วนใหญ่เน้นบรรดาพ่อค้า แม่ค้าที่นำเสื้อผ้าไปซื้อที่ตลาดอำเภอแม่จันมากกว่า เนื่องจากว่า การเดินทางมาที่ตัวอำเภอเชียงแสน(เวียงเก่า) จะเป็นการย้อนมากกว่าที่จะทางอำเภอแม่จัน จึงทำให้ความสัมพันธ์ทางการค้ากับผู้ที่ตัวอำเภอเชียงแสนมีไม่มากนัก

จากการที่มีตลาดซึ่งเป็นที่พักปะแลงเปลี่ยนสินค้าของคนทั้งจากในและนอกชุมชน ตลาดศรีดอนมูลจะเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน นอกเหนือจากการค้าขายและการแลกเปลี่ยนสินค้า ยังเป็นที่จัดกิจกรรมต่างๆ การเตรียมงานบุญ หรือที่เรียกว่าการเตรียม "ดาบอย" ก็มักจะมาจัดที่ตลาด เป็นที่ฝึกหัดฟ้อนรำ ของหนุ่มสาว ในยุคนั้นตลาดศรีดอนมูล (ป่าดอน) จะคึกคักมาก เพราะเป็นตลาดที่สร้างก่อนตลาดอื่นๆ ในตำบลนี้ สมัยนั้นการซื้อขายเบ็ดเตล็ดยังมีไม่มาก เหมือนสมัยนี้ ตลาดป่าดอนจึงมีผู้คนมาจับจ่ายซื้อหาสิ่งของไม่ขาดสาย ด้านหลังของห้องแถวติดกับถนนด้านทิศใต้ จะเป็นโรงสีข้าว ซึ่งสร้างโดยลูกของพ่อหลวงหมื่น ภิบาลในชุมชน และชาวบ้านใกล้เคียง เช่น จากบ้านศรีบุญยืน แม่คำหนองบัว หนองปลาสะเด็ด ชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกใส่กระบุง หาบมาจากบ้านเพื่อมาสีข้าวและถือโอกาสมาจ่ายตลาดด้วย

การบริหารจัดการตลาดในปัจจุบัน มีหุ้นส่วนเหลือเพียง 9 คน โดยมีลุงประเสริฐ กาวิวงศ์ เป็นผู้จัดการตลาดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 แ่่งที่ให้เช่าในตลาด ให้เช่าแผงละ 150 บาท จ่ายเป็นรายเดือน มีคนทำความสะอาดตลาด 1 คน โดยจะทำความสะอาดวันละ 2 ครั้ง ทั้งในส่วนบริเวณตลาด และห้องสุขาที่มีบริการภายในตลาด ค่าบริการทำความสะอาดคนทำความสะอาดจะได้ไป และส่งให้กับตลาดวันละ 100 บาท ขณะนี้ตลาดศรีดอนมูล กำลังมีโครงการปรับปรุงตลาดให้เป็นตลาดน้ำซื้อ จะมีการรื้อฟื้นตลาดให้เป็นซีเมนต์ มีการจัดหมวดหมู่การวางของขายให้เป็นระเบียบ นำซื้อยิ่งขึ้น

สภาพปัจจุบันตลาดศรีดอนมูลยังเป็นจุดที่รวมสินค้าที่นำมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกันแล้ว แต่ไม่คึกคักเช่นในอดีต เพราะแต่ละหมู่บ้านเริ่มตั้งตลาดของตนเอง หรือมีรถยนต์เข้ามาขายสินค้าถึงหมู่บ้าน แต่ตลาดศรีดอนมูลยังเป็นจุดที่กระจายสินค้าไปยังที่อื่นๆ อีก ซึ่งจะคึกคักเฉพาะในช่วงเช้า กล่าวคือ บรรดาแม่ค้าทั้งจากในชุมชนและนอกชุมชนจะมารับสินค้าที่บรรจุเป็นถุงๆ แล้วบรรทุกหรือหาบเร่ไปขายยังที่อื่นๆ อีกทอดหนึ่ง

“โรงหนังสวนขวัญ” : แหล่งบันเทิงของชุมชน

กิจกรรมสันทนาการที่ประกอบขึ้นภายหลังจากที่มีตลาดได้ประมาณปี พ.ศ.2512 มีการทำกิจการโรงฉายหนัง ชื่อ “โรงหนังสวนขวัญ” ที่ตั้งอยู่ตรงบริเวณลานโล่งตรงข้ามกับที่ตั้งของตลาดในปัจจุบัน ลุงประเสริฐผู้ซึ่งเป็นเจ้าของกิจการโรงหนังนี้ เล่าว่า สมัยนั้นยังไม่มีไฟฟ้าเข้ามา ก็จะใช้เครื่องปั่นไฟในการฉายหนัง และที่โรงหนังจะมีการเปิดฉายหนังทุกวัน ราคาตั๋วเข้าชมที่นั่งละ 3 บาท ทุกรอบที่เปิดฉายจะมีชาวบ้านทั้งจากศรีมิไถ่ไกลจากบ้านศรีดอนมูลก็จะมารอซื้อตั๋วเข้าชมกันอย่างเนืองแน่นที่นั่งในโรงหนังจะเต็มทุกรอบ ชาวบ้านบางคนซื้อตั๋วเข้าชมทุกเรื่องที่เข้าฉาย ลุงประเสริฐยังเล่าอีกว่า หนังที่มีผู้เข้าชมและได้รับความนิยมมากในสมัยนั้น คือเรื่อง ชุมแพ เรือนแพ เป็นต้น

การติดต่อนำหนังเข้ามาฉาย ก็จะติดต่อกับสายหนังที่ตัวจังหวัดเชียงราย ให้หนังมาฉาย รายได้ที่ได้ก็จะแบ่งเปอร์เซ็นต์กัน โดยสายหนังจะได้ 60 ส่วนเจ้าของโรงหนังจะได้ 40 นอกจากนี้ยังต้องเลี้ยงอาหารให้กับทางสายหนังที่นำหนังมาฉายอีกด้วย ผลกำไรที่ได้จึงไม่เป็นกอบเป็นกำมากนัก จนเมื่อปี พ.ศ. 2523 เริ่มมีไฟฟ้าเข้ามาในตำบล ผู้คนก็เริ่มที่จะเข้าชมน้อยลงเรื่อยๆ จนต้องล้มเลิกกิจการโรงหนังไปในที่สุด

นอกจากกิจการโรงหนังแล้ว สูงประเสริฐ ยังมีกิจการร้านค้าของใช้ต่างๆ และร้านขายยา ที่ถูกต้องตามหลักพระราชบัญญัติการขายยาแผนปัจจุบันในบริเวณตลาด ซึ่งเป็นร้านขายยารักษาโรคเพียงแห่งเดียวในชุมชน

การพัฒนาชุมชนเพื่อประกวดหมู่บ้าน

ในช่วงนี้การพัฒนาของชาวบ้านเป็นไปอย่างรวดเร็วจากในอดีต มีการพัฒนาด้านต่างๆ โดยเฉพาะการทำนา หิน ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ในปี พ.ศ. 2520 เริ่มมีการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ ทั้งเรื่องการทำนา หิน การตั้งกลุ่มเยาวชน ซึ่งแสดงออกถึงความสามัคคีของคนในชุมชน เพื่อประกวดหมู่บ้าน จนได้รับรางวัลชนะเลิศระดับประเทศ เป็นรางวัลจากสหประชาชาติ ที่ผ่านกรมพัฒนาชุมชน ชาวบ้านศรีดอนมูลเดินทางไปรับรางวัลที่กรุงเทพมหานคร เป็นรถแทรกเตอร์ FORD หนึ่งคันและเงินสดจำนวนหนึ่ง นำมาซึ่งความยินดีของคนในชุมชนยิ่งนัก

กล่าวโดยสรุป ในยุคนี้เป็นยุคที่ชุมชนศรีดอนมูลมีการพัฒนาด้านความเป็นอยู่ของคนในชุมชน วิถีชีวิตเริ่มดีขึ้นเรื่อยๆ จากการพัฒนาระบบเหมืองฝาย ผันน้ำเข้าสู่นา เพื่อปลูกข้าวนาปี ทำให้ "ข้าว" เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ เมื่อมีผลผลิตเพิ่มมากขึ้นสามารถทำเป็นการค้ามากขึ้น จึงนำไปสู่การพัฒนาเส้นทางคมนาคม ถนน สะพาน เพื่อขนผลผลิตที่ได้ไปยังนอกชุมชน และยังมีการสร้างเศรษฐกิจในชุมชน คือ "ตลาด" ดังนั้นถือได้ว่าชุมชนมีการพัฒนาอย่างรวดเร็วและมีการพัฒนาหมู่บ้านเข้าประกวดจากจนได้รับรางวัลระดับประเทศ ในยุคนี้ถือเป็น "ยุคทอง" ของชุมชนชาวศรีดอนมูล

ยุคที่ 3 : เริ่มทำนาปรังแพร่หลาย (2523-2542)

ในยุคนี้เป็นการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้ขยายเขตการให้บริการถึงชุมชน เมื่อ พ.ศ. 2522 และถนน ได้ขยายเขตเพิ่มเติม จากกรมโยธาธิการช่วง พ.ศ.2538 เป็นต้นมา ทำให้ความเจริญต่างๆ เริ่มเข้ามาอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะเริ่มเปลี่ยนเครื่องมือที่ช่วยในการทำนา จากควายเป็นรถไถ ทำให้การเพาะปลูกทำได้สะดวกมากขึ้นจากการที่เคยเพาะปลูกเพียงแค่ข้าวนาปี ก็เพิ่มการเพาะปลูกข้าวนาปรังกันอย่างแพร่หลาย

ถึงแม้ว่าคุณสูงประเสริฐ กาวิวงศ์ เป็นผู้นำเอาพันธุ์ข้าวนาปรังจากจังหวัดลำพูนเข้ามาทดลองเพาะและขยายพันธุ์ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2516 พันธุ์ข้าวที่นำมาตอนนั้น คือ ข้าวเหนียวพันธุ์ กข 7 ผลผลิตที่ได้มีมากถึง 100 ถังต่อไร่ แต่การปลูกยังไม่แพร่หลาย แต่มาแพร่หลายในยุคนี้ แต่ปัญหาที่ประสบคือราคาข้าวตกต่ำเป็นอย่างมาก

สะท้อนออกในเรื่องการดูแลเหมืองฝาย ในยุคนี้โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2538-2539 เล่ากันว่าไม่มีใครอยากจะเป็นประธานเหมืองฝาย จึงต้องจ้างนายจาย บันเชื่อนขัติ จากบ้านหนองบัวตองมาเป็นประธาน ถึง 2 ปี ชาวบ้านไม่สนใจดูแลทำความสะอาดลำเหมือง และไม่สนใจประชุมเรื่องการจัดการน้ำ จนราคาข้าวดีขึ้น ในระยะต่อมาเหมืองฝายจึงได้รับการดูแลอย่างดีอีกครั้งหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป ในยุคนี้ศรีดอนมูลเติบโตไปตามกระแสการพัฒนาที่เข้ามาแต่ยังคงวิถีชีวิตเกษตรกรรมคือการทำนา มีการทำนาปรังอย่างแพร่หลาย แต่มีปัญหาเรื่องผลผลิตราคาตกต่ำ ทำให้การทำนาปรังทำๆ หยุดๆ ขึ้นอยู่กับภาวะราคาข้าว

ชุดที่ 4 : ยุคทำนาปรังเพื่อปลูกและปัญหาการจัดน้ำจากเหมืองฝาย (2543-ปัจจุบัน)

การทำเกษตรในพื้นที่ตำบลศรีดอนมูลเริ่มเปลี่ยนแปลง จากการเพาะปลูกเพียงนาปีอย่างเดียวก็เริ่มมีการทำนาปรัง และเริ่มมีการทำนาปรังมากขึ้นเมื่อประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา ประมาณ ปีพ.ศ.2543 ด้วยแรงจูงใจเรื่องราคา และอีกเหตุผลที่สำคัญ การทำนาปรังใช้ต้นทุนน้อย ค่าใช้จ่ายน้อยกว่า ราคาขายข้าวก็ได้ดีกว่าข้าวนาปี

ราคาข้าวนาปรังเมื่อประมาณ ปีพ.ศ.2543 ขายได้ถึงละประมาณ 100 บาท ข้าวที่ปลูกนาปรังเป็นข้าวเจ้าพันธุ์ กข 7 พื้นที่การเกษตรที่กินน้ำจากฝายป่าดอนสำหรับทำนาปรังมีประมาณ 5,000 ไร่ จาก 5 หมู่บ้าน ดังนี้ บ้านป่าดอน บ้านศรีบุญยืน บ้านหนองปลาสะเค็ด บ้านแม่คำใต้ และบ้านสันมะเค็ด และ โดยเฉพาะที่บ้านศรีบุญยืนประมาณ 1,500 ไร่ ทางฝายสันธาตุก็ทำนาปรังแต่ไม่เต็มพื้นที่ แต่การทำนาปรังในยุคนี จะได้ผลผลิตไม่สมบูรณ์เนื่องจากปัญหาการขาดแคลนน้ำทำนาปรัง สามารถสรุปปัญหาเรื่องการใช้น้ำจากลำน้ำคำในปัจจุบันมีดังนี้

1. ทางฝายต้นน้ำกักเก็บน้ำไปใช้โดยไม่ได้มีการแบ่งปันให้ฝายที่อยู่ท้ายน้ำได้ใช้อย่างเพียงพอ โดยฝายต้นน้ำเป็นฝายคอนกรีตที่ปิดกันแม่น้ำคำมีประตูเปิดปิด สันฝายมีกระสอบทรายวางซ้อนกันเป็นชั้นๆ เพื่อมิให้น้ำล้นออกมานอกฝายทำให้พื้นที่การเกษตรตอนล่างได้รับความเดือดร้อน ในช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ ถึงปลายเดือนมีนาคมเกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำ
2. มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกนาปรังทางเขต อำเภอแม่จัน จำนวนมากซึ่งเป็นสาเหตุให้ความต้องการน้ำเข้าลำเหมืองของแต่ละฝายมากขึ้น
3. แม่น้ำคำเปลี่ยนทิศทาง จากลำน้ำแม่คำกลายเป็นลำเหมือง ส่วนลำเหมืองกลายเป็นแม่น้ำ อีกทั้งยังต้นเงินในฤดูแล้งน้ำไม่พอใช้
4. ชายฝั่งแม่น้ำคำถูกบุกรุก

อย่างไรก็ตามมีความพยายามในการแก้ไขปัญหามา จากความกดดันจากฝายทางด้านบนไล่มาตั้งแต่ฝายผามัว ฝายกล้วยคำ ฝายกอไม้เรียว (ฝายอุดม) ฝายใบไม้ ฝายร่องธาตุ และฝายป่าดอน ทุกฝายตั้งแต่แรกจะมีปฏิสัมพันธ์กันหมด ยกเว้นฝายกล้วยคำ เนื่องจากพื้นที่รับน้ำของฝายกล้วยคำ มีประมาณ 30,000 กว่าไร่ไปจนถึงอำเภอแม่จันจะไม่สัมพันธ์กับฝายลูกไหน แต่มีการรวมตัวกันเป็นสหกรณ์ภายในกลุ่มลูกฝายเอง คนที่รับผิดชอบเรื่องการบริหารน้ำของฝายกล้วยคำ ได้รับคำตอบแทนหัวนาละ 5 บาท ได้ปีละประมาณห้าถึงหกพันบาท

คณะกรรมการฝายต่างๆ พยายามไปประชุมพูดคุยถึงปัญหากับฝายต่างๆ ตามสถานที่ต่างๆ เช่น ที่สำนักงาน สส. จจ. แต่คณะกรรมการฝายกล้วยคำก็จะไม่มาเข้าร่วม ลักษณะพิเศษของฝายกล้วยคำ คือ จะไม่มีประตูเปิดปิดลำน้ำ แต่ทำเป็นสันคอนกรีตกันลำน้ำไว้เลย และทำช่องระบายทรายไม่ให้มีการอุดตัน โดยสันนี้ลึกประมาณ 3 เมตร ความกว้างของสันฝายประมาณ 1.8 เมตร และมีความลาดเอียงด้านหน้าฝาย 2 เมตร ด้านหลังฝาย 3 เมตร รถหนักสามารถแล่นผ่านไปได้

ฝายนี้จะขึ้นกับกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ไม่เหมือนกับฝายลูกอื่นๆ ที่ขึ้นกับกรมชลประทาน การสร้างสันฝายได้ใหญ่ขนาดนั้น เนื่องจากมีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับระบบนิเวศน้ำว่าแม่น้ำคำสิ้นสุดที่ตรงนี้ไม่มีแม่น้ำที่จะกินน้ำต่อแล้วจึงสร้างฝายขนาดใหญ่เพื่อกันลำน้ำได้ตลอดปี

ปัจจุบันการแก้ไขปัญหาก็ให้มีการสร้างอ่างเก็บน้ำ มีการปันน้ำแบบชลประทานสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดย่อยไว้บนฝายผ้าม้าทุกเส้นของลำห้วยตั้งแต่บนดอยสูงมาเรื่อยๆ เนื่องจากชุมชนบนพื้นที่สูงที่ทำอะไรทำสวนก็ต้องการน้ำเช่นเดียวกัน ในตอนแรกจะให้มีการเสนอให้ทำโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ไว้บนดอยสูง เสนอไปแล้วแต่ทางกรมทรัพยากรแจ้งว่าไม่สามารถทำได้เพราะหากเกิดการพังทลายขึ้นมา ก็จะกลายเป็นน้ำป่าไหลลงมาท่วมพื้นที่ทางด้านล่าง หากมีฝนตกมามากๆ ที่ฝายผ้าม้าก็ระบายน้ำไม่ทันเหมือนกัน น้ำก็จะท่วมแถวบริเวณบ้านหนองแห้ง

มีการเสนอให้เปลี่ยนระบบให้น้ำให้มีการแบ่งสันปันส่วนน้ำให้เท่ากัน โดยฝายผ้าม้าที่เป็นฝายแรก แบ่งน้ำไปครึ่งหนึ่งเลย แต่อีกครึ่งหนึ่งปล่อยลงมาน้ำค่า พอมาถึงฝายกล้วยคำก็ครึ่งหนึ่งเช่นกันให้ฝายกล้วยคำกันไว้ แต่อีกครึ่งก็ต้องปล่อยลงมายังอีกสี่ฝายที่เหลือ เป็นเช่นนี้เรื่อย การแบ่งครึ่งก็ทำได้โดยดูว่าระดับน้ำขึ้นสูงที่สุดถึงตรงไหน เมื่อน้ำสูงครึ่งหนึ่งก็เปิดประตูให้น้ำลงไป แต่ทางฝายกล้วยคำไม่ยอมทำเช่นนี้

กล่าวโดยสรุป ในยุคนี้เป็นยุคที่มีการทำนาปรังแพร่หลายมากที่สุดมีความต้องการใช้น้ำในการทำนาปรังมาก แต่มีปัญหาเรื่องน้ำจากฝายลูกบนที่กักเก็บน้ำไว้ใช้ในพื้นที่การเกษตรทางตอนบนจำนวนมาก ทำให้น้ำไม่เพียงพอสำหรับฝายลูกท้ายๆ โดยเฉพาะฝายป่าดอนที่ต้องการใช้น้ำในการทำนาปรังเช่นกัน ถึงจะมีความพยายามในการแก้ไขปัญหามาโดยตลอดแต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาคือ ซึ่งต้องพยายามหาทางแก้ไขปัญหาคือต่อไป

6. บทสรุป

การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำค่า กรณีพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย มีคำถามในงานวิจัย 2 ข้อ คือ

1) ประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำค่า ในตำบลศรีดอนมูล มีความเป็นมาอย่างไร โดยศึกษารวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านต่างๆ และประวัติความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐาน ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ของท้องถิ่นในตำบลศรีดอนมูล

2) แม่น้ำค่ามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในตำบลศรีดอนมูล ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันอย่างไร โดยมีพื้นที่ในการศึกษา 3 หมู่บ้านคือ บ้านศรีบุญยืน บ้านศรีดอนมูลและบ้านด้าย

จากงานศึกษาวิจัยพบว่ากลุ่มคนที่อพยพเคลื่อนย้ายมาอยู่แถบนี้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ "ยอง" ที่อพยพเคลื่อนย้ายมาจาก ลำพูน เชียงใหม่ ที่อพยพมาหลายระลอก จากคำบอกเล่าของเครือญาติที่มาอยู่ก่อนว่าพื้นที่แถบนี้ว่า ข้าว ปลาอุดมสมบูรณ์ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในระยะแรก เลือกตั้งที่อยู่ใกล้ลำน้ำค่า เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต ต่อมาเมื่อชุมชนขยายใหญ่ขึ้น จึงการบุกเบิกที่ทำกินห่างไกลลำน้ำ และใช้ภูมิปัญญาในการหาหนทางธรรมชาติ คือ จากถารทำการเกษตรที่อาศัย "น่าน้ำฟ้า" มาเป็นนา "น้ำเหมือง" โดยการขุดเหมือง สร้างฝายผันน้ำเข้าสู่ไร่นา โดยความร่วมมือของ 4 ชุมชน คือบ้านศรีบุญยืน บ้านศรีดอนมูล (ป่าดอน) บ้านแม่คำใต้และ บ้านสันมะเค็ด ทำให้สามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้นและสามารถสร้างเศรษฐกิจให้ชุมชนเจริญมากขึ้นเมื่อมีการค้าขายข้าวและเกิดการพัฒนารวมชุมชนในด้านต่างๆ ตามลำดับ

ดังนั้นแม่น้ำค่ามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนศรีดอนมูลอย่างแยกไม่ออก ในฐานะที่เป็นเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชน ที่ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม คือ เพาะปลูก ทำนา ทำไร่ และขุนแสดงออกในการเคารวแม่น้ำ ในเรื่องพิธีกรรมต่างๆ เช่น การเลี้ยงผีฝาย และในปัจจุบันมีพิธีกรรมการสืบชะตา

แม่น้ำคำ เมื่อแม่น้ำคำอยู่ในภาวะถูกคุกคาม ทั้งจากปัญหาการบุกรุกพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำคำ ปัญหาขยะ รวมทั้งปัญหาน้ำไม่เพียงพอในการทำเกษตร หรือการปลูกข้าวนาปรัง ที่เป็นโจทย์ที่ต้องให้ชุมชนช่วยกันหาทางแก้ไข ปัญหาต่อไป

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ กรณีตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน งานวิจัยนี้ได้อธิบายสภาพพื้นที่แห่งนี้ซึ่งในอดีตที่เคยเป็นพื้นที่เป้าหมายในการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมไทย-จีน ซึ่งในอดีตมีข้อถกเถียงกันอยู่ว่ามีความเหมาะสมในการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรม ด้วยเหตุผลประการหนึ่งเรื่องความแห้งแล้งในพื้นที่ จากการศึกษาพบว่า เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุดแห่งหนึ่งในอำเภอเชียงแสน เพราะเป็นตำบลเดียวในอำเภอเชียงแสนที่มีพื้นที่ราบกว้างใหญ่ สามารถใช้พื้นที่ทำนาปรังได้ เนื่องจากการจัดการระบบเหมืองฝายโดยภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นที่ผ่านมาเกือบร้อยปี จึงสามารถทำให้พื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งปลูกข้าวขึ้นดีในจังหวัดเชียงรายก็ได้ นอกจากนี้ยังมีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณ ในฐานเมืองบริวารของอาณาจักรเชียงแสนที่ปรากฏร่องรอยคูน้ำ คันดิน และโบราณสถานร้างหลายแห่ง พื้นที่จึงมีความสำคัญที่จะต้องดูแลอนุรักษ์รักษาไว้ และใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ต่อไป

โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนชาวฮ่าดอยสะโง๊ะ¹

หมู่ที่ 7 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

เนื้อหาส่วนนี้ประกอบด้วย 1. ความรู้เกี่ยวกับฮ่าชา 2. ลักษณะภูมิประเทศและสภาพพื้นที่บ้านดอยสะโง๊ะ 3. ดอยสะโง๊ะในตำนานเมืองเชียงแสน 4. ประวัติศาสตร์ชุมชนดอยสะโง๊ะ 5. โครงสร้างสังคมและการปกครอง 6. การศึกษา 7. ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ สัตว์ป่า และป่าไม้ 8. การดูแลรักษาสุขภาพ 9. ความเชื่อ จารีต ประเพณี และพิธีกรรมในรอบ 1 ปี 10. พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมชาวฮ่าดอยสะโง๊ะ 11. สรุปผลการศึกษา ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับฮ่าชา

ฮ่าชา (AKHA) หรือ "ฮ่าชา" เป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์หนึ่งที่กำเนิดในทวีปเอเชีย โดยอาศัยอยู่ใกล้เขตทิเบต และเขตตอนใต้ของประเทศจีน มีภาษาพูดเป็นของตนเอง ถูกจัดอยู่ในกลุ่มภาษาทิเบต-พม่า การใช้ภาษาสื่อสารวัยเด็กกับผู้ใหญ่จะแตกต่างกันไป หรือภาษาที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ จะนิยมใช้คำศัพท์ชั้นสูง ส่วนตัวอักษรภาษาฮ่าชา ได้เขียนไว้บนหนังควาย และได้สูญหายไปแล้วเมื่อ 2,000 ปีที่แล้ว ซึ่งมีสาเหตุมาจาก ในยุค "จา แดะ มี ชอง (Ja daemilqahq)" เกิดภาวะบ้านเมืองวุ่นวายไม่สงบ มีสงครามกันอยู่เนืองๆ ส่งผลให้ชาวฮ่าชาต้องอพยพโยกย้าย ด้วยลักษณะของชนเผ่าเป็นชนเผ่าที่ต้องการอยู่อย่างสันโดษ จึงไม่เคยตอบโต้ภัยบ้านเมืองเลย ในอดีตนั้นการอพยพจึงกลายเป็นเรื่องธรรมดา อักษรฮ่าชา ได้เขียนหรือสลักไว้บนหนังควายผืนใหญ่ม้วนไว้ การสูญเสียนั้นมี 2 ลักษณะ ซึ่งปัจจุบันยังไม่แน่ชัดว่าการสูญหายนั้นเป็นลักษณะแบบใด กล่าวคือ

1. ในระหว่างหลบหนีภัยบ้านเมือง ต้องเดินทางอพยพหาแหล่งสงบแต่ต้องใช้เวลาในการเดินทางเป็นแรมเดือน การอพยพเป็นขบวนใหญ่ คินหนึ่งเกิดขาดเสบียงอาหาร คนที่ถือหนังควายจึงนำหนังควายไปปรุงเป็นอาหารเพื่อให้ทุกคนได้กิน เมื่อกินอิ่มแล้วจึงนึกขึ้นได้ว่าเป็นหนังควายที่สลักอักษรไว้
2. ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งเมื่อ 2,000 ปีที่ผ่านมา ผู้นำชนเผ่าหลายหมู่บ้านมาชุมนุมกันในเทศกาลปีใหม่อีกช่วง ประมาณเดือนธันวาคมของทุกปี และได้พูดถึงหนังควายที่สลักอักษรฮ่าชาไว้ด้วยว่า การดูแลรักษายากลำบากต่อการใช้งานจึงหาวิธีกันว่า นำมาต้มกินแล้วจำอักษรไว้ในสมองมิดีกว่าหรือ ทุกคนจึงเห็นด้วย ดังนั้นจึงต้มหนังควายกินกันจนหมด ตั้งแต่นั้นมาอักษรฮ่าชาก็ไม่มี การจะเขียนอะไรนั้นต้องจดจำไว้ที่สมองอย่างเดียวจนถึงปัจจุบันนี้ หมอผี หมอฮวดต่างๆ เช่น ลวดศพ ก็สวดได้ 3 วัน 3 คืน โดยไม่มีตำรา

ในช่วงปี พ.ศ.2512 ผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์ได้ใช้ตัวอักษรโรมันเขียนเป็นภาษาฮ่าชาแล้วสอนไว้กับผู้นำศาสนาชาวฮ่าชาในประเทศพม่า และได้เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2515 แล้วได้ปรับปรุงใช้ภาษาโรมันดังกล่าวให้ทันสมัยยิ่งขึ้น ในเวลาต่อมา

ส่วนที่มีการเรียกชื่อชนเผ่า "ฮ่าชา" นี้ว่า "อีก้อ" ตามตำนานเล่าว่า เมื่อก่อนทำสงครามกันหลายเผ่า ที่ดินแดน "จา แดะ มี ชอง (Ja daemilqahq)" บริเวณสิบสองปันนา ในประเทศจีนปัจจุบัน ภายหลังจากการทำสงครามกันแล้ว จึงเรียกหัวหน้าของแต่ละชนเผ่ามาประชุม จึงประกาศตามทั่วหัวเมืองใหญ่ๆ เข้าร่วมประชุมชนเผ่าละ 3 คน

¹โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนดอยสะโง๊ะ มีนายอาทิ สะโง๊ะ เป็นนักวิจัยหลักในชุมชน

เมื่อมาถึงกำหนดเวลาประชุม ชนเผ่าอาข่าที่เข้าร่วมประชุมไปเพียงคนเดียว ในที่ประชุมจึงถามขึ้นว่า "มาคนเดียว
รึ?" ผู้ที่ถามอาข่าใช้ภาษาจีนถามโดยมีคำภาษาจีน คำว่า "อิ" แปลว่า "หนึ่งเดียว" และคำว่า "ก้อ" แปลว่า "คน" มา
รวมกันเป็น "อิ ก้อ" ซึ่งแปลว่า "หนึ่งคน" จากนั้นชนเผ่าอื่นๆก็มีการเรียก "อิ ก้อ" แทนชนเผ่าอาข่าตั้งแต่นั้นมา และ
ออกเสียงเพี้ยนมาเรื่อยๆ จนกลายเป็น "อี ก้อ" ซึ่งไม่ใช่คำที่เรียกตัวเองของชนเผ่านี้มาตั้งแต่แรก ต่อมาได้มีการ
เปลี่ยนชื่อเรียกว่าชนเผ่า "อี ก้อ" มาเป็น "อาข่า" ตามพระราชบัญญัติสัญชาติ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2543

ชาวอาข่าดั้งเดิมมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต้องถือปฏิบัติและสืบทอดกันมาตั้งแต่ต้นตระกูลนับถือ
บรรพบุรุษ มีความเชื่อกฎแห่งกรรมตามธรรมชาติ เชื่อในการเกิด แก่ เจ็บ ตายและมีการสืบทอดเชื้อสายบรรพบุรุษ
โดยการนับชื่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว จนถึงปัจจุบันนับได้ไม่ต่ำกว่า 60 ชื่อแล้ว

สำหรับข้อมูลด้านประชากร ชาวอาข่าได้อาศัยอยู่กันหลายประเทศ คือประเทศจีน พม่า ลาว เวียดนาม
อินเดีย และประเทศไทย รวมประชากรทั้งหมดประมาณ 2.5 ล้านคน ส่วนประชากรในประเทศไทยมีไม่ต่ำกว่า
65,000 คน กระจายอยู่ตามจังหวัดต่างๆทางภาคเหนือ คือ จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ ตาก
เพชรบูรณ์ และน่าน เชียงรายเป็นจังหวัดที่ชาวอาข่าอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นที่สุด

ด้านการอพยพโยกย้ายของชาวอาข่าเข้าสู่ประเทศต่างๆ ได้เริ่มต้นขึ้นภายหลังจากผู้นำประเทศจีน (เหมา
เจ๋อ ตุง) ได้เปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยเฉพาะการปฏิวัติทางด้านวัฒนธรรม เป็นผลให้ชาวอาข่าส่วนใหญ่ต้อง
อพยพออกจากประเทศจีน เข้าสู่ประเทศพม่าทางด้านแคว้นเชียงตุง ประเทศลาว ที่แขวงหลวงน้ำทา ทางด้านทิศ
เหนือประเทศเวียดนาม สำหรับประเทศไทยเมื่อประมาณ 100 ปีที่แล้วมีอาข่าสองกลุ่มที่อพยพเข้ามา คือ อาข่า
จากแคว้นเชียงตุง ประเทศพม่า และอาข่า จากจีนโดยลัดเลาะมาตามสายน้ำโขงได้อพยพเข้ามาอาศัยในเขต
ชายแดนพม่า-ไทย และเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยกลุ่มหนึ่งบริเวณดอยสะเกี๊ยะ เขตตำบลศรีดอนมูล อำเภอ
เชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งกล่าวถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้

2. ลักษณะภูมิประเทศและสภาพพื้นที่บ้านดอยสะเกี๊ยะ

ลักษณะภูมิประเทศเป็นลักษณะภูเขาสูงใหญ่ อยู่ทางทิศเหนือของอำเภอเชียงแสน ระยะทางประมาณ
16 กิโลเมตร พื้นที่ประกอบไปด้วยเนินเขาและที่ราบลุ่มเล็กๆสลับกันไป มีความลาดชัน มีลำห้วยแหวดล้อมภูเขาไม่
ต่ำกว่า 24 ลำห้วย ในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาตินาชนิด มีพันธุ์สัตว์ป่า พันธุ์พืช มีผลไม้
ป่า ยาสมุนไพร และพันธุ์ไม้ป่าขึ้นอย่างหนาแน่น เป็นป่าผืนใหญ่ที่เขียวตลอดปี มีแอ่งและหนองน้ำ เป็นแหล่ง
น้ำขีมน้ำซับ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและเป็นภูเขาที่ใหญ่ที่สุดของตำบลศรีดอนมูล

สภาพที่ตั้งของชุมชนดอยสะเกี๊ยะ อาศัยตั้งอยู่บนเนินเขา พื้นที่มีความลาดเอียงระดับกัน มีความสูงจาก
เหนือระดับน้ำทะเล ประมาณ 400-709 เมตร บริเวณที่ตั้งห่างจากพื้นที่หนองน้ำ ป่าต้นน้ำน้ำลำธาร และแหล่ง
น้ำขีมน้ำซับ รอบๆชุมชนจะมีป่าล้อมรอบเป็นวงกลม ประกอบไปด้วยป่าประเภทต่างๆ คือป่าวงกลมวงในจะเป็น
ป่าสาสนสถานที่สำคัญเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น ประตุนมูบ้าน ศาลพระภูมิหมู่บ้าน ป่อน้ำ
ศักดิ์สิทธิ์ สถานที่โล้ชิงช้า และลานเที่ยวชุมชน เป็นต้น ป่าวงกลมวงที่สองประกอบไปด้วยป่าชุมชน ป่าต้นน้ำ
ป่าเลี้ยงสัตว์ และป่าช้า และป่าวงกลมที่สามจะเป็นพื้นที่ทำการเกษตรขนาดของจำนวนครัวเรือนของแต่ละกลุ่ม
บ้านประมาณ 30-50 ครัวเรือน

อาณาเขตติดต่อ มีดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	บ้านเวียงแก้ว	ม.5	ต.ศรีดอนมูล
ทิศใต้	ติดกับ	บ้านแม่คำหนองบัว	ม.11	ต.ศรีดอนมูล

ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านสบรวก ม.1 ต.เวียง
ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านจัวเฒ่า ม.6 และบ้านหนองปลาสะเดิด ม.8 ต.ศรีดอนมูล

ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์โดยละเอียดซึ่งชาวอาข่าตั้งชุมชนอยู่ในปัจจุบัน จะขอกล่าวถึงตำนานที่เกี่ยวข้องกับคอยสะโงะที่ปรากฏในตำนานเมืองเชียงแสนดังนี้

3. คอยสะโงะในตำนานเมืองเชียงแสน

กล่าวถึงในสมัยโยนกนคร พระยาพังคราช ครองเมืองโยนกนครไชยบุรีช้างแสน ต่อมาถูกพระยาขอมคำจากเมืองอุโมงค์เศลานคร ขับไล่ให้ไปอยู่เมืองพานคำหรือเมืองสีตวง (อำเภอแม่สายในปัจจุบัน) พระยาพังคราชมีราชบุตร คือ พรหมกุมาร ซึ่งเกิดมามีวรรณะเนือตนงามสง่ายิ่งนัก เมื่ออายุได้ 13 ปี พรหมกุมารฝันว่าเทวดามาบอกกับตนว่า ถ้าอยากได้ช้างวิเศษ เมื่อรุ่งแจ้งให้ไปล้างหน้าที่แม่น้ำของ (โขง) ช้างเผือกสามตัวจะล่องมากับน้ำ ถ้าจับได้ตัวที่ 1 จะปราบได้ทั้ง 4 ทวีป ถ้าจับได้ตัวที่ 2 จะปราบได้ชมพูทวีป ถ้าจับได้ตัวที่สามได้ล้านนาและขอมคำ เมื่อพรหมกุมารตื่นขึ้นมาจึงเรียกบริวารไปตัดเอาไม้ไผ่มาทำขอ และเสด็จไปล้างหน้าแม่น้ำของ ต่อมาก็เห็นงูใหญ่เท่าช้างขาว ลายต่างดวงลอยน้ำมา พรหมกุมารและบริวารก็สะดุ้งตกใจพากันยืนตัวสั่น เมื่องูตัวนั้นลอยน้ำไปแล้วก็มีงูอีกหนึ่งตัวลอยมาลำตัวเท่าต้นตาล มีผิวมันวาวบนากลิ้น ก็พากันยืนสั่นกลัวเช่นเดิม ต่อมาก็มีงูอีกตัวหนึ่งลอยมาตัวเล็กกว่าสองตัวแรกมาก พรหมกุมารก็นึกขึ้นได้ทีเทวดามานิมิตจะมีช้างสามตัว ล่องน้ำมา ตอนนี้มีแต่งู คิดได้ดังนั้นจึงกระโดดเกาะงูตัวที่สามที่ลอยน้ำมา งูนั้นได้กลายเป็นช้างเผือกในทันที แต่ช้างเผือกไม่ยอมขึ้นจากน้ำได้แต่ลอยทวนน้ำไปมา พรหมกุมารให้ลูกน้องไปบอกพระยาพังคราช และให้หมอปุโรหิตทำนาย หมอก็ทำนายให้เอาทองคำพันหนึ่งไปตีเป็นพานคำและไปแห่แห่นช้างเผือกจึงจะขึ้นจากน้ำ

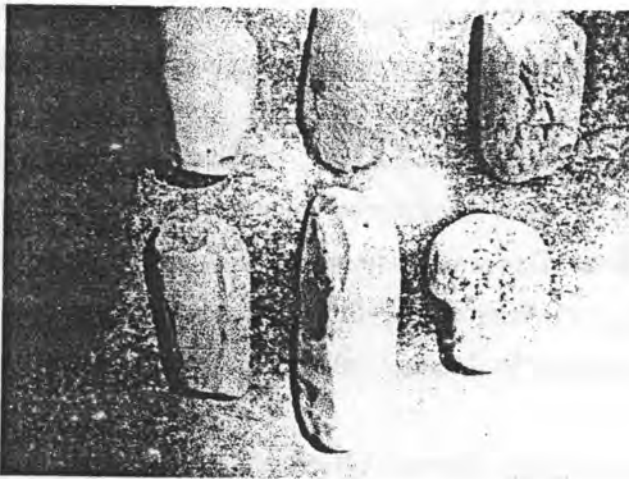
หลังจากที่ปฏิบัติตามนั้น ช้างจึงยอมขึ้นจากน้ำ ช้างตัวนั้นจึงได้ชื่อว่า "ช้างพานคำ" หลังจากได้ช้างพานคำแล้วพรหมกุมารจึงบอกกับพระยาพังคราชไม่ให้ส่งส่วยทองคำให้พระยาขอมคำจนเวลาผ่านไป 3 ปี ในช่วงเวลานั้นพรหมกุมารได้ฝึกช้างมงคลตัวนั้นและฝึกหัดพลรบอยู่ตลอดเวลาจนพรหมกุมารอายุได้ 16 ปี ต่อมาพระยาขอมคำโกรธที่เมืองพานคำไม่ส่งส่วยจะยกทัพมาตี เมื่อยกทัพมายังไม่ทันได้รบกันช้างที่พระยาขอมค่านั่งมา และช้างที่ขอมทั้งหลายเห็นช้างพานคำก็กลัวแตกตื่นวิ่งหนีเหยียบย่ำหัวขอมทั้งหลายตายเป็นจำนวนมาก ส่วนพรหมกุมารก็ขี่ช้างพาริพลไล่ขอมทั้งหลายออกจากเวียงโยนกนาคนครจนหมดสิ้นจนพ้นเขตแดนพ้อของตน เป็นเวลาหนึ่งเดือนก็ไม่หยุด จนเทวดาเนรมิตกำแพงหินขวางพรหมกุมารไว้ที่เมืองละโว้ ไม่เช่นนั้นขอมทั้งหลายจะตายหมด

หลังจากพรหมกุมารได้ชัยชนะต่อขอมทั้งมวลจึงยกทัพกลับมา จึงอันเชิญพระยาพังคราชมาครองเมืองโยนกนครไชยบุรีช้างแสนดังเดิมส่วนตนเองก็เสด็จไปครองเมืองพานคำ หลังจากเจ้าพรหมกุมารลงจากช้างเผือกแล้วพานคำตัวนั้น ช้างมงคลตัวนั้นจึงออกจากเมืองพานคำไปทางทิศอาคเนย์ พรหมกุมารให้คนไปติดตามก็เห็นช้างมงคลตัวนั้นกลายเป็นงูใหญ่ดังเดิมและเข้ารูคอย ดังนั้นคอยลูกนั้นจึงมีชื่อว่า "คอยช้างงู" ตั้งแต่นั้นมา จนต่อมาเพี้ยนมาเป็น "คอยสะโงะ" ในปัจจุบัน

ภาพเขียนตำนานคอยช้างงู และรูปปั้นจำลองช้างพานคำที่สามเหลี่ยมทองคำ

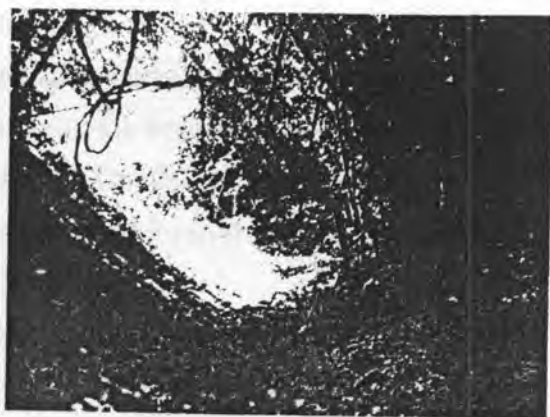
นอกจากชื่อของคอยสะโงะจะปรากฏในตำนานแล้ว ในเชิงโบราณคดีพื้นที่ของคอยสะโงะ ยังปรากฏเครื่องมือหินกะเทาะของมนุษย์โบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ รวมทั้งเจดีย์เก่าบริเวณบ้านป่ายาง

เครื่องมือหินกะเทาะที่ค้นพบ
ในบริเวณบ้านคอยสันมะเค็ดและ
บริเวณคอยสะโงะ

ร่องรอยคันน้ำ 5 แห่ง ปรากฏที่ชุมชนสะโงะบน อีกหลักฐานหนึ่งที่ยืนยันว่าคอยสะโงะมีความสำคัญในประวัติศาสตร์เมืองเชียงแสน ประกอบกับงานศึกษาวิจัยของ นุชนางค์ ชุมดี (2549) ศึกษาเรื่อง "การตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาการของชุมชนโบราณในเขตเมืองเชียงแสนในพุทธศตวรรษที่ 19-24" จากการศึกษาวิจัยพบว่า มี "เวียงสะโงะ" ตั้งอยู่บ้านสะโงะ ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน ลักษณะผังเมืองเป็นรูปทรงกลม รี ปรากฏร่องรอยคันน้ำคันดินซ้อนกันเป็นวงกลมรี 3 ชั้น บ่งบอกถึงความสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก จากลักษณะคันน้ำที่พบ คณะวิจัยโครงการศึกษาชุมชนอาชาคอยสะโงะ ได้เดินสำรวจโดยรอบ แสดงให้เห็นถึงระบบการจัดการน้ำในที่สูง วงที่ซ้อนกันหลายชั้น สันนิษฐานว่าเป็นการชะลอความเร็วของน้ำ และผันน้ำจากยอดคอยเชื่อมต่อลงมายังพื้นที่ราบเพื่อการเกษตร จะเห็นแนวร่องน้ำจากจากบนยอดคอยเชื่อมโยงจนมาถึงบ้านหนองปลาสะเด็ด ปัจจุบันก็ยังมิให้เห็นอยู่ ความสำคัญประการที่สอง คือ เป็นจุดสังเกตการณ์เข้าศึกที่จะเข้ามาประชิดเมือง จากลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงที่สุดในอำเภอเชียงแสน ซึ่งมีความสูงถึง 700 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง บริเวณที่ตั้งของเวียงมี

ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่สูง ตำแหน่งตัวเวียงจึงสามารถเห็นภูมิประเทศของที่ราบลุ่มเชียงแสนได้โดยรอบ รวมถึง
อำเภอแม่จัน และอำเภอแม่สาย

ร่องรอยที่ชาวอาข่าคอยสะโจ๊ะเชื่อว่าเป็นบริเวณของคุน้ำโบราณ

จากหลักฐานและตำนานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามีชุมชนโบราณเคยตั้งถิ่นฐานมาก่อนหลายยุคหลาย
สมัยก่อนที่ชาวอาข่าจะมาตั้งชุมชนอยู่ในปัจจุบันจึงนับว่าพื้นที่นี้มีความน่าสนใจยิ่งนัก ซึ่งรายละเอียดต่อไปจะ
กล่าวถึงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวอาข่าในยุคปัจจุบัน

4. ประวัติศาสตร์ชุมชนคอยสะโจ๊ะ

ชาวอาข่าอาศัยอยู่ชุมชนคอยสะโจ๊ะตั้งประมาณ 70-80 ปี ตามประวัติการอพยพเคลื่อนย้ายมีอยู่หลาย
กลุ่ม ทั้งกลุ่มของชาวอาข่าดั้งเดิมที่อพยพลงมาจากยอดคอยสะโจ๊ะลงมาพื้นราบเรื่อยๆ และกลุ่มคนที่อพยพ
เข้ามาอยู่ในบริเวณพื้นที่ของชาวอาข่า ซึ่งในปัจจุบันประกอบด้วย 5 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้ กลุ่มบ้านบน บ้านกลาง บ้าน
คริสต์ บ้านใต้และบ้านปายาง ดังมีรายละเอียดการอพยพโยกย้ายของแต่ละกลุ่มที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่คอยสะโจ๊ะดังนี้

1) กลุ่มบ้านบน จากการเล่าสู่กันฟังในกลุ่มผู้อาวุโสบ้านคอยสะโจ๊ะว่า เมื่อประมาณปี แกะ(Yawl=
ยี่สิบ)เทียบกับปีทางจันทรคติประเทศไทย ตรงกับปีมะแม พ.ศ. 2470 ชาวอาข่ากลุ่มอุโล๊ะจำนวนหนึ่ง ได้อพยพ
โดยทางเท้ามาจากหมู่บ้านโลโหย ประเทศเมียนมาร์ เข้ามาประเทศไทยบริเวณพื้นที่ระหว่างอำเภอแม่สายกับพื้นที่
สามเหลี่ยมทองคำ การอพยพ ต้องใช้เวลาหลายวัน กว่าที่จะถึงจุดหมายพักค้างคืนตามข้างทางหลายคืน
วันแรกที่เดินทางข้ามมาฝั่งประเทศไทยกลุ่มอพยพตั้งใจมาปักหลักแหล่งอยู่ที่บ้านคอยสะโจ๊ะกลาง แต่ก็พักได้เพียง
คืนเดียวเท่านั้น พอรุ่งเช้าเตรียมสัมภาระขึ้นคอยสะโจ๊ะบน ด้วยเหตุผลว่าที่คอยสะโจ๊ะกลาง เป็นบริเวณที่ราบลุ่ม
เป็นป่าดงดิบชื้น มียุงชุมมาก และมีเมฆหมอกปกคลุมหนาแน่น ไม่สามารถทราบได้ว่าเป็นเวลากลางวันหรือ
กลางคืน ต้องฟังไก่ขันอย่างเดียว

คุณย่ามานูญ (88 ปี) เล่าว่าสภาพพื้นที่เดิมเป็นป่าดิบชื้นและกว้างใหญ่ มีสัตว์ป่ามากมายหลายประเภท
เช่น ไก่ป่า แล่น ลิ่น อีเห็น กระรอก กวาง หมูป่า ลิง เสือ และช้าง รวมทั้งในลำห้วยก็มีปลามากมาย ในการ
อพยพครั้งนั้นย้ายมาด้วยกัน 4 ครอบครัวใหญ่ๆ โดยการนำของ

- 1.นายโบะญะ เยอะแหะ [Bovza Zeuvcaevq] มีศักดิ์เป็นทวดของวงศ์ตระกูล เยอะแหะ
- 2.นายมีญะ เยอะสอ [Mawza Zeuvshawq] เป็นบิดาของคุณย่าคนที่2 (คุณย่านายอาพี)

3.นายมีอนะ จูเปาะ [Mawlnav Dzoqbaw]

4.นายญอแซะ จูตอง [Zawsaev Dzoqdah] มีตำแหน่งเป็น Buqlam ปุลา

ทั้ง 4 ครอบครัว เป็นชาวอาข่ากลุ่มอุโล๊ะ และเป็นกลุ่มตระกูลใหญ่ในหมู่บ้าน สาเหตุที่ย้ายเข้ามาอยู่ในประเทศไทยนั้น ที่หมู่บ้านโลโหย ประเทศเมียนมาร์ ได้ประสบปัญหาทางด้านสุขภาพ เกิดโรคต่างๆระบาดกันมาก โดยเฉพาะโรคไข้มาลาเรียนับได้ว่าเป็นสาเหตุหลักในการตัดสินใจอพยพโยกย้าย ส่วนสาเหตุรองคือที่ประเทศเมียนมาร์ ประชาชนต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ เช่น เกิดสถานการณ์ที่คับขัน บ้านเมืองไม่สงบ และเกิดภาวะสงครามกันบ่อยๆ ประกอบกับที่ดอยสะเกี๊ยะ มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า จึงตัดสินใจกันอพยพ

2) กลุ่มบ้านกลาง/บ้านคริสต์ ย้ายลงมาจากบ้านบน ประมาณเดือนมกราคม ปี พ.ศ.2509 โดยการนำของนายญะกอง เยอะแหะ (ชื่อในทะเบียนบ้านใช้ชื่อว่า "นายอาเก่า ยอกอมอโย") ซึ่งเป็นบุตรของนายโยะญะเยอะแหะ ได้นำญาติและชาวบ้าน จำนวน 7-8 ครัวเรือน พร้อมๆกับย้ายโรงเรียนลงมาสร้างที่บ้านกลาง โดย สดอ.ภา จรพิศ สาเหตุที่ชาวบ้านต้องย้ายลงมาอยู่บ้านกลางนั้น เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรที่รวดเร็ว ที่อยู่อาศัยคับแคบ พื้นที่ทำการเกษตรไม่เพียงพอ และการสัญจรไปมาอย่างลำบากประกอบกับที่บ้านกลาง เป็นจุดศูนย์กลางในการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอก มีความสะดวกมากขึ้น ถึงแม้ว่าบ้านกลางในอดีตมียุ่งชุมมากก็ตาม หลังจากเวลาผ่านไป 39 ปี ยุ้งลดจำนวนลง เนื่องจากสภาพป่าดงดิบที่ราบลุ่ม ถูกบุกเบิกพื้นที่ทำการเกษตรเป็นบริเวณกว้าง โดยคนในชุมชนและใกล้เคียง

3) บ้านคริสต์ เป็นกลุ่มที่แยกออกจากบ้านกลาง เมื่อปี พ.ศ. 2514 โดยการนำของ 4ครอบครัวใหญ่ คือ นายนิคม ตะโง้ นายอาผ่า จูเปาะ นายอาโต ป่อแฉ่ นายหม่อ เยอะส่อ และนายแม่ห้า ปือแฉ่ เป็นกลุ่มบ้านแรก ที่นับถือศาสนา คริสต์ ในเขตพื้นที่ดอยสะเกี๊ยะ โดยมีครูสอนศาสนาคริสต์ (ครูสอนศาสนาชื่อนายภูหล่อง ทองอยู่) จากประเทศพม่าเข้ามาเผยแผ่เมื่อปี พ.ศ. 2515 ต่อมาในปีเดียวกันมีชาวบ้านจากกลุ่มสามหลังย้ายเข้ามาอาศัยอยู่อีกส่วนหนึ่งคือนายอำบอแฮะ จูตอง นายอำบอหลง จูตอง นายอำบอสู จูตอง นายอาแม ลาทอง

4) กลุ่มสามหลัง /บ้านใต้/บ้านใหม่ นายอำบอแฮะ จูตอง นายอำบอหลง จูตอง นายอำบอสู จูตอง เป็นสามพี่น้องตระกูลจูตอง ย้ายมาจากบ้านโลโหยประเทศพม่า เมื่อปี พ.ศ. 2500 ชุมชนละแวกใกล้เคียงจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า "บ้านสามหลัง" เรียกตามสามพี่น้อง ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2508-2509 มีกลุ่มอาข่าจากก้อจ๋อง ประเทศพม่า และจากผาอี๋ ห้วยน้ำริน อำเภอแม่สลาย พยอยกันย้ายเข้ามาอยู่ที่สามหลังอีก 13 ครัวเรือน เช่น ครอบครัวนายอำบอเกื้อ เยอะส่อ นายอำบอใจ จูเปาะ นายอำบอก่อ จูตอง นายอำบอแซะ จูเปาะ และนายพีโจี๊ยะ จูตอง เป็นต้น

สดอ.ภา จรพิศ ครู ดชด.บำรุงที่2 ได้ปรึกษาหารือกับผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกรณีการจัดตั้งชุมชน เนื่องจากชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยอย่างกระจัดกระจาย ยากแก่การควบคุมดูแล การปกครองในเขตพื้นที่ชายแดน เพื่อความเป็นระเบียบของชุมชน และเพื่อความสะดวกในการจัดการเรียนการสอน จึงได้ตกลงย้ายจากบ้านสามหลังมาอยู่ที่บ้านใต้ทั้งหมด เมื่อ พ.ศ.2514 ในขณะนั้นจำนวนครัวเรือนมีประมาณ 40-50 หลังคาเรือนแล้ว ประมาณปี พ.ศ. 2520 ประชากรจำนวนหนึ่ง ได้ขยายชุมชนจากบ้านใต้มาอยู่บริเวณเขตพื้นที่โครงการหลวง หลังจากนั้น 2 ปีต่อมา ประชากร กลุ่มเดิมย้ายกลับมาอยู่ที่บ้านใหม่ในปัจจุบันเนื่องจากเป็นเขตพื้นที่ของโครงการหลวงดอยสะเกี๊ยะ

5) กลุ่มป่าสาบ ลุงคำปัน ร้องหาญแก้ว (73ปี) เล่าว่าตนเองมีเชื้อสายของจากลำพูน ย้ายมาอยู่ที่ป่าถ่อน (บ้านศรีดอนมูล) พร้อมกับญาติเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2490 อยู่ป่าถ่อนได้ช่วงระยะหนึ่ง ลุงคำปันกับพรรค

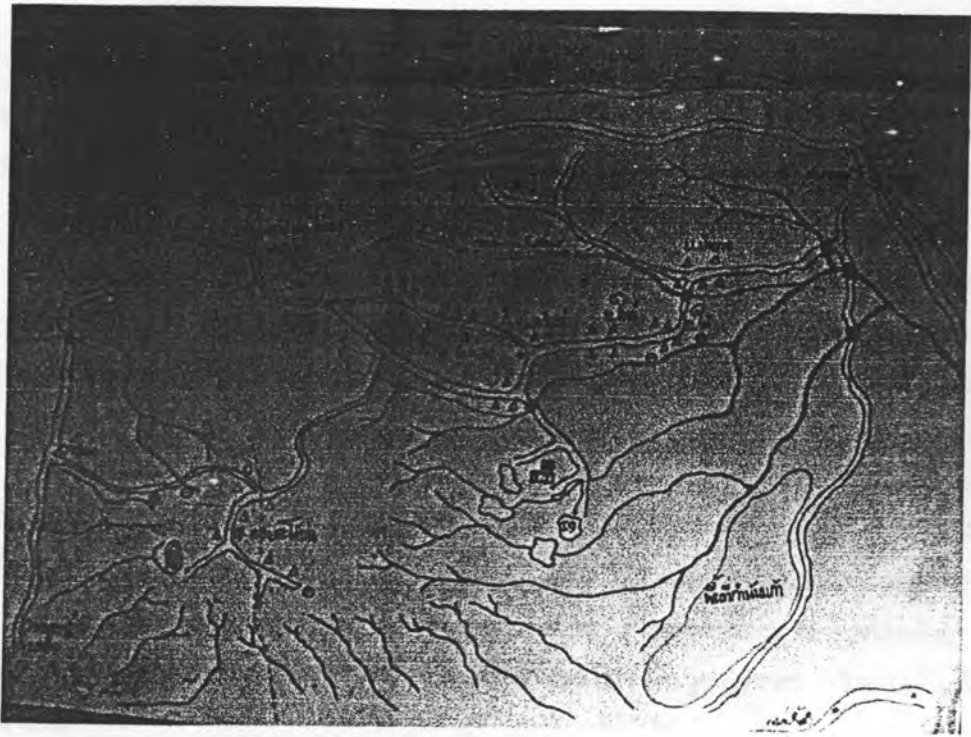
พวกขึ้นมาสำรวจป่ารอบๆ บริเวณทางทิศเหนือและทางทิศตะวันตกตะวันออกของดอยสะโงะ และได้ทำการขึ้นมาเลื่อยไม้ ช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. 2497-2499 ประเภทไม้ที่เลื่อยคือ ไม้ดู่ ไม้โจก ไม้จุมปี (จำปี) และไม้ยางเป็นหลัก

ในช่วงเวลานั้นมีกลุ่มเพื่อนบ้านหลายกลุ่มที่ขึ้นมาทำการเลื่อยไม้เพื่อนำไปสร้างเป็นที่อยู่อาศัยด้วย เช่น บ้านสันสลี บ้านสันตันธง บ้านป่าดอน บ้านด้าย แม่คำใต้ และบ้านเวียงแก้ว สาเหตุหลักของการเลื่อยไม้คือใช้ในการสร้างบ้านอาคารที่พักต่างๆ ลุงคำปันเล่าต่อว่า เมื่อปี พ.ศ. 2500 ภายหลังจากได้สร้างบ้านให้พ่อกับแม่อยู่ที่ป่าดอนแล้ว ตนเองได้ขออนุญาตแยกครอบครัวขึ้นมาตั้งถิ่นฐานที่ป่ายาง พร้อมๆ กับเพื่อนจากสบรวก 2 ครอบครัว คือ ลุงหนานยอด อีดวงแสง และลุงนิอต แก้วรากมูข ทั้ง 3 ครอบครัว เป็นครอบครัวใหญ่ การขนย้ายสัมภาระจากสบรวกเข้ามาป่ายางใช้ล้อเทียมเกวียนเป็นเส้นทางเกวียนที่ใช้ขนไม้ออกในอดีต กลุ่มป่าดอนก็ใช้เส้นทางเกวียนในการขนสัมภาระเส้นทางสายกำนันแก้ว-สันมะเค็ด ออกไปทางบ้านแม่คำ ในอดีตซึ่งใช้เป็นเส้นทางขนไม้จากดอยสะโงะเช่นกัน

สาเหตุหลักใหญ่ที่ย้ายมาอยู่ป่ายางเกิดจากการขึ้นมาทำการเลื่อยไม้เห็นความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติเป็นบริเวณที่กว้าง เป็นป่ายาสมุนไพรมาก ป่าผลไม้ มีพันธุ์ไม้ป่าต่างๆ อย่างสมบูรณ์ และมีพันธุ์สัตว์ป่านานาพันธุ์เช่น หมูป่า เก้ง กวาง ฟาน และนกชนิดต่างๆ พื้นที่ส่วนใหญ่สามารถทำการเกษตรได้อย่างสะดวก ชาวบ้านประกอบอาชีพทำสวน ทำไร่เป็นหลัก ใช้ผลผลิตทางเกษตรเพื่อการบริโภคและเลี้ยงสัตว์เท่านั้น ส่วนพื้นที่ราบลุ่ม ที่นาเป็นที่ดินจับจองของคนสบรวกเกือบทั้งหมด มีพื้นที่ราบลุ่มบางส่วนเล็กน้อยเป็นของคนป่ายาง

เมื่อ พ.ศ. 2504 กลุ่มป่ายางมีการเพิ่มจำนวนครัวเรือนอีก 12 ครัวเรือน จากป่าดอน 8 ครัวเรือน และจากสบรวก 4 ครัวเรือน โดยทั้งหมดเป็นเครือญาติของกลุ่มแรกที่ย้ายมาอยู่ป่ายาง วิถีชีวิตชนบทยังคงสภาพดั้งเดิมอยู่ มีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย ในด้านการจับจองที่ดิน ชาวบ้านมีการจับจองที่ดิน 10-20 ไร่ วิถีการผลิตผลทางการเกษตรยังใช้รูปแบบเพื่อการบริโภคเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ป่ายางมีการเพิ่มของจำนวนครัวเรือน และประชากรมาเรื่อยๆ ครั้งละ 1,2 ครัวเรือน และครั้งละ 1 คน 2 คน มาเรื่อยๆ ส่วนมากจะเป็นเชื้อชาติไทยใหญ่ ไทยลื้อ จากสิบสองปันนาบ้าง จากลาวบ้าง มาจนถึงในปัจจุบัน จำนวนครัวเรือน 25 ครัวเรือนแล้ว (ชื่อหมู่บ้านตั้งชื่อมาจากไม้ยาง ในอดีตต้นไม้ยางขึ้นจำนวนมาก)

จากประวัติการตั้งชุมชนในพื้นที่ดอยสะโงะ โดยเฉพาะกลุ่มสุดท้ายที่เข้ามา คือกลุ่มบ้านป่ายาง ที่สะท้อนให้เห็นว่าคนพื้นราบซึ่งตั้งชุมชนอยู่ใกล้ดอยสะโงะ ได้ใช้ไม้ในป่าดอยสะโงะ เป็นจำนวนมากเพื่อไปสร้างบ้านเรือน แต่ชาวอาข่าดอยสะโงะที่อยู่ในพื้นที่เอง ไม่ได้เป็นผู้ทำลายป่าเพื่อนำไปสร้างบ้านเรือนเพราะลักษณะที่พักอาศัยบ้านเรือนในชุมชนดอยสะโงะ ในอดีตจะสร้างด้วยไม้ไผ่เป็นส่วนใหญ่ เสาบ้านนิยมใช้ดินเผาไม้ชนิดต่างๆ (ไม้ใหญ่) ฝาทำด้วยบ้านไม้ไผ่ พื้นปูด้วยไม้ฟาก และมุงด้วยหญ้าคา ลักษณะทรงบ้านมี 2 แบบคือ แบบยกพื้นบ้านทั้งหมดยกพื้นบ้านแค่สำหรับนอนและใช้พื้นดินอีกหนึ่งส่วน ในปัจจุบันก็พอปรากฏให้เห็นบ้างที่บ้านสะโงะบนและบ้านกลาง

สภาพการตั้งชุมชนในแต่ละกลุ่มบ้าน

5. โครงสร้างสังคมและการปกครอง

เพื่อความสะดวกในการบริหารและบริการประชาชนชาวอาข่าจึงมีการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ จัดโครงสร้างทางสังคม โดยการจัดแบ่งบทบาทหน้าที่ตามตำแหน่งชุมชนที่ได้รับมอบหมาย คือ

1. ตำแหน่ง "เจ่วมา" DZoeqma เป็นผู้นำทางประเพณีและวัฒนธรรม มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างชุมชน คือทำหน้าที่บริหารและปกครองชุมชนด้วย ตำแหน่งนี้ได้มาจากการแต่งตั้งและจากการสืบสายโลหิต

2. ตำแหน่ง "เจ่วหญ่า" DZoeqzaq เป็นตำแหน่งรอง "เจ่วมา"

3. ตำแหน่ง "บาจี" Baji q หรือ "จิวมา" Civqma เป็นช่างตีเหล็กในชุมชน ผลิตและซ่อมแซมเครื่องมืออุปกรณ์การเกษตร

4. ตำแหน่ง "พืมา" Pilma เป็นหมอสุดในพิธีกรรมต่างๆ เปรียบเสมือน พระในพุทธศาสนา

5. ตำแหน่ง "หน้าเหงอ" Naqngeuq ทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและทำหน้าที่เป็นนักประชาสัมพันธ์กิจกรรมของชุมชน

6. ตำแหน่ง "หญี่ผ่า" NYilpaq เป็นหมอเข้าทรงต่างๆ และทำหน้าที่ในการรักษาคนไข้ โดยเป่าคาถาหรือโดยการใช้อาสนุนไพร

7. ตำแหน่ง "เซมา" Qavma หรือ "หละจ่า" LavqDzaq เป็นชื่อเรียกของกลุ่ม(สมาชิก) ผู้ตัดสินข้อพิพาท ไม่ได้แต่งตั้งเป็นรายบุคคล ทำหน้าที่ประสานงานในชุมชนและนอกชุมชนด้วย เปรียบเสมือนผู้ใหญ่บ้าน ในอดีตเคยมีตำแหน่ง "เปี้ยะ" และตำแหน่ง "จือป้า" ซึ่งเป็นตำแหน่งที่สูงสุดของชาวอาข่า และตำแหน่งนี้ได้สืบทอดไปเมื่อ 1,000 กว่าปีที่ผ่านมา

การปกครองไม่เป็นทางการ

ตั้งแต่ย้ายเข้ามาอยู่ที่ดอยสะเกี๊ยะ ปี พ.ศ.2470 ด้านการปกครองได้ขึ้นกับหมู่บ้านแม่มะ หมู่ 1 ต.ป่าสัก อ.เชียงแสน จ.เชียงราย โดยมีพ่อหลวงถึง ไม่ทราบนามสกุล ผู้ใหญ่บ้านแม่มะในขณะนั้น ต่อมาได้แต่งตั้งให้นายตา ไม่ทราบนามสกุล เป็นผู้ใหญ่บ้านแม่มะต่อจากพ่อหลวงถึงและได้ขึ้นมาจัดตั้งผู้นำหมู่บ้านดอยสะเกี๊ยะ โดยไม่เป็นทางการ จำนวน 3 ท่าน คือ

1.นายญะฮอง	เยอะแหะ	Zasahq Zeuvcaevq	เป็นบุตรของนายโป๊ะญะ เยอะแหะ
2.นายฮ้าตี	จูเปาะ	Altivi DZoeqbaw	
3.นายญะเค	เยอะแหะ	Zade Zeuvcaevq	ตามลำดับอยู่ในช่วงปีก่อนพ.ศ. 2500

การปกครองแบบทางการ

เมื่อปี พ.ศ. 2506 ตรงกับปีสุนัข ของชาวอาข่า นายสมบุญ พรหมเมฆ นายอำเภอเชียงแสน ขึ้นมาแต่งตั้งให้ นายนิคม ไพรงาม (ปัจจุบันใช้นามสกุล สะโง้) เป็นผู้ใหญ่บ้านทางการคนแรกของบ้านดอยสะเกี๊ยะ หมู่ที่ 17 ต.ป่าสัก อ.เชียงแสน จ.เชียงราย นายนิคมผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่าได้รับคำตอบแทน 75 บาทต่อเดือน ในขณะที่นั้นมีครัวเรือน 25 ครัวเรือน มีหน้าที่หลักทางด้านการปกครอง และสำรวจข้อมูลประชากร โดยร่วมกับเจ้าหน้าที่ทาง อ.เชียงแสน

ถึงแม้ว่าได้เปลี่ยนแปลงผู้นำเป็นรูปแบบการปกครองของรัฐก็ตาม โครงสร้างทางสังคมไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย ตำแหน่งในชุมชนยังมีบทบาทและหน้าที่ดั้งเดิม กลุ่มผู้อาวุโสเล่าว่า กลุ่มบ้านดอยสะเกี๊ยะบน ยังมีการปฏิบัติกรปกครองในรูปแบบของโครงสร้างทางสังคมเช่นนี้เรื่อยมา จนกระทั่งในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2530 ชาวบ้านดอยสะเกี๊ยะบนส่วนใหญ่หันมาใช้การปกครองแบบทางการมากขึ้น ทำให้โครงสร้างทางสังคมชุมชน โดยเฉพาะการตัดสินใจข้อพิพาทลดความสำคัญลง การปรับสินไหม จึงเกิดข้อแตกต่างกล่าวคือ การปรับสินไหมแบบทางการ ต้องไปปรับที่โรงพักตำรวจ การปรับสินไหมแบบกฏจารีตต้องปรับที่ในชุมชนของตนเอง ตัวอย่างเช่นกรณีข้อพิพาทต่างๆ ต้องปรับไหม หมู่ 1 ตัว เหล้า 10 ขวด หลังจากนั้นทุกครัวเรือนมารวมกันประกอบอาหารรับประทานกัน เพื่อตักเตือนปรับความเข้าใจของคู่กรณี สำหรับกลุ่มบ้านอื่นๆภายหลังจากที่ได้เปลี่ยนนับถือศาสนาอื่นๆแล้ว กฏจารีต ประเพณีพิธีกรรม และความเชื่อต่างๆ รวมไปถึงโครงสร้างต่างๆของชุมชนได้ลดละเลิกใช้และหันไปปฏิบัติตามความเชื่อศาสนาใหม่เกือบทั้งหมด ยกเว้นทางด้านกรปกครองเท่านั้น ที่ต้องใช้แบบทางการ

นายนิคม สะโง้ ได้เล่าต่อไปว่า ตนเองได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านดอยสะเกี๊ยะอีกสมัยหนึ่ง เป็นสมัยที่ 2 เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2524 โดยนายปกรณ์ ประพิน ปลัดจังหวัดรักษาการแทนผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย เป็นผู้มอบหนังสือสำคัญแสดงหลักฐานการเป็นผู้ใหญ่บ้าน และเปลี่ยนหมู่ที่ 17 ต.ป่าสัก มาเป็นหมู่ที่ 7 ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน จ.เชียงราย มาจนถึงทุกวันนี้

รายชื่อผู้ที่เคยดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านดอยสะเกี๊ยะทางการ

1.นายนิคม	ไพรงาม
2.นายฮาโ๊ะ	ผาจอง
3.นายฮีโย๊ะ	จูต้อง
4.นายซู	สะโง้ (นายนิคม ไพรงาม)

- 5.นายอาดู อาโต
6.นายจรูญ ตะไ้
7.นายบารมี มิติใหม่ (อาดู อาโต)

ปัจจุบันบ้านดอยสะเกีมีประชากรทั้งหมด 1,053 คน ชาย 500 คน หญิง 553 คนมี 200 หลังคาเรือนมีเชื้อชาติอาข่า คนเมือง ไทใหญ่ ไทลื้อ ไทยองและไทลาว มีสิทธิตามพลเมืองไทย ถือบัตรประชาชนประมาณ 880 คน ถือบัตรสีฟ้า ประมาณ 90 คน ถือบัตรสีเขียวขอบแดง ประมาณ 60 คน ลงทะเบียนคนต่างด้าวประมาณ 23 คน เมื่อปลายเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2548 มีประชากรจากประเทศลาวย้ายมาอาศัยที่บ้านปายาง 3 ครอบครัว เป็นเชื้อชาติไทใหญ่ถือบัตรชมรมไทใหญ่ของท้องถิ่นที่บ้านสบรวก

6. การศึกษา

เมื่อปี พ.ศ. 2495 โรงเรียนดอยสะเกี จัดสร้างเป็นเพิงเล็กๆ หลังคายาว ใช้หญ้าคามุง ม้านั่ง และโต๊ะเรียนใช้ไม้ไผ่ทำ จัดสร้างไว้กลางหมู่บ้านดอยสะเกีบน (ใกล้กับบริเวณประตูหมู่บ้าน) ครุคนแรกที่ขึ้นมาสอนคือ ครูสม ไม่ทราบนามสกุล มีจำนวนนักเรียน 15 คน กลุ่มที่สนใจเรียนส่วนมากจะเป็นนักเรียนผู้ใหญ่ บางส่วนมีครอบครัวแล้ว เวลาที่สอนจะใช้เวลาทั้งกลางวันและกลางคืน เนื่องจากนักเรียนบางกลุ่มต้องทำงานในเวลากลางวัน หลังจากนั้นเปลี่ยนครูขึ้นมาสอนเรื่อยๆ จากครูสม เปลี่ยนเป็นครูหวาน ครูมัน ครูทิศ และครูอาด ตามลำดับ ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนหนังสือไทยในยุคนั้น มีวิชาภาษาไทย วิชาคณิตศาสตร์ และสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเป็นหลัก เน้นการอ่านออกเขียนได้

นายนิคม ไพรงาม เป็นนักเรียนรุ่นแรกของโรงเรียนดอยสะเกี เล่าให้ฟังว่าปัญหาและอุปสรรคในการเรียนในยุคนั้น เป็นไปอย่างลำบาก เนื่องจากเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน โดยปกติมนุษย์ต้องการพักผ่อนในเวลาค่ำคืน แต่พวกเขาต้องเข้าเรียน ทำให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างลำบาก พวกเขาเข้าเรียนในวัยผู้ใหญ่แล้ว การรับรู้ล่าช้า บางคนต้องออกจากการเรียนกลางคัน บางคนก็เรียนต่อจนจบชั้น ป.4 แต่จบน้อยมาก นักเรียนในสมัยก่อนนั้น ไม่สามารถที่จะเรียนต่อได้ เนื่องจากครอบครัวฐานะยากจน และไม่มีโอกาสเข้าเรียนในสถานศึกษาระดับในเมือง ไม่เหมือนในปัจจุบัน สถานการศึกษามีความสะดวกมากขึ้นมาก และเมื่อ วันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2500 โรงเรียนบ้านดอยสะเกีได้เปิดสอนอย่างเป็นทางการ โดยครู สดอ.ภา จรพิศ ตชด.บำรุงที่2

และในปี พ.ศ. 2509 ครูภา ย้ายลงมาตั้งโรงเรียนที่บ้านกลาง ลักษณะอาคารเป็นแบบเพิงหญ้าคามีนักเรียน 20-30 คน มีครูใบ้ ขึ้นมาช่วยสอนอีกคนหนึ่ง (ครูภา สอนหนังสือรวมเวลาได้ 14 ปี)

ปี พ.ศ. 2514 สมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบมราชชนนี ได้พระราชทานเงินส่วนพระองค์ ซึ่งถวายโดยเสด็จพระราชกุศลจาก นายประสิทธิ์ ทวีสิน จำนวน 55,000 บาท ตชด.บำรุงที่2 ร่วมกับชาวบ้านสร้างอาคารเรียนไม้ 3 ห้องเรียน 1 หลัง ล้อม 1 หลัง และบ้านพักครู 1 หลังโดยการจ้างคนพื้นราบมาเลื่อยไม้ยางหลายต้นเพื่อสร้างอาคารเรียน สร้างในเขตที่ตั้งของโรงเรียนในปัจจุบัน และได้เปิดสอนโรงเรียนใหม่ ในปี พ.ศ.2515

เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2516 สมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบมราชชนนี เสด็จมาเปิดป้ายอาคารเรียน และได้พระราชทานนามว่า "โรงเรียนประสิทธิ์ ทวีสิน" ตามชื่อผู้บริจาคเงิน หลังจากนั้นเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2522 องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงรายรับโอนโรงเรียนจาก ตชด.บำรุงที่ 2 มาดำเนินการ และแต่งตั้งให้นายพงษ์พันธ์ หาญพิพัฒน์ มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่ ถึงปี พ.ศ. 2524 และในปี พ.ศ. 2526 สปช. ได้รับโอนโรงเรียนบ้านป่าไม้ ที่ขึ้นกับหมู่บ้านแม่มะ-สบรวก มาเป็นสาขาโรงเรียนบ้านดอยสะเกี

ปัจจุบัน มีข้าราชการครู 6 คน มีนักเรียน 135 คน ชาย 63 คน หญิง 72 คน เปิดสอนในระดับประถมศึกษาปีที่ 1- 6 และเปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็น "โรงเรียนบ้านคอยสะโง๊ะ"

รายนามผู้ที่เคยดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนบ้านคอยสะโง๊ะ

1.นายมงคล	สวาสดีพันธ์	ปี พ.ศ. 2524-2527
2.นายสุนิตย์	จันทร์หา	ปี พ.ศ. 2527-2529
3.นายหาญ	ใจสุตา	ปี พ.ศ. 2529-2532
4.นายสนั่น	บุญเรือง	ปี พ.ศ. 2532-ปัจจุบัน

7. ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ สัตว์ป่า และป่าไม้

1) ทรัพยากรดิน ที่ดิน สามารถจัดแบ่งตามสภาพทั่วไปได้เป็น 3 ประเภทตามการแบ่งชนิดดินของชาวบ้านอาซา

1. ดินแดงปนทรายหรือดินลูกรัง (บริเวณคอยสูง) บางจุดหน้าดินแข็ง บางจุดดินเหนียว (บริเวณที่ราบลุ่ม) และบางจุดดินร่วนซุยปนหินทราย (พื้นที่ไร่นา)
2. ดินดำ มีความร่วนซุยมาก ปนดินทรายเล็กน้อย
3. ดินเหนียวดำปนหินปูนและหินทราย พบมากในเขตพื้นที่ราบลุ่มที่ทำนาในปัจจุบัน

การถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน การถือครองที่ดินของชาวอาซาในอดีตจะจับจองขนาดของที่ดินแล้วแต่กำลังแรงงานของแต่ละครัวเรือน ครัวเรือนขนาดเล็ก 3-5 ไร่ ครัวเรือนขนาดใหญ่ ประมาณ 5-8 ไร่ สำหรับการถือครองที่ดินชุมชนไม่มีสิทธิในการถือครองที่ดินโดยถูกต้องตามกฎหมายเนื่องจากพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ การจับจองจะสามารถจับจองในเขตป่าประเภทที่สามเท่านั้น (ป่าวงกลมที่สามที่เป็นพื้นที่สำหรับ พื้นที่ทำการเกษตรกรรม) ไม่สามารถจับจองพื้นที่ในเขตป่าประเภทอื่นๆได้

การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เพื่อการเกษตรเป็นหลัก และนิยมใช้ดินประเภทที่ 2 เนื่องจากเป็นดินดำและร่วนซุย เหมาะแก่การเพาะปลูก ดินประเภทที่ 1 ใช้ประโยชน์น้อย คือใช้ดินแดงที่มีความเหนียวนำมาตากแดดจนแห้งแล้วเผาไฟให้แห้งใช้ทานแก้มั้หึ่งได้ ส่วนดินประเภทที่ 3 ไม่ค่อยได้ใช้ประโยชน์ เนื่องจากชาวอาซาในอดีตไม่นิยมทำนา ใช้เป็นบางโอกาส เช่น ใช้ดินเหนียวในการสร้างบ้าน ที่ดินประเภทที่ 3 เริ่มมาใช้ประโยชน์เมื่อ ปี พ.ศ.2514 เป็นต้นมา ภายหลังจากที่ได้รับการจัดสรรที่นาจากเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ ในครั้งนั้นมีจำนวนประมาณ 40 ครอบครั

ขั้นตอนการเตรียมพื้นที่ทำการเกษตร ในแต่ละครัวเรือนต้องเตรียมพื้นที่ทำการเกษตรไว้ 1-3 แปลง ด้วยเหตุผลว่าการทำการเพาะปลูกของอาซานั้น นิยมปลูกปีละ 1 แปลง และเน้นการเพาะปลูกแบบผสมผสานปลูกพืชหมุนเวียน กล่าวคือ ปีแรกปลูกแปลงที่ 1 ในปีถัดมาปลูกแปลงที่ 2 และ 3 ตามลำดับ เมื่อปลูกครบ 3 แปลงแล้ว ปีที่ 4 เวียนไปปลูกแปลงที่ 1 ต่อ เพื่อเป็นการพักหน้าดินและปรับสภาพแวดล้อมให้กลับคืนตามธรรมชาติไม่ให้เกิดการทำให้เสื่อมลง

หลังจากปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา สภาพที่ดินถูกบุกรุกมากขึ้นเรื่อยๆ เพื่อใช้พื้นที่ทำการเกษตรสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเพื่อขาย และชาวบ้านเกิดการจับจองที่ดินมากเกินไปกำลังที่จะใช้ประโยชน์ได้ การจับจองที่ดินเพื่อขายที่ดินในอนาคตด้วย พื้นที่ที่ชาวบ้านจับจองจะเป็นพื้นที่ป่าประเภทที่สาม และได้บุกรุกพื้นที่เข้ามาในเขตป่าประเภทที่สอง ซึ่งเป็นบริเวณเขตป่าชุมชน ป่าต้นน้ำลำธารของชุมชนด้วย ในการจับจองที่ดินแล้วแต่กำลังและความสามารถของแต่ละบุคคลไม่จำกัดขอบเขตที่ดินจึงเกิดการแย่งชิงที่ดิน เกิดข้อพิพาททั้ง

ภายในและภายนอกชุมชนด้วย การซื้อขายที่ดินในช่วงเวลานั้นมีการซื้อขายบ้าง เป็นนายทุนรายย่อยจากภายนอก ในระยะหลังๆ การขายที่ดินเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ เริ่มจากการขายที่นาให้กับกลุ่มบ้านสบรวกบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ ที่เป็นชุมชนใกล้เคียง

จากการสนทนาในกลุ่มของผู้อาวุโส พอสรุปได้ว่าในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2532 เป็นปีที่ขายที่ดินมากที่สุด รวมทั้งที่นา ที่ไร่ ที่สวน ไม่เว้นแม้แต่ที่ดินเขตป่าต้นน้ำลำธาร เขตป่าสงวนและขายที่ดินได้ราคาดีด้วย ในยุคนั้นอยู่ในยุคของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี สำหรับนายทุนซื้อที่ดินส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มภายนอก และนักการเมืองในสมัยนั้นซึ่งจะซื้อในนามนายทุนในท้องถิ่น ฯลฯ คิดเป็นร้อยละที่ดินที่ขาย ประมาณร้อยละ 50 ของพื้นที่ทั้งหมด (พื้นที่ดอยสะเกี๊ยะ รวมประมาณ 10,000 ไร่)

พื้นที่ป่าส่วนใหญ่จึงตกเป็นกรรมสิทธิ์ของนายทุน พื้นที่ทำการเกษตรลดลงและมีอย่างจำกัด ชุมชนบางส่วนจึงตกอยู่ในสภาพที่ต้องบุกเบิกพื้นที่ป่า เพื่อทำการเกษตรมากขึ้นจึงส่งผลให้เกิดการเสื่อมโทรมของป่าธรรมชาติ ป่าต้นน้ำลำธาร พื้นที่ทำการเลี้ยงสัตว์ลดลง บางครอบครัวไม่มีที่ดินทำการเกษตร ไม่มีที่ดินที่อยู่อาศัย ต้องขอซื้อแบ่งจากชาวบ้านด้วยกันหรือขอซื้อแบ่งจากนายทุน ชาวบ้านส่วนใหญ่ ต้องอาศัยการเช่าที่ดินจากนายทุน แต่ก็ไม่คุ้มกับการลงทุนทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว การเช่าที่ดินในปัจจุบันเฉพาะพื้นที่นาราคาเช่าเป็นข้าวเปลือก 5-8 ถึงต่อที่นา 1 ไร่ ดังนั้นนอกจากการทำนาแล้วชุมชนยังต้องการมีอาชีพเสริมอื่นๆอีกด้วย จากการที่เคยมีวิถีชีวิตพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์ด้วยกันหรือมนุษย์กับธรรมชาติ กลับกลายเป็นชีวิตที่ต้องอาศัยพึ่งพาภายนอกมากขึ้น สภาพครอบครัวชาวอาข่าในปัจจุบันตกอยู่ในสภาพที่ต้องหาเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้างเป็นหางออก

2) ทรัพยากรน้ำ

บ้านดอยสะเกี๊ยะ พื้นที่ส่วนใหญ่ เป็นลักษณะภูเขาใหญ่ สลับไปด้วยเนินเขาและที่ราบลุ่มเล็กๆ เป็นป่าผืนใหญ่ที่เขียวตลอดปี เป็นภูเขาที่ใหญ่ที่สุดของตำบลศรีดอนมูล อุดมสมบูรณ์ไปด้วยแหล่งน้ำซับน้ำซึม มีแหล่งต้นน้ำลำธารล้อมรอบภูเขา ประกอบด้วยลำห้วยไม่ต่ำกว่า 24 ลำห้วย คือ ห้วยญะเด ห้วยม่วง ห้วยจิวเผ่า ห้วยเก่าเดิม ห้วยบ่อน้ำหัด ห้วยมะหลอด ห้วยหก ห้วยทาก ห้วยมะไฟ ห้วยทองกลาง(ห้วยเหล้าเถื่อน) ห้วยญาฮี ห้วยลึก ห้วยป่าเมี่ยง ห้วยข้าวหลาม ห้วยผาลาด (ห้วยปู) ห้วยเกียง ห้วยเตือ ห้วยควาตอง ห้วยผักหละ ห้วยเกษตร ห้วยบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ห้วยไม้เหี้ย ห้วยพญานาค และห้วยป่าชม ลักษณะของลำห้วยเป็นห้วยเล็ก มีแหล่งกำเนิดที่ดอยสะเกี๊ยะบน ไหลผ่านพื้นที่ทำการเกษตร จากดอย มีแอ่งและหนองน้ำ 4 แห่ง ซึ่งเป็นแหล่งเล่นน้ำของช้าง แหล่งน้ำบ่อซึม (บางแห่งใช้ขุดบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์) 6 แห่ง ในอดีตแหล่งน้ำทุกแห่งมีน้ำไหลอุดมสมบูรณ์ตลอดเวลา

บริเวณบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ของชาวอาข่า
คอยสะโง๊ะ

การใช้ประโยชน์จากน้ำ

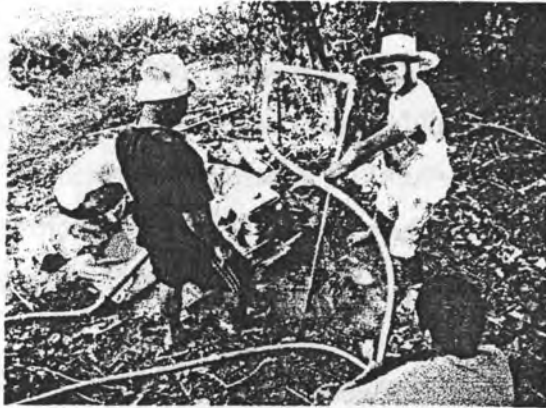
ตั้งแต่สมัยก่อน พ.ศ. 2500 อาข่านิยมใช้น้ำจากแหล่งน้ำซึมน้ำซับ โดยการขุดบ่อน้ำที่เรียกว่า “บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์” เพื่อใช้น้ำในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในรอบปีและใช้ในการอุปโภคบริโภคประจำวันเป็นส่วนใหญ่ สำหรับน้ำจากลำห้วยไม่ค่อยได้ใช้ประโยชน์เท่าใดนัก เนื่องจากการเพาะปลูกต่างๆ ปลูกเพื่อการยังชีพเท่านั้น และนิยมปลูกในช่วงฤดูฝน นอกจากเกษตรกรต้องการปลูกพืชผักสวนครัวในฤดูแล้ง

จากการที่ชุมชนได้เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตเพื่อขาย ภายหลังปี พ.ศ. 2500 เกษตรกรเริ่มใช้ประโยชน์น้ำจากลำห้วย ด้วยสาเหตุเกิดจากการขยายพื้นที่ทำการเกษตรและใช้พื้นที่มาก ในขณะเดียวกันกลุ่มเกษตรกรเกิดการตื่นตัวและเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ เกิดการจับจองและแย่งชิงแหล่งน้ำ

ในปี พ.ศ. 2514-2515 เกษตรกรได้รับการจัดสรรที่ดิน ประมาณ 30-40 ไร่ จึงได้ขยายการใช้ น้ำจากห้วยหนอง คลอง บึงอีก และเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในปัจจุบันลำห้วยที่มีน้ำไหลตลอดฤดูกาล คือ ห้วยจั่วเฒ่า ห้วยทาก ห้วยผาลาด ห้วยเกียง ห้วยผักหละ ห้วยป่าเตย ห้วยพญานาค และห้วยป่าขม แต่มีปริมาณน้ำที่น้อยมาก เกิดสภาพขาดแคลนน้ำดื่มมาใช้ ในปัจจุบันชาวอาข่าต้องซื้อน้ำดื่มเป็นถังหรือน้ำขวดซึ่งจะมีรถยนต์บรรทุกน้ำจากในเชียงใหม่ นำมาจำหน่ายให้

นายพิรพงษ์ สะโง๊ะ (อาโห๊ะ สะโง๊ะ) อายุ 40 ปี สมาชิก อบต. ได้กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาการขาดแคลนน้ำว่า ปัญหาเรื่องน้ำได้เกิดขึ้นเมื่อ 10 ปีที่ผ่านมา ประมาณปี พ.ศ. 2530 เกษตรกรได้จับจองและบุกเบิกพื้นที่ในเขตต้นน้ำลำธารเพื่อปลูกไม้ผล เช่น มะม่วง ลิ้นจี่ ส้มโอ และมะนาว ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา แหล่งทรัพยากรธรรมชาติลดปริมาณลง ขาดความสมดุลทางธรรมชาติ ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำ และประมาณปี พ.ศ. 2542 กลุ่มเกษตรกรไม่ต่ำกว่า 20 ราย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนข้างนอกที่มาเช่าที่นายทุนได้บุกเบิกพื้นที่เพิ่มขึ้นอีก คือ การปลูกไม้ผล “สวนส้มเขียวหวาน” เป็นพืชเศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้แก่กลุ่มเกษตรกรได้ดีที่สุดในยุคปัจจุบัน แต่เป็นพืชเศรษฐกิจที่อันตรายที่สุดในยุคปัจจุบันเช่นกัน ด้วยเหตุผลหลักสำคัญ 3 ประการคือ ประการแรกมีการบุกเบิกที่ดินอย่างกว้างขวางรวมพื้นที่ต้นน้ำด้วย ประการที่ 2 ต้องใช้น้ำอย่างมหาศาล จากลำห้วย คลอง หนอง บึง ใช้น้ำจากการขุดบ่อน้ำขนาดใหญ่ ลงทุนด้วยการจ้างแบ็กโฮ แต่ก็ยังไม่เพียงพอ มีการเจาะน้ำบาดาลอีกหลายแห่งเพื่อใช้รดสวนส้มเขียวหวาน และประการสุดท้าย มีการใช้สารเคมีจำนวนมากในการทำสวนส้ม เช่น ยารฆ่าแมลง สารเคมี ไม่ต่ำกว่า 20 ชนิด และใช้บ่อยครั้งในปริมาณที่มาก คือ พ่นยาฆ่าแมลงแบบอาบตั้ลำต้น ซึ่งสถานที่ปลูกส้มจะใกล้กับแหล่งน้ำอยู่แล้วสารเคมีจะไหลลงแหล่งน้ำ ส่งผลต่อคุณภาพของน้ำปนเปื้อนสารพิษ

ในขณะนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมองไม่เห็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจึงไม่เกิดพลังในการแก้ไขปัญหา ปัญหา น้ำขาดแคลนเป็นปัญหาที่ซ้ำซากมาหลายปีแล้วน้ำไม่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค จึงเกิดข้อพิพาทหลายครั้งและ ปี พ.ศ. 2548 เป็นปีที่ขาดแคลนนํ้ามากที่สุดเท่าที่เคยประสบมา ขาดน้ำตั้งแต่ปลายเดือนมกราคม พ.ศ. 2548 มาจนถึงปัจจุบันเข้าฤดูฝน (เริ่มเข้า มิ.ย. 48) น้ำก็ยังขาดแคลน

วิธีการแก้ปัญหาสภาพการขาดแคลนน้ำของคนในชุมชน

3) ทรัพยากรสัตว์ป่า

ในอดีตตั้งแต่มาปักหลักถิ่นฐานที่ดอยสะเกี๊ยะ ลักษณะพื้นที่เป็นป่าผืนใหญ่มีสัตว์ตลอดปี มีพันธุ์ไม้ป่านานาพรรณหลากหลายชนิด มีแหล่งน้ำ และพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ มีพันธุ์สัตว์ป่าทั้งสัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ รวมทั้งสัตว์ชนิดต่างๆได้อาศัยในป่าซึ่งกันและกัน

คุณย่ามาญี มาอธิบายให้ฟังว่า คุณย่าย้ายมาจากประเทศพม่า มาอยู่ที่ดอยสะเกี๊ยะ เมื่อปี พ.ศ. 2470 เพราะที่ดอยสะเกี๊ยะ มีสภาพพื้นที่เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ เป็นป่าดงดิบชื้นและกว้างใหญ่ สัตว์ที่พบในเขตพื้นที่ดอยสะเกี๊ยะ มีสัตว์ป่าหลายประเภท ได้แก่ ประเภทนก มีชนิดนกต่างๆมากมาย รวมทั้งไก่ป่าไม่น้อยกว่า 50-60 ชนิด ในอดีตเคยมีนกเหยี่ยวมาจกไถ่ในบ้านกิน ประเภทปลา เช่น ปลาดุกตัวใหญ่มากชอบอยู่ในหนองน้ำ ปลากัง ปลาไหล ปลาช่อน ปลาชิว ปลาสร้อยรวมสัตว์น้ำด้วยเช่น เค้ามี 30 ชนิด ประเภทสัตว์ปารวมสัตว์ทั้งสัตว์ 4 ขาด้วย เช่น แลง ลิ่น อีเห็น กระรอก เก้ง กวาง หมูป่า ลิง หมาป่า และเสือ สัตว์ชนิดต่างๆ รวมประมาณ 45 ชนิด รวมทั้งชนิดแมลงต่างๆมีหลายหลายชนิด เช่น มด ระบาดมากเป็นศัตรูร้ายแรงที่ทำลายเมล็ดพันธุ์พืชที่ปลูกในไร่ สำหรับเสือได้พบบ้างเป็นบางครั้ง ด้วยเหตุนี้ในการไปหาของป่าหรือไปกำจัดวัชพืชต่างๆจึงไม่มีใครกล้าไปเพียงลำพังอย่างน้อยต้องไปด้วยกัน 2 คนขึ้นไป

4) ทรัพยากรป่าไม้

จากการที่ได้พูดคุยสอบถามกับกลุ่มผู้อาวุโสหมู่บ้าน ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ว่า ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ตั้งแต่สมัยก่อนแล้ว ตั้งแต่ย้ายมาอยู่ที่ดอยสะเกี๊ยะ ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ธรรมชาติ ไม้ยืนต้นไม้ผลมีผลไม้ป่าหลายชนิด เช่น ต้นไทรป่า ต้นซ้อ กระท้อน มะม่วง มะคอกแล่น และมะไฟป่า ฯลฯ หากนับชื่อรวมชนิดของต้นไม้พรรณพืชต่างๆ ไม่ต่ำกว่า 120 ชนิด เป็นไม้ป่ายาสมุนไพรต่างๆ ไม่ต่ำกว่า 400 ชนิด ประเภทไม้ดอกและ

กล้วยไม้ป่า ประมาณ 30 ชนิด ป่าไม้ธรรมชาติหนาแน่นบริเวณพื้นที่สูง คือ รอบๆ ดอยสะโงะบอนทั้งลูก ส่วนพื้นที่อื่นๆ ป่าไม้จะขึ้นแซมเล็กน้อย นอกจากนี้ยังมีป่าประเภทอื่นอีกคือป่าไม้สักตามธรรมชาติที่ขึ้นเอง ประมาณ 100 ไร่ บริเวณทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของดอยสะโงะ เขตติดต่อกับพื้นที่ถ้ำนันทน์แก้ว ป่าไม้จะขึ้นบริเวณโรงเรียนและโครงการหลวงป่าไม้ไผ่ เช่น ฝาง ไผ่ไร่ ไผ่บง และไผ่เหี้ย แซมด้วยป่าเลา ดอกก้ง จะขึ้นทางทิศตะวันออก และทางทิศเหนือส่วนป่ากล้วยจะขึ้นตามลำห้วยต่างๆ เป็นกล้วยป่าหลากหลายชนิดช่วยในการดูดซับน้ำได้ดีมาก ส่วนพื้นที่ราบลุ่มจะเป็นป่าแซม ป่าฮ้อ ป่าเตย ป่าหวายและพืชที่ขึ้นในหนองน้ำต่างๆ เช่น ใบบอน ผักพื้นบ้านต่างๆ

นายอาเคอะ (36ปี) กล่าวเพิ่มเติมว่า พื้นที่ทำการเกษตรในอดีตไม่สามารถทำในเขตป่าไม้ได้ เนื่องจากป่าไม้ขึ้นอย่างหนาแน่น บุกเบิกพื้นที่ลำบาก ต้องหาพื้นที่ป่าประเภทไม้ไผ่ ไม้ซาง ไม้ไผ่ไร่ ต้องลงจากดอยมาทำไร่ บริเวณพื้นที่โครงการหลวง พื้นที่บ้านกลาง และเขตพื้นที่บ้านใต้ในปัจจุบัน ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ชาวบ้านจะใช้ในการสร้างอาคารที่พักอาศัย ใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในรอบปี เป็นแหล่งสมุนไพรนำมาใช้รักษาโรคต่างๆ ของชุมชน และใช้เป็นเชื้อเพลิงการหุงต้ม

กล่าวโดยสรุป ทรัพยากร ดิน น้ำ สัตว์และป่าไม้ ในชุมชนดอยสะโงะ มีสภาพเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ มีการบุกรุกป่าชุมชนเพื่อทำการเกษตรมากขึ้น ชาวบ้านสูญเสียกรรมสิทธิ์ในที่ดินเพราะขายที่ดินนายทุน รวมทั้งเมื่อมีการปลูกพืชเศรษฐกิจที่ใช้น้ำมากขึ้นมีการใช้สารเคมีมากขึ้น ส่งผลให้น้ำขาดแคลนทั้งน้ำอุปโภคบริโภคในชุมชนและปัญหาคุณภาพน้ำ ซึ่งเป็นปัญหาในปัจจุบันยังไม่ได้รับการแก้ไข

8. การดูแลสุขภาพชุมชน

การรักษาดูแลสุขภาพ ชาวอาข่าจะนิยมรักษากันภายในชุมชนตนเองมาตั้งแต่ในอดีต โดยมีหมอยาสมุนไพร และหมอทรงเจ้าประจำหมู่บ้าน เป็นผู้ดูแลรักษาคนไข้ แม่เผ่าหมีใจ หย่าตอง (อายุ 72 ปี) เล่าว่า หมอยาแต่ละหมู่บ้านจะมีหมอประจำอยู่กันหลายคน แต่ละคนมีความสามารถไม่เท่าเทียมกัน สำหรับลักษณะวิธีการรักษาแบ่งออกเป็น 3 วิธีคือ 1) รักษาโดยใช้ไสยศาสตร์ คาถา และการเข้าทรง 2) รักษาโดยใช้ยาสมุนไพร 3) รักษาโดยใช้ทั้งสองวิธีมารวมกัน

หมอยาบางคนสามารถรักษาโรคได้หลายโรค บางคนจะรักษาเฉพาะโรค ยาสมุนไพรมีหลายประเภทด้วยกัน ประเภทพืชล้มลุก ต้นไม้ เถาวัลย์ หวี เตื่อย ประเภทแมลง และสัตว์ป่าต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นยาสมุนไพรทั้งนั้น รวมยาประเภทต่างๆ แล้วมีชื่อยาไม่ต่ำกว่า 400 ชนิด ตั้งแต่ในอดีตอาข่าไม่นิยมไปรักษาที่สถานพยาบาลหรือโรงพยาบาลเนื่องจากในชุมชนมีหมอประจำอยู่แล้ว ประกอบกับสมัยก่อนการเดินทางมีความลำบากด้วยส่วนค่าใช้จ่ายในการรักษาจะคิดตามโรค โรคที่รักษาง่ายๆ 10-20 บาท หรือบางครั้งรักษาให้โดยไม่คิดค่ารักษาโรคที่รักษายาก ถ้ารักษาไม่หายไม่คิดเงิน และต้องรักษาให้จนหาย ถ้ารักษาหายแล้ว ต้องนำไปต้มมาเพื่อคารวะและขอบคุณหมอที่รักษา ส่วนเงินนั้นแล้วแต่ผู้ป่วยจะบริจาคให้ การรักษาด้วยยาสมุนไพรนี้ได้ลดจำนวนลง ตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ. 2530 เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ ได้เปลี่ยนความคิด ความเชื่อใหม่ว่าการรักษาแบบเดิม ไม่ทันสมัย ล้าช้า และในขณะเดียวกันการรักษาแบบยุคใหม่ได้ขยายตัวมากขึ้นมีการตั้งสถานีอนามัยที่บ้านระยสะโงะ ทำให้มีความสะดวกและรวดเร็ว ชาวบ้านจึงนิยมรักษาแบบสมัยใหม่มากขึ้น

แต่ถึงอย่างไรปัจจุบันยังมีการรักษาด้วยยาสมุนไพรอยู่ แต่คิดเป็นร้อยละของคนในชุมชนถือว่าน้อยมาก แม่เผ่าหมีใจ กล่าวต่อไปว่า น่าเสียดายที่ประชาชนส่วนใหญ่ ไม่เห็นความสำคัญของการรักษาโรคด้วยยา

สมุนไพร ถ้าไม่ให้ความสำคัญ ไม่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการรักษาด้วยยาสมุนไพร คิดว่าในอนาคตการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรของชาวอาข่าจะสูญหายไปอย่างแน่นอน

9. ความเชื่อ จารีตประเพณี และพิธีกรรมในรอบ 1 ปี

อาข่าเป็นชนเผ่าหนึ่ง ที่มีภาษาและวัฒนธรรมเป็นของตนเองทุกครอบครัว ทุกๆปีต้องเซ่นไหว้บรรพบุรุษ และต้องประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในรอบ 1 ปีไม่ต่ำกว่า 21 ครั้ง ถือว่าอาข่ามีประเพณีวัฒนธรรม งานเทศกาลและการละเล่นพื้นบ้านต่างๆ มีมากกว่าทุกชนเผ่า ในประเทศไทย ในแต่ละพิธีกรรม มีความสัมพันธ์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ มีความสัมพันธ์ต่อธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า สัตว์ป่า และสิ่งมีชีวิต ในทุกพิธีกรรมมีความสำคัญ และมีความหมายที่แตกต่างกันไป และในการประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้ง พิธีส่วนใหญ่ต้องเลือกวันดี ฤกษ์ดีของตนเองเสียก่อน แต่บางพิธี ไม่จำเป็นต้องเลือกวันดีสามารถประกอบพิธีได้เลย แล้วแต่โอกาสและเหตุการณ์นั้นๆ ประเพณีและพิธีกรรมในรอบปี พอสรุปได้คร่าวๆ ดังนี้

1) พิธี แฉี จี ซี-เฮอ (Cael jil ci-eu)

เป็นพิธีเกี่ยวกับการเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว เป็นรอบสุดท้ายจากข้าวไร่แล้วนำมาเก็บไว้ในบ้าน เพื่อเก็บไว้ใช้เป็นเมล็ดพันธุ์ ทุกครัวเรือนต้องประกอบพิธีกรรมนี้ สำหรับการเก็บเกี่ยวข้าวไร่ในรอบแรกได้จัดเก็บไว้ในยุ้งฉางแล้ว พิธีนี้ใช้เวลา 1 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1.เป็นการสืบสานในด้านอาชีพการเกษตรโดยประกอบพิธีการเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว เพื่อใช้ในการเพาะปลูกในครั้งต่อไป และถือได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ในด้านการดำรงชีวิตระหว่างมนุษย์กับบรรพบุรุษ และในช่วงระหว่างประกอบพิธีนี้ บังเอิญมีแขกมาเยี่ยมบ้าน ถือว่าเป็นเรื่องโชคดี เนื่องจากได้ต้อนรับแขกแล้วยังได้เข้าร่วมพิธีกรรมนี้ด้วย

2.ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม และได้เรียนรู้กระบวนการทำงานระหว่างวัย

2) หมี่จ่า เซอหมี่ ลอง-เฮอ (Miq dzaq keuq miq lah-eu)

พิธีกรรมนี้ไม่มีการประกอบกิจกรรมใดๆ เพียงแต่เป็นลักษณะการหยุดพัก 1 วัน ภายหลังจากทุกครัวเรือนในชุมชน ได้ทำการเผาพื้นที่ไร่ของตนเองเพื่อทำการเพาะปลูกเสร็จสิ้นแล้ว ทุกครัวเรือนต้องหยุดพักเหมือนกันหมด การเผาไร่ต้องเลือกวันสุกข์ เป็นวันดี เนื่องจากมีความเชื่อว่าพื้นที่ไร่จะถูกเผาหมดเกลี้ยง เปรียบเสมือนถูกสุนัขเลียอย่างหมดจด ผู้ที่จะไปจุดไฟเผาไร่ ห้ามอาบน้ำก่อนเผาเนื่องจากมีความเชื่อว่าไฟจะไหม้วัชพืชไม่หมดและอาบน้ำได้ภายหลังจากเสร็จสิ้นแล้ว

ความหมายของพิธีกรรม

1.เพื่อแสดงความอาลัยแก่สิ่งมีชีวิตที่ได้ล่วงลับไปจากการเผาไร่ ไม่ว่าจะเป็นจะเป็นสัตว์เล็ก สัตว์ใหญ่ แมลงต่างๆ รวมไปถึงต้นไม้ต้นตอ และเป็นการอธิษฐานกรรม ไม่ให้เกิดความพยายาบทแก่กันและกัน

2.บ่งบอกถึงการเข้าฤดูกาลเพาะปลูกพืชต่างๆ และแสดงถึงการสิ้นสุดของการถางพื้นที่ไร่ ตั้งแต่พิธีกรรมนี้เป็นต้นไป ห้ามมีการเผาไฟในพื้นที่ต่างๆ

3.เพื่อให้เกิดความสบายใจแก่ตนเอง โดยการอุทิศส่วนบุญกุศล แม่จิตเมตตา ให้แก่สิ่งมีชีวิตต่างๆ

3) ประเพณี ชุ่มลี ชุ่มมี (Qumq shuivq qumq mil)

ประเพณีนี้หากนำมาตีความหมายแล้ว หมายความว่า ประเพณีส่งท้ายปีเก่า ต้อนรับปีใหม่ หรือ เรียกประเพณีชนไขแดงก็ได้ ให้เด็กๆ นำไขต้มมาแล้วย้อมสีไขเป็นสีแดง ผลัดกันชนไข ไขใครแตกก่อนถือว่าแพ้ เป็นการละเล่นของเด็ก ประเพณีใช้เวลา 5 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. ถือเป็นวันเด็กของชาวอาข่า โดยการต้มไขให้ลูกหลาน หรือเด็กครอบครัวอื่นที่มาเยี่ยมบ้าน ให้ไขเป็นของขวัญ

2. เป็นการสังคายนาพิธีกรรมต่างๆในรอบปี และเป็นประเพณีแห่งการเริ่มต้นเรียนรู้พิธีกรรมต่างๆได้ตลอดทั้งปี และเป็นประเพณีการไหว้ครูเพื่อระลึกถึงบุญคุณของบรรดา ผู้รู้ ผู้ที่มีตำแหน่งในชุมชน โดยเฉพาะตำแหน่งทางวัฒนธรรม

3. เพื่อปกป้องเหตุร้ายต่างๆ ไม่ให้เข้ามาในบ้านโดยการปั้นข้าวเหนียวตำเป็นลูกกลมๆ เสียบด้วยดอกลีกล้วย แล้วเสียบไว้ได้ชายคาน้ำและหลังบ้าน เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งการคุ้มครอง

4) พิธีปลูกสร้างประตุนมู่บ้าน (lawl kahq duq-eu)

ประตุนมู่บ้าน เป็นศาสนสถานทีสร้างไว้ก่อนเข้าหมู่บ้าน 1 ประตู และท้ายหมู่บ้าน 1 ประตู ใช้เป็นเขตคุ้มครอง เพื่อแบ่งเขตพื้นที่ระหว่างภูตผีปิศาจกับคนในชุมชน ให้อยู่ในคนละภาคส่วนกัน เพื่อไม่ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ หรือป้องกันสิ่งไม่ดีไม่งามต่างๆ เข้ามาในชุมชน พิธีสร้างประตุนมู่บ้านใช้เวลา 1 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. เป็นสัญลักษณ์การแบ่งเขตระหว่างโลกมนุษย์กับโลกของผี เพื่อไม่ให้เกิดสิ่งชั่วร้าย และเพื่อให้เกิดะริแก่นกแขวแซว นกฮูก และนกกา ที่ช่วยในการบอกเหตุ และเตือนภัยต่างๆ ให้กับชุมชน

2. บ่งบอกถึงอายุการตั้งชุมชนได้ และได้แสดงถึงการสืบสานของเผ่าพันธุ์มนุษย์

5) พิธี คำ คำ ฉี-เฮอ (Kal daq ciq-eu)

การประกอบพิธีกรรมนี้เพื่อถวายสังฆทานให้แก่เจ้าที่ เจ้าทางต่างๆ ที่เข้ามารังควาน เป็นเหตุให้ชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย เกิดโรคระบาดต่างๆ รวมทั้งโรคของสัตว์ด้วย พิธีนี้ไม่เลือกวันดี โดยใช้เวลา 1 วัน ในการประกอบพิธี และในรอบ 1 ปี ต้องประกอบพิธีนี้ 3 ครั้ง

ความหมายของพิธีกรรม

1. เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้คนในชุมชนมีความเข้มแข็งทางร่างกายและจิตใจ เสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรคต่างๆ

2. ถือเป็นการทำบุญถวายทาน ให้แก่เจ้ากรรมนายเวรที่คอยมารบกวนและรังควาน ให้ไปสู่สุคติ

6) พิธีบูชาศาลพระภูมิ มี ซ้อง ลือ-เฮอ (Mil sahl lawl-eu)

เป็นศาสนสถานที่สำคัญ เป็นศาลพระภูมิของหมู่บ้าน ใช้เป็นสถานที่กราบไหว้ เคารพบูชา สร้างไว้เฉพาะเดียว เป็นบริเวณพื้นที่ภูเขา ป่าต้นน้ำลำธาร เป็นที่สูงกว่าที่ตั้งชุมชน และเชื่อว่าดวงวิญญาณของบรรพบุรุษสิงสถิตย์อยู่ แต่ละปีจะเซ่นไหว้และซ่อมแซมศาลพระภูมิ 1 ครั้ง ใช้เวลา 1 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. ศาสดาจารย์ เป็นแหล่งสิ่งศักดิ์ดวงวิญญาณต่างๆเช่นดวงวิญญาณของดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นวิญญาณที่คุ้มครองชีวิตมนุษย์ ให้อยู่เย็นเป็นสุข

2. เป็นที่ถวายสังฆทาน พิษพันธุ์วิญญาณหาร ให้แก่เจ้าที่ ที่ช่วยดูแลในการทำมาหากิน ผลผลิตมีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นแหล่งพึ่งพิงบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กรณีทรัพย์สินสิ่งของมีค่า หรือสัตว์เลี้ยงต่างๆที่สูญหายไป หรือไม่ได้รับความยุติธรรม ให้ดลบันดาลเกิดการไกลเกลี่ยเพื่อลดความรุนแรง ที่อาจจะเกิดขึ้นได้

3. เป็นกุศโลบายในการปกปักรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

7) ประเพณี แฉี คา ล่าเผ่ว (Cael ka aq poeq)

Cael ka aq poeq หมายถึงพิธีกรรมปลุกข้าวไร่ ในตำนานได้เล่าไว้ว่า พันธุ์ข้าวที่ใช้เพาะปลูก เป็นพันธุ์ข้าวเปลือกที่เทพเจ้าประทานให้ พันธุ์ข้าวเปลือกที่ประทานให้มีชื่อว่า โกะ มา GHov ma ก่อนที่จะทำการเพาะปลูก ต้องนำพันธุ์ข้าวเปลือกไปที่บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์เพื่อทำการชำระล้างพันธุ์ข้าวเปลือกให้บริสุทธิ์ พิธี Cael ka aq poeq นี้ ประกอบพิธีกรรม 2 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. เป็นการกระตุนให้คนในชุมชนตื่นตัว ให้รู้จักการประกอบอาชีพการเกษตรเพื่อการยังชีพ ดังนั้นชาวไร่ ต้องรับจัดหาพันธุ์ข้าวเพื่อใช้ในเพาะปลูกของแต่ละปี

2. เพื่อขอขมาลาโทษต่อพระแม่คงคา อาข่าเรียกว่า อื้อหล่อง Uil lahq หมายถึงพญานาค และเพื่อเป็นการบำรุงน้ำ เนื่องจากมนุษย์ต้องการใช้น้ำในชีวิตประจำวัน

3. เพื่อการสืบสานถ่ายทอดในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันรวมถึงการซ่อมแซมบำรุงเครื่องมืออุปกรณ์ด้วย เครื่องมือการล่าสัตว์ เครื่องมืออุปกรณ์การเกษตร และสอนให้รู้จักการสร้างบ้านถึงวิธีการประกอบชิ้นส่วนต่างๆ และสอนให้รู้จักสัตว์บก สัตว์น้ำต่างๆโดยการเล่าตำนาน หรือนิทาน

8) บู่เต้ แฉ๊ะ ลอง-เฮอ (Buq del caev lah-eu)

เป็นพิธีไว้อาลัยแก่สัตว์ชนิดต่างๆ เนื่องจากการปลูกข้าวต้องใช้เสียมในการขุดเจาะดิน ทำให้สัตว์หรือแมลงที่อาศัยอยู่ในดิน ถูกเสียมแทงขาดบ้าง หรือที่ได้ตายไป พิธีกรรมนี้ หยุด 1 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. เพื่อไว้อาลัยแก่สัตว์หรือแมลง เพื่อความสบายใจของชาวไร่ด้วย

2. เพื่อแสดงว่าหมดฤดูกาลเพาะปลูกแล้ว ถ้าปลูกข้าวภายหลังจากการประกอบพิธีนี้ พันธุ์ข้าวจะหมดคุณภาพ อีกทั้งแสดงถึงการรับผิดชอบต่อสรรพสิ่งต่างๆที่อาศัยร่วมโลกด้วยกัน

9) พิธี เบ่วโกะ ลอง-เฮอ (Boeq ghovq lah-eu)

พิธี Boeq ghovq lah-eu เป็นพิธีกำจัดศัตรูพืช โดยการจับด้วงดิน ที่ชอบกัดกินรากของต้นข้าวไร่มา ประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการปราบศัตรูพืชข้าวไร่ โดยใช้เวลา 1 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. ใช้ความเชื่อในการกำจัดศัตรูพืชพันธุ์ที่ปลูกข้าวไร่

10) พิธี ชุ่มมี ลือ-เฮอ (Qumq piq lawl-eu)

เป็นพิธีบำรุงข้าว รวมทั้งพิธีพันธัญญาหารให้เจริญงอกงาม และให้กำลังใจ และเซ่นไหว้เจ้าที่ที่เฝ้าคอยดูแลรักษาข้าวไร่ เจ้าที่ที่ดูแลข้าวไร่มีชื่อว่า ฉ่า หน่า ฉ่า มา TSaq naq aq ma พิธีกรรมนี้ใช้เวลา 1 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ ให้ผู้ปลูกข้าวเอาใจใส่ในการกำจัดวัชพืช และต้องกำจัดวัชพืชให้เสร็จสิ้นก่อนประกอบพิธีกรรมนี้ และเพื่อเป็นการขอมาต่อสิ่งมีชีวิตที่ได้ละเมิดที่เกิดจากการกระทำโดยความไม่ตั้งใจ ในการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เช่น การฆ่าหมู ฆ่าหนู และฆ่านก ในช่วงระหว่างทำไร่
2. เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เครือญาติ และครอบครัว ให้เกิดความรักสมัครสมาน หรือเพื่อเป็นการปลงสิ่งชั่วร้ายที่อาจเกิดขึ้นได้ เช่น อาจจะมีกลุ่มบุคคลอื่นมาใช้กระท่อมในไร่ ในการนัดพบ และพลอดรักกัน

11) ประเพณี แอ้ซู่ ฉ่าเผ่ว (Yael kuq aq poeq)

เป็นเทศกาลโล้ชิงช้า ละเล่นในช่วงฤดูฝน เพื่อเฉลิมฉลองการหยุดพักงานจากการทำไร่ ผู้ชายออกมาสร้างเสาชิงช้า ผู้หญิงมีการแต่งกายชุดประจำเผ่าประดับด้วยเครื่องเงินอย่างสวยงามออกมาโล้ชิงช้า และร้องเพลงประกอบในการโล้ด้วย มีตำนานเล่าว่า การร้องเพลงประกอบในการโล้ชิงช้าคนแรกเป็นผู้หญิง มีชื่อว่า หมี่สี่ดาเยอะ (Miq siq dav yeuv) ในเทศกาลนี้จึงกลายเป็นวันของสตรีอาชา เทศกาลนี้ใช้เวลา 4 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. เพื่อเสริมสร้างสุขภาพร่างกาย และจิตใจให้เข้มแข็งโดยการออกกำลังกายเล่นโล้ชิงช้า
2. เป็นการประเมินความพร้อม ความขยันในระดับครอบครัวในด้านการจัดหาอาหารทุกประเภทไม่ว่าปลูกจากสวนหรือหาจากป่า ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ คนกับป่า เนื่องพิธีกรรมนี้ต้องใช้อาหารจากป่าในการประกอบพิธี เช่น เผือก มัน นูก และของป่าที่หาได้ เป็นการพึ่งพาธรรมชาติ จึงส่งผลให้มีการอนุรักษ์ป่าไม้ และภายหลังจากประกอบพิธีโล้ชิงช้าแล้ว ห้ามมีการตัดไม้ดิบๆเข้าชุมชนเด็ดขาด จนกว่าจะถึงพิธีโล้ผิ ยกเว้นการตัดไม้เพื่อใช้ในงานศพเท่านั้น

3. ส่งเสริมบทบาทสตรี เนื่องจากในอดีตเทศกาลโล้ชิงช้านี้ กลุ่มสตรีเป็นผู้เรียกร้องให้มีการสร้างและโล้ชิงช้า กลุ่มหญิงสาวแต่งกายด้วยเครื่องประดับต่างๆ เพื่อยกระดับเป็นวัยสาว ในเทศกาลโล้ชิงช้านี้ยังถือเป็นวันศิลปินอาชาด้วย

4. ชี้ให้เห็นว่าการแก่งแย่งชิงดี ย่อมมีอยู่ทุกสังคม มีคนรวยย่อมมีคนจน ผู้มีอำนาจย่อมกดขี่ผู้ที่ด้อยกว่า ผลสุดท้ายทั้งคู่ก็ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สรุปได้ว่าสังคมที่ความคงทนและถาวร

12) ประเพณี ซอลา ฉ่าเผ่ว (Zaw la aq peoq)

Zaw la aq peoq เป็นพิธีกรรมที่เชิดชูผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ที่เคยดำรงตำแหน่งทางวัฒนธรรม และเชิดชูบรรพชนบรรพบุรุษโดยการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ ซึ่งใช้เวลา 2 วันในเวลากลางคืนหนุ่มสาวออกมาละเล่นกระทั่งไม่เผลอตลอดทั้งคืน

ความหมายของพิธีกรรม

1. เชิดชูผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ดำรงตำแหน่งเป็นรองผู้นำทางวัฒนธรรม และรำลึกถึงบรรพบุรุษ

13) พิธีวันแซ้ (Sael lah-eu)

Sael เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งในตำนาน ซึ่งนำมาใช้ในการนับวัน การนับปีของอาซาดัวย แซ้ ในตำนานมีลักษณะคล้ายสุนัขจิ้งจอก ชอบอาศัยอยู่ในเขตนาวที่มีหิมะปกคลุม สัตว์ประเภทนี้มีคุณสมบัติสามารถสัมผัสมิติและมองเห็นในโลกวินญาณได้ ซึ่งชาวอาซาดัวยไม่ปรารถนาที่จะมองเห็นโลกวินญาณ และเชื่อว่าถ้ามองเห็นโลกวินญาณจะทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย ถึงขั้นเสียชีวิตได้ จึงเกิดพิธีวันแซ้ ขึ้นมา โดยการหยุดพักงาน 1 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

แซ้ เป็นสัตว์ประหลาด สัตว์ชั้นสูง มีอิทธิฤทธิ์ต่อสิ่งมีชีวิตมาก มนุษย์จึงหลีกเลี่ยงในการจัดทำกิจกรรมต่างๆในวันนี้

14) ประเพณี ยาจิ อำเผ่ว (Ya civ aq peoq)

ยาจิ อำเผ่ว หมายถึง ประเพณีถอนขนไก่ และเลือกวันดีเป็นวันแกะ Yawl ซึ่งเป็นวันที่เทพเจ้าสูงสุดได้จุติมาบนโลก เทพเจ้าใช้ชื่อว่า อำเผ่ว หมี่แย้ Aq poeq miq yael และเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตมนุษย์ ในพิธีกรรมนี้ เทพเจ้าจะบัญชาให้บรรพบุรุษของวงศ์ตระกูลต่างๆ ทั้ง 7 ชั่วโคตร ลงมาจากสวรรค์เพื่อมาสำรวจบนโลกมนุษย์ว่าสมาชิกแต่ละครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุขหรือไม่ ฉะนั้นไม่ว่าบุคคลไหน อยู่แห่งไหนใด ก็ต้องกลับมาเพื่อเข้าร่วมพิธีนี้เป็นเวลา 1 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. เป็นวันพบปะของครอบครัว (วันครอบครัว) ยกเว้นผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว
2. แสดงถึงความกตัญญูต่ต่ต่อดวงวิญญาณบรรพบุรุษของวงศ์ตระกูลโดยการเซ่นไหว้

15) พิธีกรรมหยุดวันหมู (Zavq lah-eu)

พิธี Zavq lah-eu ไม่มีการประกอบพิธีกรรมใดๆ เป็นการหยุดพักจากการงาน 1 วัน เพื่อการช้อนตัวไม่ให้คนกับผีร้ายมองเห็นกัน และเชื่อว่า หมู เวลาออกหากินมักจะมองแต่ดิน สิ่งอื่นมองไม่เห็น ด้วยเหตุผลนี้จึงใช้วันหมูในการประกอบพิธีกรรม

16) ประเพณี ค้อง แะ๊ะ แะ๊ะ (Kahi yaev yaev)

ในการประกอบพิธี เลือกวัน โส (ตระกูลกระรอก) หรือวันควายก็ได้ เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อขับไล่ผีร้าย ผีเปรต และสิ่งไม่ดีออกจากชุมชน กิจกรรมนี้มีการแกะสลักไม้ เป็นอาวุธต่างๆ เช่น มีด ดาบ หอก ปืน ให้เด็กรวมตัวกันขึ้นขับไล่จากหน้าบ้านออกหลังบ้าน มีการตะโกนเสียงดังว่าๆ เยี้ยวๆ ให้ครบทุกหลังคาเรือน ในการขับไล่ มีการจุดประทัด ยิงปืนแก๊ป เป็นระยะๆ ตลอดทั้ง 2 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. เป็นช่วงที่เปลี่ยนฤดูกาล จากฤดูฝนสู่ฤดูร้อน (ออกพรรษา) และเริ่มฤดูกาลการเล่นต่างๆ เต้นรำ เป่าแคน เล่นเครื่องดนตรีต่างๆ รวมถึงการเรียนรู้พิธีกรรมด้วย
2. สร้างความเชื่อมั่นทางใจ โดยการฝึกยิงปืนแก๊ปตามเป้าหมายที่ทำขึ้น มีกำลังใจมากขึ้นที่ได้ขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากหมู่บ้าน และเป็นการสอนให้เด็กรู้จักประหยัคทรัพยากรด้วย
3. ผู้นำทางวัฒนธรรม มีการระลึกถึงตำแหน่งที่มีเกียรติ ที่ได้รับการแต่งตั้ง และเลี้ยงอาหารเพื่อขอบคุณให้แก่ชุมชน

17) พิธี แจ บ้อง ล้อ-เออ (Nyao bahl lawt-eu)

เป็นพิธีกำจัดศัตรูพืชที่รบกวนรวงข้าวอ่อน โดยการจับตักแตนมาประกอบพิธีกรรม

ความหมายของพิธีกรรม

1. เพื่อกำจัดศัตรูพืชโดยใช้ความเชื่อ และแสดงความสามารถในการกันตักแตน

18) ประเพณี สอพู นองหมือ เซ้-เออ (Yaw pu nah muíq tsel-eu)

ถือเป็นประเพณีการกินข้าวใหม่ครั้งแรกในรอบปี หรือเป็นการคิดพันธุ์ข้าวไร่ของแต่ละครอบครัว เริ่มจากการกำหนดวันฤกษ์ดีของชุมชนก่อน แล้วมากำหนดวันดีของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งแล้ว เวลาเช้าตรู่ เดินทางไปเก็บเกี่ยวข้าวจากไร่แล้วกลับมาประกอบพิธีกินข้าวใหม่ในบ้านที่ถูกคัดเลือก ในขั้นตอนการประกอบพิธี มีการทำนายผลผลิตทางการเกษตรว่ามีความอุดมสมบูรณ์หรือไม่ พิธีกรรมนี้ใช้เวลา 1 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. เพื่อกำหนดวันฤกษ์ดีในการเก็บเกี่ยวข้าวไร่ อันเป็นสิริมงคลต่อชุมชนและต่อตนเอง
2. เป็นการเริ่มต้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร และการจัดเก็บพันธุ์ข้าวไร่

19) พิธีกรรม แซ่ สี จีน่า ถ่องลือ (Cael shuivq jil baq ciq lawl)

พิธีกรรมนี้ เป็นพิธีการบูชาพันธุ์ข้าวใหม่ และการทำกระบอกเหล้าไม้ไผ่ เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ใช้เวลาในการบูชา 3 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. การใช้ข้าวใหม่อัดในกระบอกเหล้าไม้ไผ่ เพื่อนำมาถวายให้บรรพบุรุษและเทพเจ้า และยังใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆในรอบปีด้วย
2. เป็นการเตรียมหาอาหารจากป่าเพื่อกักตุนไว้บริโภคในยามแล้ง

20) พิธี เกี่ยวข้าวรอบสุดท้าย (Bahq yoe pyaev-eu)

ในการเกี่ยวเกี่ยวข้าวรอบแรก จะเว้นไว้จำนวน 1 กอ เพื่อใช้ในการประกอบพิธีเกี่ยวข้าวรอบสุดท้าย ใช้เวลาในการประกอบพิธีกรรม 1 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. เพื่อเป็นการเรียกเจ้าที่ที่ช่วยดูแลไร่ข้าว กลับมาบ้าน โดยการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวเกี่ยวข้าวไร่เป็นรอบสุดท้าย

21) เทศกาล ค้า ท้อง อำเผ่ว Kal tahl aq poeq

หมายถึงเทศกาลเปลี่ยนฤดูกาลเพาะปลูก เป็นช่วงเวลาที่หยุดพักการเพาะปลูกต่างๆ จากฤดูหนาวเข้าไปสู่ฤดูแล้ง จึงถือโอกาสพักผ่อนไปในตัว เทศกาล ค้าท้อง อำเผ่ว บางครั้งก็เรียกว่าเทศกาลปีใหม่ลูกช้าง ซึ่งจัดตรงกับเทศกาลปีใหม่สากลด้วย การประกอบพิธีกรรม ใช้เวลา 4 วัน

ความหมายของพิธีกรรม

1. แสดงถึงการเพิ่มอายุครบรอบอีก 1 ปี
2. ครอบครัวใดมีหนี้สิน ก็ต้องชำระในช่วงเทศกาลนี้

3. นำเมล็ดพืชธัญญาหารจากผลผลิตที่ได้เก็บเกี่ยวมา เช่น ข้าว และข้าวโพด มาต้มเหล้าเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในรอบปี เทศกาลนี้ จึงนิยมดื่มเหล้ามากกว่าทุกๆ พิธีกรรม

กล่าวโดยสรุป เกี่ยวกับพิธีกรรมของชาวอาข่า นั้น สามารถจัดกลุ่มออกได้ 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ 1) พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำการเกษตร หรือการทำมาหากินจะมีพิธีกรรมมากที่สุด 2) พิธีกรรมเกี่ยวกับคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (super nature) เช่น พิธีประตุมูบ้านเพื่อให้คุ้มครองชุมชน และกลุ่มที่ 3) คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับการละเล่นเพื่อการพักผ่อนหรือความบันเทิง เช่น พิธีการชนไขแดงของเด็ก หรือการไล่ชิงช้าของผู้ใหญ่ ซึ่งพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ ในปัจจุบันยังมีการปฏิบัติกันอยู่ในบางกลุ่มของชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มอาข่าบ้านใหม่ แต่ส่วนหนึ่งได้ลดน้อยลงเนื่องจากการเปลี่ยนการนับถือจากการนับถือบรรพบุรุษ เปลี่ยนมาเป็นศาสนาคริสต์ รวมทั้งวิถีชีวิตชาวอาข่าที่เปลี่ยนมาเป็นแรงงานรับจ้างมากขึ้นไม่ได้ทำการผลิตดังเช่นวิถีชีวิตในอดีตทำให้พิธีกรรมต่างๆ ในปัจจุบันมีการปฏิบัติน้อยลง กรณีชุมชนอาข่าดอยสะโงะ กลุ่มบ้านสะโงะบนยังคงถือปฏิบัติเช่นน้อย

การนับวัน นับเดือน และการนับปีของชาวอาข่า

ในวิถีชีวิตประจำวันของชาวอาข่า มีการนับวัน เพื่อการเลือกฤกษ์งาม ยามดี ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในรอบปี หากชุมชนใดลืมการนับวัน ต้องไปสอบถามหมู่บ้าน ซึ่งจะต้องเสียค่ารับเป็นเงินแถบ 1 รูปี พร้อมกับเหล้า 1 ขวด การนับวันอาข่าจะใช้ชื่อสัตว์ต่างๆ 12 ตัว ในการนับวัน (ราศีสัตว์ 12 ตัว) สัตว์แต่ละตัวต้องมีความสำคัญประวัติ สัตว์บางชนิดเป็นสัตว์ที่อยู่ในตำนานด้วย

การนับวันอาข่าจากสัตว์ 12 ราศีประกอบด้วย (การนับปีใช้สัตว์ราศี 12 ตัวเช่นกัน)

1. วัน ยือ Yawl หมายถึง วันแกะ	เทียบกับปีทางจันทรคติของไทย เป็นปี มะแม
2. วัน มี-โอะ Myovq หมายถึง วันลิง	เทียบกับปีทางจันทรคติของไทย เป็นปี วอก
3. วัน ยา Za หมายถึง วันไก่	เทียบกับปีทางจันทรคติของไทย เป็นปี ระกา
4. วัน คื่อ Kuiq หมายถึง วันสุนัข	เทียบกับปีทางจันทรคติของไทย เป็นปี จอ
5. วัน ญะ Zavq หมายถึง วันสุกร	เทียบกับปีทางจันทรคติของไทย เป็นปี ุน
6. วัน โฮะ Ho หมายถึง วันหนู	เทียบกับปีทางจันทรคติของไทย เป็นปี ชวด
7. วัน โหญ Nyog หมายถึง วันกระบือ	เทียบกับปีทางจันทรคติของไทย เป็นปี ฉลู
8. วัน ข่าหล่า Qaq laq หมายถึง วัน เสือ	เทียบกับปีทางจันทรคติของไทย เป็นปี ขาล
9. วัน ถ่อง ละ Tahq lav หมายถึง วันลา	เทียบกับปีทางจันทรคติของไทย เป็นปี มะโรง
10. วัน หล่อง Lahq หมายถึง วันกระต่าย	เทียบกับปีทางจันทรคติของไทย เป็นปี เถาะ
11. วัน แซะ Shae หมายถึง วันพญานาค	เทียบกับปีทางจันทรคติของไทย เป็นปี มะเส็ง
12. วัน หม่อง Mahq หมายถึง วันม้า	เทียบกับปีทางจันทรคติของไทย เป็นปี มะเมีย

การนับเดือน

1. Ghaeq la	แฏว ลา	ตรงกับเดือนของไทย	เดือนมกราคม
2. Jawl la	จือลา	ตรงกับเดือนของไทย	เดือนกุมภาพันธ์

3.Boeq zovq	โบว โหญะ	ตรงกับเดือนของไทย	เดือนมีนาคม
4.Qumq shuivq	ชุ่มสี่	ตรงกับเดือนของไทย	เดือนเมษายน
5.Tsaq ngawq	ฉ่างอ	ตรงกับเดือนของไทย	เดือนพฤษภาคม
6.Ghahl la	ฎว็อง ลา	ตรงกับเดือนของไทย	เดือนมิถุนายน
7.Tsel la	เซี ลา	ตรงกับเดือนของไทย	เดือนกรกฎาคม
8.Cawq la	ฉ้อ ลา	ตรงกับเดือนของไทย	เดือนสิงหาคม
9.Zaw la	ฎอ ลา	ตรงกับเดือนของไทย	เดือนกันยายน
10.Siq yaev	สี่ แยะ	ตรงกับเดือนของไทย	เดือนตุลาคม
11.Nahq yaev	หน่อง แยะ	ตรงกับเดือนของไทย	เดือนพฤศจิกายน
12.Tahl la	ท็อง ลา	ตรงกับเดือนของไทย	เดือนธันวาคม

ความเชื่อและภูมิปัญญา ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ :

ชาวอำเภามีความเชื่อกับธรรมชาติ มีความเชื่อดินฟ้าอากาศ จึงมีความผูกพันกับธรรมชาติ และเชื่อว่าคนกับป่าอยู่ร่วมกันได้ ฉะนั้นความเชื่อกับการอนุรักษ์ป่า จึงมีความสำคัญมาก โดยใช้ความเชื่อเป็นกุศโลบาย และกำหนดออกมาเป็นกฎจารีต จึงมีควรหลบหลู่ หรือทำลายบริเวณความเชื่อเหล่านั้น สามารถกล่าวได้เป็นข้อๆ ดังนี้

1) ป่าช้า เชื่อว่าเป็นที่อยู่อาศัยของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว จึงมีควรหลบหลู่รบกวนสถานที่ ที่ทับบริเวณป่าช้าต้องมีต้นไม้ล้อมรอบ และเป็นที่ลับจากหมู่บ้านในขณะที่อยู่หมู่บ้านมองเห็นป่าช้าไม่ได้ เพราะมีความเชื่อว่าหมู่บ้านอยู่ไม่เป็นสุขจะเกิดอาเพศ ป่าช้าจึงต้องเลือกบริเวณที่มีป่าไม้แน่นหนา และป่าช้าไม่สามารถกำหนดขอบเขตได้เพราะเชื่อว่าเมื่อกำหนดขอบเขตไว้คนก็จะตายตามขอบเขตที่กำหนด และการฝังศพแต่ละศพฝังทับกันไม่ได้ด้วย เพราะเหตุนี้ บริเวณป่าช้าจึงต้องปล่อยทิ้งคอยไว้เป็นผืนกว้างๆ

2) ประตุนุ้บ้าน ในหมู่บ้านของชนเผ่าอาข่า ก่อนเข้าหมู่บ้าน จะมีประตุนุ้บ้าน 2 จุด คือหัวและท้ายหมู่บ้าน มีความเชื่อว่าเป็นประตูที่ป้องกันภัยอันตราย ต่างๆจากภายนอกเข้ามาในหมู่บ้าน เช่น ภูตผีปิศาจ มีร้าย มีตายโหงต่างๆ และที่ประตุนุ้บ้านจะมีตุ๊กตาไม้เพศหญิงเพศชายประกอบไว้หลายคู่ มีการแกะสลักประณีตได้เพื่อบอกเหตุ มีตาแหลวและ หน้่า ขี หน้่าจะ ผูกมัดติดกับประตูและต้นไม้ไว้ เป็นบริเวณล้อมรอบประตุนุ้บ้าน อันเป็นสัญลักษณ์การป้องกันสิ่งชั่วร้ายและห้ามตัดไม้เด็ดขาด ฉะนั้นจึงไม่มีใครแตะต้องและตัดต้นไม้ นอกจากวันซ่อมแซมประตุนุ้บ้านในรอบปีเท่านั้น

3) ศาลพระภูมิ เป็นศาลพระภูมิหมู่บ้านที่ได้ัญญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมาอยู่รวมกัน และมีความเชื่อว่าเป็นที่อยู่อาศัยของเทพเจ้าต่างๆ เจ้าที่หมู่บ้านและเจ้าเมืองต่างๆ ในแต่ละปีจะมีการเซ่นไหว้ เพื่อขอขมาบุญในการดำรงชีวิตที่ดี ให้ผลผลิตทางการเกษตรอุดมสมบูรณ์และเพื่อเป็นการขอขมาต่อธรรมชาติที่มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์แผ่นดินในการทำมาหากิน และเป็นการสืบชะตาชีวิตของธรรมชาติ ชีวิตป่า ถ้าผู้ใดลบหลู่รบกวนหรือศรั้งต้นไม้บริเวณศาลพระภูมิถือว่าเป็นการลบหลู่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และไม่เคารพต่อธรรมชาติ ผู้นั้นจะต้องทำพิธีเพื่อขอขมาลาโทษ ไม่เช่นนั้น จะมีอันเป็นไป และการขอขมาแต่ละครั้ง จะนำข้าวของบริโภคไปเซ่นไหว้ ซึ่งแสดงถึงความผูกพันต่อธรรมชาติ ได้เป็นอย่างดี ในแต่ละปีต้องเซ่นไหว้ 1 ครั้ง

4) บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ จะเลือกสร้างบริเวณพื้นที่น้ำซึมน้ำซับ เป็นต้นกำเนิดน้ำเพราะเชื่อว่า บริเวณต้นน้ำ สิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตย์อยู่ รวมไปถึงแม่น้ำ น้ำตก และบึงน้ำ ชาวอาข่าถือว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่ จึงไม่ทำความสะอาด สกปรกบริเวณต้นน้ำ เพราะปลายน้ำก็ต้องมีผู้ใช้น้ำ จึงไม่นิยมตัดไม้ใกล้กับแหล่งน้ำ การสร้างบ้านก็ไม่นิยม หรือไม่ ควรสร้างใกล้กับแหล่งน้ำ เพราะเกรงว่าจะนำสิ่งสกปรกลงไปต้นน้ำ ถ้ามีความเชื่อ จะเป็นบาปต่อตนเอง และเกิด ลางร้ายเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นมาด้วย และมีความเชื่อว่าบ่อน้ำเป็นบ่อน้ำแห่ง “เทพเจ้า” ซึ่งมีความสำคัญต่อการ ประกอบพิธีทางศาสนา และพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งต้องใช้น้ำจากบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น และยังต้องใช้น้ำในการ บริโภคประจำวันด้วย มีเรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ของบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์เล่ากันว่า กำยิ่นทอง ขึ้นมาติด ต้นไม้ใกล้บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เพื่อนำไปสร้างบ้าน อาศัยอยู่ได้ไม่นานมีอันต้องเสียชีวิตไป ในปี พ.ศ.2530 ซึ่งเรื่องที่ เกิดขึ้นทำให้ชาวอาข่ามีความเชื่อต่อเรื่องนี้มาก

5) ที่ฝังเด็กแห้ง เป็นที่ฝังเด็กแห้ง หรือคลอดตาย หรือไม่ได้ตายตามปกติ ต้องทำพิธีแบบธรรมดา แล้วนำไปฝังใต้ต้นไม้ใหญ่ บริเวณที่คนหรือสัตว์ไปล่ามากแล้วคนจะไม่ไปแตะต้นไม้ต้นนั้นต่อไป รวมไปถึงสัตว์ เลี้ยงด้วย สัตว์ที่คลอดออกมาลูกไม่สมบูรณ์ พิกการ หรือพันธุ์ไม่ดก เช่นคลอดออกมา 1 ถึง 2 ตัว ชาวบ้านจะ รวมกัน เพื่อทำพิธีฆ่าและแบ่งเนื้อกันนอกหมู่บ้าน และต้องกินภายในบริเวณนั้น ห้ามนำเนื้อเข้าหมู่บ้าน ยกเว้น เจ้าของสัตว์เลี้ยงกินไม่ได้ โดยมากจะเป็นประเภทสุกร สุนัข บริเวณประกอบพิธีก็จะเลือกพื้นที่มีต้นไม้และร่มเย็น มีน้ำไหลสะอาด เช่นใกล้กับบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นจึงไม่มีใครไปตอแยกับต้นไม้

6) ภูมิปัญญาและความเชื่อ ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น

- ต้นไม้ ไม้ไผ่ ของป่าชนิดต่างๆ รวมถึงการตัดหน่อไม้ด้วย ถ้าไม่นำมาใช้ประโยชน์ ห้ามตัดทิ้ง
- ห้ามตัดผลไม้ป่าทุกชนิด เพราะทั้งคนและสัตว์ต้องใช้เป็นอาหาร
- ห้ามตัดไม้ยอดกูด นำมาสร้างบ้านโชคไม่ดี มีรังความ
- ห้ามตัดไม้ที่มีเถาวัลย์พันไว้รอบต้น เพราะถ้าตัดต้นหนึ่ง หลายต้นจะล้มตามมา เนื่องจาก เถาวัลย์พันไว้หลายต้น และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าบางชนิด และถ้าจะนำมาสร้างบ้าน ครอบครัวยังอยู่ไม่เป็นสุขเหมือนกับถูกเถาวัลย์พันรอบบ้านไว้
- ห้ามตัดต้นไม้ที่มีรัง เป็นโพรง รูต่างๆ เพราะเป็นที่อยู่อาศัยของนก และสัตว์ป่า
- ห้ามตัดต้นไม้พิธีกรรมทุกชนิด เพราะต้องใช้น้ำมาประกอบเวลาที่มีพิธีกรรม
- ห้ามทำลาย หรือใช้มีดฟัน เสาโล่ชิงช้า ม้านั่งลานเที่ยวหมู่บ้าน
- ห้ามลบหลู่ หรือทำลาย สถานที่สำคัญที่เคยประกอบศาสนพิธีของหมู่บ้านทั้งที่ใหม่และเก่า
- ห้ามล่าสัตว์ฤดูผสมพันธุ์ และล่าสัตว์ได้ไม่เกิน 10 ตัวต่อปีต่อคน
- ห้ามจับปลาแบบกันฝาย หลังฤดูฝน ห้ามทำกับดักสัตว์ในฤดูฝน และห้ามยิงนกบางชนิด นกกานักข่มขืนเหลือง
- ห้ามล่าสัตว์หลังจากทำพิธีปลุกข้าวไร่แล้ว
- คูสำมี-ภรรยา ห้ามหาของป่าในวันเดียวกัน เช่น สามีไปล่าสัตว์ ภรรยาไปจับปลา

เหตุการณ์ที่สำคัญในชุมชนคลองสระโงะ

	เหตุการณ์สำคัญ
พ.ศ. 2485	ชาวอำเภอคลองสระโงะได้สัญชาติไทย คนอายุแรกที่เกิดการปกครองขึ้นอยู่กับบ้านแม่มะ ประมาณ 60 คน 10 หลังคาเรือน
พ.ศ. 2490	มีช้างหลายเชือกจากประเทศพม่า ข้ามเข้ามาในเขตพื้นที่คลองสระโงะเพื่อมาหาอาหารกิน และมาเล่นน้ำในอ่างหรือหนองน้ำ ช้างเหล่านั้น ข้ามกลับออกไปกลับมาเป็นเวลาหลายปี แล้วไม่มาอีกเลย
พ.ศ. 2498	กลุ่มบ้านเวียงแก้ว แม่คำใต้ ด้าย ป่าดอน เข้ามาตัดไม้ในเขตคลองสระโงะ ใช้ควายเทียมเกวียน ในการลากไม้ ช่วงที่เป็นเนินเขาควายเทียมเกวียนพลัดตกจากดอย ชาวบ้านเรียกบริเวณนั้นว่า "หลังควายตาย" บริเวณสามแยกป่ายาง
พ.ศ. 2509	น้ำล้นมาจากแม่น้ำโขง น้ำท่วมบริเวณที่ราบลุ่มคลองสระโงะ ปีนี้น้ำท่วมใหญ่เมืองเชียงแสน
พ.ศ. 2511	เจ้าหน้าที่กรมประชาสัมพันธ์เข้ามาส่งเสริมอาชีพ ดูแลชุมชน ในชุมชนคลองสระโงะ
พ.ศ. 2513	ในหลวงเสด็จคลองสระโงะครั้งแรก ที่บ้านกลาง ชาวบ้านได้รับพระราชทานเหรียญที่ระลึกจากเขาจาก ในหลวง ตั้งโรงเรียน ตำรวจตระเวนชายแดน
พ.ศ. 2515	สร้างประปาภูเขา ประมาณจากกรมพัฒนาที่ดิน
พ.ศ. 2516	สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชินีนาถ เสด็จเยี่ยมชาวอำเภอคลองสระโงะ ทรงปลูกต้นลิ้นจี่ไว้หน้า อาคารเรียนโรงเรียน
พ.ศ. 2517	ป่าไม้ปลูกป่า (ปลูกไม้สัก) ออป. นำโดยนายสมชาย บุตรขุนทอง ชาวอำเภอบางส่วนสูญเสีย พื้นที่ทำกินเพื่อใช้ในการปลูกป่าสัก
พ.ศ. 2518	กรมประชาสัมพันธ์จัดสรรที่ทำกินแบ่งที่ดิน ให้ชาวอำเภอบางส่วน 40 ราย ในพื้นที่ราบ จากบริเวณหน้าโรงเรียน
พ.ศ. 2521	ตั้งโครงการหลวงคลองสระโงะ
พ.ศ. 2523	ทำถนนขึ้นคลองสระโงะบน โดยใช้รถแทรกเตอร์โครงการหลวง
พ.ศ. 2530	ฟ้าผ่าอาคารเรียนไม้ พร้อมด้วยอุปกรณ์ทั้งหมด (สร้างด้วยไม้ยาง)
พ.ศ. 30	นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้มาสร้างอาคารไม้ขนาด 3*6 เมตร 1 หลัง โดยการนำของ อ.พน พันธ์วร
พ.ศ. 2531	กรมประมงได้มาขุดบ่อปลา ขนาด 18*30 เมตร 1 บ่อ
พ.ศ. 2533	นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ออกค่ายสร้างอาคารขนาด 6*8 เมตร 1 หลัง
พ.ศ. 2534	ได้รับอนุเคราะห์จากหอสมุดกลาง มหาลัยรามคำแหง มาจัดห้องสมุดให้ 1 หลัง พร้อมกับหนังสือต่างๆ
พ.ศ. 2534	สร้างวัดป่ายาง
พ.ศ. 2537	ยุบโรงเรียนสาขาป่าไม้ เริ่มติดต่อชุมชนภายนอก โดยใช้เส้นทางกิโลคองมาในการเดินทางเท้า เช่น ชุมชนแม่คำ ชุมชนบ้านปางหม
พ.ศ. 2544	สร้างพิพิธภัณฑ์อำเภอบางส่วนเพื่อการท่องเที่ยว โดยของประมาณจาก กระทรวงมหาดไทย

ในหลวงเสด็จดอยสะเกีครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2516
 นายนิกม สะจีะ ผู้ใหญ่บ้านคนแรกของดอยสะเกี
 ให้การต้อนรับ (ในภาพคนขวาสุด)

10. พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมชาวดอยสะเกี

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชาวอำเภอดอยสะเกี สามารถแบ่งออกได้ประมาณ 4 ยุค ตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นในชุมชน ได้แก่

- ยุคที่ 1 ยุคก่อตั้งชุมชนและการทำเกษตรเพื่อยังชีพ (2470-2509)
- ยุคที่ 2 ยุคแห่งการพัฒนา ชุมชนดอยสะเกี และการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจ (2510-2532)
- ยุคที่ 3 การขายที่ดินยุคพัฒนาเศรษฐกิจชายแดนและติดยาเสพติด (2533- 2540)
- ยุคที่ 4 ยุคของการเป็นแรงงานรับจ้าง (2541 - ปัจจุบัน)

ยุคที่ 1 : ยุคก่อตั้งชุมชนและการทำเกษตรเพื่อยังชีพ (2470-2509)

ในช่วงการก่อตั้งหมู่บ้านที่บ้านดอยสะเกีบน (บนยอดเขาดอยสะเกี) หลังจากที่ก่อสร้างที่อยู่อาศัยแล้ว ชาวอำเภอก็จะคัดเลือกพื้นที่ทางการเกษตร ซึ่งลุงเมอเซอ (73 ปี) ผู้อาวุโสหมู่บ้านได้เล่าเกี่ยวกับวิธีการคัดเลือกพื้นที่ทำกินของแต่ละครอบครัวว่าแต่ละครอบครัวออกไปสำรวจพื้นที่ตามไหล่เขาตั้งแต่นอกเขตป่าชุมชนออกไปจะเป็นเขตพื้นที่ป่าประเภทไหนก็ได้ เช่น ป่าไม้ ป่าไผ่ ป่าไร่ ป่าเลา ป่าเสื่อมโทรมหรือป่าประเภทอื่นๆ แต่ต้องใช้กฎจารีตเป็นตัวกำหนดข้อห้าม กฎเกณฑ์ต่างๆ ในการคัดเลือกพื้นที่ เช่น ห้ามถางบริเวณป่าต้นน้ำ แม่น้ำลำธาร โป่งน้ำซึม น้ำขั้บ จอมปลวก หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น ป่าช้า ประตุมูบ้าน ศาลพระภูมิ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ถ้ำหน้าผา และน้ำตก หลังจากคัดเลือกพื้นที่เสร็จแล้วมีการทดสอบความอุดมสมบูรณ์ของดิน โดยการใช้เสียมขุดดินเป็นหลุมขนาดเล็ก แล้วกลบดินที่หลุมเดิม ดินไม่เต็มหลุมแสดงว่าดินไม่ดี ดินล้นหลุมแสดงว่า ดินอุดมสมบูรณ์ หรือสังเกตดูจากมูลของไส้เดือนมีมูลมากให้สันนิษฐานว่าบริเวณนั้น ดินจะร่วนซุย หลังจากจับจองที่ดินแล้ว ช่วงเวลานอนถ้าเจ้าที่ภูติผีปีศาจมาเข้าฝันแสดงว่าไม่อนุญาตให้พักถาง ถ้าไม่มาเข้าฝันก็ แสดงว่าพื้นที่จับจองสามารถพักถางได้ แต่ในขณะช่วงระหว่างที่ถางไร่ บังเอิญได้เจอสิ่งลึกลับ หรือพบในระหว่างทาง ต้องงดการถางไร่ทันที

หลังจากที่บุกเบิกที่ดินเสร็จแล้วจึงถือได้ว่าเป็นที่ดินของตนเองได้ ขนาดของที่ดินแต่ละแปลงก็แล้วแต่ กำลังแรงงานของแต่ละครัวเรือน ครัวเรือนขนาดเล็ก 3-5 ไร่ ครัวเรือนขนาดใหญ่ ประมาณ 5-8 ไร่

การปลูกพืชเพื่อการยังชีพ หรือเพื่ออยู่ เพื่อกินเท่านั้น คุณย่าเอ้ย (89 ปี) ได้เล่าเกี่ยวกับการทำเกษตรในอดีตว่า อาช่าจะปลูกทั้งพืชและเลี้ยงสัตว์ พืชที่ปลูกเป็นพืชไร่ และพืชล้มลุก เช่น ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด ข้าวฟ่าง งา ถั่วลิสง ถั่วเขียว ถั่วแดง เผือก มันกลอย มันแกว พักแพง พักเขียว พักทอง แตงโม แตงกวา แตงไทย และน้ำเต้า รวมทั้งการปลูกพืชผักสวนครัว รูปแบบในการเพาะปลูกของชาวอาช่าจะนิยมปลูกพืชแบบผสมผสานในที่ดินแปลงเดียวกัน ด้วยเหตุผลว่าเป็นการป้องกันการพังทลายและการชะล้างหน้าดิน ในอดีตผลผลิตทางการเกษตรมีความอุดมสมบูรณ์มาก เช่น ข้าว ข้าวโพด พริก และมันแกว โดยเฉพาะมันแกวหัวเดียวซึ่งน้ำหนักได้ 4-5 กิโลกรัม ซึ่งเป็นการทำเกษตรที่ยั่งยืนเป็นภูมิความรู้เดิมที่บรรพบุรุษของชาวอาช่าได้มีการสั่งสมพัฒนาแนวคิด แนวทางการทำเกษตรอันเป็นวิถีชีวิตที่เอื้อให้ทุกฝ่ายไม่ว่า มนุษย์ พืช สัตว์ สิ่งมีชีวิต ได้อยู่ร่วมกัน เกื้อกูล สร้างความสมดุลให้กับระบบความเป็นอยู่ ด้วยจิตสำนึกที่เคารพและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ในสมัยก่อนไม่มีระบบซื้อขายกันแต่จะใช้ระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตรกัน มีการแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชนในหมู่บ้านใกล้เคียงซึ่งตั้งอยู่พื้นราบที่อยู่ข้างล่าง เช่น หมู่บ้านแม่มะ สิ้นคำที่แลกเปลี่ยนกันบางอย่างจะเป็นสินค้าที่ผลิตไม่ได้ในชุมชน เช่น เกลือ โดยจะนำข้าว หรือพริก มะเขือ ผักต่างๆ ไปแลก หรือในบางครั้งคนแม่มะ เอาปลาแห้ง มาแลกข้าวกิน

นอกจากการทำเกษตรแล้ว ชาวอาช่าทุกครัวเรือน ต้องประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ไม่ว่าครอบครัวขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ สัตว์ที่นิยมเลี้ยงกันคือ ไก่ สุกร กระบือ โค ม้า แพะ และสุนัข การเลี้ยงสัตว์เหล่านี้เพื่อให้เป็นอาหารของครอบครัว อาหารต้อนรับแขก การเลี้ยงสัตว์เพื่อจำหน่ายเป็นเพียงแค่เป้าหมายรอง สิ่งสำคัญที่สุดในการเลี้ยงสัตว์คือเพื่อสะดวกใช้ในการประกอบกิจกรรมตามประเพณี งานเทศกาล หรือใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต สัตว์บางชนิดใช้ประโยชน์แตกต่างกันไป เช่น ม้า ใช้ในการเดินทางไกลหรือลำเลียงผลผลิตทางการเกษตร สุนัข ใช้ในการเฝ้าบ้าน การล่าสัตว์ หรือประกอบพิธีในการแก้เคล็ดต่างๆ

กล่าวโดยสรุป วิถีชีวิตชาวอาช่าในยุคนี้เป็นยุคทำการเกษตรเพื่อยังชีพ คือปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ สภาพความเป็นอยู่เป็นไปอย่างเรียบง่าย อยู่อย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติ ฐานะความเป็นอยู่ของคนในชุมชนไม่มีความแตกต่างกัน และมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตกับชุมชนใกล้เคียงเท่านั้น

ยุคที่ 2: ยุคแห่งการพัฒนา ชุมชนคอยสะโงะและการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจ (2510-2532)

ในยุคนี้วิถีการผลิตของชาวอาช่าคอยสะโงะ ในช่วงต้นยังเป็นวิถีชีวิตแบบเดิม คือการผลิตเพื่อยังชีพและมีการแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนใกล้เคียง นอกจากนั้นยังมีการเก็บของป่าเช่น น้ำผึ้ง หาเห็ด หาหน่อไม้ เพื่อบริโภคในชีวิตประจำวัน ต่อมาเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อมีหน่วยงานของราชการได้เข้าช่วยพัฒนาพื้นที่ เหตุการณ์ที่สำคัญคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเยี่ยมชาวอาช่าคอยสะโงะ เมื่อปี 2513 หลังจากนั้นหน่วยงานราชการต่างๆ ก็เข้ามาในพื้นที่ หน่วยงานที่สำคัญได้แก่ กรมพัฒนาที่ดิน กรมประมงสงเคราะห์ โครงการปลูกป่า อ.อ.ป. (องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้) และโครงการหลวง ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวอาช่าจากเดิมไปบ้าง

ในปี พ.ศ.2514 กรมประมงสงเคราะห์ ได้จัดสรรที่ทำกินให้กับชาวอาช่าคอยสะโงะ จำนวน 40 รายๆ ละ 5 ไร่ เป็นครั้งแรกที่ชาวอาช่าได้ทำนาบนพื้นราบ โดยความรู้ในการทำนาบนที่ราบนั้นได้เรียนรู้จากคนพื้นราบ โดยเฉพาะชาวบ้านสบวอก การบุกเบิกที่นายุคแรกจะใช้แรงงานคนเป็นหลักต่อมาในระยะหลังๆ เริ่มหันมาใช้แรงงานควายในการไถนาแทน แต่การทำนายังเพื่อการทำนาเพื่อบริโภคเป็นหลักและเหลือขายบ้างเล็กน้อย

นอกจากนั้นในช่วงนี้ประมาณปี 2515 ยังมีการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพด และมันสำปะหลังซึ่งนำมาจากบ้านสบรวก ชาวบ้านนำมาปลูกเพื่อขาย ชาวบ้านเล่าเกี่ยวกับเรื่องการปลูกมันสำปะหลังว่าปลูกง่าย ปลูกครั้งเดียว สลับกับการปลูกข้าวหมุนเวียน โดยได้อาศัยรถเกตรมาไถที่ซึ่งนำมาจากบ้านสบรวก การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจในช่วงนี้ทำให้ชาวบ้านบุกเบิกที่ทำกินในพื้นที่จำนวนมาก เพราะส่วนหนึ่งเริ่มทำการผลิตเพื่อขายได้เริ่มขึ้นแล้ว

พ.ศ.2517 กรมป่าไม้ ได้เข้ามาปลูกไม้สัก อ.อ.ป. ในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม เพื่อเป็นการอนุรักษ์ป่า เนื่องจากว่าในช่วงที่ผ่านมาชาวบ้านได้แผ้วถางและตัดป่าไม้เป็นจำนวนมากทั้งเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยของคนพื้นราบ และบุกเบิกที่ทำกินของคนดอยหลังจากที่พื้นที่ได้ถูกตัดไม้ใหญ่ไปแล้ว โครงการปลูกป่าจึงเริ่มเข้าดำเนินการในพื้นที่ โดยเริ่มจากพื้นที่ที่บ้านแม่มะและขยายมาจนถึงบ้านดอยสะเกี๊ยะ หลังบ้านกลาง ซึ่งการปลูกไม้สักในช่วงนี้พื้นที่ปลูกป่าบางส่วนทับที่ทำกินของชาวบ้าน โดยเฉพาะที่ทำกินของบ้านกลาง และบ้านปายาง ดังนั้นจึงมีการกำหนดเขตการปลูกป่าให้ชัดเจนโดยเอาห้วยป่าชมเป็นเขตกันชน โดยเหตุการณ์นี้ ทำให้ชาวอาข่าบางครอบครัวหมดที่ทำกินไป แต่ชาวอาข่าส่วนใหญ่ยังเหลือที่ทำกินบนดอยสะเกี๊ยะบน จึงยังไม่เดือดร้อนมากนัก

ปี พ.ศ. 2521 โครงการหลวงได้ก่อกำเนิดขึ้นตามพระราชดำริในหลวง และเริ่มมีเจ้าหน้าที่เข้ามาประจำโครงการในปี 2524 การพัฒนาของโครงการหลวงในช่วงแรก เป็นการพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภค เช่น การก่อสร้างถนนขึ้นดอย การสร้างอ่างเก็บน้ำ ระบบประปาหมู่บ้านและไฟฟ้า และการพัฒนาทางด้านการเกษตรควบคู่กันตามหลักวิชาการ ไปเพื่อการเป็นอยู่ของชาวอาข่าให้ดีขึ้น มีการส่งเสริมการปลูกถั่วแดง เลี้ยงเป็ด ปลูกพืชไร่ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามวิถีการผลิตยังเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปเพราะการทำการผลิตเพื่อขายยังมีข้อจำกัดเรื่องสภาพพื้นที่ บางแห่งสูงชัน รวมทั้งเรื่องการคมนาคมและการตลาดที่จะขายสินค้า เพราะถึงแม้โครงการหลวงจะเข้ามาส่งเสริมการเพาะปลูกในพื้นที่ แต่การส่งเสริมยังอยู่ในกรอบเรื่องวิชาการความรู้ การปลูกพืชต่างๆ เท่านั้น ยังไม่ได้ครอบคลุมถึงเรื่องการส่งเสริมทางการตลาด ประกอบกับชาวบ้านไม่ถนัดกับการเพาะปลูกแบบใหม่ ซึ่งสิ่งที่เป็นสาเหตุที่ทำให้การวิถีผลิตของชาวอาข่ายังไม่ได้เป็นไปอย่างริบเร่งเหมือนกับคนพื้นราบ และวิถีชีวิตทางสังคมที่ชาวอาข่าส่วนใหญ่จะ "เสพฝัน" ซึ่งจะกล่าวถึงในยุคต่อไปที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวอาข่าในยุคต่อมา

กล่าวโดยสรุป ในยุคแห่งการพัฒนาและการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจนั้น สภาพความเป็นอยู่ของชาวอาข่าในด้านโครงสร้างพื้นฐานเริ่มดีขึ้น และเปลี่ยนวิถีการผลิตจากยังชีพเปลี่ยนมาเป็นการค้าเมื่อมีการทำการเกษตรมีชนิดใหม่ เช่น มันสำปะหลังและข้าวโพด ส่งผลให้มีการบุกเบิกที่ทำกินมากขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงยังคงเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป เพราะยังมีข้อจำกัดเรื่องสภาพพื้นที่ การคมนาคมและการตลาดรวมทั้งสภาพทางสังคมที่ชาวอาข่าเสพฝัน ทำให้วิถีการผลิตดำเนินไปแบบไม่รีบเร่งนัก

ยุคที่ 3: ยุคขายที่ดินและติดยาเสพติด (2533- 2540)

จากนโยบายการพัฒนาเมืองชายแดนในสมัยนายชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี นโยบายการพัฒนาส่งเสริมเศรษฐกิจ การซื้อขายที่ดินบริเวณชายแดนเพื่อลงทุนปลูก หมู่บ้านดอยสะเกี๊ยะ ที่มีที่ตั้งห่างจากสามเหลี่ยมทองคำ บริเวณบ้านสบรวกไปทางทิศตะวันตก เพียง 6 กิโลเมตร ไม่อาจจรอดพ้นการกว้านซื้อที่ดินของนายทุนเพื่อการเก็งกำไรของนักค้าที่ดินไปได้ การซื้อขายที่ดินในช่วงนั้น มีทั้งนายทุนจากท้องถิ่น และภายนอก ซึ่งผ่านนายหน้าในท้องถิ่นอีกที

อดีตพ่อหลวงนายนิคม สะโง้ ได้เล่าเหตุการณ์ในช่วงนั้นว่านายทุนมาจากในพื้นที่ ได้เข้ามากว้านซื้อที่ดินที่ขายเป็นที่ดิน ซึ่งที่ดินส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ เพราะอยู่ในเขตป่าสงวน ขายราคาขายไร่ละประมาณ 2,000-6,000 บาท ขึ้นอยู่กับทำเล ลักษณะการซื้อขายชาวอาข่าจะชวนกันไปขาย เพราะที่ดินส่วนใหญ่จะใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทำให้เวลาขายจะขายที่ดินบนภูเขาเป็นลูกๆ หรือขายกันเป็นดอย

สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวอาข่าขายที่ดินไปมากเพราะวิถีชีวิตชาวอาข่าทำไร่แบบหมุนเวียนไม่มีใครเป็นเจ้าของหรือมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินอย่างแท้จริงการครอบครองกรรมสิทธิ์ในที่ดินจะเป็นลักษณะใครครอบครองทำกินในที่ดินป่านั้นก็จะเป็นเจ้าของที่ดิน ปิดัดไปหากไม่ทำก็จะเป็นกรรมสิทธิ์ของคนอื่น หลังจากพอที่ดินมีราคา เมื่อมีคนมาซื้อชาวอาข่าจึงขายที่ดินเพราะถือว่าเป็นโชค เพราะหากปีหน้าครอบครัวของตนไม่ทำกินที่ดินก็จะเป็นกรรมสิทธิ์ของคนอื่น ที่อาจจะซื้อขายให้นายทุนได้ เรื่องการไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินของชาวอาข่าจึงเป็นประเด็นที่เร่งให้มีการขายที่ดินอย่างกว้างขวางซึ่งที่ดินจึงตกเป็นของนายทุนจำนวนมากยังไม่ทราบตัวเลขที่ชัดเจน แต่ประมาณกันว่าที่ดินเกินกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่ทั้งหมดตกเป็นของนายทุนข้างนอกแล้ว (ขณะนั้นกรมที่ดินกำลังเข้ามาสำรวจกรรมสิทธิ์ที่ดินในดอยสะโง้ จะทำให้ทราบตัวเลขที่ชัดเจนขึ้น)

หลังจากขายที่ดินแล้วทำให้ชาวอาข่าเริ่มจับจองที่ดินและทำกินในที่ดินที่จับจองอย่างถาวรไม่มีที่ดินแบบไร้หมุนเวียนอีกต่อไป แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ขายที่ดินเป็นจำนวนมากแต่ชาวอาข่าก็ไม่ได้ร่ำรวย เพราะราคาที่ดินถูกเนื่องจากไม่มีเอกสารสิทธิ์ ชาวอาข่าส่วนหนึ่งใช้เงินในการเอาไปปลูกสร้างบ้านให้ถาวร เปลี่ยนหลังคาใหม่เป็นมุงกระเบื้องซึ่งทนทานถาวรกว่า ซึ่งจะพบมากบริเวณบ้านปายาง และอีกส่วนหนึ่งเงินที่ได้จากการขายที่ก็นำมาซื้อผืนเพื่อเสฟ จนมีการกล่าวว่าในยุคนี้ชาวอาข่าติดผืนกันหนักที่สุด เพราะเป็นช่วงที่เศรษฐกิจเฟื่องฟู ชาวอาข่ามีเงินจับจ่ายใช้สอยอย่างคล่องมือ เพื่อความเข้าใจเรื่องที่มาที่ไปของการสูญผืน จะขอกล่าวถึงเรื่องการสูญผืนของชาวอาข่าดอยสะโง้

จากการสนทนากลุ่มชาวอาข่าได้เล่าความเป็นมาว่ามีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการตั้งชุมชน เพราะคนอาข่าใช้ผืนในการรักษาโรคยามเจ็บป่วย บรรเทาอาการเจ็บปวดต่างๆ สาเหตุของการสูญผืนชาวอาข่าจะอธิบายเหมือนๆ กันว่า สมัยก่อนไม่มีโรงพยาบาล เมื่อเป็นไข้ โดยเฉพาะไข้ป่า ใช้ผืนเป็นยารักษาและสมัยโน้นก่อน ปี 2500 การสูญผืนก็ไม่ใช่อะไรสิ่งผิดกฎหมาย ยังมีโรงผืนที่ตัวอำเภอเชียงแสน บ้านห้วยไคร้ และที่อำเภอแม่สาย อดีตพ่อหลวงนายนิคม สะโง้ (60 ปี) ได้เล่าการสูญผืนของชาวอาข่าในอดีตให้ฟังว่า

"เริ่มสูญผืนมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าแล้ว ตอนนั้นสูบกันทุกคนทั้งผู้หญิงผู้ชาย หลังคาไหนดมีสามคนก็สูบสามคน หลังคาไหนดมีสี่คนก็สูบสี่คน สูบกันหมดบ้าน การสูญผืนสมัยก่อนเพื่อเป็นยา เวลาเป็นไข้ ปวดหัวจะสูบกัน เวลาถูกไม่สบายลูกร้องไห้อีๆ ไม่สบายมันจะนอนไม่หลับมันรำคาญ ก็จะไปอดควันผืนเข้าไปที่ปากเวลาที่เขาหายใจ เด็กก็จะเจี๊ยบ พ่อแม่ก็จะสบายไปช่วงหนึ่ง วันรุ่งขึ้นก็จะร้องอีก พ่อแม่ก็ทำอย่างนี้ไปเรื่อยๆ ผืนจะช่วยบรรเทาไม่ใช่นายเลย ทำให้ติดกันมาก"

การใช้ผืนของชาวอาข่าก็จะมีการใช้กันมาเรื่อยๆ จนในที่สุดก็ติดกันทั้งหมู่บ้าน อาต้อ ยอดอมมอย (53 ปี) ได้เล่าเสริมอีกว่าสาเหตุที่ติดกันมาก เพราะ

"สูบเพื่อความบันเทิงและคลายเครียด สมัยก่อนไม่มีทีวี พอกลับจากทำอะไรไม่มีอะไรทำก็สูบบุหรี่คลายเครียด เหล้าจะไม่ดื่ม สูบแล้วก็ไม่อยากจะไปทำงาน สูบแล้วสบาย ใจเย็นๆ ซึม ไม่อยากพูดคุยอะไรมีบางคนกิน (สูบ) ตั้งแต่สิบโมงเช้า จนถึงตีสามตีสี่ ไม่ได้ลุกไปไหนเลย บางคนนอนสูบจนไหลด้าน "

ชาวอาข่าติดฝิ่นหนักเมื่อปี 2532 แต่ฝิ่นไม่สามารถปลูกได้ในชุมชน ถึงจะมีการพยายามนำมาปลูกในชุมชนแต่ไม่เป็นผลสำเร็จเนื่องจากสภาพพื้นที่ไม่เหมาะสม ฝิ่นที่ใช้สูบนำมาจากพม่าซึ่งไม่ใช่เรื่องลำบากมากนักเนื่องจากพื้นที่ดอยสะโงะจะเป็นพื้นที่ใกล้ชายแดนพม่าประมาณ 3 กิโลเมตร สมัยก่อนทางการไม่เข้มงวด

ช่วงปี 2522 ฝิ่นที่ใช้สูบราคาขายปลีกเพียง 3-5 บาท ต้องหาเงินมาซื้อฝิ่น บางคนเอาที่ดินไปจำนำ บางคนขายที่ดินราคาถูกให้เพื่อนบ้าน หรือบางคนก็ลักเล็กขโมยน้อย แม้ว่าจะมีโครงการหลวงเข้ามาช่วยพัฒนาเรื่องอาชีพแต่ สถานการณ์ก็ยังไม่คลี่คลาย จนต้องมีการนำไปบำบัดแต่ก็ยังไม่สามารถเลิกไปได้ทั้งหมด และในที่สุดเมื่อทางราชการเริ่มเข้มงวด มีการปราบปราม และมีการให้ความรู้เรื่องฝิ่น จึงทำให้ชาวบ้านรู้ว่าการสูบฝิ่นเป็นการทำผิดกฎหมายร้ายแรง มีการจับกุมชาวบ้านที่ขายฝิ่น ทำให้ฝิ่นหาได้ยากและราคาสูงขึ้น จึงมีการพยายามเลิกฝิ่น ซึ่งชาวอาข่าส่วนใหญ่พึ่งเลิกมาประมาณ 10 ปี และยังคงมีส่วนน้อยที่ยังติดอยู่

กล่าวโดยสรุปในยุคนี้เป็นยุคที่เศรษฐกิจของชาวอาข่าเฟื่องฟูเพราะการขายที่ดิน เป็นผลจากกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดน และเป็นยุคที่ชาวอาข่าเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากการทำไร่หมุนเวียนมาเป็นการจับจองที่ดินและทำกินในที่ดินแบบถาวร และการติดฝิ่นของชาวอาข่าเป็นสาเหตุให้การพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนเป็นไปอย่างช้า ๆ

ยุคที่ 4 : ยุคของการเป็นแรงงานรับจ้าง (2541 - ปัจจุบัน)

หลังจากที่ชาวบ้านขายที่ดินไปแล้วในช่วงปี 2532 ในระยะแรกนายทุนเจ้าของที่ดินยังไม่ได้เข้ามาใช้ประโยชน์ในที่ดินคงปล่อยให้เจ้าของที่ดินเดิมสามารถทำกินได้ จนเมื่อประมาณปี 2543 เรื่องนายทุนเริ่มมาใช้ประโยชน์ในที่ดินเมื่อปี 2543 เมื่อเรื่องการปลูกส้มเริ่มเป็นที่นิยม โดยนายทุนได้ให้ชาวลี้จากอำเภอแม่สาย มาเช่าที่ปลูกสวนส้ม ซึ่งคนเช่าจะเลือกเช่าหรือใช้ประโยชน์ในพื้นที่ที่มีลำห้วยผ่านเพราะการปลูกส้มจำเป็นต้องใช้น้ำในการบำรุงต้นส้ม ซึ่งพื้นที่ในการปลูกส้มมีจำนวนหลายร้อยไร่ จนเป็นสาเหตุน้ำในลำห้วยไม่เพียงพอ เจ้าของสวนส้มจึงมีการขุดบ่อ หรือขุดเจาะน้ำใต้ดินมาใช้

นอกจากนี้ยังมีพืชเศรษฐกิจใหม่ คือ การปลูกยางพารา เริ่มเข้ามาปลูกในพื้นที่ ตั้งแต่ปี 2548 ตามกระแสการปลูกพืชเศรษฐกิจใหม่ในภาคเหนือ เพื่อผลิตยางพาราส่งประเทศจีนที่คาดคะเนว่ายังมีความต้องการยางพาราอีกสูง ตอนนี้เริ่มปลูกพื้นที่บริเวณบ้านปายประมาณ 200 ไร่ กระแสการปลูกพืชเศรษฐกิจในช่วงนี้ ส่งผลกระทบต่อชุมชนชาวอาข่าเพราะที่ทำกินลดน้อยลง ดังนั้นทางออกของชาวอาข่าคือ การไปทำงานรับจ้างภายนอกชุมชนมากขึ้นกว่าที่เคยเป็นมา จนอาจจะเรียกได้ว่าวิถีชีวิตของชาวอาข่าในยุคนี้เป็นยุคแรงงานรับจ้าง

ถึงแม้ว่าการรับจ้างมีมาตั้งแต่ในอดีตแต่เป็นการรับจ้างแบบชั่วคราวครั้งชั่วคราวการรับจ้างภายในชุมชนจะเป็นลักษณะการลงแขกหมุนเวียนผลิตเปลี่ยนกันไป ลักษณะแปลกเปลี่ยนแรงงานกัน บางครั้งให้ผลตอบแทนเป็นผลผลิตทางการเกษตรในช่วงฤดูการผลิตและการเก็บเกี่ยว การรับจ้างในชุมชนใกล้เคียง เช่น การทำนาและเกี่ยวข้าวที่บ้านสบรวก ศรีดอนมูล ศรีบุญยืน บ้านด้าย สันตันธง แม่มะ การรับจ้างเป็นอาชีพเสริมสำหรับชาวบ้านในช่วงเวลาว่าง

มีส่วนน้อยมากที่ลงมารับจ้างในเมืองเนื่องจากระยะทางแต่ละชุมชนห่างไกล การเดินทางโดยทางเท้าเป็นไปอย่างยากลำบาก แต่ถ้าจำเป็นลงมารับจ้างจริงๆ ก็ต้องมาพักในเมืองเป็นแรมเดือน

เมื่อปี พ.ศ.2530 การรับจ้างได้เปลี่ยนแปลงไป เน้นการรับจ้างที่แลกกับเงินเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากกระแสสังคมไทยได้เปลี่ยนวิถีการผลิตเพื่อการค้ามากกว่าเพื่อการบริโภคมากขึ้น และได้ขยายไปสู่ในสังคมชนบท การรับจ้างแบบให้ผลผลิตทางการเกษตรและแบบแลกเปลี่ยนแรงงานลดน้อยลง การรับจ้างได้กระจายไปในพื้นที่ต่างๆ ทั้งในเขตสปรกและเชียงแสน

นายหล่อม่า (30 ปี) เล่าว่ามีอาชีพหลักในการรับจ้างทั่วไป รับจ้างมาได้ 8-9 ปีแล้ว ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมาได้รับจ้างพ่นยาฆ่าแมลงในสวนส้มมาตลอดได้รับเงินวันละ 150 บาท เคยได้รับอันตรายจากสารเคมี คือ เมมา เวียนหัวและอาเจียนหลายครั้ง แต่ก็หลีกเลี่ยงจากการรับจ้างไม่ได้ เนื่องจากตนเองไม่มีที่ดินทำกิน ทุกวันนี้ที่อยู่อาศัยยังต้องอาศัยพื้นที่ของฝ่ายภรรยา

นอกจากนั้นในยุคที่เชียงแสนเริ่มเปิดเมืองท่าเพื่อทำการค้าชายแดน ชาวอาข่าดอยสะเกี๊ยะ เริ่มไปเป็นกรรมกรแบกของที่ทำเรือเชียงแสน เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2539-2540 เมื่อมีเรือจีนขึ้นมาเทียบท่าเชียงแสนใหม่ๆ และเพิ่มจำนวนมากขึ้น ในปี 2542-2543 ประมาณ 20-30 คน และค่อยๆ ลดลงเนื่องจากมีกรรมกรมาจากถิ่นอื่นมากขึ้น จนถึงปี 2547-2548 เหลือกรรมกรเพียง 3 คน การไปรับจ้างแบกของรายได้ดีกว่าการทำงานรับจ้างในหมู่บ้าน หรือการทำงานก่อสร้างซึ่งจะได้รับวันละ 80 -120 บาท แต่คนอาข่าที่เลิกทำอาชีพแบกของเพราะยังมีที่ดินพอทำกินอยู่บ้าง

นายหล่อโด้ และอาซือ ทั้ง 2 คน ได้กล่าวเสริมว่าเป็นกรรมกรแบกหามที่ทำเรือเชียงแสน ตั้งแต่ปี 2540 เป็นเวลา 7-8 ปีแล้ว ปัจจุบันก็ยังเป็นกรรมกรที่ทำเรือเชียงแสน ทำงานในลักษณะรับเหมาขนถ่ายสินค้าจากจีนและสินค้าไทย บางวันที่โชคร้ายได้รับเงินเฉลี่ย 100-200 บาท โชคดีได้รับเงินเฉลี่ย 300 บาท การที่มาเป็นกรรมกรทำเรือเชียงแสน เนื่องจากไม่มีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเอง จำเป็นต้องมาหาเงินไปเช่าที่นาเพื่อปลูกข้าวไว้บริโภค นายหล่อโด้ กล่าวเพิ่มเติมว่าเคยเป็นกรรมกรทำเรือตั้งแต่เริ่มแรกที่มีเรือสินค้าจากจีนเทียบท่า ตอนนั้นมีกรรมกรจากดอยสะเกี๊ยะ ประมาณ 20-30 คน มาเป็นกรรมกรที่ทำเรือ ในระยะแรกๆ ได้รายได้ดีมาก บางครั้งเฉลี่ย 400-500 บาทต่อคนต่อวัน หลังจากทำงานได้ 1 ปีกว่าๆ รายได้เริ่มลดลงมาเรื่อยๆ เนื่องจากนายทุนต้องการจ้างแรงงานต่างด้าวจากประเทศพม่าเข้ามาแทนที่ ด้วยเหตุผลว่ากลุ่มแรงงานต่างด้าว ยอมรับค่าจ้างในอัตราที่ถูกกว่าคนไทย กลุ่มกรรมกรจากดอยสะเกี๊ยะ จึงต้องเปลี่ยนเป็นอาชีพรับจ้างอื่นๆ

11. สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาชุมชนอาข่าที่ดอยสะเกี๊ยะ ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน ได้ค้นพบปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน สามารถสรุปเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้ 1) การสูญเสียที่ดินทำกินและปัญหาการขาดแคลนน้ำ 2) ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ 3) การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตและการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจตัวใหม่โดยจะกล่าวรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

1. การสูญเสียที่ดินทำกิน และปัญหาการขาดแคลนน้ำ

โดยเฉพาะการสูญเสียที่ดินทำกิน โดยเฉพาะในช่วง ปี พ.ศ.2532 เป็นปีที่มีการซื้อขายที่ดินมากที่สุด ทั้งที่นา ที่ไร่ ที่สวน และที่ดินในเป็นเขตป่าต้นน้ำลำธาร ป่าสงวน เนื่องจากเป็นยุคที่เศรษฐกิจเฟื่องฟู สมัยพลเอก

ชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี การขายที่ดินจึงขายได้ราคาดีกว่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ดอยสะเกี๊ยะ จากการเก็บข้อมูลของทีมวิจัยพบว่าในช่วงนั้นมีการขายที่นา 26 ไร่ ที่ไร่ 896.1 ไร่ และพื้นที่อยู่อาศัย 8.1 ไร่

จากการศึกษาพบว่าสาเหตุประการหนึ่งที่เป็นตัวเร่งในการสูญเสียที่ดินของคนในชุมชนคือ ชาวบ้านไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินตามกฎหมาย และระบบการผลิตเป็นระบบแบบไร่หมุนเวียน เมื่อในยุคที่ดินมีราคาขายได้ ชาวบ้านเจ้าของที่ดินจึงต้องรีบขายที่ดินที่ตนเองทำกินอยู่เพราะหากไม่ขาย หากไม่ได้ทำกินที่ดินผืนนั้นแล้วจะเสียสิทธิ์ในการขายที่ดิน

ปัญหาการขาดแคลนน้ำ เนื่องจากดอยสะเกี๊ยะมีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสลับกับเนินเขา มีแหล่งน้ำลำห้วยถึง 24 ห้วย ปัจจุบันปริมาณน้ำในลำห้วยได้ลดลงมาก บางลำห้วยแห้งขอด เหลือเพียง 5-6 ลำห้วยเท่านั้นที่มีน้ำไหลตลอดปี ปัญหาการขาดแคลนน้ำเกิดจากมีการนำน้ำไปใช้ในการผลิตมากขึ้น โดยเฉพาะการทำสวนส้ม ปัญหาการขาดแคลนน้ำเริ่มในปี พ.ศ.2540 และโดยเฉพาะในปี พ.ศ.2547 ขาดแคลนน้ำถึง 5 เดือน ติดต่อกัน คนในชุมชนต้องซื้อน้ำดื่มจากนอกชุมชน มาประมาณ 3-4 ปีแล้ว

2. ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ (ป่าไม้)

โดยเฉพาะปัญหาความเสื่อมโทรมป่าไม้และสัตว์ป่า ลดจำนวนลงตามสภาพการใช้ใช้ที่ดินการจับจองที่เพิ่มมากขึ้นอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด สาเหตุการขายที่ดินให้กับนายทุนทั้งภายในและภายนอก ที่ดินเหล่านั้นจึงตกเป็นกรรมสิทธิ์ของนายทุน ชุมชนไม่มีสิทธิในการจัดการ จึงต้องตกอยู่ในสภาพที่ถูกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตร ส่งผลให้สภาพป่าเสื่อมโทรมลง อีกทั้งยังเป็นการทำลายที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าต่างๆ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ อีเห็นที่เมื่อก่อนพบเป็นจำนวนมาก แต่ปัจจุบัน ไม่สามารถพบเห็นได้ในป่าดอยสะเกี๊ยะอีกเลย

3. ปัญหาการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตและการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ ในอดีตการทำเกษตรเป็นไปเพื่อการยังชีพเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงเริ่มเกิดขึ้นเมื่อมีการเพาะปลูกเริ่มตอบกระแสของเศรษฐกิจจากภายนอก ข้าวโพด มันสำปะหลัง เริ่มเข้ามาเกษตรกรต้องใช้พื้นที่ทำการเกษตรเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเพื่อยังชีพ เปลี่ยนไปเป็นเพื่อขาย เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พื้นที่ถูกบุกรุกมากขึ้นเกินกำลัง มีการจับจองพื้นที่เมื่อในอนาคตข้างหน้าอีกด้วย ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องอาศัยการเช่าที่ดินจากนายทุน ซึ่งไม่คุ้มค่ากับการลงทุนทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว (การเช่าที่ จะต้องเสียค่าเช่าที่ เป็นข้าว 5-8 ถัง ต่อไร่) จำนวนการเช่าที่นาทั้งชุมชน จากการสำรวจของทีมวิจัย พบว่า มีการเช่าที่นา ประมาณ 349 ไร่ 2 งาน ค่าที่ไร่ 74 ไร่ 3 งาน จากการที่เคยมีวิถีชีวิต ที่พึ่งพาอาศัยระหว่างเพื่อนบ้านด้วยกันและธรรมชาติ กลับกลายเป็นต้องดำรงชีวิตขึ้นอยู่กับกระแสภายนอกมากขึ้น

และในปัจจุบัน การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ ในกระแสด้านพัฒนาเศรษฐกิจชายแดน มีการส่งเสริมการปลูกยางพารา เพื่อส่งขายให้กับจีน ที่ดินที่เป็นของนายทุนที่ชาวบ้านขายไปตั้งแต่ยุคพลเอกชาติชาย นายทุนเริ่มเข้ามาใช้ประโยชน์โดยการปลูกเศรษฐกิจตัวใหม่นี้ บางพื้นที่มีการซื้อที่ดินเพิ่มเติม ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนได้น้อยลง ทางเลือกในการดำรงชีวิตจึงมีไม่มากไปกว่าการลงมาเป็นแรงงานรับจ้างตามที่ต่างๆ และที่ท่าเรือเชียงแสน

3. ข้อมูลพื้นฐานตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

สภาพทั่วไป ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ

ตำบลบ้านแซวอยู่ห่างจากอำเภอเชียงแสนไปทางทิศตะวันออก ระยะทาง 10 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดเชียงราย 74 กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศพื้นที่ส่วนมากเป็นภูเขา มีที่ราบตามเชิงเขาและที่ราบลุ่มแม่น้ำกกและแม่น้ำโขงซึ่งเป็นเส้นกันพรมแดนระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับกับที่ราบระหว่างหุบเขา ที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำกกและแม่น้ำโขงมีน้ำท่วมขังในฤดูฝน บ้านเรือนราษฎรส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบริมฝั่งแม่น้ำ และอีก 5 หมู่บ้านซึ่งเป็นชาวไทยภูเขาตั้งอยู่บนภูเขาสูงด้านทิศใต้ของตำบลในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ มีพื้นที่ทั้งตำบลประมาณ 200 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 130,625 ตารางกิโลเมตร

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ สปป.ลาว และตำบลแม่เงินอำเภอเชียงแสน
ทิศใต้	ติดต่อกับตำบลโชคชัย กิ่งอำเภอดอยหลวง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับตำบลแม่เงิน อำเภอเชียงแสน และตำบลสถาน อำเภอเชียงของ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับตำบลหนองปากอ กิ่งอำเภอดอยหลวง และตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน

ประชากร/รายชื่อผู้นำชุมชน

ที่	ชื่อหมู่บ้าน	ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม	ผู้ใหญ่บ้าน
1	บ้านแซว	210	323	342	665	นายบุญธรรม จันทราพูน
2	บ้านทุ่ง	178	404	443	847	นายก้วน แก้ววันดี
3	บ้านท่าขันทอง	148	269	305	594	นายเสถียร บุญปก
4	บ้านป่าไร่หลวง	154	640	368	987	นายอุดมกิจ แซ่ฟุ้ง
5	บ้านป่าตึง	283	702	759	1,461	นายคำ ทอนทรัพย์
6	บ้านเกาะผาคำ	55	102	112	214	นายประวิทย์ จันทรังษี
7	บ้านสบกก	97	201	176	377	นายพูน แก้วดำ
8	บ้านสวนดอก	61	116	102	218	นายจรูญ เสมาทอง
9	บ้านห้วยกวีาน	74	213	241	472	นายน้อย แซ่จ้าว
10	บ้านสันทรายกองงาม	230	505	482	987	นายสมศักดิ์ แก้วดำ
11	บ้านแม่แอบ	426	1,299	1,420	2,719	นางพรทิพย์ ผาติเกษมสันติ
12	บ้านห้วยช้อยหล่อ	84	193	216	409	นายพิทักษ์ ไอลาม
13	บ้านห้วยน้ำเย็น	58	157	161	318	นายเกาว่า แซ่ลี
14	บ้านแซวกกลาง	119	226	250	476	นายสมพร แก้วดำ
15	บ้านห้วยกวีาน	45	68	83	151	นายโสภณ ไทยใหม่
รวมทั้งหมด		2,222	5,435	5,460	10,895	ความหนาแน่นเฉลี่ย 50 คน/ตร.กม.

ที่มา: ปรับปรุงจากแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2548-2550) อ.บต. บ้านแซว อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

ด้านเศรษฐกิจ

ประชากรในเขตพื้นที่ตำบลบ้านแซวส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย และรับจ้าง ประกอบด้วยการทำนาข้าวตามที่ราบเชิงเขาที่ราบริมฝั่งแม่น้ำกกและแม่น้ำโขง การทำสวนส้มเขียวหวาน ลำไย และ ลิ้นจี่ การปลูกพืชผัก การทำไร่ข้าวโพด และการค้าขายส่วนใหญ่เป็นร้านขายของชำ การค้าขายพืชเศรษฐกิจ/อุตสาหกรรมในครัวเรือนมีน้อย รายได้เฉลี่ยของราษฎร ประมาณ 15,000 บาท/ปี

ผลผลิตของพืชเศรษฐกิจของตำบลบ้านแซว

ที่	พืชเศรษฐกิจ	พื้นที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย(กก/ไร่/ปี)
1	ข้าวนาปี	5,898	555
2	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	3,582	650
3	มันสำปะหลัง	-	-
4	ถั่วเหลือง	1,513	300
5	ถั่วลิสง	150	600
6	ยาสูบ	741	680
7	ผักกาดเขียวปลี	280	3,000
8	ไม้ผล	-	-
9	ลิ้นจี่	-	-
10	ลำไย	-	-
11	ส้มเขียวหวาน	3,000	-

ที่มา : ศูนย์ข้อมูลการศึกษาชนออกโรงเรียน อำเภอเชียงแสน

การศึกษา

มีโรงเรียนประถมศึกษาจำนวน 7 แห่ง และโรงเรียนจีนระดับประถมศึกษาที่บ้านแม่แอบ 1 แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษา 3 แห่ง

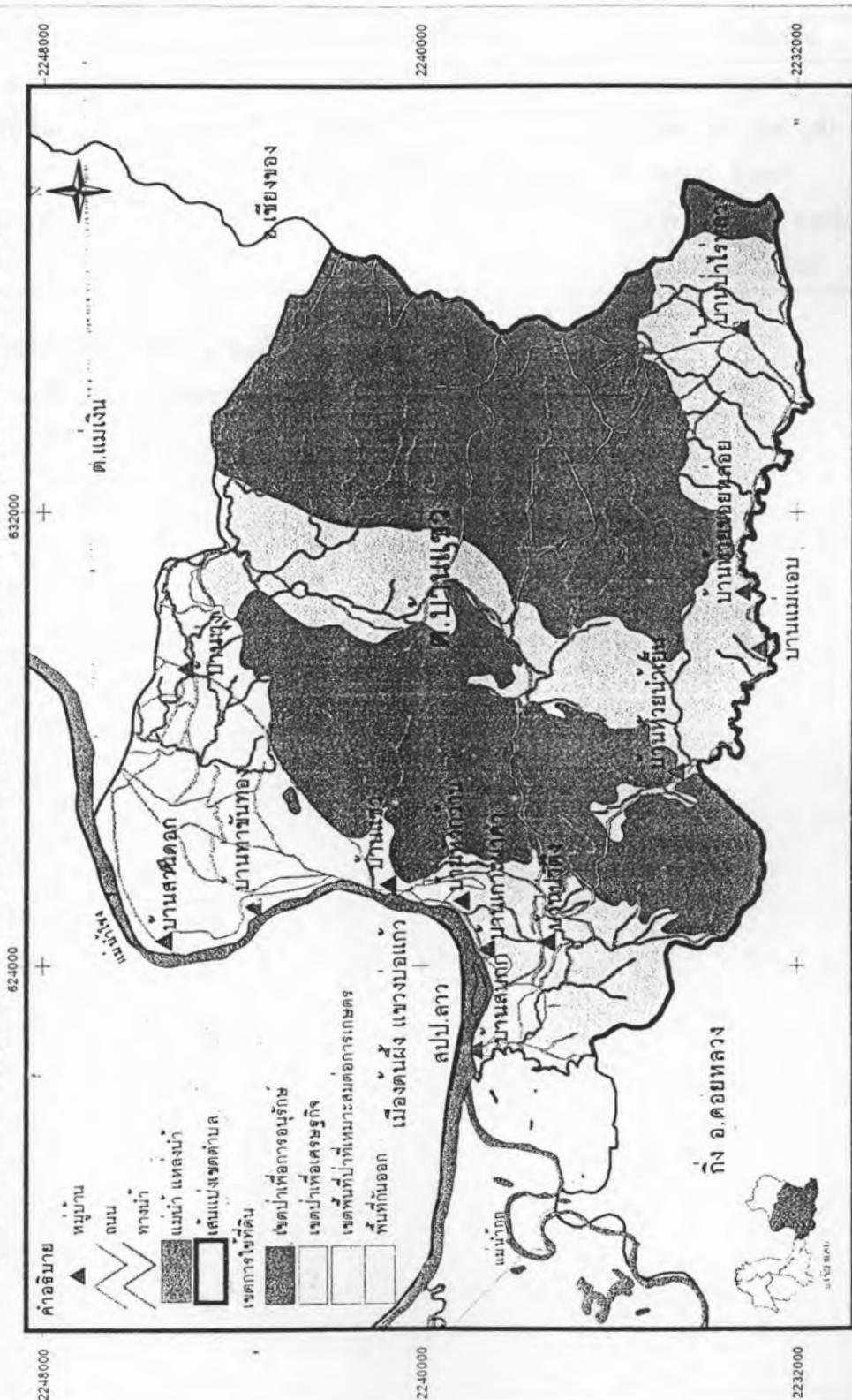
สถาบันและองค์การศาสนา

มีวัดและสำนักสงฆ์ 11 แห่ง ศาลเจ้า 2 แห่ง และโบสถ์ 5 แห่ง

สาธารณสุข และหน่วยบริการประชาชน

มีสถานอนามัยประจำตำบล 2 แห่ง สถานพยาบาลเอกชน 3 แห่ง สถานีตำรวจชุมชน 1 แห่ง หน่วย อพปร. 1 แห่ง หน่วยตำรวจตระเวนชายแดน 1 แห่ง และหน่วยทหารพราน 1 แห่ง

แผนที่การวางแผนการใช้ที่ดินในเขตป่า ต.บ้านแซว อ.เวียงแสน

โครงการจัดการชุมชนเพื่อการพัฒนาเฉพาะพื้นที่ อ.เวียงแสน
 พ.ร.อ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

ด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรน้ำ

ที่	ลำนํ้าธรรมชาติ	ลำห้วย/บึง/หนอง	แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น
1	แม่น้ำกก	-ลำห้วย ลำน้ำ จำนวน 18	-ฝาย 10 แห่ง
2	แม่น้ำโขง	สาย -หนองบึง จำนวน 6 แห่ง	-บ่อน้ำตื้น 205 แห่ง -บ่อโยก 8 แห่ง -ประปาหมู่บ้าน 8 แห่ง -ประปาภูเขา 4 แห่ง

ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ในพื้นที่

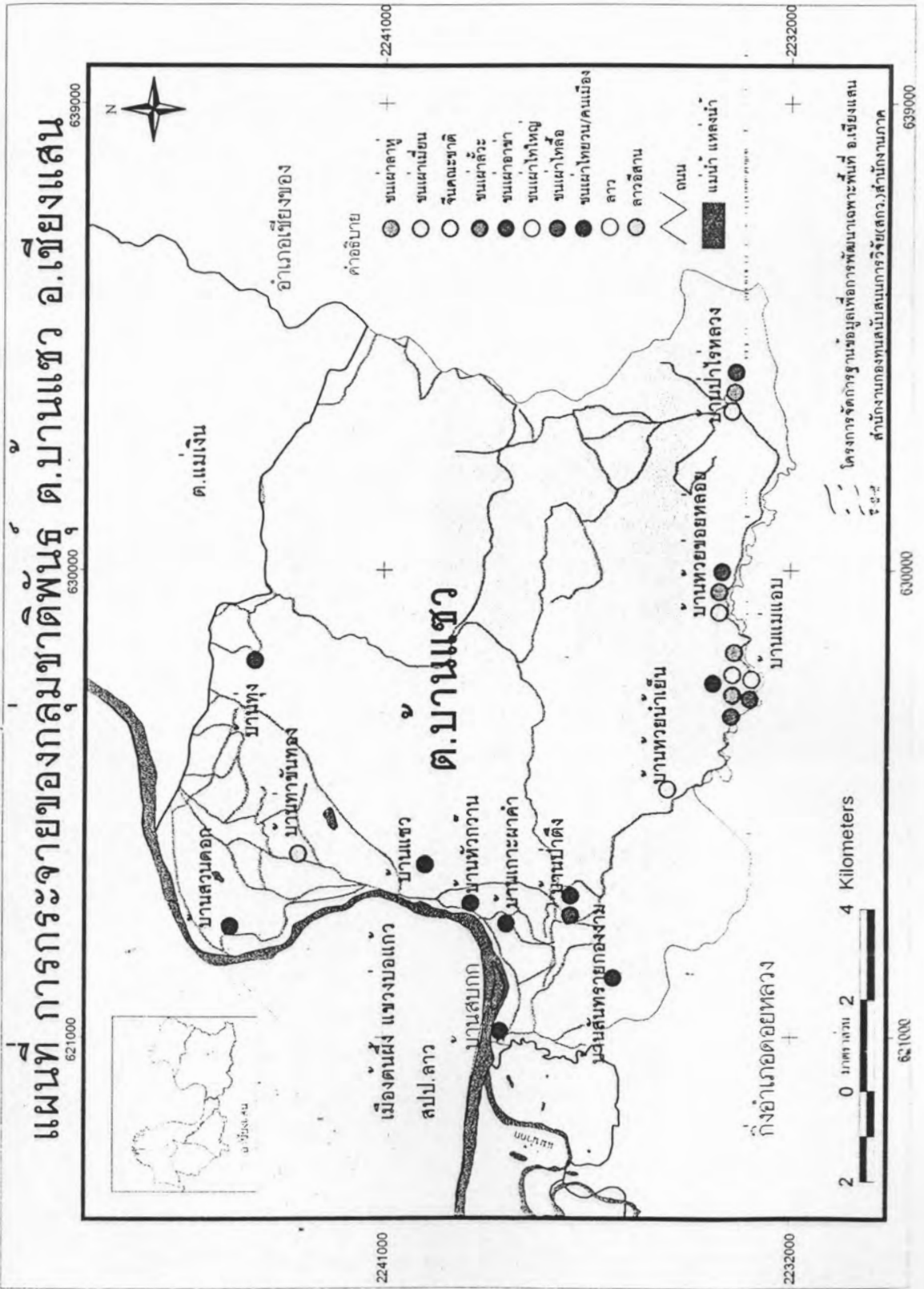
-ป่าไม้ (ป่าสงวนแห่งชาติ) 50,000 ไร่

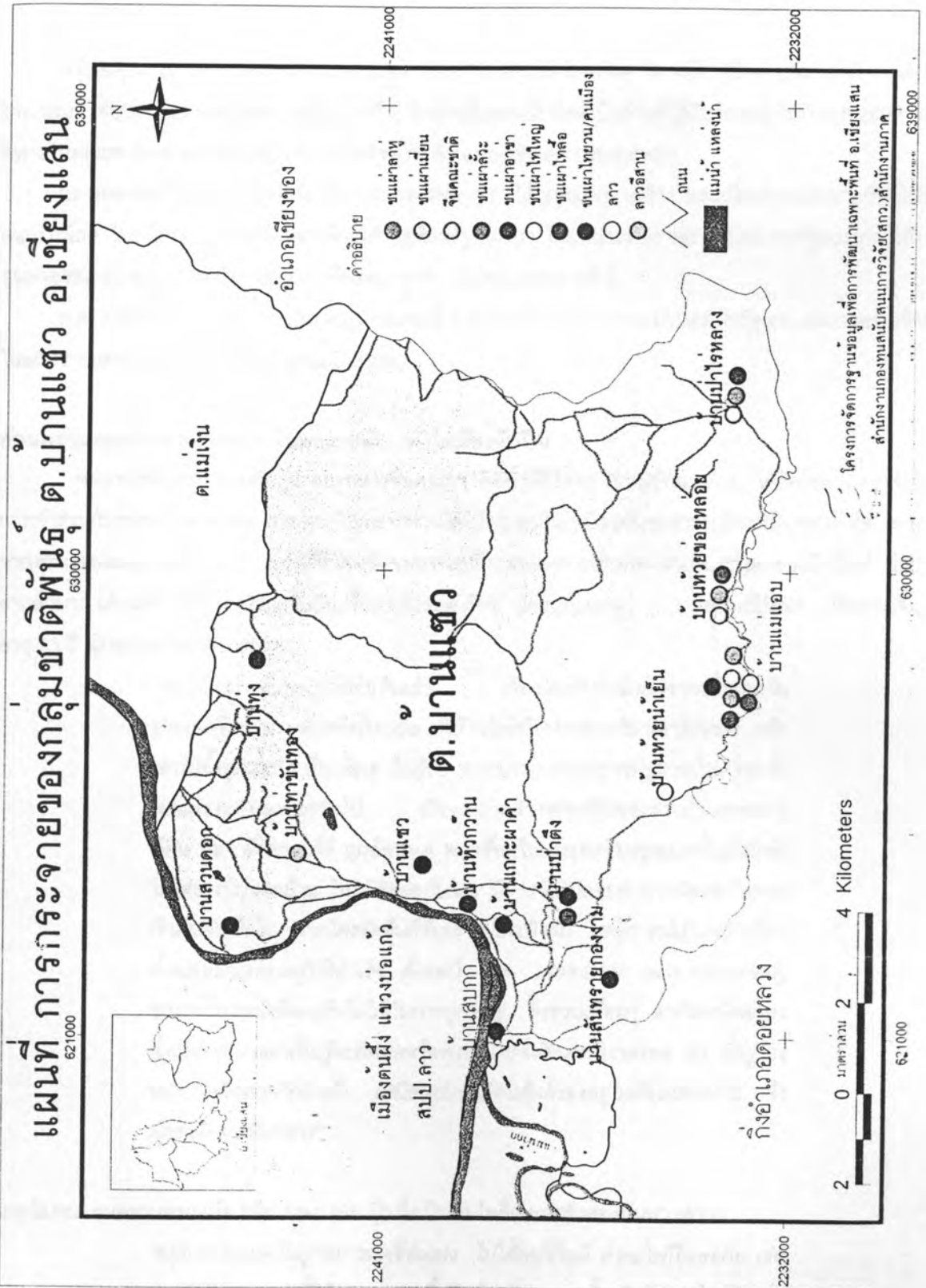
-น้ำตก 3 แห่ง

กลุ่มชาติพันธุ์ของคนตำบลบ้านแซว

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	กลุ่มชาติพันธุ์
1	บ้านแซว	ไทยยวน
2	บ้านทุ่ง	ไทยยวน
3	บ้านท่าขันทอง	ลาวอีสาน
4	บ้านป่าไร่หลวง	เย้า/อาข่า/ลาหู่/ปะล่อง
5	บ้านป่าดิง	ไทยยวน/ไทยลื้อ
6	บ้านเกาะผาคำ	ไทยยวน
7	บ้านสบกก	ไทยยวน
8	บ้านสวนดอก	ไทยยวน
9	บ้านห้วยกว๊าน	เย้า
10	บ้านสันทรายกองงาม	ไทยยวน
11	บ้านแม่แอบ	จีนคณะชาติ
12	บ้านห้วยข่อยหล่อ	เย้า/อาข่า/มูเซอ
13	บ้านห้วยน้ำเย็น	เย้า
14	บ้านแซวกลาง	ไทยยวน
15	บ้านห้วยกว๊าน	ไทยยวน

ที่มา : ศูนย์การศึกษาชนออกโรงเรียน อำเภอเชียงแสน

**กรณีศึกษาประวัติศาสตร์และความหลากหลายทางชาติพันธุ์ บ้านแม่แอบ
ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย**

จากเหตุการณ์สงครามกลางเมืองระหว่างทหารจีนก๊กมินตั๋ง นำโดยเจียง ไค เช็ก กับทหารจีนคอมมิวนิสต์ นำโดย เหมา เจ๋อ ตุง ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งฝ่ายจีนคอมมิวนิสต์เป็นฝ่ายที่ได้รับชัยชนะ ในปี พ.ศ.2492 กลุ่มทหารจีนคณะชาติและพลเรือน หนีเข้ามาในรัฐฉาน ด้านเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า

กองพลทหารจีนคณะชาติกลุ่มนี้ เรียกว่า "กองพล 93" ได้ถูกพม่ากวาดล้าง และเนื่องด้วยนโยบายยับยั้งลัทธิคอมมิวนิสต์ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ของสหรัฐอเมริกา โดยหน่วยสืบราชการลับของสหรัฐอเมริกา ให้การดูแลกองพล 93 แปรสภาพเป็น "กองทหารจีนคณะชาติ" นำโดยนายพล หลี่ มี

พ.ศ. 2496 มีการจัดกองกำลังใหม่ในรูปกองพลที่ 1-5 ยินหยัด ต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ ในรัฐฉาน และถอยร่นเข้ามาในแถบชายแดนประเทศไทยเมื่อประมาณ ปี 2504

ย้อนความทรงจำของอดีตทหารจีนคณะชาติ : ทำไมต้องจับปิ่น

จากการจัดเสวนากลุ่มกับผู้นำของทหารจีนคณะชาติที่ยังมีชีวิตอยู่ในหมู่บ้านแม่แอบ ได้ย้อนความทรงจำของการเข้าร่วมกับทหารจีนคณะชาติ ซึ่งทหารจีนหลายท่านได้ให้ความเห็นเหมือนกันของการเข้ามาเป็นทหาร คือ ถูกกดขี่จากทหารของเหมา เจ๋อ ตุง และวิถีชีวิตหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ มีความยากลำบาก แร้นแค้น จึงต้องหนีและจับปิ่นเพื่อเอาตัวรอด ดังที่ นายบุญธรรม แดนมณีรัตน หรือจางเงินดำ อายุ 73 ปี ผู้กองกองร้อย 5 เล่าว่า

"ตอนที่เหมาเจ๋อตุงปฏิวัติสำเร็จแล้ว เจียงไคเช็คก็หนีออกจากประเทศจีน ประเทศจีนกับเกาหลีเหนือก็รบกัน ที่บ้านใครมีอะไรทหารก็มาเอาไปหมด เพื่อเอาไปซื้ออาวุธเปิด ปืนเพื่อเอาไปสู้รบ ทหารเหมาเจ๋อตุงมาข่มขู่ชาวบ้าน รวมทั้งพ่อแม่ของตัวเองก็ถูกจับไป มีการกวาดล้างทรัพย์สินของชาวบ้านทุกอย่างที่ดิน ที่นา ที่พอขายได้ ถูกยึดหมด พวกที่อยู่ในประเทศจีนอยู่ขณะนั้นถูกกักขังไม่ให้ออกไปนอกบ้าน ไม่ให้ติดต่อกับใคร มีการจับไปสอบสวนว่าติดต่อกับพวกก๊กมินตั๋งหรือไม่ หากใครขัดขืนก็จับเอาไปยิงเป้าก็มี เหตุการณ์เป็นอย่างนี้มาตั้งแต่เหมาเจ๋อตุงปฏิวัติสำเร็จ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493-2497 (ค.ศ.1950-1954) ขณะที่เรียนหนังสืออยู่รับไม่ได้กับการถูกข่มขู่ จึงชวนเพื่อนๆ พากันหนีออกมา ซึ่งเมื่อออกมาแล้วก็ไม่มีใครติดต่อหรือพึ่งพาใครจึงติดต่อกับกองพล 93 ที่อยู่ข้างนอก หรือพวกก๊กมินตั๋ง เหมือนกับว่ามีคนคุ้มครองอยู่ไม่ต้องกลัวอะไร จึงตัดสินใจมาเป็นทหาร"

นายโสมณ ขมความสวย หรือ หลี่อ่ายพวง (55 ปี) ซึ่งเป็นคนไทลื้อ จากสิบสองปันนา เล่าว่า

"อยู่ทางประเทศจีนถูกทหารกตจีข่มเหง ไม่ได้อยู่ดีกินดี ทำอะไรก็ไม่พอกิน เช่นว่า วันนี้ทำงานเท่านี้ได้คะแนนเท่านี้ กินข้าววันละ 1 มื้อ กินไปเท่าไรก็จะถูก

หักคะแนน เหมือนถูกหักคะแนนความประพฤติ ทำอะไรไม่เป็นของตัวเอง
กลางค้ำกลางคั่นก็ต้องทำงาน ทำไรทำสวน ทำไม่เสร็จก็ต้องทำให้เสร็จ”

นายพิชิต แดนเดือนเพ็ญ (56 ปี) ได้เล่าเสริมว่า

“ในตอนแรกที่เหมาเจ๋อตงยังทำการปฏิวัติไม่สำเร็จ มีการเอาใจประชาชนที่เป็น
ชาวนา เช่น ที่บ้านไหนไม่มีน้ำ ทหารก็จะไปให้ทหารตักน้ำมาให้ เป็นการดึงเอา
หัวใจชาวนา แต่พอเมื่อทำการปฏิวัติเสร็จแล้วก็เปลี่ยนมาทำอีกอย่างหนึ่ง คน
ที่ทนไม่ได้ก็เลยหนีออกมา ถ้าไม่หนีก็ไม่รู้ว่าจะตายเมื่อไหร่ แล้วจะเลือกปฏิบัติ
ดีแต่กับคนจนเท่านั้น คนที่มีฐานะหน่อย บ้านพอมีเงินทอง เขาก็เอาพวกมา
ปล้น มาเอาของบ้าง คนรวยเวลาเห็นพวกทหารเหมาเจ๋อตงถึงกับต้องก้มหัว
เท่าที่มานี้ไม่มีใครรู้สึกจงรักภักดีกับเหมาเจ๋อตงเลย”

ภาพจากความทรงจำของเหล่าทหารจีนทั้งหลายจึงสะท้อนการกดขี่ ของจีนคอมมิวนิสต์
และต้องหนีเพื่อเอาชีวิตรอด

ช่วงที่ออกจากเมืองจีน ปี พ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954)

จางเจิ้นดำ หรือนายบุญธรรม แดนมนิรัตนา ได้เล่าเกี่ยวกับเส้นทางการเดินทางเพื่อสมัครเป็นทหารจีน
ก๊กมินตั๋งว่า ขณะที่เขานักศึกษาอยู่ในขณะนั้นตัดสินใจเดินทางเข้าร่วมเป็นทหารตามคำแนะนำของอาจารย์ใหญ่ที่สอน
อยู่ในโรงเรียนขณะนั้น โดยอาจารย์ใหญ่บอกว่าให้เดินทางมาทางสิบสองปันนาเข้าพม่า ซึ่งอาจารย์ใหญ่คนนี้ก็รวบรวม
นักศึกษา ชาวบ้านที่กล้าๆ ออกเดินทางมาตามหากองทัพ 93 ออกเดินทางมาเป็นจำนวนกว่าร้อยคนได้ ขณะนั้นมีนาย
พลหลี่ หมิง มาจากฮ่องกงจะมาจับพวกที่เดินทางออกมา นายทหารที่สหรัฐอเมริกามาช่วยในตอนที่รบกับ
เกาหลีเหนือทางด้านมณฑลยูนนานอย่างไม่เปิดเผยอยู่ประมาณ 2 เดือน แต่กำลังสู้ไม่ไหว สุดท้ายจึงถอนทัพออกมา
ร่วมกับกลุ่มกองทัพ 93 ตอนที่อยู่ที่ประเทศพม่า มีนายพลหลี่หมิงเป็นผู้นำมาจากฮ่องกง นายพลตัวน ชี เหวิน ขณะนั้น
ยังไม่ได้มาเข้าร่วม

คนที่หนีออกมาส่วนมากเป็นคนที่ค่อนข้างมีฐานะดี เพราะเป็นพวกที่ทหารคอมมิวนิสต์เข้าข่มขู่ก่อนกลุ่มอื่น
เมื่อออกมาจากประเทศจีนแล้วทุกคนยึดถืออุดมการณ์ร่วมกันว่า จะต้องกลับไปอีกเพื่อไปเอาประเทศจีนกลับมาให้ได้
เมื่อมาอยู่กับกองทัพ 93 แล้ว ในกองทัพจะมีกฎระเบียบเข้มงวดเพื่อป้องกันการหนีทหาร จะมีการลักภาษาจีนไว้ที่
โคนแขนขวา ของทหารทุกคนเพื่อบ่งบอกความเป็นทหารจีนก๊กมินตั๋ง

ขณะที่อยู่ในพม่าตั้งฐานอยู่ที่เชียงตุง แต่เป็นในป่าเขาลึก เรียกว่า “เมืองสาต” ซึ่งเป็นที่ทำการของกองทัพ ซึ่งที่
ทำการกองทัพจะมีโรงเรียนฝึกทหาร มีกิจกรรมการฝึกที่เกี่ยวข้องกับการสู้รบ ฝึกอาชีพ ฝึกเรื่องการเงิน จากนั้นเริ่มเปิด
สนามบิน เมื่อรวบรวมกองกำลังได้มากขึ้น ได้ส่งข่าวสารไปไกลถึงไต้หวัน นายพลเจียงไคเช็ค จึงส่งคนมาช่วยฝึกทหาร
ในช่วงนั้นเองที่ทหารก๊กมินตั๋งเริ่มมีเงินเดือน

ตอนที่อยู่เมืองสาต การสู้รบจะเป็นการสู้รบกับทหารพม่าเสียส่วนใหญ่เพื่อต้องป้องกันตัวเอง และเพื่อความ
อยู่รอดของกองทัพ สาเหตุที่ต้องรบกับพม่าก็เนื่องจากพม่าก็ต้องการขับไล่ทหารก๊กมินตั๋งซึ่งเสมือนกองกำลังทหารพลัด
ถิ่นไม่ให้อยู่ในประเทศของเขา

ปี 2495 ประมาณเดือนมีนาคม รัฐบาลพม่าเอาเรื่องพวกก๊กมินตั๋ง "กองกำลังทหารพลัดถิ่น" ไปร้องเรียนให้กับองค์การสหประชาชาติ จนมีผลให้ทางรัฐบาลไต้หวันต้องเอาเครื่องบินมารับทหารจีนที่เหลืออยู่กลับไต้หวัน การถอนกำลังครั้งนั้น เป็นการถอนกลับเพียงบางส่วน แต่ไม่ทราบจำนวนเท่าไร

นายพิชิต แดนเดือนเพ็ญ (56 ปี) เล่าว่า

"ในครั้งนั้นใครอยากกลับก็กลับ และครั้งที่สอง เมื่อประมาณปี 2503 ห่างจากครั้งแรก 8 ปี ส่วนพวกที่ไม่กลับเพราะคิดว่า ถ้าไปอยู่ที่ไต้หวันนั้นจะไปอยู่กันอย่างไร เกาะเล็กแค่นั้นจะไปอยู่กันได้อย่างไร กลัวว่าเกาะจะจมลงไป แต่ทางไต้หวันก็ไม่ได้มีข้อบังคับว่าจะต้องกลับไปทุกคน ใครสมัครใจกลับก็กลับ พวกที่อยู่ทางนี้ CIA อยู่เบื้องหลัง และไม่อยากให้เราที่ยังอยู่ตัดสินใจกลับไต้หวัน เพราะต้องการให้อยู่เพื่อจะได้รู้ข่าวความเคลื่อนไหวของพวกคอมมิวนิสต์"

หลังจากที่กองกำลังบางส่วนถอนทัพกลับ กองกำลังที่ยังคงเหลือ ก็ยังตั้งฐานทัพอยู่ในพม่า และยังได้เงินเดือนจากการเป็นทหาร 30 บาท ต่อเดือน มีข้าว อาหาร เสื้อผ้า รองเท้า แจกเป็นสวัสดิการให้ไม่ต้องเสียเงิน เนื่องจากยังมีเงินสนับสนุนจาก CIA และทางไต้หวันอยู่

ชีวิตการเป็นทหาร ขณะอยู่ในกองทัพมักพูดกันว่าคนที่เป็นทหารไม่ให้มีภรรยา เพราะว่าจะต้องทำงานต่อต้านคอมมิวนิสต์ พวกทหารที่มีครอบครัวจึงแอบมีอย่างลับๆ ซึ่งแต่ละคนก็มีภรรยาต่างเผ่ากันกับตนเกือบทั้งหมด เช่น ลานู อาฮา ไทใหญ่ เนื่องจากทหารจีนคณะชาติส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่บนดอยตามแนวชายแดน จึงไม่พ้นที่จะพบแต่สาวชาวคอยซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยเผ่าต่างๆ เท่านั้น กองทหารเหล่านี้อยู่ที่พม่ากว่า 11 ปี ทำมาหากิน ถึงเวลาต้องสู้รบก็รบ ยังไม่มีการค้าฝิ่น เมื่อไม่ได้อยู่ภายใต้การสนับสนุนของ CIA และรัฐบาลไต้หวันแล้วจึงเริ่มทำการค้าฝิ่น

ทหารจีนคณะชาติ : กองทัพพลัดถิ่นที่คอยแม่สลอง

ในปีพ.ศ. 2504 ทหารจีนก๊กมินตั๋ง ถูกกองทัพพม่า และจีน ผลักดันไม่ให้อยู่ในพม่าได้อีกต่อไป กองพลที่ 3 นำโดยนายพล หลี เหวิน ผาน และกองพลที่ 5 นำโดยนายพล ต้วน ซี เหวิน ได้หลบเข้าในชายแดนไทย ตั้งฐานที่มั่นที่บ้านถ้ำจ๊อบ อ.ฝาง และบ้านแม่สลอง อ.แม่จัน กองทหารของนายพลต้วน ซี เหวิน ตอนที่อยู่แม่สลองนั้น วิถีชีวิตของทหารไม่ได้ออกรบ แต่กองทัพยังคงต้องเดินด้วยท้อง ดังนั้นกองกำลังทหารพลัดถิ่นเหล่านี้จึงต้องหาเลี้ยงตนเอง โดยการค้าฝิ่น และรับจ้างเป็นกองคาราวานขนฝิ่น สาเหตุของการค้าฝิ่นเนื่องจากว่าต้องเลี้ยงกองกำลังให้อยู่รอด เพราะเป็นกองกำลังที่ค่อนข้างใหญ่ประมาณกว่าพันคน ต้องมีค่าใช้จ่ายต่างๆ ให้กับทหาร เช่น จ่ายเงินเดือนและสวัสดิการเสื้อผ้าต่างๆ รวมทั้งเงินที่ค่าการค้า ก็เพื่อนำไปซื้ออาวุธให้กับกองทัพ

การเดินทางไปซื้อฝิ่นเพื่อไปซื้อวัตถุดิบ กองทหารจีนคณะชาติ จะเปลี่ยนเวรหมุนเวียนกันไปเพื่อคุ้มครองคาราวานขนฝิ่น ทหารที่ไปซื้อฝิ่นจะได้เบียดเบียนจากการไปเสี่ยงภัยในครั้งนี้ด้วย โดยแหล่งที่ไปซื้อจะ เดินทางไปซื้อแถบ เชียงตุง ที่เมืองพง เมืองยาง เมืองแฉก บางครั้งเข้าไปถึงจีนแผ่นดินใหญ่ บางพื้นที่เป็นเขตของว้า ซึ่งจะมีอันตราขายสูง ฝิ่นที่ซื้อจะซื้อมาจากพวกชาวเขา โดยขนทองคำแท่งไปซื้อ ไปแลก แล้วแต่ชาวเขาเขาจะเรียกเป็นเงินอะไร ชาวเขาจะขายเป็น "จ้อย" ประมาณ 1.6 ชีด ราคาประมาณ 400 บาท เท่ากับทองคำ 1 บาท เวลาไปซื้อ ทหารก็จะคุ้มครองมาจนถึงคอยแม่สลอง มีบางครั้งที่ต้องปะทะกับทหารพม่า ที่เวลาขึ้นไปซื้อฝิ่นจะดึกชุมโจมตี หรือเวลาที่ขนฝิ่นกลับก็จะโจมตีเพื่อแย่งเอาฝิ่นไป ดังนั้นพวกทหารจึงต้องไปคุ้มครอง

จากคำบอกเล่าของนาย อติศทหารจีน ผู้ทำหน้าที่เป็นหน่วยข่าวกรอง ติดต่อสื่อสารวิทยุกับกองบัญชาการ เล่าปริมาณการค้าฝิ่นสมัยนั้นว่า

“ที่เก็บฝิ่นในขณะนั้น มีขนาดใหญ่มากมีอยู่ 5 คลังที่เก็บฝิ่น แต่ละคลังสามารถนำเอารถบรรทุกสิบล้อเข้าไปจอดได้นับสิบๆ คัน เหตุที่ต้องทำเช่นนี้ คือ มีความจำเป็นต้องเลี้ยงกองทหารให้มีความอยู่รอด รักษาสถานภาพเป็นกองกำลังทหารต่อไปได้ จึงจำเป็นต้องรับจ้างขนฝิ่นเพื่อนำเงินมาเลี้ยงกองทัพ”

การดำรงชีวิตที่ดอยแม่สลอง ทหารจีนสามารถมีครอบครัวได้แล้วอย่างเปิดเผย เป็นทหารก็อยู่ค่ายทหารเมื่อเสร็จงานแล้วก็กลับมาอยู่กับครอบครัว ค่อนข้างสบายกว่าที่อื่นๆ หลังจากนั้น สภาพการณ์ของประเทศไทย โดยเฉพาะทางภาคเหนือ ตกอยู่ภายใต้การควบคุมคามของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผ.ก.ค.) การแก้ปัญหาทหารจีนคณะชาติ กองบัญชาการทหารสูงสุด ของประเทศไทย ได้ร่วมกันแก้ไขปัญหโดยรักษาสัมพันธ์ภาพอันดีของทั้งฝ่ายพม่า และสาธารณรัฐจีน(ไต้หวัน) โดยไม่ได้มีการบีบบังคับผลักดันให้กองทหารจีนคณะชาติออกจากประเทศไทย แต่จงใจให้ไต้หวันเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบร่วมกัน กองทัพไทยเริ่มติดต่อให้ทหารจีนเหล่านี้ไปรบกับ ผกค. แลกกับสิทธิการอยู่ในแผ่นดินไทย ประกอบกับทหารจีนก็มิต้องต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อยู่แล้วจึงรับข้อเสนอนี้

ก่อตั้งชุมชนใหม่ : แม่แอบหมู่บ้านกันชนคอมมิวนิสต์

พ.ศ. 2513 นายพลต้วน ซี เหวิน ซึ่งเป็นผู้นำของทหารจีนคณะชาติ ชุดกองพลที่ 5 จึงได้รับการเจรจากับตัวแทนไทย นำโดย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด ในขณะนั้น ให้ทหารจีนกองพลที่ 5 ที่เหลือ ทำการปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ในแถบชายแดนไทย-ลาว-พม่า

ฝ่ายกองพลที่ 5 ได้จัดตั้งชุดปฏิบัติการพิเศษไปปฏิบัติการบริเวณ ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ เนื่องจากเกิดสถานการณ์รุนแรงผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ลวงผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย คือ นายประยัต สมานมิตร และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ว่าจะขอเข้ามาอพยพตัวเข้ากับลอบสังหารที่หมู่บ้านห้วยกว๊าน ต.บ้านแซว อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

ดังนั้นทหารจีนจำนวนหนึ่งจึงได้รับคำสั่งให้เข้าทำการปราบปราม โดยทหารจีนชุดกองพลที่ 5 ได้ออกเดินทางจากยอดดอยแม่สลอง ในคำคืนวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2513 โดยจุดหมายแรกเริ่มปราบปรามจากอำเภอเชียงของ ฝู ห้วยหก ดอยยาว ดอยป่าแดง และแถบอำเภอเชียงแสน นำโดยนายพลจาง ผง เกา แต่ในตอนแรกที่มาอยู่นั้นอยู่ที่ห้วยเคื่อ ป่าไร่หลวง (อยู่ห่างจากบ้านแม่แอบในปัจจุบัน ประมาณ 1-2 กิโลเมตร) และที่เชียงของ บ้านหาดบ้าย ไม่มีฐานที่มั่นเป็นจริงเป็นจัง ผกค.อยู่ที่ไหนก็ต้องไปรบทำการกวาดล้างตรงจุดนั้น ทหารท่านหนึ่งเล่าว่านอนที่ห้วยเคื่อ 1 คืน ยังไม่ทันสว่างก็ต้องออกลาดตระเวน เจอ ผกค.ที่ไหน ก็ยิงตรงนั้นเลย ลาดตระเวนไปเรื่อยๆ และตั้งหมู่บ้านเป็นกองทหาร เหมือนหมู่บ้านกันชนคอมมิวนิสต์ กองทหารแนวหน้าเริ่มเข้ามาอยู่ที่แม่แอบเมื่อประมาณปลายปี พ.ศ. 2513 ทหารจีนแนวหน้าที่ได้รับการคัดเลือกก็เดินทางจากดอยแม่สลองเลย มีทหารมาก่อนมาประมาณ 200 คน ชาวบ้านและครอบครัวทหารยังไม่มีมาอยู่

สาเหตุที่มามีเลือกตั้งฐานทัพที่แม่แอบ หลังจากที่มีการเคลื่อนที่มาตลอด ที่ประชุมแล้วว่า

“เป็นความต้องการของรัฐบาลไทย เหมือนกับว่าเป็นหมากรุกที่ต้องการจับวาง ตรงไหนก็ต้องอยู่ตรงนั้น ตอนนั้นเลือกที่ตั้งไว้ 3 จุด คือ ที่ห้วยเคื่อ ที่แม่แอบ

และที่ดอนงาม แล้วให้พวกทหารเป็นคนเลือก ที่เลือกตรงจุดปัจจุบันนี้ก็คือ บ้านแม่แอบ เพราะว่า เป็นจุดที่มีความหนาที่บของต้นไม้มากที่สุด มองไม่เห็นอะไร เป็นจุดที่มีพื้นที่กว้างที่สุด โดยมีผู้กองกองร้อย 5 เป็นผู้มาร่วมสำรวจในตอนนั้นด้วย โดยการขึ้นฮิลคอปเตอร์ แล้วลงเดินสำรวจ มีน้ำ (แม่น้ำแอบ) มีพื้นที่กว้าง มีภูเขาล้อมรอบ มีป่าไม้หนาที่บ จึงเลือกพื้นที่บ้านแม่แอบปัจจุบันนี้"

หลังจากที่มาตั้งหมู่บ้านอยู่ที่บ้านแม่แอบ กิจกรรมที่ทหารจะต้องทำคือ ต้องมีการออกลาดตระเวน ปีสละ 2 ครั้ง โดยมีกำหนดระยะเวลาที่ไม่แน่นอน แล้วผู้นำทหารจีนที่ประสานกับรัฐบาลไทยจะสั่งมา โดยมีศูนย์บัญชาการใหญ่อยู่ที่ดอยแม่สลอง ทหารจีนต้องปฏิบัติงานอยู่ที่บ้านแม่แอบได้ประมาณ 5-6 ปี ก็กวาดล้างกลุ่ม ผกค. จนหมด ช่วงที่ไม่ได้ออกลาดตระเวนก็ทำมาหากินไปตามปกติ ทำไร่ทำสวน ขายของเล็กๆ น้อยๆ เริ่มทำสวนลิ้นจี่ที่เป็นแปลงรวมเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2516-2517 ทหารไทยเป็นผู้นำมาให้ปลูก ในตอนแรกพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นายกรัฐมนตรีขณะนั้นนำเอาพันธุ์ชา และกาแฟ มาจากไต้หวันมาให้ทดลองปลูก แต่ไม่ได้ผล จึงนำเอาลิ้นจี่มาปลูกแทน ได้ผลผลิตก็นำเอาเงินมาเป็นกองกลางของชุมชน และจัดสรรเป็นค่าจ่ายต่างๆ ของชุมชนตามความข้อตกลงของคณะกรรมการหมู่บ้าน

เริ่มแรกที่มาอยู่ รัฐบาลไทย ตั้งตรงนี้เป็นกอง บก.04 ปลูกบ้านให้ทหารทั้งหมด 30 หลัง และเริ่มมีชาวบ้านเข้ามาอยู่ด้วยทั้งที่เป็นครอบครัวและเป็นญาติ ชวนมาอาศัยอยู่ด้วยกัน มีการออกกฎว่า หนึ่งครอบครัวต้องมีทหาร 1 คน ใครต้องการที่จะสร้างบ้านอยู่ตรงไหนก็ตามใจ เริ่มตั้งแต่จุดที่เป็นสถานีอนามัยปัจจุบันลงมาถึงบ้านแม่หลวง แต่ไม่มีใครที่คิดว่าจะต้องอยู่ที่นี่ไปตลอด เพราะยังคิดว่าจะต้องยกทัพกลับไปแม่สลองอีก จึงไม่สนใจจับจองที่ทางอะไรเลย ตอนนั้นทางการก็เลี้ยงแค่ข้าวอย่างเดียว ซึ่งไม่พอเพียงกับครอบครัว อาหารการกินต่างๆ ซื้อกินที่บ้านแซว ข้ามไปทางฝั่งลาวบ้าง ข้าวสารที่ทางการเอามาให้ก็ต้องเดินลงไปขนมาไว้รวมกันที่บ้านแล้วเอามาแบ่งกันในชุมชน พวกน้ำมัน หมู เนื้อ ของใช้จำเป็นบางอย่างก็ต้องลงเรือลงไปซื้อถึงที่อำเภอเชียงแสน โดยขึ้นที่ท่าเรือที่บ้านเกาะผาคำ เพราะว่าที่บ้านแซวไม่มีขาย ตอนนั้นพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ที่บ้านห้วยข่อยหล่อย ห้วยน้ำเย็น ก็มีบ้านเรือนตั้งไม่กี่หลังบ้านแซวจึงเป็นชุมชนที่ใหญ่ที่สุดในตอนนั้น

มีคนบ้านแซวขึ้นมาค้าขายของชำเล็กๆ น้อยที่บ้านแม่แอบนี้ด้วย การเจ็บป่วยก็รักษาตนเอง ใช้สมุนไพรบ้าง ถ้าอาการหนักก็เรียกให้ฮิลคอปเตอร์ มารับไปโรงพยาบาลที่ในเวียงเชียงแสน การทำคลอดสามารถทำกันเองได้ในชุมชน

ย้อนความทรงจำเมื่อออกรบ

สมรภูมิรบที่ห้วยหก ปลายปี พ.ศ. 2513 ทหารจีนคณะชาติออกลาดตระเวน ได้พบฐานทัพของ ผกค. เวลาประมาณ 7 โมงเช้า ถึง 11 โมง ก็มียิงการปะทะกัน ได้รับบาดเจ็บกันหลายคน มีทหารไปเสริมอีก ตอนนั้นไปประมาณ 2 กองร้อย (1 กองร้อย มี 3 หมวด 1 หมวด มี 33 คน) อาวุธที่ใช้สู้รบก็เป็นอาวุธของนายพลตัวนั้นได้ทำการค้าแล้วสะสมมาเรื่อยๆ ไม่มีอาวุธที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลไทยเลย การต่อสู้ที่ห้วยหกมีทหารจีนคณะชาติได้รับบาดเจ็บ ประมาณ 20 กว่าคน เสียชีวิตประมาณ 20 คน ซึ่งเป็นการรบที่มีการสูญเสียมากที่สุด

สมรภูมิรบที่เขาคือ สถานการณ์ในการเข้าร่วมรบครั้งนั้น เริ่มจากที่มีคำสั่งจากคอยแม่สองมาให้กองทหารที่แม่แอบจำนวน 2 กองร้อย กองที่ 1 และกองที่ 4 (ที่เหลืออีก 4 กอง แบ่งเฝ้าที่แม่แอบ 2 กอง และไปที่แม่สอง 2 กอง) ไปสมทบกับกองกำลังที่ดำจ๊อบ อีก 2 กองร้อย ดำเนินการปราบ ผกค.ม้ง

วันที่ 8 ก.พ. 2524 ออกเดินทางออกจากแม่แอบไปที่อำเภอเชียงคำเพื่อขึ้นฮอิลคอปเตอร์ ค้าง 1 คืน (ผู้กองกองร้อย 5 เป็นเสนารักษ์ของนายพัน หู่ หย่ง ซาง) มีผู้กองกองร้อย 4 และอีกหนึ่งผู้กอง แต่ตอนนี้เสียชีวิตไปแล้ว นำทหารไป

วันที่ 9 ก.พ. 2524 เวลา 08.00 น. ขึ้นฮอิลคอปเตอร์ มาลงที่จังหวัดพิษณุโลก แล้วมีรถทหารมารับไปอยู่ที่ค่ายทหารเก่าที่สหรัฐอเมริกาสร้างไว้ตอนที่รบกับเวียดนาม มีการไปฝึกยิงเป้าโดยมีทหารราบมาช่วยฝึกให้อยู่ที่ค่ายนี้ 2-3 วัน สภาพของทหารจีนที่ไปคราวนั้น ค่อนข้างผอมแห้งเนื่องจากติดฝิ่น นายพิชิต เล่าว่า ทหารส่วนมากจะติดฝิ่น เพราะสูบกันมาเป็นเวลานานมากแล้ว ทหาร 100 คน จะมีสักประมาณ 20 คนที่ไม่ติดฝิ่น

วันที่ 16 ก.พ. 2524 ออกจากพิษณุโลก พอถึงจุดที่จะให้ทำการรบแต่ละจุด ก็ปล่อยลงทีละ 50 คน ไปเรื่อยๆ

ผู้กองกองร้อย 4 เล่าสถานการณ์ที่นำทหารออกไปรบว่า

"กองทหารที่นำไปนั้น แบ่งออกเป็น 4 จุด เป็นจุดที่ไม่ได้ปะทะกับ ผกค.อย่างรุนแรงเลย แต่มีผู้เสียชีวิตไป 2 ตอนที่ไปช่วยกองอื่นรบ โดยกองที่ 1 นั้นเจอการต่อสู้ที่หนักที่สุด ทั้งโดนซุ่มยิง ทั้งระเบิด RPG โดนล้อมดักไว้ 4 วัน 4 คืน โดยที่ไม่ได้กินทั้งน้ำทั้งอาหาร แต่ก็มีทหารไทยเข้าช่วยยิงกับ ผกค. เพื่อเปิดทางให้ออก แล้วนำฮอิลคอปเตอร์มารับ"

จางยิว แซ่หู่ หรือนายพิชิต แดนเดือนเพ็ญ (56 ปี) เล่าเสริมว่า

"ทหารเราที่ไปซุ่มอยู่นั้นอยู่ในที่ที่ต่ำกว่าที่ ผกค.ซ่อนตัวอยู่ ทำให้มองไม่เห็น จึงไม่รู้ว่าจะโดนยิงเมื่อไหร่ ตัวเองยังโดนยิงที่ขากลับมา เราไปที่ของเขาเราไม่รู้ว่าที่ทางเป็นอย่างไรบ้าง บริเวณที่อยู่นั้นก็เป็นผาหินทั้งนั้น ไม่มีแหล่งน้ำ ต้องหากินน้ำจากต้นกล้วย อดข้าว อดน้ำ ไม่ใช่ไม่มีอาหาร มีทั้งข้าว ทั้งของแห้ง มีแต่ไม่มีน้ำที่จะสามารถหุงข้าวได้ ถ้ากินเข้าไปก็ติดคอตาย เสบียงที่ทหารไทยนำใส่ห่อฯส่งให้แต่ละจุดบางทีก็ถึงมือทหารของเรา บางทีก็กลายเป็นว่าส่งเสบียงให้กับ ผกค. บางครั้งหิวน้ำจนทนไม่ไหวต้องกินปัสสาวะของตัวเอง ซึ่งเป็นเรื่องที่ทรมาณที่สุด ไม่มีแรงเดินต่อ บางคนถึงกับร้องไห้ คิดอยู่แต่ว่าจะต้องกลับออกมาให้ได้"

การรบที่เขาคือ-เขายานี้ มีทหารไทยเข้าร่วมด้วย โดยไปรวมกัน มีสัญลักษณ์เป็นผ้าพันคอ และทหารทุกคนใส่สร้อยแขนที่บอกรหัส หมายเลขประจำตัวทหารคนนั้น

ในที่สุด ปี พ.ศ. 2524 เมื่อชุดปราบปราม ผ.ก.ค. ชุดพิเศษทั้งหมด ร่วมกับกองพลที่ 9 ทหารเสือป่า ได้ทำการปราบปราม ผ.ก.ค. ที่ซึ่งภูกระดานเขยแดนไทย ในแถบเขาคือ-เขาย่า ในเขต จ.เพชรบูรณ์ และชุดต่างๆ เป็นระยะเวลาร่วม 20 ปีถึงได้ขับไล่ ผกค. ที่เหลือจนหมดสิ้นประเทศไทย โดยให้กองพลที่ 3 ตั้งกองอาสารักษาดินแดนที่คอยผาตั้ง และให้กองพลที่ 5 ตั้งหมู่บ้าน อาสารักษาดินแดนที่คอยแม่แอบ และทำการโอนสัญชาติให้เป็นพลเมืองไทยในปีพ.ศ. 2524

สภาพพื้นที่และการก่อเกิดชุมชนในเขตหุบเขาของอดีตทหารจีนคณะชาติ

จากกล่าวในตอนต้นเรื่องการเลือกที่ตั้งชุมชน เป็นเหตุผลทางยุทธศาสตร์การรบ ความเหมาะสมในการตั้งหมู่บ้านจึงเป็นไปในเรื่องของการป้องกันฝ่ายตรงข้ามไม่ให้เข้ามาภายในหมู่บ้านได้ง่ายๆ เหตุผลในการตั้งชุมชนที่นี้เบื้องต้นจึงให้ความสำคัญกับปัจจัยเรื่อง สภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการเป็นฐานที่มั่นทางทหาร กล่าวคือ ยากต่อการเข้าถึง มีภูเขาโอบล้อมทุกด้าน เหตุผลต่อมา เป็นเรื่องของความจำเป็นในการตั้งบ้านเรือน มีที่ราบระหว่างหุบเขาสำหรับตั้งเป็นชุมชน และทำมาหากิน มีแม่น้ำแอบไหลผ่าน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต

หมู่บ้านแม่แอบ อยู่ในเขตการปกครองของตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่ท่ามกลางภูเขาที่โอบล้อมตัวชุมชนไว้ เป็นแนวยาวหมู่บ้านจะตั้งตามแนวเขา มีน้ำแม่แอบไหลผ่านด้านหลังตัวชุมชน มีพื้นที่สำหรับการเกษตรกรรม ทั้งที่ลุ่มและที่สูง และพื้นที่ตั้งชุมชนดังกล่าว ในสมัยก่อนที่มีการปกครองชุมชนภายใต้ระบบของทหารปกครอง พื้นที่ตั้งหมู่บ้านจึงเป็นพื้นที่สงวนทางทหาร ภายใต้การดูแลของกองบัญชาการทหารสูงสุด มีพื้นที่ทั้งหมด ประมาณ 4,000 ไร่ มีหน่วยเฉพาะกิจ 327 จากค่ายเชียงคำ จังหวัดพะเยา เข้ามาดูแลปกครองหมู่บ้าน ก่อนที่จะมีการโอนย้ายจากพื้นที่สงวนทางทหารมาอยู่ในการดูแลของกระทรวงมหาดไทย ในปีพ.ศ.2538 จนถึงปัจจุบัน

หมู่บ้านแม่แอบ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ บ้านห้วยน้ำเย็น ตำบลบ้านแซว
ทิศใต้	ติดต่อกับ บ้านห้วยขอยหล่อ ตำบลบ้านแซว
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ (ยังไม่มีข้อมูล)
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ (ยังไม่มีข้อมูล)

โครงสร้างทางการปกครองของชุมชน

การปกครองในสมัยอดีต เริ่มต้นการปกครองยังอยู่ในความดูแลของทหาร บก.327 มาจากค่ายอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา 6 เดือนจะมาอยู่ดูแล ควบคุม จะออกนอกพื้นที่ต้องขออนุญาตทหาร และหมู่บ้านแม่แอบยังมิได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านตามระเบียบของกรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย ทะเบียนบ้านของคนในชุมชนจึงขึ้นอยู่บ้านป่าตึง ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน

ยุคที่ทหารปกครองบ้านแม่แอบนั้น ในหมู่บ้านจะมีหัวหน้ากองร้อยมาดูแล มีทั้งผู้นำที่เป็นทหารไทย และผู้นำฝ่ายทหารจีน ซึ่งผู้นำฝ่ายทหารไทยจะมีอำนาจเหนือกว่า ผู้นำฝ่ายทหารไทยมีหน้าที่ดูแล ปกครองหมู่บ้านและ ติดต่อกับราชการต่างๆกับกองบัญชาการทหารสูงสุด ส่วนผู้นำทหารจีนก็จะมีหน้าที่ติดต่อกับผู้นำฝ่ายไทยโดยมีทหารจีนที่สามารถพูดไทยได้ ทำหน้าที่เป็นล่าม

ผู้นำทหารจีนในชุมชนแม่แอบ

การแต่งตั้งผู้นำ จะเป็นอำนาจของนายพลตัวนชิเหวิน โดยได้แต่งตั้ง นายพันจาง ผง เกา เป็นผู้นำคนแรกที่บ้านแม่แอบ หลังจากที่มีผู้นำคนแรกเสียชีวิตด้วยโรคไข้ และคนต่อมาก็คือนายพันหลุย อี้ เกียน (ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ที่ดอยแม่สลอง) ผู้ช่วยนายพันหลุย คือ จี เจียง กวง และต่อมาก็คือนายพัน หู่ หยง ซาง ทำหน้าที่ปกครองแต่ละฝ่าย เช่น ฝ่ายเลียบัง ก็คุมเรื่องเกี่ยวกับเลียบังทั้งหมด

ส่วนผู้นำฝ่ายไทย ซึ่งยังคงเป็นคนจีน มีหน้าที่สื่อสารกับราชการของไทย ทำหน้าที่เป็นล่าม เช่น ในการทำบัตรกับทางอำเภอ ส่วนบทบาทผู้นำฝ่ายจีน จะทำหน้าที่ประสานงานกับทางใต้หวัน และบริหารเงินที่เป็นส่วนกลาง ที่ผ่านมารัฐบาลใต้หวันสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้านหลายอย่าง เช่น การบริการโครงสร้างพื้นฐาน สร้างสะพาน สร้างโรงเรียนจีน ปัจจุบันสอนถึงระดับประถมศึกษา สร้างอ่างเก็บน้ำ ทำระบบประปาภูเขา ศาลา อเนกมัย ผ้าหม่ เสื้อผ้า

เมื่อมีการถอนกำลังทหารออกจากหมู่บ้าน โอนการปกครองหมู่บ้านให้เป็นของกระทรวงมหาดไทย เมื่อปี 2538 จึงมีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแลหมู่บ้าน มีผู้นำหมู่บ้านที่เป็นทหารจีน จึงยกคณะกรรมการฝ่ายจีนให้เป็นฝ่ายไทยทั้งหมด ถือเอาการปกครองตามกฎหมายไทย แต่ยังคงมีผู้นำฝ่ายจีนอยู่ ปัจจุบัน คือ นายชาติรี เต็นวิภัยวนา (เหียนต้า แซ่หลี่) ได้ถูกเลือกให้เป็นผู้นำฝ่ายจีนมากกว่า 11 ปี

การปกครองในหมู่บ้านนอกจากจะมีการปกครองในรูปแบบที่ทางกฎหมายกำหนดแล้ว ยังมีการแบ่งเป็นเขต การปกครองขึ้นอีกชั้นหนึ่ง เนื่องจากประชากรในหมู่บ้านมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งมีมานานกว่า 20 ปี กล่าวคือ ภายในอาณาเขตของหมู่บ้านทั้งหมด จะมีการแบ่งเป็นเขตแต่ละเขตจะมีหัวหน้าเขตช่วยปกครอง ดูแลประชากรภายในเขตของตนก่อน เมื่อมีเรื่องเกิดขึ้นภายในเขตของตน ให้ดำเนินการในขั้นต้น หากไม่สามารถดำเนินการต่อได้ หัวหน้าเขตก็จะนำเรื่องมาปรึกษากับผู้ใหญ่บ้านต่อไป เช่น มีญาติของผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตนั่นอพยพเข้ามาขออาศัยตั้งถิ่นฐานในเขต หัวหน้าเขตจะพิจารณาตามสมควรในเบื้องต้น และจะพาไปปรึกษากับผู้ใหญ่บ้านเพื่อพิจารณาว่าเห็นสมควรให้อาศัยตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้านหรือไม่ เป็นต้น

ปัจจุบันหมู่บ้านแม่แอบ แบ่งการปกครองในหมู่บ้าน เป็น 9 เขต แต่ละเขตจะมีความหลากหลายของกลุ่มชนเผ่าต่างๆ ดังนี้

1. เขต 1	มีเผ่า จีน อาข่า ไทใหญ่	หัวหน้าเขต คือ
2. เขต 2	มีเผ่า จีน วัว	หัวหน้าเขต คือ
3. เขต 3	มีเผ่า จีน	หัวหน้าเขต คือ
4. เขต 4	มีเผ่า จีน	หัวหน้าเขต คือ นาย (ผู้ชิว แซ่หยาง)
5. เขต 5	มีเผ่า	หัวหน้าเขต คือ
6. เขต 6	มีเผ่าลัวะ ลาหู่ จีน	หัวหน้าเขต คือ นาย (ลุงแก้ว)
7. เขต 7	มีเผ่าลัวะ ไทใหญ่	หัวหน้าเขต คือ นายเมธี
8. เขต 8	มีเผ่าลัวะ ไทใหญ่	หัวหน้าเขต คือ
9. เขต 9	มีเผ่าลัวะ ไทใหญ่	หัวหน้าเขต คือ

ผู้นำทางการเมืองปัจจุบันคือนางพรทิพย์ ผาติเกษมสันต์ ซึ่งเป็นคนไทยโดยกำเนิด เข้ามาอยู่แม่แอบเนื่องจากมีสามีเป็นคนจีน ขณะนั้นอายุ 32 ปีจึงเข้ารับสมัคร และได้รับเลือกตั้งเป็นผู้นำทางการเมืองแรกของหมู่บ้าน หลังจากเมื่อปี 2545 กลุ่มผู้นำจีนไม่สามารถลงรับสมัครเลือกตั้งได้ เนื่องจากกฎหมายได้กำหนดให้ผู้ที่มีครอบครัวเลือกตั้งเป็นผู้นำหมู่บ้าน ต้องเป็นบุคคลสัญชาติไทยโดยกำเนิด และอาศัยอยู่ในหมู่บ้านไม่น้อยกว่า 2 ปี และผู้นำจีนในปัจจุบัน คือ นายพิจิต แดนเดือนเพ็ญ เพิ่งได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้นำจีนเมื่อต้นปี พ.ศ. 2549

ระบบเศรษฐกิจการทำมาหากินของคนในชุมชน : วางอาวุธ สู่การจับจอบจับเสียม

จากการที่ผู้อพยพอดีตทหารจีนคณะชาติ ที่อยู่ในความปกครองของกองบัญชาการทหารสูงสุด ได้ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลไทย ตามลำดับ ตั้งแต่การปลดอาวุธ เคลื่อนย้ายไปอยู่ในพื้นที่ที่กำหนด แปรสภาพจากการเป็นกองกำลังทหารมาเป็นหมู่บ้านราษฎรธรรมดา ซึ่งหมู่บ้านแม่แอบก็เป็นหนึ่งในพื้นที่เป้าหมายในการนำอดีตทหารจีนคณะชาติมาตั้งชุมชนขึ้นใหม่ที่นี่ ด้วยนโยบายของรัฐบาลไทย ที่มีจุดมุ่งหมายให้เหล่าทหารจีนและครอบครัวได้มีอาชีพสุจริตเลี้ยงตัวเองได้ โดยไม่หวนกลับไปทำสิ่งผิดกฎหมายดังที่เคยทำมาแต่เดิม เช่น การรับจ้างล่าเลี้ยงผืน เป็นต้น จึงมีโครงการพัฒนาอาชีพให้กับเหล่าทหารจีน เช่นเดียวกันกับพื้นที่ชุมชนทหารจีนที่ดอยแม่สลอง

ครูฉวิล องอาจรักษ์อุดร อดีตทหารจีนคณะชาติ ปัจจุบันเป็นครูสอนที่โรงเรียนจีนในหมู่บ้านแม่แอบ เคยอยู่ในชุมชนดอยแม่สลองมาก่อนที่จะอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่นี่ เล่าว่า

"ในปี พ.ศ.2515 ทางรัฐบาลไทยมีโครงการให้ผู้ชายในหมู่บ้านไปอบรมเกี่ยวกับการทำการเกษตรที่จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีผู้เชี่ยวชาญการเกษตรมาจากไต้หวัน มาทำการฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรปลูกพืชผักและผลไม้บนพื้นที่สูง ซึ่งครูฉวิลเองในสมัยนั้นก็เดินทางไปเข้ารับการอบรมด้วย และได้รับความรู้เกี่ยวกับการปลูกชา จึงได้นำความรู้มาเผยแพร่ให้ชาวชุมชนดอยแม่สลองรู้จักการปลูกชาจนเป็นที่นิยม"

แต่การปลูกชาที่แม่แอบไม่ได้ผล จึงต้องทำข้าวไร่ ปลูกข้าวโพด ไปตามสภาพของพื้นที่ จึงทำให้ทหารส่วนใหญ่ไม่ถนัด และไปหาทำงานที่กรุงเทพโดยใช้ความสัมพันธ์กับคนไต้หวันที่รับอดีตทหารจีนเข้าเป็นคณงานในโรงงาน จากคำบอกเล่าของอดีตทหารจีนคณะชาติ นายฉางยิว แซ่หวู่ (พิชิต แดนเดือนเพ็ญ) กล่าวว่า

"หลังจากที่มีการปลดอาวุธแล้วนั้น เหล่าทหารและครอบครัวมีความยากจนมาก เงินเดือนจากการเป็นทหารไม่พอที่จะดำรงชีวิตให้อยู่ได้ทั้งครอบครัว โดยไม่ลำบาก และจากการที่ได้เติบโตมาในกองทัพบกทหาร มีชีวิตที่ผูกพันกับการจับปืน ผีกัดทำการรบ ตั้งแต่วัยเด็ก เท่าที่จำความได้ อายุ 9 ขวบ ก็ต้องมาจับปืน ผีกัดทหารแล้ว เป็นผลให้ไม่มีทักษะและความสามารถที่อาจจะทำการเกษตรกรรมเลี้ยงชีพได้หลังจากที่มีการปลดอาวุธแล้ว"

ชุมชนอดีตทหารจีนที่บ้านแม่แอบ นอกจากเพาะปลูกข้าวไร่ไว้เพื่อการบริโภคแล้ว ยังมีพื้นที่ที่เป็นเกษตรกรรมสวนรวม ซึ่งปลูกลิ้นจี่ เป็นแปลงรวมในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และมีส่วนมากที่เป็นผู้ขายเดินทางออกมารับจ้างข้างนอก ซึ่งเมื่อได้รับสัญชาติไทยตามนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการให้สัญชาติไทยกับผู้ที่ทำคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติ ก็สามารถที่จะเดินทางข้ามไปยังพื้นที่อื่นได้

จากการสัมภาษณ์พบว่า อดีตทหารจีนที่นี้เคยเดินทางไปทำงานที่โรงงานแบ่งมันสำปะหลังของราวไต้หวันที่กรุงเทพฯ โดยการนำของนายฉางยิว แซ่หวู่ และบางคนยังสามารถเดินทางไปทำงานที่ประเทศไต้หวันที่เป็นเครือขายของโรงงานแบ่งที่กรุงเทพฯ พบว่า อดีตทหารจีน ที่มีอายุมากแล้ว บางท่าน เพิ่งกลับเข้ามาในชุมชนได้ไม่นาน คิสรัน

นายฉลาด งามบุษบงล้ำเลิศ ปัจจุบัน อายุ 72 ปี เดินทางไปทำงานที่โรงงานแป้งมันสำปะหลังในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 และเพิ่งกลับเข้ามาอยู่ในชุมชนแม่แอ็บได้เพียง 4-5 ปีที่ผ่านมา

ปัจจุบันในชุมชนแม่แอ็บ มีหลายครอบครัวที่สามารถทำงานหาเลี้ยงครอบครัว จนสามารถส่งลูกไปเรียนที่ไต้หวัน จบออกมาก็ยังทำงานที่ประเทศไต้หวัน ส่งเงินกลับมาให้พ่อแม่ได้ปลูกบ้านหลังใหญ่ ขณะนี้ก็ยังมียุทธหลานของอดีตทหารจีนดำรงชีวิตอยู่ที่ต่างแดนที่ไต้หวัน เล่าเรียนอยู่บ้าง ทำงานบ้าง แต่งงานกับชาวไต้หวันและตั้งรกรากอยู่ที่นั่นเลยก็มี

อาชีพของคนจีน (อดีตทหารจีนคณะชาติ) และลูกหลานคนจีนที่มีบัตรประชาชนคนไทย

1. ทำงานโรงงานที่ไต้หวัน
2. การเป็นล่าม ให้คนจีนที่ตะเวนขายของ เช่น ผ้าหมี่ ผ้าตัดเสื้อ ฯลฯ ซึ่งเดินทางทั่วประเทศไทย
3. เป็นล่ามให้กับบริษัทจัดหางานที่ กรุงเทพฯ
4. โกงนำเที่ยวให้นักท่องเที่ยวชาวจีน หรือไต้หวัน ที่กรุงเทพฯ

อาชีพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพมาจากรุ่นหลัง

1. การไพรหญ้าคา เก็บดอกก้ง (ทำไม้กวาด)
2. การรับจ้างเกี่ยวข้าว พ่นยาฆ่าหญ้า ตัดไม้ไผ่ค้าส้ม
3. แรงงานรับจ้างที่ทำเรือเชียงแสน

โครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภค สาธารณูปการในหมู่บ้าน

โรงเรียนจีนบ้านแม่แอ็บ

โรงเรียนจีน บ้านแม่แอ็บ ในสมัยก่อน คือ ค่ายทหารเก่าในสมัยที่ยังมีการต่อสู้ป้องกันลัทธิคอมมิวนิสต์ ในค่ายทหารจะมีคุก ทั้งคุกใต้ดิน และคุกไม้ ไว้สำหรับทำโทษผู้ที่ทำผิดกฎ ทั้งที่เป็นทหารและชาวบ้านธรรมดา และเปลี่ยนสภาพมาเป็นโรงเรียนเมื่อ พ.ศ. 2532 ด้วยเหตุผลที่ว่าตอนนั้นไม่มีโรงเรียนที่จะสอนภาษาจีนให้กับลูกหลานของทหารจีนหลังจากที่มีการปลดอาวุธแล้ว จึงได้มีการประชุมกันว่าให้มีโรงเรียนสอนภาษาจีนขึ้นที่บ้านแม่แอ็บขณะนั้นโดยแม่สลอง จึงได้เขียนหนังสือไปถึงทางการที่ประเทศไต้หวัน ขอทุนมาสร้างโรงเรียนเป็นจำนวนเงินในขณะนั้น 300,000 บาท และขณะนี้โรงเรียนได้โอนการดูแลทุกอย่างมาทางโบสถ์คริสต์ที่แม่แอ็บของคนฮ่องกง

ปัจจุบันโรงเรียนจีนที่บ้านแม่แอ็บเปิดสอนตั้งแต่ชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีครูสอนทั้งหมด 7 คน ในสมัยก่อนจะไม่มีคำตอบแทนให้กับครู แต่หลังจากก่อตั้งโรงเรียนได้ประมาณ 1 ปี ก็เริ่มมีคำตอบแทนให้กับครู เป็นจำนวน 800 บาท ต่อมาก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนปัจจุบันนี้ครูสอนได้รับคำตอบแทน เป็นจำนวน 3,000-4,000 บาทต่อเดือน ค่าเล่าเรียนก็จะแบ่งตามระดับชั้น คือ อนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 เสียค่าเทอม 300 บาท ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เสียค่าเทอม 400 บาท ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 เสียค่าเล่าเรียน 500 บาท เปิดสอนวิชา 6 วิชาด้วยกัน คือ วิชาภาษาจีนกลาง วิชาคณิตศาสตร์ (บัญชี) วิชาพระคัมภีร์ วิชาสังคม ต่อไปมีโครงการเปิดสอนภาษาอังกฤษ กับวิชาคอมพิวเตอร์

แบ่งการเรียนการสอนเป็น ภาคเช้า ตี 5 ถึง 7 โมงเช้า ซึ่งจะเป็นเด็กนักเรียนโตที่มาเรียนก่อนเข้าเรียนตามปกติ ในโรงเรียนไทย ส่วนภาคค่ำ 6 โมงเย็น ถึง 2 ทุ่มครึ่ง เป็นชั้นเรียนของเด็กเล็ก ซึ่งจะมาเรียนหลังจากที่เลิกเรียนที่

โรงเรียนไทยตามปกติแล้ว เด็กที่นี้ทุกคนจะมาเข้าเรียนที่โรงเรียนจีนเป็นโรงเรียนที่สอง นอกจากนี่ยังเปิดเรียนวันเสาร์ อีกครั้งวันด้วย กิจกรรมของเด็กๆที่บ้านแม่แอบ ทุกชนเผ่า ถ้าเป็นเด็กโตจะต้องตื่นแต่เช้าเตรียมตัวไปเข้าชั้นเรียนที่โรงเรียนจีน และเมื่อเรียนเสร็จก็ต้องกลับไปเข้าชั้นเรียนที่โรงเรียนไทยต่อ ส่วนเด็กเล็ก เมื่อเลิกเรียนที่โรงเรียนไทยแล้วก็จะรีบใช้เวลาก่อนเข้าเรียน 1-2 ชั่วโมง รับประทานอาหารที่บ้านที่ครูให้มา แล้วเมื่อเวลาเดินทางไปเข้าชั้นเรียนที่โรงเรียนจีน

นอกจากเด็กชนเผ่าที่บ้านแม่แอบแล้วยังมีเด็กนักเรียนที่มาจากต่างบ้านในละแวกใกล้เคียงบ้านแม่แอบที่เดินทางมาเรียนด้วย เช่น เด็กชนเผ่าเมี่ยน(เย้า) อาข่า ลาหู่(มูเซอ) จากบ้านห้วยน้ำเย็น ป่าไร่หลวง และบ้านห้วยข้อยหล่อ เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์คุณครูกวีล อองอาจรักษัตถ์ ครูสอนโรงเรียนจีน เล่าว่า

"ที่บ้านแม่แอบ เด็กที่นี่จะเข้าเรียนทั้งสองระบบ ทั้งระบบการศึกษาตามข้อกำหนดของรัฐไทย และก็จะเข้าเรียนตามระบบการศึกษาของโรงเรียนจีนด้วย ขณะนี้ เด็กนักเรียนที่โรงเรียนจีนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 283 คน ครูกวีลกล่าวว่า ในสมัยก่อน การที่พ่อแม่ส่งลูกเข้าเรียนที่โรงเรียนจีนนั้นเป็น เพราะว่ามีครูเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็กๆ ในหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันนี้เป็นเหตุผลเรื่องของการเรียนภาษาจีน น่าจะเป็นเรื่องที่สำคัญและทางเลือกที่ดีอีกทางหนึ่งให้กับเด็กๆ ที่จะเดินทางออกไปยังนอกหมู่บ้าน เพื่อหางานทำ การรู้ภาษาจีน ทั้งการฟัง พูด อ่าน เขียน เป็นการได้เปรียบทำให้หางานง่าย ลูกศิษย์ของครูที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ออกไปสามารถทำงานเป็นล่ามแปลภาษาจีน เป็นไกด์นำเที่ยว ส่วนคนที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ถ้าต้องการเรียนต่อก็จะไปเรียนต่อจนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่โรงเรียนสันติคีรี ที่ดอยแม่สลอง และอาจได้รับทุนไปเรียนต่อที่ประเทศไต้หวัน จบออกมาก็สามารถทำงานในบริษัทที่ประเทศไต้หวัน"

ทรัพยากรในชุมชน

ห้วยแม่แอบ แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

อ่างเก็บน้ำห้วยข้อยหล่อ น้ำเพื่อการอุปโภค-บริโภค มีการต่อน้ำเพื่อทำประปาหมู่บ้าน

การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ คือ การปลูกยางพารา กระทั่งต่อการหาหนุ่ค่า และดอกกะ (ทำไม้

กวาด)

ปัญหาของชุมชนในปัจจุบัน

1. เรื่องน้ำไม่เพียงพอ ในหน้าแล้ง เมื่อปี 2547 มีกรณีขัดแย้งกับชาวบ้านเจ้าของสวนส้มที่บ้านห้วยข้อยหล่อ ประมาณ 2-3 ราย มีการทบทวนที่ต่อน้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยข้อยหล่อ เป็นหัวน้ำ สร้างอ่างขนาดเล็ก ความกว้าง 20 เมตร กั้นไว้ เมื่อเดือนมีนาคม 2547 กรรมการได้ปรึกษากันว่า สวนส้มที่ต่อน้ำมาใช้เปิดน้ำใช้รดสวนส้มทั้งวันทั้งคืน ทำให้หมู่บ้านแม่แอบเดือดร้อนขาดน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภค มีการนำข้อตกลงให้ชาวสวนส้มรู้ข้อ เมื่อไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงชาวบ้านจึง พากันท่อน้ำทำลายท่อน้ำที่ต่อเข้าสวนส้ม

2. เรื่องสัญชาติ

3. เรื่องการย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ของคนต่างด้าว

ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่บ้านแม่แอบ

จากการที่ต้องดำรงชีวิตเป็นทหาร ต่อสู้กับฝ่ายตรงข้าม ต้องเดินทางรอนแรมผ่านป่าเขาจากต้นทางจากสิบสอง-ปันนา ประเทศจีน ถึงเชียงตุง ประเทศพม่า เพื่ออำพรางและคอยทัพระหว่างทางมีการแต่งงานข้ามชนเผ่า ยิ่งผลให้ที่ชุมชนแม่แอบตอนนี้มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์สูงมาก กล่าวคือ ที่ชุมชนแม่แอบขณะนี้ มีชนเผ่าหลายชนเผ่าเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่นี่ 10 ชนเผ่า หรือ 10 กลุ่มชาติพันธุ์ เริ่มตั้งแต่ชนเผ่าจีนฮ่อ ลัวะ ไทใหญ่ ลาหู่ (มุเซอ) ว้า ไทลื้อ อาข่า (อีเก้อ) ไทยวน (คนเมือง) พม่า เมี่ยน (เย้า) และลีซู (ลีซอ) แม้ในขณะนี้ก็ยังมีการเคลื่อนไหวอพยพเข้ามาของชนเผ่าต่างๆ อยู่เรื่อยๆ โดยเฉพาะชนเผ่าลัวะ

หมู่บ้านแม่แอบในปัจจุบันมีประมาณ 500 กว่าครัวเรือน มีประชากร 1,795 คน เป็นชาย คน เป็นหญิง คน มีสัญชาติไทย 673 จาก 1,304 คน คิดเป็น 52 % ของประชากรทั้งหมด นอกจากนั้น ประชากรจะถือบัตรต่างๆ เช่น บัตรสีฟ้า บัตรสีเขียว บัตรทหารจีนคณะชาติ บัตรจีนฮ่ออิสระ และบัตรบุคคลต่างด้าว เป็นต้น

ในทัศนะของผู้นำฝ่ายจีน ได้ให้เหตุผล ของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในชุมชน ไว้ 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรก เกิดจากทหารจีนคณะชาติ ในกองทัพที่มีหลากหลายเผ่า ไม่เฉพาะเผ่าจีนเท่านั้น เพราะการถอนกำลังช่วงเวลาที่อยู่ในพม่า ไปได้วันถึง 2 ครั้ง ทำให้สูญเสียกำลังของกองทัพไปส่วนหนึ่ง จึงต้องระดมทหารใหม่เข้ามาเสริมกำลังของกองทัพให้เข้มแข็ง ป้องกันการโจมตีจากฝ่ายพม่า จึงเปิดรับสมัครทหารใหม่ซึ่งชนกลุ่มน้อยเผ่าต่างๆ ได้เข้าเป็นทหารจีนคณะชาติเป็นจำนวนมาก เช่น เผ่าไทใหญ่ ไทลื้อ อาข่า มุเซอ ว้า ลัวะ เป็นต้น

ประการที่สอง เกิดจากกองทหารก๊กมินตั๋งตั้งฐานทัพตั้งแต่อยู่ในเชียงตุง ทหารจีนได้แต่งงานกับสาวเผ่าต่างๆ ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงฐานทัพ ส่วนใหญ่จะเป็นชนกลุ่มน้อยในแถบชายแดนซึ่งมีอยู่หลากหลายเผ่าพันธุ์ เช่น ไทใหญ่ มุเซอ อาข่า ไทลื้อ เป็นต้น

ดังนั้นหลังจากที่กองกำลังทหารจีนคณะชาติเข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศไทย โดยเฉพาะกองพันที่ 5 นายพลด้วน ซี เหวิน ที่คอยแม่สลอง เมื่อมีฐานที่มั่นคงอยู่อย่างสงบสุข ญาติพี่น้องของเหล่าทหาร เผ่าต่างๆ ที่อยู่ชายแดนพม่า ที่ยังมีปัญหารบกันอยู่ตามแนวชายแดน ชีวิตไม่สงบสุข ไม่พอยู่พอกิน เมื่อทราบข่าวคราวญาติของตนจึงเดินทางเข้ามาขออยู่อาศัย ในชุมชนของทหารจีน จึงทำให้เกิดความหลากหลายทางชาติพันธุ์ขึ้นในชุมชน

เส้นทางชีวิตของชนเผ่าต่างๆ ในหมู่บ้านแม่แอบ

1. เผ่าลัวะ : จากสิบสองปันนา เชียงตุง สู่วillageแม่แอบ ชนเผ่าลัวะ หรือคนดอย ตามภาษาเรียกของคนในท้องถิ่น เนื่องจากชอบอยู่ที่สูง ในปัจจุบันที่หมู่บ้านแม่แอบมีอยู่มากเป็นอันดับหนึ่ง มากกว่าเผ่าจีนที่เป็นกลุ่มที่เข้ามาตั้งชุมชนกลุ่มแรก

โดยคนเผ่าลัวะเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่แม่แอบ หลายระลอก เริ่มต้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2513 เข้ามาพร้อมกับทหารจีน เพราะชนเผ่าลัวะบางคนเข้าร่วมสมัครเป็นทหารจีน เนื่องจากการสภาพดำรงชีวิตในขณะที่อยู่ในประเทศจีน (สิบสองปันนา) ที่อยู่ในช่วงสงครามกับทหารจีนคณะชาติ บ้างก็ชนกลุ่มน้อยกองกำลังกู้ชาติต่างๆ ชาวบ้านถูกบังคับให้ไปเป็นลูกหาบลูกป็น ถูกทารุณทรมาน ยิ่งโดยเฉพาะครอบครัวไหนที่ไม่มีผู้ชายดูแล ก็ถูกทำร้ายทรมานอย่างหนัก เมื่อไม่

สามารถทนกับสภาพเช่นนั้นต่อไปได้ ชาวบ้านจึงพากันอพยพมาตามคำชักชวนของญาติพี่น้องที่มาอยู่ก่อนแล้ว ดังกรณีของ **ลุงทองดี รวยเพชรเมธิ** (62ปี) ได้เล่าถึงเส้นทางชีวิตจากบ้านเกิดถึงบ้านแม่แอบว่า

ลุงเมธิกล่าวว่า บ้านเกิดอยู่ที่สิบสองปันนา หมู่บ้าน "บ้านฮ้อ" อพยพออกมาเนื่องจากเหตุการณ์บ้านเมือง วนวาย มีการสู้รบกันแต่ไม่รู้ว่าเป็นใครกับใคร ลุงเป็นผู้ที่นับถือพุทธศาสนา และปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เมื่อบ้านเมืองเกิดภาวะสงครามลุงเมธิกำลังบวชเป็นเณรอยู่ อายุได้ประมาณ 15 ปี บวชได้ประมาณ 2 พรรษา ก็สึก มีการห้ามไม่ให้ไปวัดทำบุญ ลุงจึงรู้สึกว่ายู่ไม่ได้ การทำมาหากิน ให้ทำรวมกันแล้วให้เอามาแบ่งกัน ซึ่งไม่พอกิน ทำได้เท่าไร ฝานน้อย ก็กลายเป็นของส่วนรวมหมด

ลุงเมธิเล่าว่าเมื่อช่วงที่ก๊กมินตั๋งมาอยู่ที่พม่า ลุงอายุได้ประมาณ 24-25 ปี ซึ่งได้แต่งงานมีครอบครัวและภรรยาเป็นเผ่าลัวะเช่นเดียวกัน ตอนนั้นลุงยังไม่ได้ถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร หลังจากที่อยู่พม่าจากสิบสองปันนาแล้วได้มาอยู่ที่พม่า ที่ดอยสามเต้า เป็นบ้านของชนเผ่าลัวะเหมือนกัน ใช้เวลาเดินทางทั้งหมด 3 วัน อยู่ได้ประมาณ 5 ปี รับจ้างหากินไปเรื่อย ๆ จากชาวบ้านที่เค้ามียูธันอยู่บ้าง หลังจากที่อยู่ดอยสามเต้าแล้วได้เดินทางมาอยู่ที่เชียงตุง เดินทางข้ามป่าข้ามเขาหลายวัน พร้อมกับครอบครัว ใช้เวลาเดินทาง 2 วัน อยู่ที่เชียงตุงกับคนรู้จักกันอยู่ได้ประมาณ 1 ปี หากินค่อนข้างลำบาก ได้ค่าจ้างวันละ 5 บาท ไม่พอเลี้ยงครอบครัว จากเชียงตุงมาทำชีเหล็กนั่งรถมาใช้เวลา 2 วัน เนื่องจากขณะนั้นถนนหนทางยังลำบากอยู่ เมื่อมาถึงทำชีเหล็กก็พักอยู่ที่ทำชีเหล็กได้ประมาณ 5 ปี ที่ทำชีเหล็กขณะนั้นมีพวกขโมยเยอะ เรียกว่า "ตกลู" คือ เป็นโจรอาศัยอยู่ในป่า อาศัยปล้นกิน จึงตัดสินใจย้ายออกมาตรงมาที่แม่แอบ เพราะได้ยินจากพวกทหารจีนแถวนั้น แล้วทราบว่ที่หมู่บ้านนี้มีทหารคอยดูแลอยู่จึงอยากมาอยู่ที่บ้านแม่แอบนี้ เพื่อความปลอดภัย

หรือในกรณีพี่อุ่น หรือ คุณชัชฎา แซ่ฮ้วย วัย 38 ปี เผ่าลัวะ ได้เล่าเกี่ยวกับการอพยพครอบครัวซึ่งแม่ได้เล่าให้ฟังว่า ครอบครัวของตนเองมาจากประเทศจีนตอนใต้จังหวัดยูนนาน เมืองสิบสองปันนา บ้านฮ้อ ตำบลปูลานาน อำเภอเมืองมณฑลยูนนาน เนื่องจากปู่เป็นคนที่มีฐานะร่ำรวยมาก ทางรัฐได้ยึดทรัพย์สินสมบัติของปู่ไปหมด มีหน้าที่ยังจับปู่ไปกักขังแล้วทุบตีจนเสียชีวิต ส่วนบ้านของปู่รัฐยึดแล้วให้คนที่มิใช่ฐานะยากจนมาอยู่แทน ส่วนลูกหลานของปู่ ต้องไปอยู่บ้านคนจน แม่ของพี่อุ่นเป็นคนฐานะปานกลาง ส่วนพ่อเป็นลูกคนรวย ทางรัฐบาลไม่ยอมให้พ่อกับแม่แต่งงานกันทั้งที่พ่อกับแม่รักกันมาก แต่รัฐให้พ่อกับแม่อยู่กินกันแต่ไม่ให้จัดพิธีแต่งงานกัน เรื่องอาหารการกินรัฐจะแบ่งให้แต่ละครอบครัว จำนวนที่จำกัดและน้อยนิด รับประทานอย่างอดๆ อยากรๆ อิ่มบ้างไม่อิ่มบ้าง ก็ต้องทนกันไป ผลสุดท้ายพ่อแม่ไม่ไหว ก็ต้องอพยพมาทางเมืองเชียงตุงเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2511 ในตอนนั้นการเดินทางไม่สะดวกสบายเหมือนยานพาหนะ จึงจำเป็นต้องเดินเท้าระยะทางไกลแสนไกล การเดินทางเต็มไปด้วยความยากลำบาก ค่าที่เงินกินนอนที่วันๆ นั้นพี่อุ่นอายุประมาณ 1 ขวบ การเดินทางใช้เวลาประมาณ 10 วัน เเสบียงที่มีอยู่ก็หมด จำเป็นต้องอาศัยกล้วยไม้ประทังชีวิตไปวันๆ ในที่สุดครอบครัวของพี่อุ่นก็มาถึงเชียงตุง ได้อาศัยอยู่กับญาติห่างๆ ของพ่อและแม่อยู่ที่เชียงตุง พ่อกับแม่มีอาชีพรับจ้างไปวันๆ เช่น หาบน้ำขาย ตัดพินขาย รับจ้างทำไร่ทำสวน จนกระทั่งน้องของพี่อุ่นล้มป่วยเสียชีวิตลง พ่อกับแม่เสียใจมากทนความยากลำบากไม่ไหวก็เลยอพยพมาอยู่ที่แม่สาย พ่อค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ถูกโจรปล้นและเสียชีวิต ระหว่างเดินทางไปค้าขาย แม่ของพี่อุ่นเลยตัดสินใจย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านแม่แอบเนื่องจากน้องสาวของเธอแม่มีสามีเป็นทหารจีน หวังเพียงว่าจะมีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินที่ดีกว่าที่ผ่านมา มาอยู่แม่แอบแม่ก็ได้ทำไร่ทำสวน ญาติที่เป็นทหารเป็นคนแบ่งที่ทำกินให้ วิถีชีวิตในช่วงนั้นครอบครัวของพี่อุ่นลำบากไม่น้อย แต่ยังดีกว่าที่ผ่านมา

ทั้งสองกรณีของคนเผ่าละวะสะท้อนให้เห็นความลำบากยากแค้นที่บ้านเกิด เป็นแรงผลักดันให้อพยพเข้าสู่ประเทศไทย ที่หมู่บ้านแม่แอบ โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

2. **ไทใหญ่ :** จากสิบสองปันนา เชียงตุง สู่บ้านแม่แอบ เป็นอีกหนึ่งชนเผ่าที่เดินทางอพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาจากสิบสองปันนา ผ่านระบบความสัมพันธ์ของเครือญาติที่มาอยู่ที่ชุมชนแม่แอบมาก่อนหน้า อาจจะเป็นด้วยการแต่งงานกับทหารจีนสมัยนั้น การส่งข่าวไปบอกให้ย้ายมาอยู่ด้วยกันที่แม่แอบนี้ จึงเกิดการตัดสินใจอพยพมาตั้งถิ่นฐาน ณ ที่แห่งนี้ ดังเช่น นางนวลจันทร์ แดนแก้วรัตน์ ที่แต่งงานกับนายนำชัย แดนแก้วรัตน์ ซึ่งเป็นทหารระดับผู้นำ ซึ่งระหว่างเป็นทหารได้เดินทางมาถึงเชียงตุง จึงได้พบกับนางนวลจันทร์ สาวไทใหญ่ วัย 15 กับทหารจีนวัย 30 กว่าปี และพากันมาอยู่ที่ดอยแม่สลองก่อน เนื่องจากนำชัย ต้องดูแลทหารที่นั่นเป็นเวลาหลายปี ก่อนอพยพครอบครัวมาอยู่ที่บ้านแม่แอบจนถึงปัจจุบัน หรืออย่างในกรณีของ **ลุงยี หนานสาม (เผ่าไทใหญ่) อายุ 70 ปี**

ลุงยีเล่าว่าเกิดทางใต้ของจังหวัดเชียงตุง ในประเทศสหภาพพม่า ที่บ้านหล้าเมือง ชีวิตมีความยากลำบาก เนื่องจากผลผลิตทางการเกษตรน้อยแล้วยังต้องแบ่งผลผลิตทำให้กับทหารพม่าอีกด้วย เช่น ต้องเสียภาษีเป็นข้าว 10-20 ถังต่อปี ซึ่งตามปกติก็ไม่พอกินอยู่แล้ว

ลุงยีเข้ามาอยู่แม่แอบประมาณ 12 ปี โดยเมื่อปี พ.ศ. 2532 ลูกชาย 2 คน ได้เดินทางมาอยู่บ้านแม่แอบก่อน พร้อมกับลูกสาวอีกอีก 1 คน ลูกสาวของลุงยีตอนนี้มีอายุได้ 47 ปี เมื่อปี พ.ศ. 2537 ลูกเขยกับลูกสาวมารับญาติมาอยู่ที่แม่แอบด้วย ในครั้งนั้นลุงยีจึงเดินทางมาพร้อมกับลูกเขยและลูกสาวมาอยู่ที่แม่แอบ โดยทิ้งพี่ชาย 2 คน ไว้ที่บ้านหล้าเมืองจนถึงปัจจุบัน และยังไม่ได้รับการติดต่อ ภรรยาของลุงยีได้เสียชีวิตก่อนหน้าที่จะย้ายมาอยู่ที่แม่แอบแล้ว

การเดินทางออกมาจากหล้าเมือง เดินทางโดยรถยนต์โดยสารมาถึงท่าขี้เหล็ก ใช้เวลา 1 วัน รุ่งเช้าถัดมาก็เดินทางต่อที่แม่แอบเลย โดยรถยนต์โดยสารเช่นกัน เมื่อมาถึงแม่แอบก็ได้มาอาศัยอยู่กับลูกเขย ยังไม่ได้ปลูกบ้านเป็นของตัวเอง ช่วยกันทำมาหากิน ปลูกข้าวนา ในที่ของคนอื่น ได้ข้าวมาแล้วก็แบ่งครึ่งกัน ซึ่งก็พอกินตลอดปี นอกจากนี้ยังปลูกข้าวโพด ปัจจุบัน ลุงยีถือบัตรเขียวขอบแดง นับถือศาสนาพุทธ

3. **ลาหู่ (มุเซอ)** การเข้ามาอยู่ของชนเผ่ามุเซอ เข้ามาทั้งในลักษณะ แต่งงานกับทหารจีน อย่างเช่น กรณี แม่พิมพ์า ยอดแยมพราย อายุประมาณ 65 ปี แต่ตามบัตรประจำตัวประชาชนที่ได้ ระบุว่าเกิด พ.ศ. 2492 แม่พิมพ์าเล่าว่า ตัวเอง เป็นลาหู่ นาคะ (คนละอย่างกับลาหู่) มาจากสิบสองปันนา ได้แต่งงานกับทหารจีน ในช่วงที่ทหารจีนเดินทาง แต่ปัจจุบันสามีของแม่ที่เป็นทหารนั้นได้เสียชีวิตแล้ว จากการไปรวมรบที่เขาย่า ได้เงินทดแทนการเสียชีวิตในสมัยนั้น เป็นจำนวน 10,000 บาท ปัจจุบัน ทำการเกษตรเลี้ยงชีพ โดยการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ขาย ประมาณ 5-6 ไร่

หรือในกรณี **นางชื้อฮิน แซ่ไ้ อายุ 40 ปี** ใช้นามสกุลจีน ที่บ้านแม่แอบ ใช้ชื่อลาหู่ว่า “นากอ ลาหู่ นะ” นามสกุลบ่งบอกถึงความเป็น “ลาหู่ดำ” คำว่า “นะ” แปลว่า “ดำ” เกิดที่เมืองเปาะ เชียงตุง เมื่ออายุ 7 ขวบ ครอบครัวและชาวบ้านเมืองเปาะ ต้องอพยพหนีสงครามระหว่างชาติพม่ากับเผ่าละวะ รังแกข่มเหงประชาชน โดยการเกณฑ์ชาวบ้าน ให้ขนสัมภาระในกองทหาร เช่นเสบียงอาหารและกระสุนปืน ในระหว่างช่วงการหลบหนีภัยในครั้งนั้น พ่อกับแม่ถูกสะเก็ดระเบิดเสียชีวิต

ที่เมืองเปาะ มีชนเผ่าคะฉิ่นด้วย ภายหลังจากพ่อแม่เสียชีวิตจึงตัดสินใจหลบหนีออกจากเมืองเปาะ เชียงตุง พร้อมกับหลายกลุ่ม เช่น เผ่าคะฉิ่น ทหารจีน สำหรับญาติของครอบครัวอพยพมาด้วยกัน 3 คน เป็นน้องชายและน้องสาว

เดินเข้ามาแวะที่เมืองชา เชียงตุง บางกลุ่มบางเผ่าที่อพยพมาด้วยกัน ต่างแยกย้ายไปคนละทิศละทาง สำหรับตนมุ่งหน้าเข้าสู่ชายแดนไทย-พม่า ที่แม่สาย

ความเป็นมาที่มาอยู่แม่แอบ พี่ชายของตนเป็นทหารเข้ามาอยู่แม่แอบก่อน ที่ตนจะตามมา และพี่สาวก็อพยพตามสามีที่เป็นทหารจีนมาอยู่แม่แอบก่อนแล้ว 3 พี่น้องพี่น้องจึงตามมาอยู่กับพี่ชายที่แม่แอบ โดยข้ามแดนที่อำเภอแม่สายเมื่อประมาณ 20 ปีก่อน (2528)

นางชื่อนินเล่าต่อไปว่า เมื่อประมาณปี 2528 ตนเผ่าล้าหู่ ทอยอพยพมาอยู่ที่บ้านแม่แอบเป็นระยะ ๆ โดยส่วนใหญ่ ที่อพยพมาไม่มีสถานะทางบุคคล คณะกรรมการหมู่บ้านไม่อนุญาตให้อยู่อาศัยเกรงว่าจะเกิดปัญหาไปรับรองบุคคลกับทางการ จะรับก็ต่อเมื่อมีเอกสารสำคัญของท่านราชการ นางชื่อนินแต่งงานเมื่ออายุ 15 ปี สามีชื่อ ล่อต้า ลาหู่ นะ เจอกันที่เทอดไทย (บ้านหินแตก ตำบลศรีคำ ขึ้นอยู่กับอำเภอแม่จัน ปัจจุบันขึ้นอยู่กับอำเภอแม่ฟ้าหลวงในอดีตเป็นแหล่งผลิตเฮโรอีนของขุนสา น้ำเป็น น้ำคำ ห้วยปูล ห้วยหม้อ บ้านพญาไพร ใกล้ชายแดนพม่า 2 กม. ข้ามผาช้างมู และบ้านหัวแม่คำ) ปัจจุบันมีบุตรด้วยกัน 4 คน สามีถือบัตรคนต่างด้าว ส่วนนางชื่อนิน ถือบัตรสีฟ้า ส่วนลูกได้บัตรประชาชนทุกคน

4. อาชา(อีก่อ) จากการสัมภาษณ์นางโซเคอะ จีอบอ นางหมิลี อาจือ นางดาซุม อาจือ นางฮ้าบา ใหญ่เซ

อาชากลุ่มนี้ เป็นตระกูล "อาจือ" ในอดีตตั้งถิ่นฐานอยู่ชายแดน จีน พม่า ลาว แต่การปกครองจะขึ้นกับประเทศจีน ที่เรียกว่า "จังก่อ" ในสมัยที่อยู่จีนปฏิบัติตามประเพณีความเชื่อมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แต่วิถีชีวิตเปลี่ยนไปเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการปกครอง จีน เข้ายึด แล้วมีภาพโปสเตอร์นำมาติดทุกบ้าน ชาวบ้านไม่ทราบว่าเป็นใครแต่เขียนได้ภาพว่า "เหมาเจ๋อตุง" ประมาณปี 2497 ภายหลังจากโปสเตอร์แผ่นนั้นนำมาติดวิถีชีวิตก็เปลี่ยนไปไม่เหมือนเดิม ได้ละทิ้งประเพณีของตนเองหมด และไม่มีการสืบทอด ความเชื่อพิธีกรรมใดๆ ตั้งแต่บัดนั้นจนถึงปัจจุบัน

นางโซเคอะ จีอบอ กล่าวว่าสมัยอยู่ "จังก่อ" เมื่อตนเองอายุประมาณ 17-18 ปี เกิดสงครามบ่อยๆ ไม่รู้ว่าสู้รบฝ่ายใดๆ เนื่องจากที่อยู่เป็นชายแดนสามประเทศ สู้รบด้วยอาวุธปืน ระเบิด หมู่บ้านตนจึงตกอยู่ในภาวะลำบากเดินทางไปมาคนเดียวไม่ได้มีโจรปล้นกันทั่วเมือง เวลาไปทำนาทำไร่ ก็ไม่กล้าไปคนเดียว ต้องชวนกันไปหลายคน กลุ่มของพวกตนจึงตัดสินใจอพยพเมื่อตนเองอายุได้ 20 ปี

การอพยพจากจังก่อ ส่วนใหญ่เดินทางเท้า รถยนต์บ้างเล็กน้อย คำไหนกินนอนนั่น แวะพักมาเรื่อยๆ พักข้างทางบ้าง ในระหว่างทางเจอหมู่บ้านกั้นหยุดพัก 1-2 เดือน แล้วเดินทางต่อเป็นแบบนี้มาเรื่อยๆ บางกลุ่มปักหลักระหว่างทาง มีทหารจีนปะปนมาด้วย บางกลุ่มข้ามไปประเทศลาว บางกลุ่มก็อยู่ในพม่า กลุ่มของพวกตนเดินทางเข้าประเทศไทยที่บริเวณดอยแม่สลอง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เมื่อตนอายุได้ 26 ปี ใช้เวลาในการเดินทางอพยพเข้ามาในประเทศไทย 6 ปี

กลุ่มอาชากลุ่มนี้ส่วนใหญ่ได้สามีเป็นทหารจีนคนละชาติ จึงอพยพมาอยู่ดอยแม่สลอง และอยู่ดอยแม่สลองไม่นานก็อพยพมาอยู่บ้านแม่แอบตามสามีและได้สัญชาติไทยเมื่อปี พ.ศ. 2524

5. ไทลื้อ นายใส แซ่หยะ (เผ่าไทลื้อ) อายุ 58 ปี ถือบัตรชนม ไทลื้อ

พ่อฮุยใส อพยพมาจากสิบสองปันนา มาอยู่ที่แม่แอบได้ประมาณ 15 ปีแล้ว โดยมากันกับหมู่คณะที่จะอพยพมาเมืองไทยด้วยกัน แต่ครอบครัวของพ่อฮุย คือ พี่สาว ภรรยา และลูกสาวล่วงหน้ามาอยู่ก่อนแล้ว แล้วจึง

ตามมาทีหลัง ระหว่างที่เดินทางมามาพร้อมกับลูกชายและหลานอีก 2 คน แต่ระหว่างที่เดินทางลูกชายเสียชีวิตลงเนื่องจากทนสภาพอากาศที่หนาวเย็นไม่ไหว ที่ตัดสินใจมาอยู่ที่แม่แอบเนื่องจากอยู่ที่สืบสองปันนาลำบาก เมื่อออกเดินทางมาจากสืบสองปันนาแวะพักนอนที่เมืองยาง เชียงตุง 1 คืน แล้วตรงมาที่แม่แอบเลย ไม่ได้แวะพักอาศัยที่ไหนก่อนเลย

เพิ่งได้รับการสำรวจทำบัตรแรงงานต่างด้าว ปัจจุบันทำนา ในที่ดินของผู้อื่น และเสียค่าเช่าเป็นข้าวครึ่งหนึ่งของที่ทำได้ แต่ข้าวก็ยังพอกินในรอบปี นอกจากนี้ยังปลูกข้าวโพดบ้างไม่ได้ติดต่อกับญาติที่สืบสองปันนาแล้ว ไม่อยากกลับไปเนื่องจากว่าทำกินเท่าไรก็ไม่พอ ต้องเอาไปรวมกับคนอื่น ปัจจุบันนี้ก็รับจ้างไปเกี่ยวข้าวที่เชียงของบ้าง ได้ค่าจ้างวันละ 110 บาท ขณะที่สัมภาษณ์พออู๊ยก็นั่งจึกตอกพายุคาไปด้วย แล้วเล่าว่า ขายคาได้ครั้งละ 300-350 บาท 2-3 วันได้ขายทีหนึ่ง ราคาต่อบละ 3.50 บาท ก็ถือเป็นรายได้ที่ดีอีกทางหนึ่ง มาอยู่ที่แม่แอบนี้ดีแล้ว ไม่คิดจะกลับบ้านหรือย้ายไปอยู่ที่อื่นๆ อีก

ข้อมูลยังไม่ครบทุกเผ่ายังขาด เผ่าว่า ลีซู พม่า เข่า คนไทย (คนเมือง)

ในเรื่องจึงยังไม่ได้มีการวิเคราะห์ ประเด็นที่สนใจในการวิเคราะห์คือ การอยู่ร่วมกันภายใต้ความหลากหลายทางชาติพันธุ์

บทที่ 6

สรุปและวิเคราะห์ข้อมูล

ในงานวิจัยเรื่องนี้ เป็นความพยายามในการผสมผสานงานวิจัยระหว่างงานวิจัยแบบคนนอก ที่ดูแลหัวข้อเรื่องวิจัยในภาพใหญ่ และพัฒนาโครงการย่อยสนับสนุนให้คนในท้องถิ่นทำงานวิจัยเล็กๆ จำนวน 2 โครงการ มีนักวิจัยท้องถิ่นเข้าร่วมวิจัย 12 คน ทั้งนี้ข้อมูลในโครงการย่อยได้นำมาประกอบและร่วมวิเคราะห์กับโครงการใหญ่ โดยในระหว่างการทำงานวิจัยก็สร้างกระบวนการให้คนท้องถิ่นได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยที่จะนำข้อมูลมาเป็นฐานสำหรับแก้ไขปัญหาในพื้นที่ของตนเองด้วย โดยได้ใช้พื้นที่อำเภอเชียงแสน ซึ่งเป็นเมืองชายแดนที่กำลังอยู่ในกระแสการพัฒนาเป็นพื้นที่ดำเนินงานโครงการ โดยมีคำถามงานวิจัยดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานด้าน ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของอำเภอเชียงแสนเป็นอย่างไร
2. สถานการณ์ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจชายแดน อำเภอเชียงแสนและพื้นที่ใกล้เคียงเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างไร
3. สภาพทางเศรษฐกิจท้องถิ่น อำเภอเชียงแสน ดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงอย่างไร จากการพัฒนาให้เป็นเมืองเศรษฐกิจชายแดน

สำหรับผลการศึกษา จะสรุปเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานเรื่องภูมิศาสตร์ ทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของอำเภอเชียงแสน

ลักษณะภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน

อำเภอเชียงแสนมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ สลับกับที่ดอน และเนินเขา ทางด้านทิศตะวันตกเป็นที่ราบเชียงแสน-เชียงราย (ในพื้นที่แถบตำบลศรีดอนมูล-อำเภอแม่จัน) ลักษณะของตัวเมืองเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานระดับเมือง เพราะมีที่ราบอุดมสมบูรณ์สามารถทำการเกษตร มีปรากฏตามธรรมชาติ คือ ภูเขา แม่น้ำ เป็นแนวป้องกันการรุกรานของข้าศึก (กรมศิลปากร : 2539) จึงพบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ โดยพบเครื่องมือหินกระเทาะ เครื่องมือหินขัดอยู่ตามถ้ำ ผา และที่ราบ การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งนี้ยังคงมีเรื่อยมาดังปรากฏในพงศาวดาร ล้านนา เมืองโยนกนาคนคร ของพระเจ้าสิงหนวัติ เมืองหิรัญนครเงินยาง ที่เป็นบรรพบุรุษของพระยามังราย จึงถึงยุคพระเจ้าแสนภูซึ่งเป็นหลานของพระยามังราย มาบูรณะเมืองเชียงแสนในพุทธศตวรรษที่ 19 และปรากฏหลักฐานการตั้งถิ่นฐานเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

การตั้งถิ่นฐานที่ยังคงมีเรื่อยมาจากอดีตถึงปัจจุบันสะท้อนให้เห็นลักษณะชัยภูมิที่ดีของเมือง ปัจจุบันอำเภอเชียงแสนมีพื้นที่ 442 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 276,250 ไร่ สภาพพื้นที่มีความแตกต่างกัน สามารถแยกโซน เป็นพื้นที่ราบ ที่ดอน หรือที่ราบสลับที่ดอน และที่สูง การทำมาหากินหรืออาชีพของคนในท้องถิ่นจะสัมพันธ์กับสภาพพื้นที่ กลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอยู่ก่อนได้พื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเกษตร กลุ่มคนที่มาทีหลังก็ได้พื้นที่ที่สมบูรณ์น้อยลง เห็นชัดเจนมากระหว่างคนเมือง (คนท้องถิ่น) จะได้พื้นที่อุดมสมบูรณ์กว่า เป็นที่ราบ ใกล้เคียงน้ำ เช่น พื้นที่ในแถบตำบลศรีดอนมูล ชาวบ้านมีการจัดการระบบเหมืองฝายผันน้ำเข้านาเพื่อทำ

นา แตกต่างกับคนลาวที่อพยพมาจากภาคอีสาน เช่น บ้านท่าชันทอง ที่อพยพเข้ามาอยู่ประมาณปี 40 ปีที่แล้ว จะได้พื้นที่ทำกินที่ดอน ป่าแพะ การทำมาหากินจะปลูกข้าวโพด ทำไร่ยาสูบ เป็นต้น

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือ แม่น้ำ โดยเชียงแสนมีแม่น้ำไหลผ่านหลายสายและทุกสายจะไหลลงแม่น้ำโขง และเป็นความแปลกของแม่น้ำที่ไหลลงทิศใต้แล้วย้อนขึ้นไปทางเหนือไหลลงสู่น้ำโขง เช่น แม่น้ำกก แม่น้ำคำ ดังนั้นเชียงแสนจึงมีที่ราบริมฝั่งแม่น้ำ เป็นแผ่นดินทองในการปลูกพืช โดยเฉพาะที่ราบเชียงแสน ต่อแม่จัน เป็นแหล่งปลูกข้าวชั้นดีของจังหวัดเชียงราย โดยเฉพาะพื้นที่ในเขตลุ่มน้ำคำมีการจัดการระบบเหมืองฝายมานานเกือบหนึ่งร้อยปี

สภาพเศรษฐกิจ

ในอำเภอเชียงแสน เศรษฐกิจของคนท้องถิ่น ยังคงเป็นการทำการเกษตร คือ การทำนา ทำสวน ทำไร่ยาสูบ ในยุคการขยายที่ดินที่เฟื่องฟูในช่วงทศวรรษที่ 30 เพราะนโยบายเปิดสนาามรบเป็นสนาามการค้า ในสมัยพลเอกชาติชายชุนนะวัน เป็นนายกรัฐมนตรี ที่ดินในอำเภอเชียงแสน มีนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินจำนวนมาก เพื่อเก็งกำไรหรือเพื่อจะมาลงทุนในพื้นที่ เช่น การสร้างบ่อนกาสิโน ในเขตพม่า จึงส่งผลกระทบต่อธุรกิจการท่องเที่ยว มีการก่อสร้างโรงแรมขนาดใหญ่ บริเวณสามเหลี่ยมทองคำหลายแห่ง คนในท้องถิ่นขายที่ดินจำนวนมากในยุคนี้ เพราะที่ดินราคาสูง โดยเฉพาะที่ริมฝั่งโขง ปัจจุบันถูกขายไปเกือบหมดแล้ว เกษตรกรหลายรายในอำเภอเชียงแสน โดยเฉพาะในตำบลเวียงเป็นผู้เช่าที่ดิน ในที่ดินของตนเองที่ถูกขายให้นายทุนไปแล้ว ในเขตตำบลรอบนอกส่วนใหญ่ยังคงทำเกษตรกรรม ปลูกพืช ไร่ พืชสวน ทำนา ตามสภาพพื้นที่

สภาพทางด้านสังคม วัฒนธรรมประเพณี

สภาพด้านสังคม วัฒนธรรมประเพณี มีความแตกต่างกันของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของเมืองชายแดน ที่มีผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ และมีการเคลื่อนย้ายไปมาตั้งแต่ในอดีต บ้างถูกกวาดต้อนไปสร้างเมือง บ้างหนีจากภัยสงครามตามแนวชายแดน บ้างหนีความยากแค้นทางเศรษฐกิจ จึงมีการข้ามกันไปมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะชนกลุ่มน้อยเผ่าต่างๆ จากประเทศเพื่อนที่นิยมข้ามเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย

ในเขตตำบลเวียง ตำบลศรีดอนมูล ส่วนใหญ่จะเป็นคนยวน คนยอง คนไทใหญ่ คนลาว (จาก สปป.ลาว) คนขมุ อยู่ปะปนกัน ส่วนตำบลบ้านแซว จะเป็นชนกลุ่มน้อยชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น ม้ง เย้า จีนฮ่อ มูเซอ อาข่า ไทลื้อ เป็นต้น ซึ่งสามารถอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขไม่มีปัญหาชนกลุ่มน้อยเหมือนประเทศเพื่อนบ้าน (พม่า)

ดังนั้นจึงมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมประเพณี ตามลักษณะของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น คนเมือง (คนยวน) คนยอง คนอาข่า คนจีนฮ่อ คนม้ง คนลาวอีสาน ที่แต่ละชาติพันธุ์พยายามรักษาประเพณี อัตลักษณ์ของตน เช่น คนเมืองจะมีงานบุญปอยหลวง คนจีนฮ่อจะมีงานตรุษจีน คนอาข่าจะมีงานไล่ชิงช้า คนอีสานที่พยายามสืบทอดงานบุญข้าวจี้งานบุญบั้งไฟ เป็นต้น

ปัญหาาร่วมของพื้นที่

จากการศึกษาข้อมูลทั้ง 3 ตำบล ปัญหาใหญ่ที่พบ คือการขาดแคลนน้ำในหน้าแล้ง ที่เริ่มเป็นปัญหามากในช่วง 3-4 ปี มาแล้ว โดยพื้นที่ตำบลศรีดอนมูลน้ำไม่เพียงพอทำนาปรัง เพราะมีการทำนาปรังกันมากจึงเกิด

ปัญหาการแย่งน้ำกัน และที่ดอยสะเกี๊ยะ ไม่มีน้ำสำหรับอุปโภค-บริโภค ในส่วนหน้าแล้ง ในเขตตำบลบ้านแซวในบางพื้นที่ก็พบปัญหาเช่นเดียวกัน ซึ่งสัมพันธ์กับการขยายพื้นที่ปลูกส้ม ซึ่งคนท้องถิ่นและคนต่างถิ่นโดยเฉพาะคนไทยลี้ภัยจากบ้านห้วยเม็ง อำเภอเชียงของ มาเช่าที่ปลูกสวนส้ม ในแถบบริเวณตำบลบ้านแซว และกระจายไปในตำบลเวียงแถบดอยสะเกี๊ยะ การปลูกส้มต้องการใช้น้ำมาก ดังนั้นพื้นที่ปลูกก็จะอยู่ใกล้แหล่งน้ำบางพื้นที่เป็นพื้นที่ต้นน้ำ จึงทำให้เกิดปัญหาน้ำไม่เพียงพอในหน้าแล้ง รวมทั้งผลกระทบจากสารเคมีตามมาอีกด้วย

2. บทสรุปเรื่องสถานการณ์และความเคลื่อนไหวในพื้นที่

เนื่องจากเชียงแสนเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาเมืองชายแดน และเชื่อมโยงกับโครงการพัฒนาเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (GMS-Greater Mekong Sub-region) ที่มีแผนเตรียมก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เพื่อรองรับการพัฒนา จึงมีความเคลื่อนไหวเกิดจากกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดน ตั้งแต่ยุค 4 เหลี่ยมเศรษฐกิจ จนถึง 6 เหลี่ยมเศรษฐกิจที่พยายามผลักดันให้เชียงแสนเป็นประตูการค้าชายแดน

ความเคลื่อนไหวในพื้นที่ชายแดน จะเห็นภาคปฏิบัติการของนโยบายรัฐบาล อยู่ 2 กระแสใหญ่ๆ ที่กำลังดำเนินควบคู่กันไป คือ กระแสการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจชายแดน และกระแสการอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ

1) ด้านกระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจชายแดน ส่วนใหญ่ยังเป็นการเตรียมความพร้อมของพื้นที่ด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านต่างๆ เรื่องกฎหมาย และการบริหารงานส่วนท้องถิ่น เพื่อรองรับการพัฒนาในพื้นที่อำเภอชายแดน ได้แก่ อำเภอเชียงแสน อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ซึ่งขณะนี้มีความคึกคักที่อำเภอเชียงของ อย่างไรก็ตามความคืบหน้าของโครงการต่างๆ ยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภายในและนอกประเทศ เนื่องจากเป็นโครงการระหว่างประเทศที่ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างกันหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีปัญหาโครงการอาจจะสะดุดหรือล่าช้าได้ เช่น ปัญหาการเมืองภายในประเทศของพม่าทำให้การเปิดสะพานข้ามแม่น้ำสายแห่งที่ 2 ล่าช้า

หรือในกรณีการเลือกสถานที่ก่อตั้งนิคมอุตสาหกรรมไทย-จีน ที่แต่แรกตกลงที่จะตั้งที่ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน แต่ถูกคัดค้านทำให้ต้องไปศึกษาที่ตั้งแห่งใหม่ในอำเภอเชียงของ ที่พยายามเลือกพื้นที่ให้สอดคล้องกับระบบโครงข่ายการคมนาคมต่างๆ ที่จะเชื่อมโยงถึงกัน แต่อย่างไรก็ตามกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจก็เหมือนกระแสลมที่มีความผันผวนสูง ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภายในและนอกประเทศดังที่กล่าวมาข้างต้น เป็นเรื่องที่ต้องติดตามกันต่อไป

2) ด้านกระแสการอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ที่เริ่มเกิดรูปธรรมมากขึ้น เมื่อรัฐบาลให้กรมศิลปากรเข้ามาขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานในเวียงเชียงแสน เมื่อปลายปี พ.ศ. 2548 ขณะนี้มีความคืบหน้าขึ้นเรื่อยๆ เป้าหมายเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในระดับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

กระแสต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ในขณะนี้ พบว่ายังไม่ถึงกับเป็นคู่ขัดแย้ง แต่ก็ยังไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันมากนัก เพราะต่างคนต่างทำ แต่สิ่งที่น่าสนใจมากกว่าคือ ในท่ามกลางกระแสนี้คนในท้องถิ่นเป็นอยู่อย่างไร

ในงานวิจัยพบว่าคนท้องถิ่นตอบรับกระแสของการพัฒนา และพยายามปรับตัวในบริบทการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น การขายที่ดิน การสร้างโกดังให้เช่า การปรับตัวจากที่พยายามเป็นผู้ประกอบการ มาค้าขายเล็กๆ น้อยๆ การสร้างตึกแถวให้เช่าโดยหวังผลในระยะยาว โดยเฉพาะการปลูกยางพาราในพื้นที่สูงที่คาดหวังจะส่งขายให้จีนซึ่งมีความเสี่ยงสูง เพราะเป็นโครงการระยะยาว และไม่สามารถคาดเดาได้ว่าผลจะเป็น

เช่นไร ตั้งแต่ปลูกยางแล้วจะมีน้ำยางหรือไม่ หรือเมื่อถึงเวลาผลิตรายจะรับซื้อหรือไม่เพราะในจีนมีการปลูกยางพาราเพื่อตอบสนองภาคการผลิตของตนเองเช่นกัน

นอกจากนี้ในงานวิจัยยังพบว่า ในกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดน ชาวบ้านถูกเบียดขับออกจากพื้นที่ตัวเองด้วยแรงจูงใจจากราคาที่ดินที่สูง หรือกลุ่มชาติพันธุ์อย่างชาวอาข่าดอยสะเกี๋ ต่างก็พากันขายที่ดินเพราะที่ดินที่ไม่เคยมีราคา ไม่มีเอกสารสิทธิ์ก็ขายได้ จนในที่สุดก็ต้องกลายเป็นคนเช่าที่ดินตัวเองทำกินเพราะขายที่ดินให้คนข้างนอกไปนานแล้วตั้งแต่ทศวรรษที่ 30 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

3. ภาพรวมเศรษฐกิจ อำเภอเชียงแสน กรณีพื้นที่เขตเทศบาลเวียงเชียงแสน

ภาพรวมการค้าชายแดนอำเภอเชียงแสน

ชาวเชียงแสนเริ่มมีการค้าขายกับชาวจีนตั้งแต่ปีพ.ศ. 2537 ในฐานะพ่อค้าในฐานะเป็นพ่อค้าคนกลางต่อมาเมื่อพ่อค้าชาวจีนเริ่มรู้จักกับพ่อค้าชาวไทยจึงสามารถติดต่อค้าขายกันโดยตรง ไม่ต้องติดต่อผ่านคนเชียงแสนอีกต่อไป และต่อมาเริ่มมีการผูกขาดการค้าโดยพ่อค้าจากเรือจีนจะขายสินค้าให้กับเจ้าของโกดังรายใหญ่ พ่อค้ารายย่อยต้องปิดกิจการไป และคนเวียงเชียงแสนต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น ปัจจุบันยังคงเหลือพ่อค้านักธุรกิจรายใหญ่ 3-4 รายเท่านั้น ที่ยังคงสามารถทำธุรกิจต่อไปได้

การบริการของท่าเรือเชียงแสน มีเรือเข้าเทียบท่าและมีปริมาณสินค้าเข้า-ออกเพิ่มขึ้นทุกปี เกิดอาชีพใหม่คือการทำงานเป็นลูกจ้างของการท่าเรือและเป็นกรรมกรซึ่งส่วนใหญ่ไม่ใช่ชาวบ้านเวียงเชียงแสน สอดคล้องกับรายงานวิจัยของवासना ละฮองปลิว (2548) ที่นำเสนอว่า แรงงานที่ทำเรือส่วนใหญ่เป็นแรงงานไทใหญ่จากพม่า ส่วนการประกอบธุรกิจการเดินเรือนั้นจะเห็นได้ว่า คนจีนเป็นเจ้าของผูกขาดธุรกิจและผลประโยชน์ในการเดินเรือขึ้นล่องตามลำน้ำโขงทั้งหมด

มูลค่าการค้าระหว่างไทย-จีน ทางด้านอำเภอเชียงแสน มีมูลค่ารวมการค้าระหว่างกันเพิ่มขึ้นทุกปี เมื่อมีการเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน (FTA) สินค้าในหมวด FTA มีมูลค่าการค้ามากถึงปีละหนึ่ง 1,900 ล้านบาท ในรอบ 6 เดือนหลัง ปี พ.ศ. 2548 ประเทศไทยได้ดุลการค้าถึง 639 ล้านบาท แต่สินค้าที่นำเข้า-ส่งออกไม่ได้ทำการซื้อขายกันที่เชียงแสนและสินค้าออกทุกชนิดเป็นสินค้าที่ไม่ได้มีแหล่งผลิตในอำเภอเชียงแสน ชาวบ้านในอำเภอเชียงแสนจึงได้รับผลประโยชน์น้อยมาก จากการเปิดเขตการค้าเสรี (FTA) ไทย-จีน

งานวิจัยชิ้นนี้สอดคล้องกับงานของกรรณิกา เพชรแก้ว (2547) และกรวรรร สังขกรและคณะ (2547) เกี่ยวกับเรื่องผู้ประกอบการที่ส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าคนจีน และชาวเชียงแสนได้รับผลประโยชน์น้อยมากจากการค้าชายแดน

ภาพรวมธุรกิจท้องถิ่นในเมืองเชียงแสน

จากการศึกษากลุ่มอาชีพในอำเภอเชียงแสนโดยสามารถแยกออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกกิจการที่เกิดขึ้นก่อนการเปิดเขตการค้าเสรี (FTA) ได้แก่ กลุ่มแม่ค้าที่ขายผลไม้จากจีนในบริเวณท่าน้ำเวียงเชียงแสน การค้าขายของที่ระลึกในวัดเจติยหลวง เรือเร็วรับนักท่องเที่ยว ธุรกิจบ้านเช่า ห้องเช่า ตึกแถวให้เช่า เกสเฮ้าส์และสามล้อรับจ้าง เกิดการหดตัวของธุรกิจลงเป็นอย่างมาก แต่ปริมาณธุรกิจด้านธุรกิจบ้านเช่า ห้องเช่า ตึกแถวให้เช่ามีลักษณะคงที่ และธุรกิจเกสเฮ้าส์จะมีลูกค้าเข้ามาใช้บริการมากเฉพาะช่วงเทศกาลท่องเที่ยวเท่านั้น

กลุ่มที่สองกิจการที่เกิดขึ้นหลังเปิดเขตการค้าเสรี ได้แก่ ขยายอาหารตอนค้า นวดแผนโบราณ และ อาคารพาณิชย์ให้เช่า พบว่ามีการขยายตัวโดยเฉพาะมีการขยายตัวด้านการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ เพื่อ ประกอบธุรกิจการค้าและเพื่อเป็นที่พักอาศัยให้กับคนต่างถิ่นที่เข้ามาทำงานในพื้นที่เชียงใหม่

ในการขยายตัวหรือลดลงของกิจการประเภทนี้จึงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคนจีนที่มาค้าขายในเชียงใหม่ เลย และได้รับผลประโยชน์น้อยมากจากการเปิดเขตการค้าเสรี (FTA) ไทย- จีน ส่วนอาชีพขยายอาหารตอนค้า หน้าตลาด มีการขยายตัวขึ้นมากในระยะสองปีที่ผ่านมา แต่ลูกค้าก็เป็นคนในท้องถิ่น จึงก็ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องและไม่ได้รับประโยชน์จากการเปิดเขตการค้าเสรีไทย-จีน และการศึกษาพบว่าธุรกิจร้านนวดแผนโบราณที่เติบโตขึ้น มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เจ้าของกิจการและพนักงานส่วนใหญ่ไม่ใช่คนเชียงใหม่ ดังนั้นโดยภาพรวมธุรกิจในเชียงใหม่จึงไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับการเปิดเขตการค้าเสรี ไทย-จีน และได้รับผลประโยชน์ไม่มากนักจากที่รัฐบาลส่งเสริม นโยบายนี้

เงื่อนไขปัจจัยการเพิ่ม-ลดของการดำเนินธุรกิจในเชียงใหม่

การเพิ่มลดหรือขยายตัวของธุรกิจที่ดำเนินกิจการในเชียงใหม่ เกิดจากปัจจัยหลายๆ อย่าง หากจะพิจารณาในกลุ่มกิจการที่มีการหดตัวเช่น กลุ่มแม่ค้าที่ขายผลไม้จากจีนในบริเวณท่าหน้าเชียงใหม่ เชียงใหม่ การค้าขายของที่ระลึกในวัดเจ็ดยอดหลวง เรือเร็วรับนักท่องเที่ยว ธุรกิจบ้านเช่า ห้องเช่า ดึงแถวให้เช่า เกสเจ้าสี่ และสามล้อรับจ้าง เป็นไปตามกลไกตลาด และสถานการณ์ภายในประเทศ เกิดวิกฤตราคาน้ำมันแพง ค่าครองชีพสูงขึ้น ย่อมกระทบกับธุรกิจเรื่องท่องเที่ยว เพราะคนเดินทางน้อยลงหรือมีการใช้จ่ายอย่างประหยัด

ในกลุ่มกิจการที่มีการขยายตัวมากขึ้น เช่น การลงทุนด้านการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ ซึ่งยังเกิดขึ้นใน กระแสที่คาดการณ์ว่าเชียงใหม่เป็นเมืองชายแดนจะมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจตามมา อย่างน้อยกระแส การก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ คือท่าเรือแห่งที่ 2 ก็อยู่ในแผนงานที่จะต้องดำเนินการ อย่างไรก็ตามก็อยู่ใน สถานการณ์ที่ไม่แน่นอนสูง ขึ้นอยู่กับสถานการณ์การเมือง และนโยบายในระดับประเทศ

กล่าวโดยสรุปจากการศึกษาเรื่องภาพรวมเศรษฐกิจท้องถิ่น อำเภอเชียงใหม่ กรณีเทศบาลตำบลเวียง เชียงใหม่และพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้ได้ฐานข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจในท้องถิ่น (แต่ยังไม่ ครอบคลุมเศรษฐกิจทั้งหมดของอำเภอเชียงใหม่) การศึกษาธุรกิจในเชียงใหม่ 7 เรื่อง ผลจากการวิจัยได้ แสดงให้เห็นว่าธุรกิจในท้องถิ่นไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับการค้าขายแดน และได้รับประโยชน์น้อยมาก จากการที่รัฐบาล ทำข้อตกลงเขตการค้าเสรี FTA ไทย-จีน ผลกำไรและรายได้มูลค่าการค้าที่เกิดขึ้นจากการค้าเสรีไทย-จีน ตามที่รัฐ ได้กล่าวอ้างนั้น แท้จริงแล้วผลประโยชน์ดังกล่าวมิได้ตกอยู่กับคนเชียงใหม่โดยทั่วไป แต่กลับตกอยู่ในมือของ กลุ่มนักธุรกิจรายใหญ่เพียงไม่กี่หยิบมือ คนเชียงใหม่จึงเป็นได้เพียง "คนเฝ้าประตูบ้าน" ที่มองผลประโยชน์ที่ครั้ง หนึ่งคิดว่าตนจะได้รับมันผ่านไปอยู่ในมือของคนอื่น

การกระจุกตัวของอำนาจทางเศรษฐกิจในกลุ่มทุนใหญ่ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อผู้คนในบริเวณที่มีการ เปิดการค้าเสรีไทย-จีนอย่างมากมาย ดังจะเห็นได้ในงานวิจัยชิ้นนี้ การพัฒนาโดยมีทิศทางที่แน่นอนและชัดเจน และการคำนึงผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับคนท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญ หากยังต้องการที่จะดำเนินนโยบายการค้า เสรีต่อไปทั้งที่เชียงใหม่และในเขตอื่น

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นข้อมูลเบื้องต้นที่นอกจากจะต้องคิดว่าการค้าเสรี หรือ FTA ให้อะไรกับคนท้องถิ่นแล้ว ยังเกิดคำถามอื่น ๆ ตามมาอีกมากมายว่าเมื่อผลประโยชน์จากการค้า FTA ไม่เคยอยู่ในมือของคนท้องถิ่นแล้ว

ควรจะให้มีการเปิด FTA ในที่อื่น ๆ อีกหรือไม่? หากยังต้องการให้มีต่อไป จะมีมาตรการหรือการจัดการในทิศทางใดที่จะให้ประโยชน์กับคนท้องถิ่นมากกว่ากลุ่มทุนใหญ่ ทำอย่างไรจะไม่ให้เชียงใหม่เป็นแค่ประตูการค้าที่คนเชียงใหม่เป็นแค่คนเฝ้าประตู แต่คนท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากโอกาสที่มีพื้นที่เป็นเขตเศรษฐกิจหรือศูนย์การค้าชายแดนด้วย และถึงเวลาแล้วหรือยังที่คนในท้องถิ่นจะลุกขึ้นมาปกป้องสิทธิและผลประโยชน์ของตนเอง หรือจะยอมเป็นผู้ถูกกระทำอยู่ฝ่ายเดียวเช่นนี้ตลอดไป

ข้อเสนอแนะ

หากชัดเจนแล้วว่าคนเชียงใหม่ได้รับประโยชน์จากการการค้าชายแดนน้อยมาก และเริ่มคิดแล้วว่าน่าจะพัฒนาเชียงใหม่บนทุนเดิมที่มีอยู่ คือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แต่ประเด็นคือว่าทำอย่างไรจะให้เชียงใหม่ เป็นเมืองท่องเที่ยวที่มีการจัดการโดยคนในชุมชน ซึ่งต้องเริ่มจากการปลูกจิตสำนึกให้กับคนในท้องถิ่นให้ตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของแหล่งโบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ การตระหนักและเห็นความสำคัญอย่างแท้จริงของคนในท้องถิ่น จะเป็นแรงผลักดันให้มีการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของเมืองเชียงใหม่ใหม่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ความร่วมมือร่วมใจจากคนในท้องถิ่นที่จะตั้งรับกับกระแสต่าง ๆ ที่เข้ามานั้น ย่อมแข็งแกร่งและเป็นเกราะป้องกันได้ดียิ่งกว่ามาตรการหรือกฎหมายใด ๆ และสิ่งที่สำคัญที่สุดคือผลประโยชน์ก็จะตกอยู่กับคนเชียงใหม่ไม่ใช่ใครอื่น

การพัฒนาโครงการย่อยและการติดตามสนับสนุน

จากการที่โครงการจัดการฐานข้อมูลเพื่อพัฒนาเฉพาะพื้นที่อำเภอเชียงแสน ได้ดำเนินงานในพื้นที่อำเภอเชียงแสน ในระยะเวลา 1 ปี และสนับสนุนโครงการย่อยในพื้นที่ จำนวน 2 โครงการคือ โครงการศึกษาภาพรวมธุรกิจท้องถิ่นอำเภอเชียงแสน กรณีศึกษาเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนและพื้นที่ใกล้เคียง และ โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ กรณีพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล โดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้าไปทำงานในพื้นที่ ซึ่งอาจจะมีส่วนแตกต่างจากการทำงานของศูนย์ประสานงานวิจัยท้องถิ่นโดยทั่วไป เพราะไม่มีระบบกลั่นกรองโครงการในระดับพื้นที่ ซึ่งพบปัญหาดังนี้

1. ช่วงเวลาที่สิ้นของการเตรียมโครงการย่อย กระบวนการที่สรรหาและทาบทามนักวิจัยในท้องถิ่น อยู่ในภาวะที่เร่งรีบหาคนมาทำวิจัย เพื่อให้สอดคล้องกับระยะเวลาของโครงการใหญ่ นักวิจัยท้องถิ่นไม่รู้สึกร่วมเป็นส่วนเป็นเจ้าของโครงการมากนัก เพราะพี่เลี้ยงช่วยและผลักดันโครงการมาก โดยที่โครงการไม่ผ่านการกลั่นกรองในระดับท้องถิ่นด้วย จึงมีช่องว่างเรื่องการนำผลงานวิจัยไปใช้ในท้องถิ่น นักวิจัยมีความรู้สึกเพียงว่าทำกิจกรรมตามแผนและเขียนรายงานวิจัยเสร็จคือจบโครงการ
2. ข้อจำกัดของการทำงานวิจัยที่หน่วยศึกษา/หน่วยการวิเคราะห์ที่เป็นระดับอำเภอ หากมีการพยายามรวมกลุ่มคนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stake holder) มาทำวิจัย (ที่ไม่รู้ใจ) นักวิจัยไม่มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร้ขีดจำกัดจึงเกิดปัญหาการทำงานไม่เป็นทีม ประกอบกับระยะเวลาการทำงานวิจัยช่วงสั้นๆ นักวิจัยยังไม่มีโอกาสปรับตัว ปรับใจ เข้าหากันมากนัก
3. การทำงานที่ผ่านผู้นำเฉพาะบางคน ไม่มีพลังขับเคลื่อนในระดับชุมชนต้องใช้ระยะเวลาในการสร้างความเข้าใจกับชุมชนมากกว่าจะเคลื่อนงานในระยะที่ 2 ได้ อย่างเช่น กรณีโครงการที่ดอยสะเกี
4. พบปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ (การเมืองเรื่องนิคมอุตสาหกรรม) ตั้งแต่เริ่มจนจบโครงการโดยเฉพาะกับผู้นำชุมชนทำให้เคลื่อนงานต่อลำบากมาก

ทั้งหมดที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นการเคลื่อนงานวิจัยท้องถิ่นสำคัญที่ "คนในท้องถิ่น" และการให้ระยะเวลาที่จะสร้างกระบวนการปมเพาะให้คนท้องถิ่นอยากทำวิจัย สร้างให้เกิด "พลังจากภายใน" จึงจะทำให้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีพลังในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาภายในชุมชนได้

ข้อเสนอแนะในการเคลื่อนงานในระยะที่ 2

ในส่วนของการเคลื่อนงานในระยะที่ 2 พี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อำเภอเชียงแสน พบปัญหาในการเคลื่อนงานในช่วงต่อไปมาก โดยเฉพาะจากนักวิจัยท้องถิ่นชุดแรก ที่ส่วนใหญ่ขาดพลังภายในในการเคลื่อนงาน การไปสนับสนุนให้ทำงานต่ออาจต่ออาจจะไม่แข็งแรงมากนัก ดังนั้นในระยะที่ 2 จะปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานใหม่เพื่อสรรหานักวิจัยท้องถิ่นกลุ่มใหม่ๆ หรือกับกลุ่มเดิม (บางคน) ที่มีศักยภาพ โดยจากการเข้าหารือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งในระดับอำเภอและเทศบาล เพื่อให้งานวิจัยผ่านเวทีระดับอำเภอ และมีความสำคัญที่จะผลักดันทิศทางการพัฒนาเมือง โดยอาศัยฐานจากฐานข้อมูลโครงการในระยะที่ 1

บรรณานุกรม

กรรณิกา เพชรแก้ว

- 2549 การค้าและการขนส่งทางเรือในแม่น้ำโขง: ผลกระทบต่อผู้ประกอบการไทย. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิภาควิทยา, บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

กรวรรณ (ชีวสันต์) สังขกร สุพัฒน์ ไตวิจักชชัยกุล และคณะ

- 2546 ผลกระทบจากการเป็นเมืองท่าของอำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของ
จังหวัดเชียงราย. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่ : เชียงใหม่พริ้นท์ติ้ง
จำกัด.

ดวงจันทร์ (อาภาณวัชรุตม์) เจริญเมือง

- 2535 บทบาทเมืองขนาดกลางในการพัฒนาภูมิภาค: กรณีศึกษาเมืองเชียงราย. สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธเนศวร เจริญเมือง

- 2538 ไทย-พม่า-ลาว-จีน สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ สี่เหลี่ยมวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ
ธวัช มณีมิ่ง และคณะ

- 2547 รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร
สาธารณะของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย. สำนักงานสนับสนุน
การวิจัย (สกว.),

นาถพิมล วาดสันทัด

- 2545 กลยุทธ์ทางการตลาดแหล่งท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน จังหวัดเชียงราย.
การค้นคว้าแบบอิสระ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการการท่องเที่ยว
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นิภาวรรณ วิชัย และคณะ

- 2549 รายงานการวิจัยท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาภาพรวมธุรกิจท้องถิ่นของอำเภอเชียง
แสน กรณีศึกษา: พื้นที่เขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.
สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.

นุชนางค์ ขุมดี

- 2546 การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนโบราณในเขตเมืองเชียงแสนระหว่างพุทธศตวรรษที่
19-24. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคนิ

- 2547 สารานุกรมเศรษฐกิจจีน (ฉบับปรับปรุงเพิ่มเติม). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
ผู้จัดการ.

สุภาพ ขอมปวน และคณะ

- 2549 รายงานการวิจัยท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ
กรณีศึกษา: พื้นที่ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย. สำนักงานสนับสนุน
การวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.

สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

- 2549 รายงานการประชุมสัมมนา ทิศทางการพัฒนาเมืองเชียงแสนภายใต้เมืองการค้าชายแดน และเมืองประวัติศาสตร์.

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร

- 2539 เมืองเชียงแสน. กรุงเทพฯ: กราฟิคฟอร์แมท (ไทยแลนด์)

องอาจ สุขุมาลวรรณ

- 2548 การค้าชายแดนไทย-จีนตอนใต้ : กรณีศึกษาอำเภอแม่สาย และเชียงแสน จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เอกสารอื่น ๆ

โครงการการจัดการฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาเฉพาะพื้นที่อำเภอเชียงแสน

- 2548 เอกสารบทสรุปสถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่เชียงแสน และพื้นที่ใกล้เคียง ตั้งแต่เดือน ม.ค. -มิ.ย. 2548 และ ก.ค. -ธ.ค. 2548. (อัดสำเนา)

โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- 2546 เอกสารประกอบการเสวนาอุษาคเนย์ ครั้งที่ 3 หัวข้อ "แม่น้ำโขงกับอนาคตอุษาคเนย์. 7 กรกฎาคม (อัดสำเนา)

วาสนา ละอองปลิว

- 2546 "ปฏิสัมพันธ์ของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่ท่าเรือเชียงแสนในบริบทที่เหลื่อมเศรษฐกิจ" เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 4 เรื่อง วัฒนธรรมไร้อคติ ชีวิตไร้ความรุนแรง 23-25 มีนาคม 2548. (อัดสำเนา)

สำนักพัฒนาพื้นที่ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

- 2547 การจัดระบบเศรษฐกิจตามแนวชายแดน (ECONOMIC COOPERATION STRATEGY). (อัดสำเนา)

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแซว.

- ไม่ทราบปีพิมพ์ แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2548-2550) ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย. (อัดสำเนา)

องค์การบริหารส่วนตำบลเวียง

- ไม่ทราบปีพิมพ์ แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย. (อัดสำเนา)

องค์การบริหารส่วนตำบลศรีดอนมูล

- 2549 แผนยุทธศาสตร์การพัฒนา พ.ศ. 2548-2552. (อัดสำเนา)

เอกสารข้อมูลอำเภอเชียงแสน. (2547)

อักษรศรี พานิชสาส์น

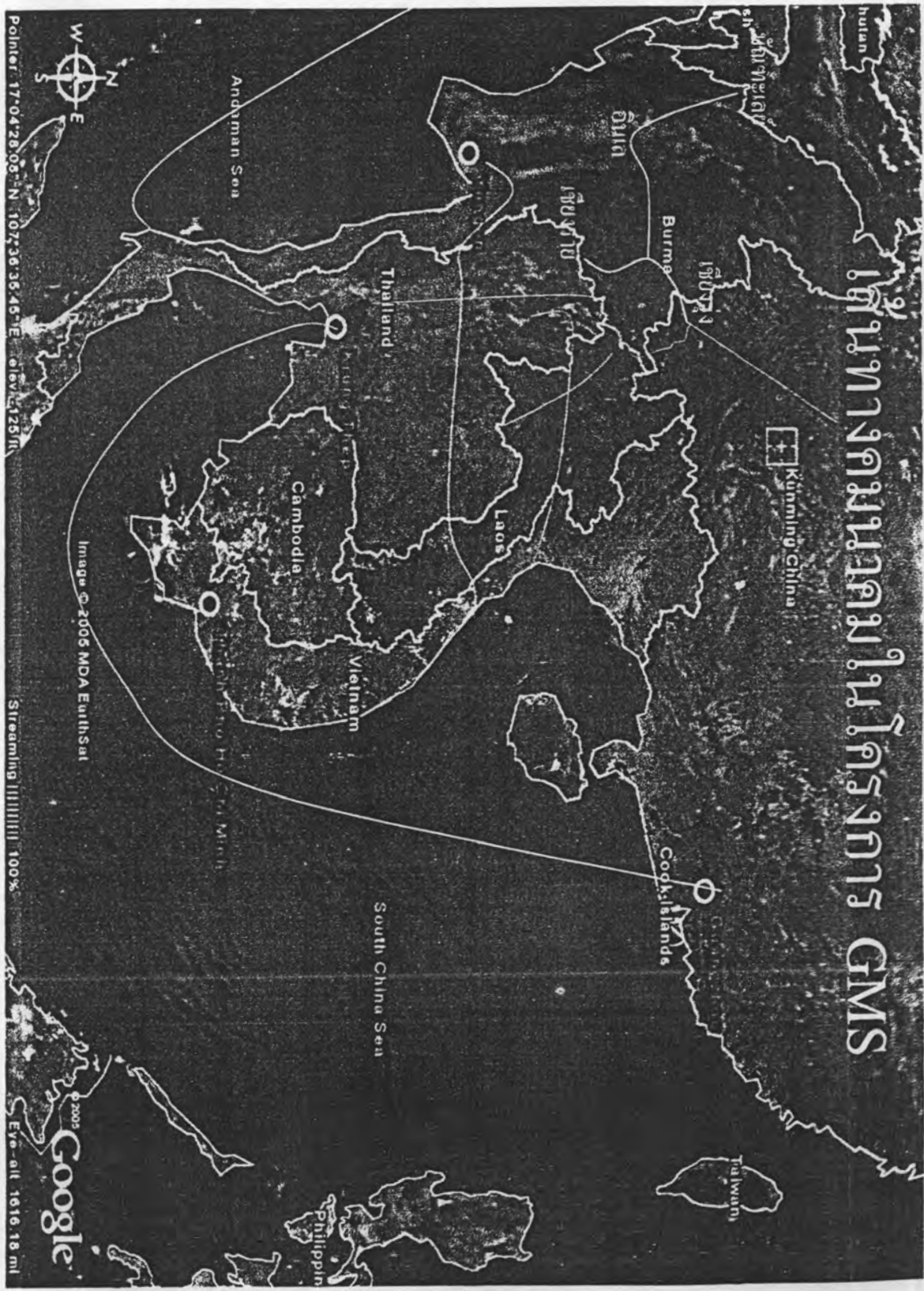
- 2549 "การค้าไทย - มณฑลจีน: ข้อเท็จจริง โอกาส และอุปสรรค" ตอนที่ 1-5 ในมติชนสุดสัปดาห์ ฉบับประจำวันที 3-9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 254 ปีที่ 26 ฉบับที่ 1329 ถึง ฉบับประจำวันที 3-9 มีนาคม พ.ศ. 2549 ปีที่ 26 ฉบับที่ 1333

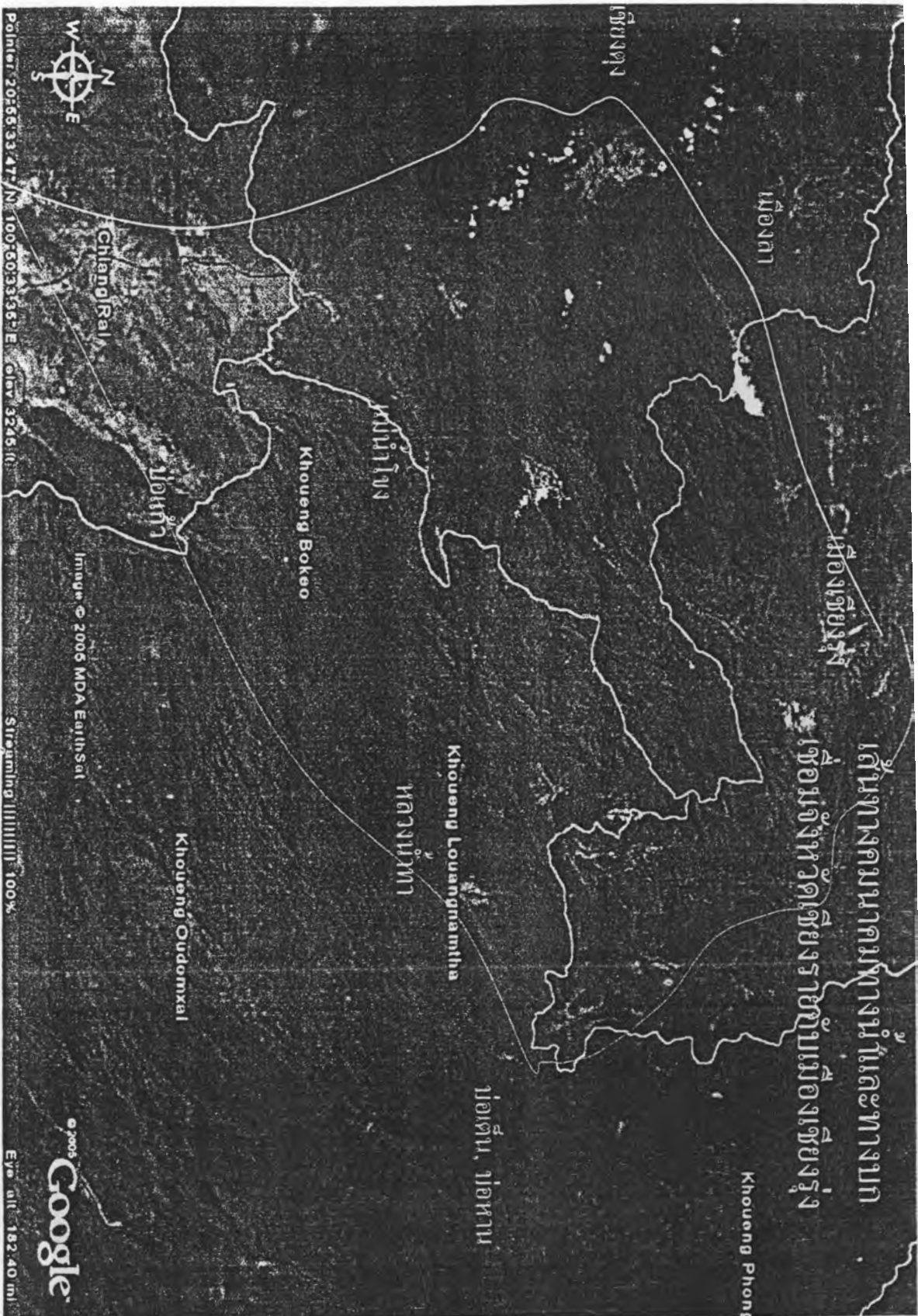
อัญชลี สินธุสอน

- 2548 ประวัติศาสตร์และโบราณสถานที่เมืองเชียงแสน (โดยสังเขป) หนทางที่ต้องเลือก. (อัตสำเนา)

ภาคผนวก

เส้นทางคมนาคมในโครงการ GMS

Point: 20:56:33.47 N, 100:50:33.35 E, elev. 3245 ft.

Image © 2006 MDA EarthSat

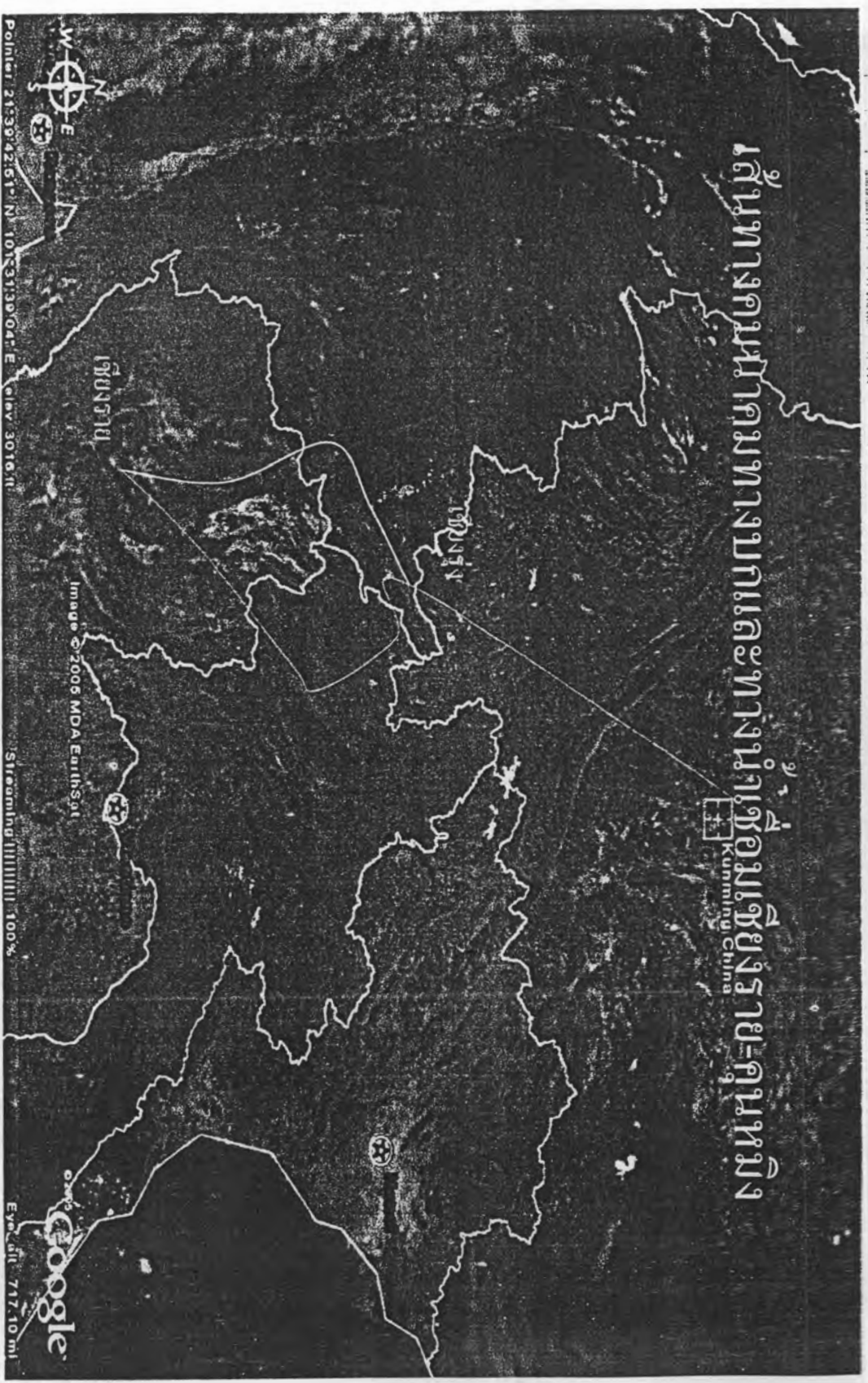
Streaming 100%

© 2005 Google

Eye alt: 182.40 m

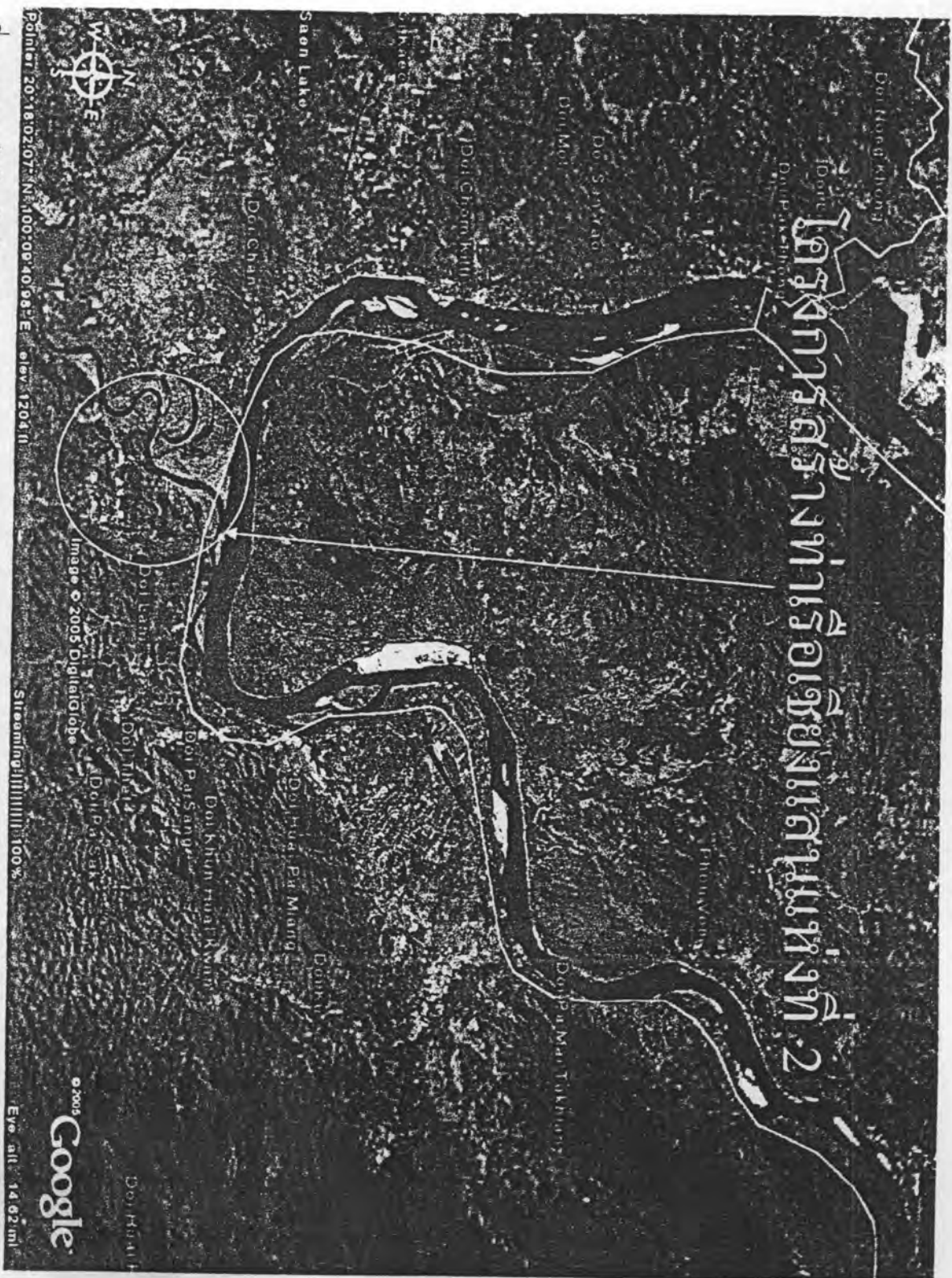
ที่มา: ภาพถ่ายดาวเทียม

เส้นทางคมนาคมทางบกและทางน้ำเชื่อมเมืองคุนหมิง
กับจังหวัดเชียงราย

ที่มา: ทศการสำรวจเขตเชียงราย

โครงการสร้างท่าเรืออู่จอดเรือในท่าที่ 2

พ.๒: หอการค้าฯ ลงหวัดเชียงใหม่

